

เปรียบเทียบปรัชญาปฏิบัตินิยมกับปรัชญาการศึกษา
ของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต)

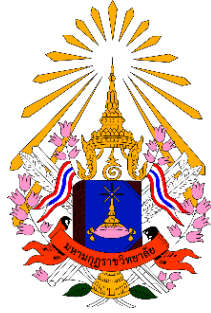
พระอนุพงษ์ วนปาโล (คำเขียน)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาค้นคว้าหลักสูตรศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาพุทธศาสนานิตยปรัชญา

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

พุทธศักราช 2563

เปรียบเทียบปรัชญาปณิธิกับปรัชญาการศึกษา
ของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต)

พระอนุพงษ์ ธนปาโล (คำเอี่ยม)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต

สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

พุทธศักราช 2563

เปรียบเทียบปรัชญาปณิธิกับปรัชญาการศึกษา
ของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต)

พระอนุพงษ์ ธนปาโล (คำเอี่ยม)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศาสนศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
พุทธศักราช 2563

A COMPARISON OF RECONSTRUCTIONISM AND PHILOSOPHY OF
EDUCATION OF SOMDET PHRAPHUTTHAGHOSAJAHN
(P.A. PAYUTTO)

PHRA ANUPONG THANAPALO (KAMEIAM)

A THESIS SUBMITTED IN PARTIAL FULFILLMENT OF THE REQUIREMENTS
FOR THE DEGREE OF MASTER OF ARTS
PROGRAM IN BUDDHISM AND PHILOSOPHY
GRADUATE SCHOOL
MAHAMAKUT BUDDHIST UNIVERSITY

2020

หัวข้อวิทยานิพนธ์ : เปรียบเทียบปรัชญาปฏิรูปนิยมกับปรัชญาการศึกษาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต)
ชื่อนักศึกษา : พระอนุพงษ์ ธนปาโล (คำเอี่ยม)
ชื่อปริญญา : ศาสตราจารย์มหาบัณฑิต
สาขาวิชา : พุทธศาสนาและปรัชญา
ปีพุทธศักราช : 2563
อาจารย์ที่ปรึกษา : พระมหามหาวินทร์ ปุริสุตโตโม, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย อนุมัติให้หัวข้อวิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศาสตราจารย์มหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
(พระศรีวินยาภรณ์, ดร.)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ :
ประธานกรรมการ
(พระมหาบุญไทย ปุณณมโน, ดร.)

กรรมการ (อาจารย์ที่ปรึกษา)
(พระมหามหาวินทร์ ปุริสุตโตโม, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.)

กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร.บุญร่วม คำเมืองแสน)

กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ธีรต์ม์ แสงแก้ว)

กรรมการ
(ดร.กฤตสุขชิน พลแสน)

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

Thesis Topic : A Comparison Of Reconstructionism and Philosophy of Education
of Somdet Phra phutthaghosajahn (P.A. payutto)
Student's Name : Phra Anupong Thanapalo (Kameiam)
Degree Sought : Master of Arts
Program : Buddhism and Philosophy
Anno Domini : 2020
Advisor : Phramaha Maghavin Purisuttamo, Asst.Prof.Dr.

Accepted by the Graduate School, Mahamakut Buddhist University in Partial
Fulfillment of the Requirements for the Master Degree of Arts (Buddhism and Philosophy)

Dean of Graduate School
.....
(Phra Srivinayaphon, Dr.)

Thesis Committee :
Chairman
.....
(Phramaha Boonthai Puñnamano, Dr.)

Member (Advisor)
.....
(Phramaha Maghavin Purisuttamo, Asst.Prof.Dr.)

Member
.....
(Assoc.Prof.Dr.Boonruam Khammuangsaen)

Member
.....
(Asst.Prof.Dr.Theerat Saengkaew)

Member
.....
(Dr.Kitsuchin Ponsen)

บทคัดย่อ

หัวข้อวิทยานิพนธ์	: เปรียบเทียบปรัชญาปฏิรูปนิยมกับปรัชญาการศึกษาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต)
ชื่อนักศึกษา	: พระอนุพงษ์ ธนปาโล (คำเอี่ยม)
ชื่อปริญญา	: ศาสตราจารย์มหาบัณฑิต
สาขาวิชา	: พุทธศาสนาและปรัชญา
ปีพุทธศักราช	: 2563
อาจารย์ที่ปรึกษา	: พระมหามหาวินทร์ ปุริสสุตโต, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.

วิทยานิพนธ์นี้มีวัตถุประสงค์ ดังนี้ 1. เพื่อศึกษาปรัชญาปฏิรูปนิยม 2. เพื่อศึกษาปรัชญาการศึกษาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) 3. เพื่อเปรียบเทียบปรัชญาปฏิรูปนิยมกับปรัชญาการศึกษาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพแบบเอกสาร โดยศึกษาจากเอกสารปฐมภูมิและทุติยภูมิ ที่เกี่ยวข้อง

ผลการวิจัย พบว่า

1. ปรัชญาปฏิรูปนิยม สรุปว่า ปรัชญาปฏิรูปนิยมมีพื้นฐานมาจากปรัชญาปฏิบัตินิยม ผสมผสานกับปรัชญาพัฒนาการแนวคิดที่ ผสมผสานทำให้ปรัชญาปฏิรูปนิยมเน้นการศึกษาเพื่อสังคมเป็นสำคัญ โดยมีปรัชญาว่า ปฏิรูปสังคม เพื่อชีวิตที่ชาญฉลาด สามารถทำให้สิ่งแวดล้อมของตนเองดีขึ้น

2. ปรัชญาการศึกษาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) สรุปว่า ปรัชญาการศึกษาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) เป็นกระบวนการให้และการรับความรู้ ประสบการณ์ การปรับเปลี่ยนทัศนคติการสร้างจิตสำนึก สามารถดำรงชีวิตในสังคมได้อย่างเหมาะสม โดยมีปรัชญาว่า ชีวิตที่สุขเกษมดีงาม ท่ามกลางธรรมชาติที่สมดุล ในสังคมที่สันติสุข

3. เปรียบเทียบปรัชญาปฏิรูปนิยมกับปรัชญาการศึกษาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) สรุปได้ดังนี้ 1) เปรียบเทียบหลักสูตรโดยทั้งสองปรัชญามุ่งเน้นความเป็นเลิศเฉพาะทางในด้านสังคม 2) เปรียบเทียบการบริหารการศึกษา มุ่งเน้นพัฒนาครูเพื่อแก้ไขปัญหาาร่วมกันของชุมชน 3) เปรียบเทียบบุคลากรทางการศึกษา มุ่งเน้นพัฒนาผู้บริหารเป็นสำคัญ 4) เปรียบเทียบการจัดการสถาบันการศึกษา มุ่งเน้นให้สถาบันเป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชน 5) เปรียบเทียบกระบวนการเรียนการสอนและเทคโนโลยีเพื่อการศึกษา มุ่งเน้นการเรียนโดยยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลางและเน้นการสอนที่สอดคล้องกับสังคม 6) เปรียบเทียบทรัพยากรทางการศึกษา ปรัชญาทั้งสองลัทธิมุ่งเน้นทรัพยากรในการบริหารและทรัพยากรการศึกษาเป็นหลักสำคัญ

คำสำคัญ เปรียบเทียบ, ปรัชญาปฏิรูปนิยม, ปรัชญาการศึกษา

ABSTRACT

Thesis Title : A Comparison of Reconstructionism and Philosophy of Education of Somdet PhraPhutthaghosajahn (P.A. Payutto)
Student's Name : Phra Anupong Thanapalo (Kameiam)
Degree Sought : Master of Art
Program : Buddhism and Philosophy
Anno Domini : 2020
Advisor : Phramaha Maghavin Purisuttamo, Asst.Prof, Dr.

The objectives of this thesis were as follows; 1) to study Reconstructionism, 2) to study education philosophy of Somdet PhraPhutthaghosajahn (P.A. Payutto), and 3) to compare Reconstructionism and education philosophy of Somdet PhraPhutthaghosajahn (P.A. Payutto). The data of this documentary qualitative study were collected from the primary and secondary sources concerned.

The results of the study found that:

1) The Reconstructionism is originated from the combination of pragmatism and progressivism by placing a focus on education for society. Its slogan is social reform for intellectual life and better environment.

2) The education philosophy of Somdet PhraPhutthaghosajahn (P.A. Payutto) is the process of giving and receiving experiences, attitude adjustment and building awareness in order to live a life in society appropriately. Its slogan is a good and happy life in balanced nature in a peaceful society.

3) It can be concluded from the comparison as follows: (1) In curriculum, both concepts place a focus on a specific excellence in society, (2) In educational administration, both concepts aim to develop teachers for problem solving in communities, (3) In educational personnel, education administrators are specially emphasized, (4) In educational institution management, both concepts accept educational institutes are the learning sources of communities, (5) In teaching and learning process and technology, student-centered learning and learning relevant to social contexts are focused, and (6) In educational resources, both philosophies emphasize administrative resources as well as educational resources.

Keywords: Comparison, Reconstructionism, Education Philosophy

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ สำเร็จได้เนื่องจากบุคคลหลายฝ่ายที่ได้ช่วยเหลือในครั้งนี้ ขอขอบคุณ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย สถาบันที่ประสิทธิ์ประสาทความรู้การศึกษาระดับปริญญาโท สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา

ขอบคุณพระศรีวินยาภรณ์, ดร. คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย, พระมหามหวินทร์ ปุริสุตโตม, ผศ. ดร. อาจารย์ที่ปรึกษา, พระมหาบุญไทย ปุณฺณมโน, ดร. และคณาจารย์ทุกท่านที่อบรมสั่งสอนให้ความรู้ระดับมหาบัณฑิต สาขาพุทธศาสนาและปรัชญา

ขอขอบคุณ คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ทุกท่าน ซึ่งเป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการสอบคุณภาพการวิจัยที่ได้ให้คำแนะนำ และชี้แจงการจัดทำวิทยานิพนธ์ให้กระชับขึ้นในครั้งนี้ ขอขอบคุณ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ที่ได้ให้คำปรึกษาตลอดจนตรวจสอบข้อบกพร่องต่าง ๆ พร้อมทั้งให้ข้อเสนอแนะในการปรับปรุงแก้ไขวิทยานิพนธ์ฉบับนี้จนสำเร็จ ได้ด้วยดี ขอขอบคุณเจ้าหน้าที่บัณฑิตวิทยาลัยทุกท่านที่ได้ให้ความสะดวกด้วยดีเสมอมา ตลอดเพื่อนนักศึกษาระดับปริญญาโททุกท่านที่คอยเป็นกำลังใจให้เสมอมาขอบพระคุณในความเมตตาของ พระปลัดเจริญ หนตจิตโต, ดร. เจ้าอาวาส วัดนครอินทร์ผู้ให้การอุปการะช่วยเหลือในทุก ๆ ด้าน คุณสมชาย คุณอำนวยพร เจริญทองเลิศ ผู้ให้การอุปถัมภ์ทุนการศึกษาด้วยดีตลอดมา และ ดร.เพ็ญพรรณ เฟื่องฟูลอย คุณครูประไพพรรณ เสนาะคุณ ที่ได้ให้คำปรึกษาในการทำวิจัยเป็นอย่างดี

สุดท้ายนี้ผู้วิจัยขอขอบพระคุณ คุณพ่อบุญเรือง คำเอี่ยม คุณแม่คำปุ่น คำเอี่ยม คุณป้าวิณา คำเอี่ยม และญาติมิตรทุกท่านที่คอยห่วงใยให้การสนับสนุน และเป็นกำลังใจเสมอมา อุปัชฌาย์ อาจารย์ผู้ที่ได้ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ทั้งหลายแก่ผู้วิจัย และทุกท่านที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการศึกษาในครั้งนี้

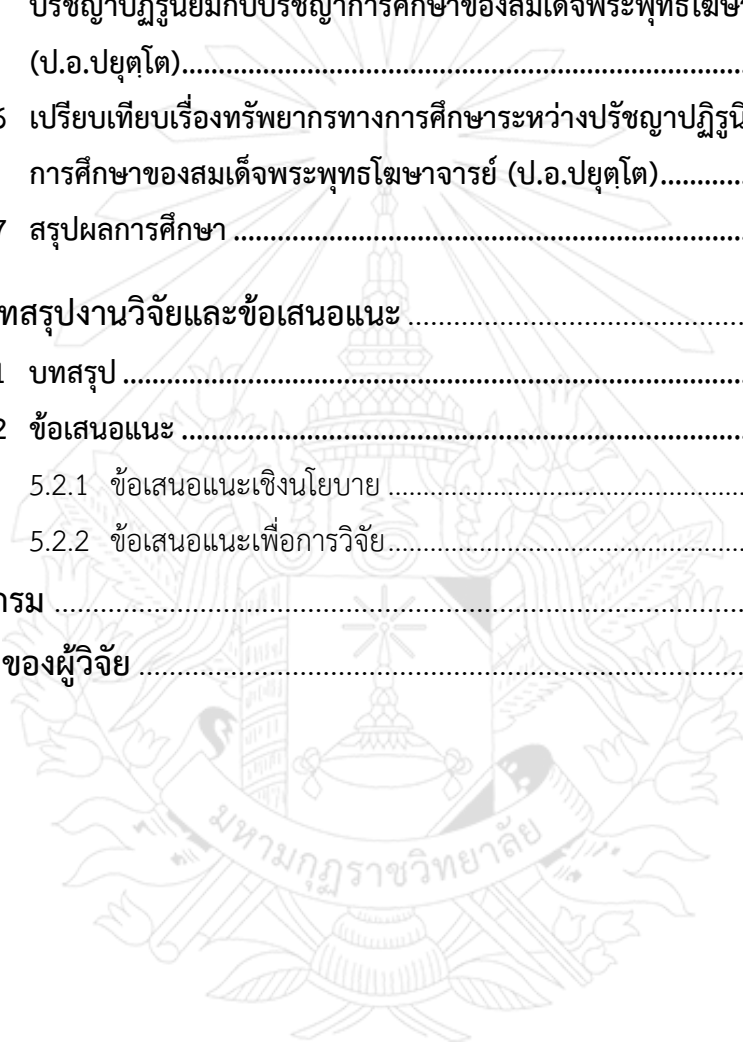
พระอนุพงษ์ ธนปาโล (คำเอี่ยม)

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	จ
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ฉ
กิตติกรรมประกาศ	ช
สารบัญ.....	ซ
สารบัญตาราง.....	ฅ
สารบัญภาพ.....	ญ
บทที่ 1 บทนำ.....	1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
1.2 ปัญหาการวิจัย.....	2
1.3 วัตถุประสงค์ของการวิจัย	2
1.4 ขอบเขตของการวิจัย	2
1.5 วิธีการดำเนินการวิจัย.....	2
1.6 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	3
1.7 กรอบแนวคิดการวิจัย.....	16
1.8 ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย	17
1.9 คำนิยามศัพท์เฉพาะ	17
บทที่ 2 ปรัชญาปฏิรูปนิยม	18
2.1 บริบททั่วไปของปรัชญา.....	18
2.1.1 ความหมายของปรัชญา	20
2.1.2 ลักษณะของปรัชญา.....	23
2.1.3 สาขาของปรัชญา.....	25
2.1.4 ประโยชน์ของปรัชญา.....	31
2.2 ลัทธิของปรัชญาการศึกษา.....	33
2.2.1 ปรัชญาการศึกษาสารัตถนิยม.....	33
2.2.2 ปรัชญาการศึกษานิรันดรนิยม.....	34
2.2.3 ปรัชญาการศึกษาพิพัฒนาการนิยม.....	36

2.2.4	ปรัชญาการศึกษาอัตถิภาวนิยม.....	39
2.2.5	ปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยม.....	40
2.3	ปรัชญาปฏิรูปนิยม.....	42
2.3.1	หลักสูตร.....	43
2.3.2	ผู้บริหาร.....	44
2.3.3	โรงเรียน/สถานศึกษา.....	46
2.3.4	ผู้เรียน.....	48
2.3.5	ผู้สอน.....	49
2.3.6	กระบวนการเรียนการสอน.....	50
2.4	สรุป.....	52
บทที่ 3 ปรัชญาการศึกษาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต)		54
3.1	ประวัติของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต).....	54
3.1.1	การศึกษา.....	54
3.1.2	สมณศักดิ์.....	56
3.1.3	เกียรติคุณปริญญาคุณวุฒิบัณฑิตกิตติมศักดิ์.....	56
3.2	ผลงานของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต).....	58
3.3	ปรัชญาการศึกษาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต).....	60
3.3.1	แนวทางจัดการศึกษา.....	63
3.3.2	การบริหารและการจัดการ.....	81
3.3.3	มาตรฐานและการประกันคุณภาพ.....	94
3.3.4	ครู คณาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษา.....	98
3.3.5	ทรัพยากรเพื่อการศึกษา.....	106
3.3.6	เทคโนโลยีเพื่อการศึกษา.....	109
3.4	สรุป.....	113
บทที่ 4 เปรียบเทียบปรัชญาปฏิรูปนิยม กับปรัชญาการศึกษาของ		
	สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต)	114
4.1	เปรียบเทียบเรื่องหลักสูตรระหว่างปรัชญาปฏิรูปนิยมกับปรัชญาการศึกษาของ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต).....	114
4.2	เปรียบเทียบเรื่องการบริหารการศึกษาระหว่างปรัชญาปฏิรูปนิยมกับปรัชญาการ ศึกษาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต).....	116

4.3	เปรียบเทียบเรื่องบุคลากรทางการศึกษาระหว่างปรัชญาปฏิรูนิยมกับปรัชญาการศึกษาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต).....	119
4.4	เปรียบเทียบเรื่องการจัดการสถาบันการศึกษาระหว่างปรัชญาปฏิรูนิยมกับปรัชญาการศึกษาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต).....	121
4.5	เปรียบเทียบเรื่องกระบวนการเรียนการสอนและเทคโนโลยีเพื่อการศึกษา ระหว่างปรัชญาปฏิรูนิยมกับปรัชญาการศึกษาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต).....	123
4.6	เปรียบเทียบเรื่องทรัพยากรทางการศึกษาระหว่างปรัชญาปฏิรูนิยมกับปรัชญาการศึกษาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต).....	125
4.7	สรุปผลการศึกษา	126
บทที่ 5	บทสรุปงานวิจัยและข้อเสนอแนะ	129
5.1	บทสรุป	129
5.2	ข้อเสนอแนะ	135
5.2.1	ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย	135
5.2.2	ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย.....	135
บรรณานุกรม		136
ประวัติย่อของผู้วิจัย		145

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
4.1	เปรียบเทียบเรื่องหลักสูตรระหว่างปรัชญาปฏิรูประหว่างปรัชญาการศึกษา ของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต).....	118
4.2	เปรียบเทียบเรื่องการบริหารการศึกษาระหว่างปรัชญาปฏิรูประหว่างปรัชญา การศึกษาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต)	120
4.3	เปรียบเทียบเรื่องบุคลากรทางการศึกษาระหว่างปรัชญาปฏิรูประหว่างปรัชญาการศึกษา ของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต).....	123
4.4	เปรียบเทียบเรื่องของการจัดการสถาบันการศึกษาระหว่างปรัชญาปฏิรูประหว่างปรัชญาการศึกษา ของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต)	125
4.5	เปรียบเทียบเรื่องกระบวนการเรียนการสอน และเทคโนโลยีเพื่อการศึกษา ระหว่างปรัชญาปฏิรูประหว่างปรัชญาการศึกษาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต)	127
4.6	เปรียบเทียบเรื่องทรัพยากรทางการศึกษาระหว่างปรัชญาปฏิรูประหว่างปรัชญา การศึกษาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต)	129

สารบัญญภาพ

แผนภาพที่

หน้า

1.1 กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	16
-------------------------------	----

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การปฏิรูปการศึกษา กลายเป็นกระแสร้อนแรงในสังคมอีกครั้ง หลังจากสภาปฏิรูปแห่งชาติ แต่งตั้ง คณะกรรมการปฏิรูปการศึกษา หากจะกล่าวถึงเรื่องการศึกษาไทยในปัจจุบัน ประเด็นที่จะอยู่ในความสนใจของประชาชนทั่วไป ทั้งในแวดวงการศึกษาและวงการค้าเศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรม ก็คงจะเป็นประเด็นของการศึกษา แต่หลังจากนั้นไม่นาน คณะกรรมการชุดนี้ก็มียันต์ต้องยุติบทบาทไป จากกระแสต่อต้านของนักวิชาการด้านการศึกษาจำนวนหนึ่งอย่างไรก็ตามปัญหาหนึ่งที่ทุกฝ่ายเห็นพ้องต้องกันว่าจำเป็นต้องปฏิรูปอย่างเร่งด่วนไม่แพ้ปัญหาเรื่องกิจการพระศาสนาหรือเรื่องเงินทองของวัดเท่านั้น คือ การปฏิรูปการศึกษาในฐานะที่เป็นปัญหาเชิงโครงสร้างอย่างหนึ่งของโครงสร้างการศึกษา ที่ถูกหมกตอมนาน และยังไม่สามารถผลักดันให้เกิดการปฏิรูปได้อย่างเป็นระบบ

การศึกษาจึงเป็นรากฐานที่สำคัญที่สุดประการหนึ่งสำหรับการสร้างสรรค์ความเจริญก้าวหน้าและการแก้ไขปัญหาที่เนื่องมาจากการพัฒนาพระพุทธศาสนาในด้านต่าง ๆ เพราะการศึกษาเป็นเรื่องที่มีความสัมพันธ์โดยตรงกับการพัฒนาพระพุทธศาสนาของประเทศให้เป็นผู้รู้จักคิด รู้จักทำ รู้จักแก้ไขปัญหา ตลอดจนรู้จักใช้ทรัพยากรวัตถุที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุดและสิ้นเปลืองน้อยที่สุด การที่พระพุทธศาสนาจะเจริญก้าวหน้าได้ก็จำเป็นต้องใช้ทรัพยากรบุคคลที่มีความรู้ ความคิด ความสามารถเป็นจำนวนมาก ดังนั้นการศึกษาซึ่งเป็นกระบวนการ สร้างสรรค์ผู้เรียนมีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ดังกล่าวจึงเป็นเรื่องที่ควรแก่การเอาใจใส่วิเคราะห์วิจารณ์และจัดระบบให้ตรงกับความต้องการของยุคสมัยปัจจุบันโดยหลักการที่เราสนใจที่จะศึกษานั้นก็คือ ปรัชญาปฏิรูปนิยม โดยจะเปรียบเทียบกับ ปรัชญาการศึกษาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) โดยพยายามตอบคำถามที่ว่า เป้าหมายหรือผลที่พึงประสงค์ที่จะก่อให้เกิดกับผู้เรียนนั้นควรจะเป็นอย่างไร และเป้าหมายดังกล่าวเหมาะสมหรือไม่

ดังนั้นผู้วิจัยเห็นว่าปรัชญาปฏิรูปนิยมและปรัชญาการศึกษาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) มีความสำคัญต่อแนวทางในการปฏิรูปการศึกษาของระบบการศึกษาของไทยและสังคม รวมถึงผู้เรียนเป็นอย่างมาก โดยปรัชญาการศึกษา คือ ปรัชญาในส่วนที่เข้าไปเกี่ยวข้องกับ เป้าหมาย การศึกษาของระบบการศึกษาของสังคม เพราะมีการศึกษาที่โดยอ้อมมีการนำปรัชญาการศึกษาไปใช้ที่นั่น เช่นเดียวกัน ที่ใดมีปรัชญาการศึกษาที่นั่นย่อมมีการจัดการศึกษา โดยคำนึงถึงองค์ประกอบต่าง ๆ ในการเรียนการสอน เพื่อใช้เป็นแนวทาง เป็นหลักการและเป็นเครื่องมือในการตรวจสอบ

1.2 ปัญหาการวิจัย

1.2.1 ปรัชญาปฏิรูปนิยม คืออะไร

1.2.2 ปรัชญาการศึกษาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ คืออะไร

1.2.3 การเปรียบเทียบปรัชญาปฏิรูปนิยมกับปรัชญาการศึกษาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) เป็นอย่างไร

1.3 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ดังนี้

1.3.1 เพื่อศึกษาปรัชญาปฏิรูปนิยม

1.3.2 เพื่อศึกษาปรัชญาการศึกษาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต)

1.3.3 เพื่อเปรียบเทียบปรัชญาปฏิรูปนิยมกับปรัชญาการศึกษาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต)

1.4 ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ที่มุ่งเน้นศึกษาเพื่อเปรียบเทียบปรัชญาปฏิรูปนิยมกับปรัชญาการศึกษาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ที่ปรากฏใน หนังสือ เอกสารตำรา และวิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวข้องดังนี้

1.4.1 ขอบเขตด้านเอกสาร

เอกสารปฐมภูมิ (Primary Sources) คือ พระไตรปิฎก, เอกสารด้านปรัชญาการศึกษาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) เอกสารทุติยภูมิ (Secondary Sources) คือ ตำราทางพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับปรัชญาปฏิรูปนิยมและปรัชญาการศึกษา ที่รวบรวมเรื่องโดยนักวิชาการที่เกี่ยวข้อง โดยมีตำรา หนังสือ วิทยานิพนธ์ เอกสาร วารสาร บทความ และเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในงานวิจัยนี้

1.5 วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ซึ่งเน้นการวิจัยแบบเอกสาร (Documentary Research) ซึ่งผู้วิจัยได้แบ่งวิธีการดำเนินการวิจัยดังนี้

ขั้นรวบรวมข้อมูล

1. สืบค้นข้อมูลจากเอกสารปฐมภูมิ (Primary Sources) คือ พระไตรปิฎก หนังสือที่เกี่ยวข้องปรัชญาปฏิรูปนิยม, หนังสือปรัชญาการศึกษาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต)

2. รวบรวมข้อมูลจากเอกสารทุติยภูมิ (Secondary Sources) คือตำราหนังสืองานวิจัย วิทยานิพนธ์ เอกสาร วารสาร บทความ งานเขียนที่เกี่ยวข้องกับวิทยานิพนธ์

ขั้นวิเคราะห์ข้อมูล

1. สืบหาข้อมูลด้วยการแยกแยะจัดประเภท ตามความเหมาะสมกับเนื้อหาที่วิจัย
2. ศึกษาข้อมูลที่ได้จากการศึกษา อธิบายความและตีความโดยให้ความหมายตามความเหมาะสมกับเนื้อหาที่วิจัย
3. วิเคราะห์เปรียบเทียบ ด้วยการเสนอทัศนะเกี่ยวกับปรัชญาปฏิรูปนิยมและปรัชญาการศึกษาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต)

1.6 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยครั้งนี้ ผู้ดำเนินการวิจัยได้ศึกษาค้นคว้าเอกสารที่เกี่ยวข้อง กับปรัชญาปฏิรูปนิยม และปรัชญาการศึกษาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต) จากเอกสารงานวิจัย ดังนี้

1.6.1 เอกสารที่เกี่ยวข้อง

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) กล่าวว่า ปรัชญาการศึกษา คือ ปรัชญาในส่วนที่เข้าไปเกี่ยวข้องกับปัญหา เป้าหมายของการศึกษาของสังคม โดยพยายามตอบคำถามที่ว่า เป้าหมายหรือผลที่พึงประสงค์ที่จะก่อให้เกิดกับผู้เรียนนั้นควรจะเป็นอะไร และเป้าหมายดังกล่าวเหมาะสมหรือไม่ เมื่อตอบคำถามถึงเป้าหมายของการศึกษาเสียแล้ว ก็สามารถตอบคำถามต่อไปได้ว่า ความรู้ใดทัศนคติใด ทักษะใด ควรได้รับการถ่ายทอดให้แก่เขาเหล่านั้น รวมทั้งวิธีให้การศึกษาจะนำไปสู่เป้าหมายนั้นด้วย มนุษย์กับการศึกษาถือว่าเป็นของคู่กัน การศึกษาทำให้มนุษย์สามารถพัฒนาศักยภาพของตัวมนุษย์เองให้ต่างไปจากสัตว์ทั่วไป เพราะการศึกษาก็คือการฝึกฝนให้ชีวิตดำเนินไปในวิถีที่ถูกต้องดีงาม¹

พระมหาอดิศร ธีรสีโล กล่าวว่า ปรัชญาการศึกษา คือ ทฤษฎีหรือแบบแผนของ การศึกษา ซึ่งเป็นการนำเอาแนวความคิด หลักการและทฤษฎีทางปรัชญามาใช้เป็นแนวทางในการจัด การศึกษา เพื่อให้บรรลุเป้าหมายตามที่ต้องการ²

วิจิตร ศรีสอ้าน กล่าวว่า ปรัชญาการศึกษา คือ จุดมุ่งหมาย ระบบความเชื่อ หรือ แนวทางของความคิดที่แสดงออกมาในรูปของอุดมการณ์ หรืออุดมคติ ทำนองเดียวกันกับที่ให้ความหมายของ

¹พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), *ธรรมกับการพัฒนาชีวิต*, (กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, 2539), หน้า 4.

²พระมหาอดิศร ธีรสีโล, *คุณธรรมสำหรับครู*, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, 2540), หน้า 41 - 42.

ปรัชญาชีวิต ซึ่งหมายถึง อุดมการณ์ของชีวิต อุดมคติของชีวิต แนวทางการดำเนินชีวิต นั่นเอง กล่าวโดยสรุป ปรัชญาการศึกษา คือ จุดมุ่งหมายของการศึกษานั้นเอง³

จิตรกร ตั้งเกษมสุข กล่าวว่า ปรัชญาการศึกษา คือ การนำเอาเนื้อหาและวิธีการของ ปรัชญา มาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษา โดยจะอาศัยประโยชน์จากเนื้อหาและวิธีการของปรัชญาในการกำหนดแผน หรือภาพรวมของการศึกษา ตลอดจนการวิพากษ์และวิเคราะห์แผนหรือภาพรวมนั้น จนมองเห็นขั้นตอนในการจัดการศึกษาได้อย่างมีระบบ และอย่างสมเหตุและสมผล⁴

กิติมา ปรีดีติลล กล่าวว่า ปรัชญาการศึกษา คือ เทคนิคการคิดที่จะแสวงหาคำตอบและกำหนดแนวทางในการดำเนินงานทางการศึกษาไม่ว่าการศึกษาในระบบโรงเรียนหรือการศึกษานอกโรงเรียน เริ่มตั้งแต่การกำหนดจุดมุ่งหมายของการศึกษา กำหนดยุทธศาสตร์ทางการศึกษาและการบริหารทางการศึกษา เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพในการพัฒนามนุษย์และสังคมอย่างแท้จริง⁵

ทองหล่อ วงษ์ธรรมมา กล่าวว่า ปรัชญาการศึกษา คือ ความเห็นอย่างวิพากษ์ วิเคราะห์เกี่ยวกับกระบวนการที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้ของมนุษย์ แนวคิดดังกล่าวตั้งอยู่บนฐานของ อภิปรัชญา ญาณวิทยา (ทฤษฎีความรู้) และ ทฤษฎีคุณค่า หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง ปรัชญา การศึกษาพิจารณาถึงองค์ประกอบทุกส่วนของการศึกษาอย่างถี่ถ้วน และความคิดเห็นเกี่ยวกับ การศึกษานี้จะเป็นเข็มทิศ คอยชี้แนวทางหรือเป็นหลักยึดในการศึกษา และในการพิจารณาปัญหา ต่าง ๆ ทางการศึกษาโดยรวม เช่น การกำหนดเป้าหมาย วิธีปฏิบัติผลผลิตทางการศึกษา ปัญหา เกี่ยวกับธรรมชาติของผู้เรียน ตลอดจนความต้องการของสังคมและทางอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา⁶

สุนทร โคตรบรรเทา กล่าวว่า ปรัชญาการศึกษา คือ การนำเอาความคิดและความเชื่อ ของนักคิดและนักปรัชญาในอดีต มาเป็นแนวทางในการจัดการศึกษา และปรับปรุงแก้ไขการศึกษาที่มีอยู่ในปัจจุบัน หรืออธิบายและอภิปรายการจัดการศึกษาที่มีอยู่ในปัจจุบันว่ามีความเหมาะสมหรือบกพร่องและควรจะมีการปรับปรุงแก้ไขหรือปรับเปลี่ยนและปฏิรูปไปในทิศทางใด ดังนั้น ปรัชญาการศึกษาจึงเป็นแนวคิดเชิงวิเคราะห์ วิจาร์ณ พรรณนาและประเมินเกี่ยวกับการศึกษาและถือเป็น

³วิจิตร ศรีสอาน, *ปรัชญาการศึกษาในพื้นฐานการศึกษา*, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมธราช, 2525), หน้า 109.

⁴จิตรกร ตั้งเกษมสุข, *พุทธปรัชญากับปรัชญาการศึกษาไทย*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ซีเคิลด์ไทย, 2525), หน้า 22.

⁵กิติมา ปรีดีติลล, *ปรัชญาการศึกษา เล่ม1*, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2520), หน้า 72.

⁶ทองหล่อ วงษ์ธรรมมา, *พื้นฐานปรัชญาการศึกษาภูมิปัญญาของตะวันออกและตะวันตก*, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, 2555), หน้า 49.

แนวปฏิบัติและประยุกต์ ใช้ในการจัดการศึกษา และเป็นแนวทางในการจัดกิจกรรมเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ และการพัฒนาตัวผู้เรียนในทุกด้าน⁷

สุมิตร คุณานุกร กล่าวว่า ปรัชญาการศึกษา คือ อุดมคติ อุดมการณ์ อันสูงสุดซึ่งยึดเป็น หลักในการจัดการศึกษา มีบทบาทในการเป็นแม่บท เป็นต้นกำเนิดความคิด ในการกำหนดความมุ่งหมาย ของการศึกษาและเป็นแนวทางในการจัดการศึกษา ตลอดจนถึงกระบวนการในการเรียนการสอน⁸

สมนึก พวงพวา กล่าวว่า ปรัชญาการศึกษา คือ การนำเอาหลักการและแนวคิดจาก ปรัชญาแม่บทมาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษา โดยพิจารณาให้สอดคล้องกับองค์ประกอบต่าง ๆ เพื่อให้การจัดการศึกษาได้เกิดประโยชน์สูงสุด บรรลุผลตามเป้าหมายที่กำหนดไว้⁹

พิมพ์พรรณ เทพสุเมธานนท์ กล่าวว่า การเรียนการสอนตามแนวปรัชญาการศึกษาปฏิรูป นิยมมีลักษณะคล้ายคลึงกับปรัชญาการศึกษาพัฒนาการนิยม คือ เป็นการเรียนรู้ด้วยการลงมือ กระทำด้วยตนเองโดยใช้วิธีการต่าง ๆ เช่น วิธีการทางวิทยาศาสตร์ (Scientific Method) วิธีการ แบบโครงการ (Project Method) และวิธีการแก้ปัญหา (Problem Solving Method) นอกจากนี้ปรัชญานี้ยังอาศัยวิธีการทางประวัติศาสตร์ (Historical Method) และวิธีการทาง ปรัชญา (Philosophical Method) เข้ามาประกอบด้วยเพื่อให้การศึกษาปัญหาต่าง ๆ รัดกุมและ สมบูรณ์ที่สุด ปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยมไม่ส่งเสริมการเรียนแบบท่องจำและการสอนแบบบรรยาย ครูผู้สอนและเด็กควรทำอะไรก็ได้เพื่อสนองความต้องการของตน การแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง สนใจปัญหาของสังคมเสนอแนะวิธีการแก้ปัญหา บรรยายภาคในการเรียนการสอนมีอิสระไม่ใช่ว่า บังคับ การจัดตารางสอนควรมีความยืดหยุ่น กำหนดตามเวลาเรียนในทฤษฎีการค้นคว้าของเด็ก และการอภิปรายเป็นสัดส่วนกัน โดยเน้นการอภิปรายเป็นหลัก¹⁰

ทิตนา แคมมณี กล่าวว่าปรัชญาการศึกษาสาขาปฏิรูปนิยมตามแนวความคิดของบราเมลด์ เป็นแนวความคิดที่น่าตื่นเต้น เป็นปรัชญาที่เน้นให้ใช้ชีวิตทางพฤติกรรมศาสตร์ในการปฏิรูปสังคม ปัญหาอยู่ที่ว่า ค่านิยมที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้รับคืออะไร และสถาบันทางสังคมที่จะช่วยให้มนุษย์ รู้จักตนเองควรมีลักษณะอย่างไร ซึ่งทั้ง 2 อย่างนี้ นักวิทยาศาสตร์และนักจิตวิทยาต่างก็ให้ทัศนะต่าง

⁷สุนทร โคตรบรรเทา, *ปรัชญาการศึกษาสำหรับผู้บริหารการศึกษา*, (กรุงเทพมหานคร : ปัญญาชน, 2553), หน้า 44.

⁸สุมิตร คุณานุกร, *หลักสูตรและการสอน*, (กรุงเทพมหานคร : ชวนการพิมพ์, 2523), หน้า 39.

⁹สมนึก พวงพวา, “ปรัชญาการศึกษาตามความต้องการของอาจารย์วิทยาลัยครูในสหวิทยาลัยทวารวดี และสหวิทยาลัยทักษิณ”, *วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย), 2531, หน้า 40.

¹⁰พิมพ์พรรณ เทพสุเมธานนท์ และคณะ. *ปรัชญาการศึกษา*. (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง ,2544), หน้า 1-3.

ๆ กัน และเป็นปัญหาที่ยังไม่มีข้อยุติ ถือเป็นการจัดการศึกษาที่เป็นอุดมคติมากกว่าความจริง การจัดการศึกษาเพื่อเน้นอนาคตเป็นเรื่องที่ต้องใช้จินตนาการ การจัดหลักสูตรคงมีปัญหาหลายด้าน การจะใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือในการปฏิรูปสังคมจึงเป็นงานที่ยิ่งใหญ่ เพราะการปฏิรูปสังคมต้องอาศัยปัจจัยอื่นมากมายนอกเหนือการศึกษา¹¹

สรุป ปรัชญาพื้นฐาน เป็นปรัชญาที่เป็นรากฐานในการกำเนิด ปรัชญาการศึกษา ดังนั้น การศึกษาพื้นฐาน ทำให้เรามีความเข้าใจที่มา แนวคิด ในลักษณะปรัชญาได้ถ่องแท้มากขึ้น เน้นความเชื่อในโลกแห่งวัตถุ และการสัมผัส ประสบการณ์นิยมที่เน้นโลกแห่งประสบการณ์เป็นหลักให้เรามุ่งทำงาน มากกว่าเรียนแต่ทฤษฎี อัตถิภาวนิยม เห็นว่ามนุษย์เกิดมาพร้อมกับความว่างเปล่าและให้ความสำคัญของมนุษย์มากกว่าปรัชญาการศึกษาทั้ง 5 ลัทธิดังกล่าว แต่ละปรัชญาจะมีแนวทางในการนำไปสู่การปฏิบัติที่แตกต่างกัน การนำไปปฏิบัติเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อการศึกษา จะต้องพิจารณาว่าแนวทางใด จึงจะดีที่สุด ซึ่งจะต้องสอดคล้องกับสภาพสังคม เศรษฐกิจ การเมืองและการปกครอง ปรัชญาการศึกษาลัทธิหนึ่งอาจจะเหมาะกับประเทศหนึ่ง เพราะเป็นประเทศเล็กๆ ประเทศหนึ่งซึ่งมีลักษณะแตกต่างกัน ต้องใช้ลัทธิการศึกษาอีกลัทธิหนึ่ง ประเทศไทยก็นำเอาปรัชญาการศึกษานั้นมาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสม โดยปรัชญาการศึกษาสาขาปฏิรูปนิยมตามแนวความคิดของบราเมลต์เป็นแนวความคิดที่น่าตื่นเต้น เป็นปรัชญาที่เน้นให้ใช้ชีวิตทางพฤติกรรมศาสตร์ในการปฏิรูปสังคม ปัญหาอยู่ที่ว่า ค่านิยมที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้รับคืออะไร

1.6.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พระมหาพินันท์ ขยายินันโท (ลาตบัวขาว) กล่าวว่า จากการศึกษาวิจัยพบว่าการศึกษาปรัชญาการศึกษาของกฤษณมูรติได้ให้ความหมายของการศึกษาคือการเรียนรู้กระบวนการทั้งหมดของชีวิต ให้เกิดความเป็นเอกภาพ พัฒนาจิตใจให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ก่อให้เกิดอิสรภาพและมีสติปัญญา พัฒนาชีวิตของบุคคลให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์และสามารถจำแนกจุดมุ่งหมายของการศึกษานั้น ออกเป็น 2 ประเด็น คือ 1) การศึกษาเพื่อให้ความรู้ในสาขาต่าง ๆ ก่อให้เกิดความชำนาญในสาขาวิชาและการและเทคโนโลยี 2) การศึกษาเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ โดยวิธีการเรียนรู้โดยการเฝ้าสังเกตสิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นจริงภายในความคิดด้วยความใส่ใจ การเรียนรู้โดยการเฝ้าสังเกตเช่นนี้ไม่มีการเก็บบันทึกข้อมูลความรู้และประสบการณ์เอาไว้ จิตใจจึงเป็นอิสระจากการถูกกำหนดโดยเนื้อหาและเงื่อนไขของความคิด มนุษย์ที่สมบูรณ์ไม่ใช่บุคคลที่สะสมความรู้และไม่ใช้บุคคลสำรวจชีวิตข้างใน แต่มนุษย์ที่สมบูรณ์นั้นคือต้องรู้จักตัวเอง จึงมีความอิสระอย่างแท้จริงสำหรับปรัชญาการศึกษาของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) มุ่งเน้นการฝึกอบรมตามหลักไตรสิกขา เพื่อให้มนุษย์บรรลุสภาวะที่ปราศจากความทุกข์ในที่สุด เป็นกระบวนการแก้ปัญหาเพื่อทำลายอวิชชาและตัณหา พร้อมทั้งเสริมฉันทะและกรุณา จุดมุ่งหมายของการศึกษาเป็นสิ่งเดียวกับ

¹¹ทิตินา แคมมณี, *ศาสตร์การสอน*, (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545), หน้า 3-4.

จุดมุ่งหมายของชีวิต จุดมุ่งหมายของการศึกษาในทัศนะของพระพรหมคุณาภรณ์ คือ การพัฒนาบุคคลให้เกิดการเปลี่ยนเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ จุดมุ่งหมายของการศึกษานั้นสามารถมองในส่วนที่เป็นหน้าที่สำคัญที่เป็นพื้นฐานได้ 2 ประการคือ 1) จุดมุ่งหมายในการถ่ายทอดความรู้ศิลปวิทยา โดยอาศัยองค์ประกอบภายนอก กล่าวคือ ปรโตโฆสะ เป็นส่วนสำคัญ 2) จุดมุ่งหมายเพื่อพัฒนาให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ โดยอาศัยองค์ประกอบภายใน คือ โยนิโสมนสิการ ปรัชญาการศึกษาของกฤษณมูรติและพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) นั้นมีประเด็นที่เหมือนกัน คือการศึกษากับชีวิตนั้นเป็นเรื่องเดียวกันเหมือนกัน ในสองประเด็นนี้ คือ 1) จุดมุ่งหมายของการศึกษาเพื่อให้ความรู้ในสาขาต่างๆ ก่อให้เกิดความชำนาญที่สุดทางวิชาการและเทคโนโลยี 2) จุดมุ่งหมายของการศึกษาเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ต้องเป็นที่ยอมรับว่าจุดมุ่งหมายของท่านทั้งสองนั้นมีความเหมือนกันในแง่ของจุดมุ่งหมาย และท่านทั้งสองก็เน้นจุดมุ่งหมายของการศึกษาไปที่การศึกษาเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ อันเป็นสิ่งที่ท่านสองมองว่าเป็นการศึกษาที่แท้จริง แต่แนวคิดทางด้านการศึกษาของท่านต่างมีวิธีการที่แตกต่างกันคือ กฤษณมูรตินั้นใช้การเฝ้าสังเกตสิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นจริงภายในความคิดด้วยความใส่ใจ การเรียนรู้โดยการเฝ้าสังเกตโดยไม่มีการสะสมข้อมูล ส่วนพระพรหมคุณาภรณ์นั้นมามีวิธีการศึกษาที่ก่อให้เกิดความรู้ภายในที่เรียกว่า โยนิโสมนสิการ ได้แก่ การศึกษาชีวิตและสรรพสิ่งโดยพิจารณาด้วยใจอันแยบคาย มีการคิดถุวิธี ความรู้จักคิดหรือคิดเป็นนั่นเอง¹²

พระมหาสง่า สุภโร (ณ ระนอง) ได้ศึกษาเชิงวิเคราะห์ปรัชญาการศึกษาของพุทธทาสภิกขุ เพื่อการพัฒนาสังคมไทย กล่าวว่า วิทยานิพนธ์เรื่องนี้ มีจุดมุ่งหมายเพื่อสำรวจระบบการศึกษาของไทยเพื่อหาวิธีพัฒนาระบบการศึกษาไทยให้เป็นไปตามปรัชญาของท่านพุทธทาสภิกขุ ทั้งนี้ ดำเนินการโดยอาศัยการวิจัยเอกสารทั้งที่เป็นงานระดับปฐมภูมิและทุติยภูมิ มีเนื้อหาจะแสดงความเปลี่ยนแปลงทางการศึกษาไทยที่ดำเนินไปตลอดช่วงประวัติศาสตร์ การเปลี่ยนแปลงนี้บ่งถึงปัญหาบางประการ เช่น ปัญหาด้านรูปแบบการศึกษา ค่านิยมของนักศึกษาและอื่น ๆ เป็นต้น ที่เกิดขึ้นในยุคสมัยที่มีการปกครองระบอบต่าง ๆ ตามคำสอนของพุทธทาสภิกขุ ระบบการศึกษาที่ถูกต้องสามารถทำให้นักศึกษามีความรู้ 3 ประเภท ได้แก่ คือความรู้ทางวิชาการ (พุทธศาสตร์) ความรู้ทางจริย (ธรรมศาสตร์) และความรู้ทางการอยู่ร่วมกัน (สังคมศาสตร์) ปรัชญาของท่านพุทธทาส พยายามประสานพุทธธรรมเข้าไปในการศึกษาไทย เพื่อทำให้นักศึกษามีความรู้และความประพฤติที่ถูกต้อง โดยที่พระสงฆ์มักมีบทบาทช่วยสั่งสอนอบรมพุทธศาสนิกชนชาวไทยอยู่เสมอทั้งโดยตรงและโดยอ้อม การศึกษาของพระสงฆ์จึงจำเป็นต้องเดินตามแนวปรัชญาของท่านพุทธทาส และจำเป็นต้องได้รับความสนับสนุนจากรัฐเพิ่มขึ้น

¹²พระมหาพินันท์ ขยายินันโท (ลาดบัวขาว), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เปรียบเทียบปรัชญาการศึกษาของกฤษณมูรติ และพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต)”, (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), 2554, หน้า 128.

พระสงฆ์ผู้มีวินัยอันเคร่งครัดและมีความรู้ทางวิชาการเป็นอย่างดีย่อมเป็นแบบอย่าง อันดีต่อสังคม และมีคุณสมบัติเหมาะสมพอที่จะสอนผู้อื่นได้¹³

พระมหาบรรจง สิริจินโท (สมณา) ได้ศึกษาทัศนะทางปรัชญาการศึกษาของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) ผู้วิจัยได้แบ่งเนื้อหาออกไปเป็น 3 ส่วนหลัก ๆ ด้วยกัน คือ ส่วนแรก : เป็นการศึกษาวิเคราะห์ทั่วไปเกี่ยวกับปรัชญาแม่บท ได้แก่ อภิปรัชญา ญาณวิทยา ปรัชญาชีวิตและปรัชญาสังคม ส่วนที่สอง : เป็นการศึกษาวิเคราะห์ปรัชญาการศึกษาในทัศนะของพระธรรมปิฎก อันประกอบด้วยองค์ประกอบทางการศึกษา ได้แก่ โรงเรียน ครูและนักเรียน หลักสูตร และวิธีการเรียนการสอน ส่วนที่สาม : เป็นการชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างปรัชญาแม่บทกับปรัชญาการศึกษาในทัศนะของพระธรรมปิฎกตลอดถึงการนำแนวความคิดไปประยุกต์ใช้กับการศึกษาไทย ผลจากการศึกษาสรุปได้ว่า 1) ในส่วนแรก : ตามแนวพุทธธรรม อภิปรัชญาเป็นการศึกษาเรื่องความจริงของสิ่งทั้งหลายมีกฎไตรลักษณ์ ปฏิจจนสมุปบาท เป็นต้น ญาณวิทยาศึกษาเรื่องการปฏิบัติสมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน เพื่อที่จะปฏิบัติให้บรรลุถึงความจริงสูงสุด ส่วนจริยศาสตร์นั้นเป็นการดำเนินชีวิตโดยการศึกษาและปฏิบัติให้สอดคล้องกับกฎธรรมชาติ ในส่วนที่สอง : เป้าหมายของการศึกษา คือ ความมีอิสรภาพทั้งภายในและภายนอกอย่างแท้จริงไม่ถูกครอบงำด้วยอวิชชา การศึกษาจึงเป็นการพัฒนาชีวิตให้เจริญงอกงามเพื่อความพ้นทุกข์ องค์ประกอบทางการศึกษานั้นโรงเรียน ครูและนักเรียน หลักสูตร และวิธีการเรียนการสอน ต้องมีความสอดคล้องเกี่ยวพันกันอยู่เสมอ โดยเฉพาะครูและนักเรียนต้องสร้างจิตสำนึกเกี่ยวกับหน้าที่ของตนให้ดีที่สุด ในส่วนที่สาม : ทัศนะทางการศึกษาของพระธรรมปิฎกมีความคล้ายคลึงกับลัทธิสารัตถะนิยมและพิพัฒนาการนิยม จุดเด่นก็คือ พระธรรมปิฎกให้ความสำคัญต่อครูและนักเรียนเท่าเทียมกันในด้านหน้าที่ อีกทั้งการศึกษาในทัศนะของพระธรรมปิฎกมิได้แยกออกไปจากศาสนา การนำพุทธธรรมไปประยุกต์ใช้จึงทำให้การศึกษาคือการพัฒนาชีวิตและสามารถแก้ปัญหาชีวิตได้ แนวคิดทางการศึกษาของพระธรรมปิฎกจึงมีพุทธธรรมเป็นพื้นฐานซึ่งมีลักษณะประยุกต์ใช้ได้กับทุกสถานการณ์¹⁴

พระครูสังฆรักษ์กรกิจ ปิยธมโม (หงส์สุข) ได้ศึกษาเปรียบเทียบพุทธปรัชญาการศึกษาของพระพรหมบัณฑิต (ศ.ดร.ประยูร ธมฺมจิตฺโต) กับศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวคิดพุทธปรัชญาการศึกษาของพระพรหมบัณฑิต (ศ.ดร.ประยูร ธมฺมจิตฺโต) เพื่อศึกษาแนวคิดพุทธปรัชญาการศึกษาของกับศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี และศึกษาการบูรณาการ

¹³พระมหาสง่า สุภาโร (ณ ระนอง), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์ปรัชญาการศึกษาของพุทธทาสภิกขุเพื่อการพัฒนาสังคมไทย”, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), 2536, หน้า 119.

¹⁴พระมหาบรรจง สิริจินโท (สมณา), “การวิเคราะห์เชิงปรัชญาเรื่อง ปรัชญาการศึกษาในทัศนะของพระธรรมปิฎก (ประยูร ปยุตโต)”, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), 2539, หน้า 110.

แนวคิดพุทธปรัชญาการศึกษาและการประยุกต์พุทธปรัชญาการศึกษาในการจัดการศึกษาของพระพรหมบัณฑิต (ศ.ดร.ประยูร ธมฺมจิตฺโต) กับ ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ ด้วยการวิจัยเอกสาร และเอกสารที่ใช้ในการศึกษา ประกอบด้วยพระไตรปิฎกที่เป็นหลักตลอดทั้งอรรถกถาและคัมภีร์อื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง เอกสารและงานเขียนของพระพรหมบัณฑิต (ศ.ดร.ประยูร ธมฺมจิตฺโต) งานเขียนของศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพุทธปรัชญาการศึกษา วิเคราะห์ข้อมูลโดยสรุปผลการวิจัยได้ดังต่อไปนี้ 1) การศึกษาแนวคิดพุทธปรัชญาการศึกษาของพระพรหมบัณฑิต (ศ.ดร.ประยูร ธมฺมจิตฺโต) พบว่า มุ่งเน้นการพัฒนาที่ตัวบุคคลเป็นสำคัญ โดยเน้นแนวทางในการพัฒนา 4 สดมภ์ ประกอบด้วย การพัฒนาศักยภาพ การพัฒนาสมรรถภาพ การพัฒนาคุณภาพ และการพัฒนามนุษย์ เพื่อให้สามารถผลิตคนที่มีความสมบูรณ์พร้อมทั้งความรู้ ความสามารถ และอุดมด้วยคุณธรรมจริยธรรม เพื่อพร้อมที่เดินทางเข้าสู่การประกอบอาชีพได้อย่างมีคุณภาพ 2) การศึกษาแนวทางการจัดการศึกษาของศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี พบว่า มีความสอดคล้องกับแนวทางการจัดการศึกษาตามแนวคิดของปรัชญาการศึกษาพิพัฒนาการนิยม ทั้งในด้านการกำหนดความหมายของการศึกษา จุดมุ่งหมายของการศึกษา หลักสูตร และวิธีสอน เพื่อเน้นที่การพัฒนาประสบการณ์ของผู้เรียนเป็นสำคัญ 3) การศึกษา การบูรณาการแนวคิดพุทธปรัชญาการศึกษาและการประยุกต์พุทธปรัชญาการศึกษาในการจัดการศึกษาของพระพรหมบัณฑิต (ศ.ดร.ประยูร ธมฺมจิตฺโต) กับ ศาสตราจารย์ ดร. สาโรช บัวศรี พบว่า ส่วนใหญ่แนวคิดพุทธปรัชญาการศึกษาของพระพรหมบัณฑิต (ศ.ดร.ประยูร ธมฺมจิตฺโต) มีความโดดเด่นในการนำเสนอตัวอย่างหรือเรื่องราวที่มีความสอดคล้องกับบอิจิตตสิกขา ได้แก่ สมานธิ เป็นหลัก ส่วนแนวคิดพุทธปรัชญาการศึกษาของศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี มีความสอดคล้องกับบอิจีสลสิกขา ได้แก่ ศีล เป็นหลัก ในการบูรณาการแนวคิดเกี่ยวกับบอิจิปัญญาสิกขา ได้แก่ ปัญญา พระพรหมบัณฑิต (ศ.ดร.ประยูร ธมฺมจิตฺโต) เน้นเกี่ยวกับองค์ประกอบของพุทธปรัชญาการศึกษา ที่เรียกว่า จุดสดมภ์ของการศึกษา คือ การพัฒนาศักยภาพ โดยมุ่งสอนเรื่องโยนิโสมนสิการ และให้ผู้เรียนรู้จักกลั่นกรองข้อมูลดิบให้เป็นองค์ความรู้ใหม่ และการศึกษาเพื่อพัฒนามนุษย์ โดยมุ่งให้เสรีภาพทางความคิด คือ คิดตามหลักโยนิโสมนสิการ แสวงหาความรู้ด้วยตนเองตลอดเวลา และในแนวคิดของศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี ด้านความหมายของการศึกษา มีเป้าหมายเพื่อสอนให้ผู้เรียนมีความเจริญงอกงามทางปัญญา และด้านวิธีการสอน ที่เน้นวิธีการสอนด้วยวิธีการแห่งปัญญา ให้อยู่ติดอยู่ในปัญญาธรรมเป็นสำคัญ ในการจัดการเรียนการสอน¹⁵

¹⁵พระครูสังฆรักษ์กรกิจ ปิยธมฺโม (หงส์สุข), “การศึกษาเปรียบเทียบพุทธปรัชญาการศึกษาของพระพรหมบัณฑิต (ศ.ดร.ประยูร ธมฺมจิตฺโต) กับศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี”, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), 2559, หน้า 91.

พระมหานิกม วงษ์สุวรรณ กล่าวว่า การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา ความสัมพันธ์ระหว่างความดีและความรู้ตามทัศนะ ของพระพุทธศาสนา และเพื่อศึกษาทัศนะของพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) เกี่ยวกับปรัชญาการศึกษา ของไทยตามแนวพุทธจริยธรรมกับการศึกษา ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อแรก ได้ความว่าตามทัศนะของพระพุทธศาสนา ความรู้และ ความดีทางศีลธรรมมีความสัมพันธ์ต่อกัน เพราะว่าการพัฒนาความรู้ในระดับต่าง ๆ ปัจจัยที่ขาดเสียมิ ได้ คือสัมมาทิฐิ การเข้าถึงสัจธรรมสูงสุดจะนำไปสู่อุดมคติทางศีลธรรมในที่สุด นอกจากนี้ เมื่อคนดำเนิน ชีวิตตามหลักคุณธรรมต่าง ๆ เช่น การมุ่งมั่นทำความดี การมีความกระตือรือร้น ความบากบั่น ความอดทน ความรอบคอบ และมีเหตุมีผลในการเรียนรู้ ในที่สุดก็จะเข้าถึงสัจธรรม ยิ่งคนบ่มเพาะความดีศีลธรรม มากเพียงไร เขาก็จะเข้าไปใกล้สัจธรรมมากเท่านั้น อย่างไรก็ตาม ในทัศนะของพระพุทธศาสนา การแสวงหาความรู้หรือสัจธรรม มีความสำคัญในอันดับต้น การแสวงหาดังกล่าวต้องอาศัยหลักไตรสิกขา ซึ่งนอกจาก จะประกอบด้วยสมาธิและปัญญาแล้ว ยังมีศีลเป็นส่วนสำคัญด้วย ดังนั้น การฝึกตนตามหลักดังกล่าวจึง แสดงให้เห็นว่าการปฏิบัติเพื่อสร้างคุณธรรมและการปฏิบัติเพื่อแสวงหาปัญญา มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน จะแยกออกจากกันไม่ได้ ผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์ที่สอง พบว่าพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) เห็นว่า ในระดับ ภาววิทยา มนุษย์มีศักยภาพที่จะเข้าถึงความเป็นจริงและค้นพบสัจธรรม ในระดับญาณวิทยา การเข้าถึง ดังกล่าวต้องอาศัยการศึกษาที่ถูกต้อง อันมีฐานอยู่บนสัมมาทิฐิ หลักไตรสิกขาเป็นวิถีแห่งการอบรมตน ด้วยการฝึกฝนตามมรรคมองค์ 8 ในระดับวิธีการ วิทยาทางการศึกษา มีสองปัจจัยที่จำเป็นต้องพิจารณา ปัจจัยภายนอกได้แก่ปรโตโฆสะ ปัจจัยภายในได้แก่โยนิโสมนัสสิการ การศึกษาที่ถูกต้องจะต้องดำเนินตาม หลักไตรสิกขาและมรรคมองค์ 8 วิธีการนี้ตอบสนองเป้าหมายสูงสุดในการสร้างประโยชน์ให้แก่ชีวิตผู้เรียน ดังนั้น จึงควรใช้เป็นพื้นฐานให้แก่หลักสูตร การเรียนการสอน บทบาทผู้สอนและผู้เรียนตามลำดับ¹⁶

พระณรงค์ เต็มประเสริฐ กล่าวว่า การวิจัยนี้ เป็นการศึกษาเปรียบเทียบปรัชญาการศึกษาของพุทธทาสภิกขุและพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) มีวัตถุประสงค์เพื่อการศึกษาแนวความคิดปรัชญาการศึกษาของพุทธทาสภิกขุและพระพรหมคุณาภรณ์ ศึกษาเปรียบเทียบปรัชญาการศึกษาและวิเคราะห์เปรียบเทียบให้เหตุผลเชิงสนับสนุน และโต้แย้งแนวความคิดทางการศึกษาของพุทธทาสภิกขุและพระพรหมคุณาภรณ์ ผลการศึกษาพบว่า ความหมายการศึกษาของพุทธทาสภิกขุ คือ ศึกษาเป็นการศึกษาปฏิบัติทำให้สิ้นราคะ โทสะ และโมหะ จุดมุ่งหมายของการศึกษาก็เพื่อมวลมนุษยชาติมุ่งเน้นส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมแก่สังคม องค์ประกอบของการศึกษามี 4 ประเภทคือ หลักสูตร การศึกษา ตัวผู้สอน สถานที่ และตัวผู้เรียน การจัดการศึกษาเพื่อให้คนมีความรอบรู้ตามหลักศีลสมาธิ และปัญญา และการปฏิรูปการศึกษามี 4 ประเภท คือ การปฏิรูปแบบสาธิต การปฏิรูปแบบ

¹⁶พระมหานิกม วงษ์สุวรรณ, “พุทธจริยธรรมกับการศึกษา : ศึกษาวิเคราะห์ปรัชญาการศึกษาของพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต)”, (นครปฐม : มหาวิทยาลัยมหิดล), 2553, หน้า 126.

แนวคิด การปฏิบัติเพื่อให้รู้จักบุญคุณ และการปฏิรูปเพื่อพัฒนาจิต ผลการศึกษาพบว่า ความหมาย การศึกษาของพระพรหมคุณาภรณ์ คือการศึกษาเพื่อพัฒนาคน ศึกษาแบบไตรสิกขาเพื่อให้ผู้เรียนมี ศีล สมาธิ ปัญญา และศึกษาแบบภาวนา เพื่อพัฒนาผู้เรียนทางกาย วาจา ใจ และปัญญา จุดมุ่งหมาย การศึกษามี 5 แนวทาง คือ ต้องทำให้ชีวิตพึงได้รับและเกิดประโยชน์ ต้องทำให้เกิดภาวะเพื่อตนเอง ต้องทำให้รู้จักสร้างเสริมปัญญา ต้องทำให้ผู้เรียนเป็นพหุสูตร และทำให้ผู้เรียนรู้จักเคารพครูอาจารย์ องค์ประกอบของการศึกษามี 2 ประเภท คือ องค์ประกอบภายนอก มีบุคคลทำให้เกิดการเรียนรู้ "สัตบุรุษ" มีสถานที่รวมทั้งสังคมชุมชน และองค์ประกอบภายใน เกิดจากแนวคิดแบบโยนิโสมนสิการที่มีเหตุผลสัมพันธ์กัน การจัดการศึกษามี 2 แนวทาง คือ การศึกษาแบบทั่วไป มาจากความเชื่อว่า มนุษย์เป็นสัตว์ประเสริฐสามารถฝึกได้ และการศึกษาแบบไตรสิกขาเพื่อการพัฒนาคนให้เป็นมนุษย์ที่ สมบูรณ์ และการปฏิรูปการศึกษาก็เพื่อประโยชน์สังคมปัจจุบัน ทำให้คนรู้จักวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่ถูกต้อง รู้จักการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม และรู้จักประชาธิปไตยและธรรมาธิปไตยที่ ถูกต้อง ผลการเปรียบเทียบความหมายการศึกษา พบว่า มีความเหมือนกันมาจากหลักสิกขา 3 คือ อธิศีลสิกขา อธิจิตสิกขา และอธิปัญญาสิกขา มีข้อโต้แย้งกับบัญญัติศัพท์ ถ้าเปรียบเทียบสังคมปัจจุบัน ไม่ครอบคลุมการเปลี่ยนแปลงทางสังคม จุดมุ่งหมายการศึกษา มีความเหมือนกันอยู่ 2 ประการ คือ การศึกษาเพื่อพัฒนาคนในปัจจุบันให้มีคุณภาพและการศึกษาเพื่อพัฒนาคนในอนาคตที่จิตวิญญาน และสร้างปัญญา มีข้อโต้แย้งกันในรายละเอียด แต่สังคมปัจจุบันให้คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนาทุกอย่าง องค์ประกอบของการศึกษามีความเหมือนกันอยู่ 2 ประการ คือ องค์ประกอบภายนอก และ องค์ประกอบภายในมีความแตกต่างกันเพียงแค่ลักษณะการใช้ศัพท์ แต่สังคมปัจจุบันองค์ประกอบ การศึกษาต้องสัมพันธ์กับระดับชาติ และนานาชาติ การจัดการศึกษามีความเหมือนกันอยู่ 2 ประการ คือ เพื่อการอยู่ร่วมกันในสังคม เพื่อพัฒนาคน มีความแตกต่างกันโดยศัพท์แต่เป้าหมายเหมือนกัน แต่ สังคมปัจจุบันการศึกษาทั้งสองท่านยังไม่สามารถสนองตอบทางเศรษฐกิจได้ และการปฏิรูปการศึกษา มีความเหมือนกันอยู่ 4 ประเภท คือ แนวคิดผู้เรียน สังคม สถานศึกษา และเทคโนโลยี มีความ แตกต่างกันโดยศัพท์ แต่สังคมปัจจุบันการศึกษาทั้งสองท่านมองข้ามการพัฒนาคนเป็นผู้นำ แนวทาง บูรณาการแนวคิดการศึกษาทั้งสองท่านมาเอใช้รักษาสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจและสังคมที่ว่า "ความจน เป็นเรื่องใหม่ ครั้งโบราณคนไทยไม่จน" และการประยุกต์ใช้จัดทำหลักสูตร และเพื่อพัฒนาครูให้มี คุณธรรม¹⁷

¹⁷พระณรงค์ เเด่นประเสริฐ, “การศึกษาเปรียบเทียบปรัชญาการศึกษาของพุทธทาสภิกขุ และพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต)”, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), 2552, หน้า 101.

พระทองมา แสงอรุณ ได้การศึกษาวិเคราะห์ปรัชญาการศึกษาของสำนักอรรถิถาวนิยม โดยการศึกษาวิจัยนี้ มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาวิเคราะห์ปรัชญาการศึกษาของสำนัก อรรถิถาวนิยม โดยมีวัตถุประสงค์ในการศึกษา 3 ประการคือ 1) เพื่อศึกษาแนวคิดอันเป็นรากฐานทางปรัชญาการศึกษาของสำนักอรรถิถาวนิยม 2) เพื่อศึกษาปรัชญาการศึกษาของสำนักอรรถิถาวนิยม และ 3) เพื่อวิเคราะห์ปรัชญาการศึกษาของสำนักอรรถิถาวนิยม จากการศึกษาวิจัย สรุปผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ ได้ดังนี้คือ 1. เพื่อศึกษาแนวคิดอันเป็นรากฐานทางปรัชญาการศึกษาของสำนักอรรถิถาวนิยม สรุปได้ว่าปรัชญาการศึกษาของสำนักอรรถิถาวนิยม นั้นมีแนวคิดที่มีรากฐานมาอย่างยาวนานในการกล่าวถึงการให้สิทธิเสรีภาพ เจตจำนง (Free will) ความรับผิดชอบ ของปัจเจกชน แต่มิได้ปรากฏให้เห็นลักษณะที่ชัดเจนทางด้านปรัชญาการศึกษา ปรัชญาของสำนักอรรถิถาวนิยมเบื้องต้น เป็นขบวนการของนักปรัชญาที่ต้องการเสนอให้เห็นถึงสารัตถะ เจตคติ ความรับผิดชอบของมนุษย์ที่สามารถกำหนดเจตจำนงเสรีของตนได้ โดยไม่จำเป็นต้องพึ่งพาสังคม ความเชื่อทางสังคมอันเป็นบรรทัดฐานที่มีได้ให้มนุษย์มีจิตอิสระในการตัดสินใจเลือกเจตจำนงด้วยตนเอง 2. เพื่อศึกษาปรัชญาการศึกษาของสำนักอรรถิถาวนิยม สรุปได้ว่า ปรัชญาการศึกษาของสำนักอรรถิถาวนิยม เกิดขึ้นจากการได้เห็นถึงผลเสีย และข้อจำกัดของการจัดการศึกษาของปรัชญาการศึกษาสำนักสารัตถนิยม (Essentialism) และนิรันตรวาท (Perennialism) ที่ให้ความสำคัญกับวิชาทางด้านศิลปกรรม การปลูกฝังศิลปกรรมโดยไม่คำนึงถึงเสรีภาพ ความสนใจ และความมีอิสรภาพในการตัดสินใจเลือกของผู้เรียนแต่ละคนว่ามีความต้องการ และมีความสนใจในอะไร ส่วนปรัชญาการศึกษาสำนักพัฒนาการนิยม (Progressivism) แม้จะให้ความสำคัญกับความสนใจของผู้เรียน ความถนัดหรือความสนใจ ของผู้เรียนแต่ละคน แต่ก็ยังมุ่งเพื่อการตอบสนองสังคม รับผิดชอบต่อสังคม รับผิดชอบต่อสังคม โดยใช้สังคมโดยให้ผู้เรียนได้ตระหนักรู้ถึงความเป็นมนุษย์ที่มีเจตจำนง ความรับผิดชอบด้วยตนเอง ด้วยการตระหนักรับผิดชอบ มิใช่การบ่มเพาะ หรือการปลูกฝังแต่อย่างใด 3. เพื่อวิเคราะห์ปรัชญาการศึกษาของสำนักอรรถิถาวนิยม สรุปได้ว่าปรัชญาการศึกษาของสำนักอรรถิถาวนิยม สะท้อนให้เห็นถึง จุดมุ่งหมายของการศึกษาที่จะต้องส่งเสริมให้ผู้เรียนได้รู้จักคิด ตระหนักรู้ถึงเจตจำนง ความเป็นมนุษย์ที่มีเจตจำนงในการตัดสินใจเลือกด้วยตนเองไม่ว่าจะเป็นอย่างไรก็ตาม พร้อมกับการตระหนักรับผิดชอบในการตัดสินใจด้วยตนเอง สถานที่เรียน ผู้สอนหรือวิชาการอื่นใด เป็นเบื้องต้นในการเปิดโลกทัศน์ให้แก่ผู้เรียนได้เกิดแรงบันดาลใจในการตัดสินใจว่าตัวของเขาจะเป็นอย่างไร ปรัชญาการศึกษาของสำนักอรรถิถาวนิยม จึงเป็นแนวทางการจัดการศึกษาที่เน้นการสร้างแรงบันดาลใจให้กับผู้เรียนมากกว่าการชี้แนะหรือการปลูกฝัง เพราะเมื่อไหร่ก็ตามที่ผู้เรียนได้ตระหนักถึงความมีอยู่ของเจตจำนงด้วยตัวเองแล้ว ผู้เรียนจะได้ฝึกฝน พัฒนาตนในสิ่งที่เขามุ่งหวัง ในสิ่งนั้นอย่างเต็มกำลังความรู้ และความสามารถ กลับกลายเป็นการศึกษาที่ยาวนาน และติดตามตัวเขาตลอดชีวิต ดังนั้นจากการศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาวิเคราะห์ปรัชญาการศึกษาของสำนักอรรถิถาวนิยม ทำให้ทราบว่าการศึกษานั้นต้องให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ในสิ่งที่ผู้เรียนต้องการ จึงเป็นการศึกษาที่ติดตามผู้เรียน

ตลอดไป และในขณะเดียวกันการกระตุ้นให้ผู้เรียนได้เกิดจิตสำนึกในเสรีภาพของตนกับความรับผิดชอบจึงเป็นสิ่งที่การศึกษาต้องดำเนินการให้เกิดขึ้นไปด้วยกัน¹⁸

พระมหาญาณวฑฒน์ บุคตาวงศ์ ได้วิเคราะห์แนวคิดทางการศึกษาของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) โดยมีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษาแนวคิดทฤษฎีทางการศึกษาของไทย 2) เพื่อวิเคราะห์แนวคิดทางการศึกษาของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) ตามแนวทางการปฏิรูปการศึกษา 3) เพื่อเสนอนโยบายการปฏิรูปการศึกษาตามแนวคิดของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมีผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการสัมภาษณ์ 9 รูป/คน และในการสนทนา 9 รูป/คน ใช้เครื่องมือวิจัย ซึ่งประกอบด้วย 1) แบบวิเคราะห์เอกสาร คือ ผลงานนิพนธ์ที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) 2) แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างเกี่ยวกับการตรวจสอบโครงสร้าง เนื้อหา และภาษาของร่างนโยบายการปฏิรูปการศึกษาตามแนวคิดของ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) 3) ประเด็นการสนทนาเกี่ยวกับการตรวจสอบความเหมาะสมของร่างนโยบายการปฏิรูปการศึกษาตามแนวคิดของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ผลการวิจัยพบว่า 1) แนวคิดทฤษฎีทางการศึกษาของไทย เป็นแนวคิดที่บูรณาการแนวคิดการศึกษาไทยและแนวคิดการปฏิรูปการศึกษาไทยผ่านกระบวนการพัฒนานโยบาย และเป็นแนวคิดการศึกษาที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมไทยซึ่งมีพระพุทธศาสนาเป็นรากฐานสำคัญของการศึกษาที่เรียกว่า “การศึกษาวิถีพุทธ” ที่เน้นพัฒนาตนเองให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งด้านความรู้ (วิชา) และความประพฤติ (จรณะ) หรือความรู้คู่คุณธรรม จึงจะทำให้สังคมไทยเป็นสังคมแห่งปัญญาได้โดยแท้จริง 2) แนวคิดทางการศึกษาของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต) ตามแนวทางการปฏิรูปการศึกษา 6 ด้าน ได้แก่ 2.1) แนวการจัดการศึกษา ได้แก่ (1) ความหมายของการศึกษา (2) ความมุ่งหมายของการศึกษา (3) หน้าที่ของการศึกษา (4) องค์ประกอบของการศึกษา (5) การจัดการศึกษา คือ ไตรสิกขา และการปฏิรูปการศึกษาเพื่อจัดการศึกษาที่เหมาะสมสำหรับสังคมไทย (การศึกษาวิถีพุทธ) 2.2) การบริหารและการจัดการศึกษา การบริหารและการจัดการศึกษาจะต้องครอบคลุมชุมชนทั้งหมด ซึ่งประกอบด้วย บ้าน วัด โรงเรียน (“บวร”) ด้วยการสร้างความสมดุลขึ้นมา โดยให้ชุมชนปรับตัวสอดคล้องและส่งเสริมสนับสนุนซึ่งกันและกัน จนเกิดเป็นชุมชนแห่งการศึกษาที่แท้จริง (ชุมชนแห่งกัลยาณมิตร) 2.3) มาตรฐานและการประกันคุณภาพการศึกษา ได้แก่ ก. มาตรฐานการศึกษา เป็นมาตรฐานการศึกษาที่เป็นคุณสมบัติของผู้ได้รับการศึกษาตามแนวพุทธ ได้แก่ (1) คุณสมบัติของผู้ได้รับการศึกษา คือ ภาวิต 4 (2) คุณธรรมของผู้ได้รับการศึกษา คือ มีปัญญา และมีกรุณา (3) การดำเนินชีวิตของผู้ได้รับการศึกษา คือ การทำ

¹⁸พระทองมา แสงอรุณ, “การศึกษาวิเคราะห์ปรัชญาการศึกษาของสำนักอรรถิภาวนิยม”, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), 2554, หน้า 93-94.

ประโยชน์ตน และการทำประโยชน์ต่อผู้อื่น ข. การประกันคุณภาพการศึกษา เป็นการประกันคุณภาพ การศึกษาตามแนวพุทธ คือ ภาวนา 4 2.4) ครู คณาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษา ได้แก่ ก. คุณภาพและมาตรฐาน คือ คุณสมบัติตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนา ซึ่งประกอบด้วย หน้าที่หลัก คือ สิบปทายก และความเป็นกัลยาณมิตร การจัดการศึกษาทางธรรมวินัย ทศพลญาณ ปฏิสัมพันธ์ 4 และลีลาการสอน 4 ข. การผลิตและการพัฒนา ได้แก่ (1) การผลิตและการพัฒนาตามระยะเวลา คือ ในระยะสั้นเพื่อสร้างความเป็นนักเรียนที่ดีตามหลักบุญนิมิตของการศึกษา ๗ และในระยะยาวเพื่อ สร้างความเป็นบัณฑิต ผู้มีศีลธรรม มีจริยธรรม มีความสุข และการผลิตและการพัฒนาตามความมุ่ง หมายของวิชาการ คือ วิชาศึกษาทั่วไปเพื่อสร้างความเป็นบัณฑิต และวิชาเฉพาะวิชาชีพเพื่อสร้าง เครื่องมือบัณฑิต (2) จริยศึกษา เป็นการผลิตครูที่จะต้องคัดยัดคนให้มาเป็นยอดครู และคัดยัดครู ให้มาเป็นครูจริยศึกษา 2.5) ทรัพยากรเพื่อการศึกษา ได้แก่ ก. ทรัพยากรเพื่อการศึกษาคือธรรมชาติ เป็นแนวคิดการจัดการธรรมชาติ ได้แก่ (1) แนวคิดเก่าที่พิชิตธรรมชาติและเสพบริโภคมามากที่สุด (2) แนวคิดใหม่ที่เป็นการพัฒนาที่ยั่งยืน ข. ทรัพยากรเพื่อการศึกษาคือมนุษย์ เป็นการพัฒนามนุษย์ ได้แก่ การพัฒนามนุษย์ในฐานะที่เป็นทรัพยากรมนุษย์ และในฐานะที่เป็นมนุษย์ (ชีวิต) 2.6) เทคโนโลยีเพื่อ การศึกษา ได้แก่ (1) การพัฒนาผู้ใช้เทคโนโลยีที่เกี่ยวกับการฝึกอินทรีย์ 6 ในด้านการศึกษา (2) การ พัฒนาผู้ผลิตเทคโนโลยีด้วยการผลิต และพัฒนาเทคโนโลยีที่สร้างสรรค์ และไม่ก่อให้เกิดปัญหาให้แก่ สังคม (3) ปัญญาที่ควรสร้างขึ้นในยุคไอที คือ ปฏิสัมพันธ์ 4 3) องค์ความรู้ใหม่จากงานวิจัยนี้ คือ ความคิดของนักปราชญ์สู่การจัดการศึกษา หรือการปฏิรูปการศึกษา ที่มีความสอดคล้องกันและมี ความเป็นไปได้ในการปฏิรูปการศึกษา กล่าวคือ นโยบายการปฏิรูปการศึกษาตามแนวคิดของพระ พรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) เป็นการบูรณาการจัดการศึกษาวิถีพุทธกับกระบวนการพัฒนา นโยบาย ซึ่งประกอบด้วย ปรัชญาการศึกษา วัตถุประสงค์ เป้าหมาย และนโยบายการปฏิรูปการศึกษา 6 ด้าน 16 ข้อ¹⁹

รัตนพร ราชสะอาด ได้ศึกษาปรัชญาการศึกษาขององค์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า เจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 โดยมีจุดประสงค์ 3 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษาประวัติและพัฒนากการ ปรัชญา การศึกษาไทย 2) เพื่อศึกษาปรัชญาการศึกษาของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และ 3) เพื่อวิเคราะห์แนวคิดปรัชญาการศึกษาของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พบว่า การ จัดการศึกษาของประเทศไทยมีวิวัฒนาการมาตั้งแต่สมัยโบราณเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน ด้วยความเชื่อ ที่ว่าการศึกษาจะช่วยกำหนดทิศทางของชาติ เพื่อจะพัฒนาคนไทยให้มีความพร้อมที่จะเป็นกำลัง สำคัญสำหรับการพัฒนาประเทศให้เจริญก้าวหน้า ความเป็นมาของการศึกษาไทยมีประวัติที่น่าสนใจ

¹⁹พระมหาญาณวฑฒน์ บุคตาวงศ์, “การวิเคราะห์แนวคิดทางการศึกษาของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต)”, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), 2558, หน้า 353-354.

โดยแบ่งออกเป็นยุคๆดังต่อไปนี้ การศึกษาของไทยสมัยโบราณ (พ.ศ.1781 - 2411) 1) การศึกษาสมัยกรุงสุโขทัย (พ.ศ. 1781 - 1921) พ่อขุนรามคำแหง (พ.ศ. 1800 - 1981) 2) การศึกษาสมัยกรุงศรีอยุธยา (พ.ศ. 1893 - 2310) เป็นยุคทองของวรรณคดีไทย ซึ่งก็อยู่ในช่วงรัชสมัยของพระบรมไตรโลกนาถและพระนารายณ์ 3) การศึกษาสมัยกรุงธนบุรี (พระเจ้าตากสิน พ.ศ. 2310) และกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นอยู่ในช่วงรัชกาลที่ 1-4 ซึ่งก็เป็นยุคเริ่มฟื้นฟูสภาวะของประเทศ เช่น การฟื้นฟูทางการศาสนา วรรณคดี ศิลปวัฒนธรรม และด้านการศึกษา (พ.ศ. 2311 - 2411) ในยุคนี้นี้จะไม่มีการแบ่งชั้นเรียนที่แน่นอนเลือกเรียนได้ตามความสมัครใจของผู้เรียน การศึกษาของไทยสมัยปฏิรูปการศึกษา (พ.ศ. 2412 - 2472) อยู่ในช่วงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนปลายหรือสมัยรัชกาลที่ 5 - 7 เป็นการศึกษาในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 ซึ่งสภาวะของประเทศอยู่ในยุคการคุกคามของจักรวรรดินิยมจากทางประเทศตะวันตกที่แผ่ขยายเข้ามาในประเทศไทยอย่างกว้างขวาง การศึกษาคือรากฐานของการพัฒนาชีวิตและการพัฒนาประเทศ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงริเริ่มวางรากฐานการศึกษาแบบแผนใหม่ที่เป็นระบบขึ้นมาในบ้านเมือง ทรงจัดตั้งโรงเรียนขึ้นมาในพระบรมมหาราชวังแล้วขยายผลการจัดออกไปสู่ราษฎรทุกระดับชั้น ด้วยแนวคิดและวิธีการที่เป็นระบบแบบแผนตามแนวพระราชดำริพระบรมราชโองการและพระราชดำรัสของพระองค์ที่ปรากฏอยู่ในด้านการศึกษาแสดงให้เห็นถึงแนวคิดพื้นฐานในด้านการจัดการศึกษาของพระองค์ในหลาย ๆ ประการ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงตระหนักถึงความสำคัญของการศึกษา ทรงชี้ให้เห็นถึงความจำเป็นที่ประชาชนจะต้องได้รับการศึกษา เพราะการศึกษาทำให้คนฉลาด รู้จักคิดรู้จักปฏิบัติอันจะส่งผลถึงความเจริญก้าวหน้าของบ้านเมือง ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว การศึกษาเริ่มเป็นแบบแผน มีระเบียบแบบแผน มีการจัดตั้งโรงเรียนสำหรับราษฎรทั่วไป มีการรับเอาแนวคิดและวิทยาการต่าง ๆ ของชาติตะวันตกเข้ามาใช้ในประเทศ ต้องการบุคคลที่มีความรู้ให้เข้ามารับราชการ สามารถจัดตั้งโรงเรียนขึ้น เน้นการพัฒนาประเทศให้ทัดเทียมนานาอารยประเทศ แปลวรรณคดีต่างประเทศเป็นภาษาไทย วางแผนโครงการศึกษาใหม่โดยส่งเสริมให้หาเลี้ยงชีพที่นอกเหนือจากการเข้ารับราชการ ดังนั้นการปฏิรูปการศึกษาในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นการปฏิรูปการศึกษาเพื่อให้สอดคล้อง กับระบบการศึกษาของประเทศตะวันตกที่มีความเจริญก้าวหน้าไปมากแล้ว ซึ่งเป็นการปรับปรุงประเทศให้ทันสมัยตามแบบสมัยใหม่ที่มีความสำคัญอย่างมากในยุคสมัยนั้น²⁰

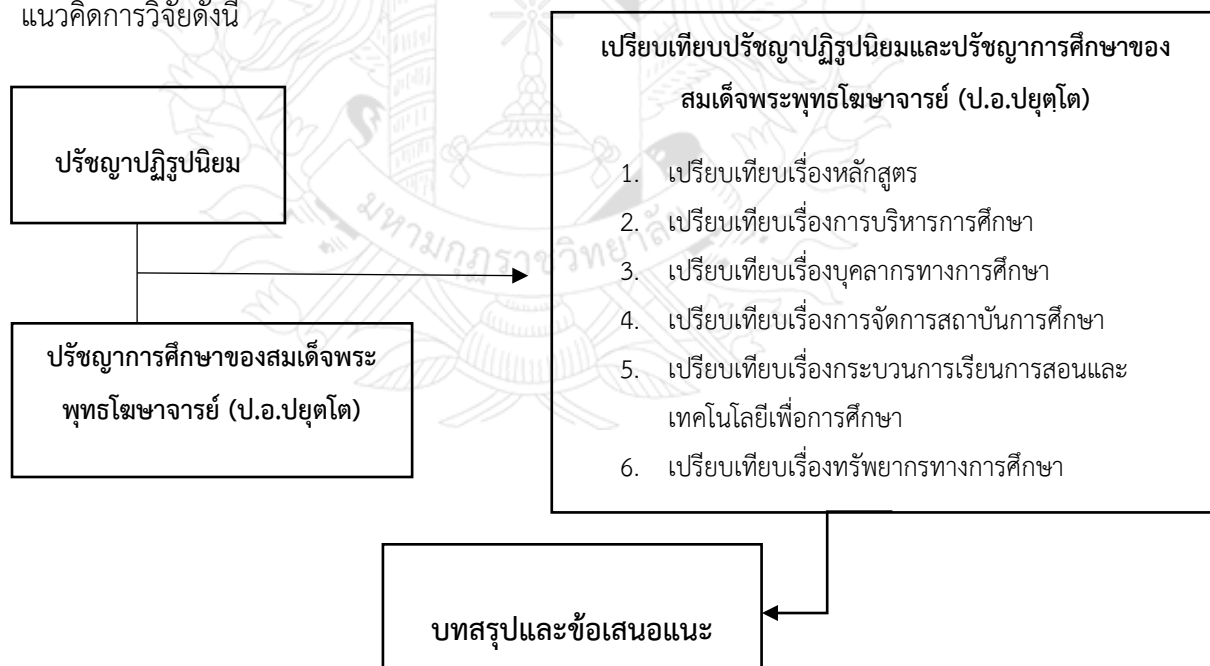
สรุป ปรัชญาปฏิรูปนิยมมีพื้นฐานมาจากปรัชญาปฏิบัตินิยม ผสมผสานกับปรัชญาพัฒนาการ แนวคิดที่ ผสมผสานทำให้ปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยมเน้นการศึกษาเพื่อสังคมเป็นสำคัญ คือ

²⁰รัตนพร ราชสะอาด, “ปรัชญาการศึกษาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว”, (อยุธยา : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), 2561 หน้า 80.

ผู้เรียนไม่ได้มุ่งพัฒนาตนเองอย่างเดียว แต่เพื่อนำความรู้พัฒนาสังคมให้ดีขึ้น ได้ชื่อว่า “แนวทางแห่งการปฏิรูปเพื่อสร้างวัฒนธรรมใหม่ขึ้นมา” โดยจุดมุ่งหมายการศึกษา มีความเหมือนกันอยู่ 2 ประการ คือ การศึกษาเพื่อพัฒนาคนในปัจจุบันให้มีคุณภาพและการศึกษาเพื่อพัฒนาคนในอนาคตที่จิตวิญญาณและสร้างปัญญา มีข้อโต้แย้งกันในรายละเอียด แต่สังคมปัจจุบันให้คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนาทุกอย่าง องค์ประกอบของการศึกษามีความเหมือนกันอยู่ 2 ประการ คือ องค์ประกอบภายนอก และองค์ประกอบภายในมีความแตกต่างกันเพียงแค่ลักษณะการใช้ศัพท์ แต่สังคมปัจจุบันองค์ประกอบการศึกษาต้องสัมพันธ์กับระดับชาติ และนานาชาติ การจัดการศึกษามีความเหมือนกันอยู่ 2 ประการ คือ เพื่อการอยู่ร่วมกันในสังคม เพื่อพัฒนาคน มีความแตกต่างกันโดยศัพท์แต่เป้าหมายเหมือนกัน แต่สังคมปัจจุบันการศึกษาทั้งสองท่านยังไม่สามารถสนองตอบทางเศรษฐกิจได้ และการปฏิรูปการศึกษามีความเหมือนกันอยู่ 4 ประเภท คือ แนวคิดผู้เรียน สังคม สถานศึกษา และเทคโนโลยี มีความแตกต่างกันโดยศัพท์ แต่สังคมปัจจุบันการศึกษาทั้งสองท่านมองข้ามการพัฒนาคนเป็นผู้นำ แนวทางบูรณาการแนวคิดการศึกษาทั้งสองท่านมาเอใช้รักษาสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจและสังคมที่ว่า ความจนเป็นเรื่องใหม่ ครึ่งโบราณคนไทยไม่จน และการประยุกต์ใช้จัดทำหลักสูตร

1.7 กรอบแนวคิดการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง เปรียบเทียบปรัชญาปฏิรูปนิยมกับปรัชญาการศึกษาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยกำหนดกรอบแนวคิดการวิจัยดังนี้

แผนภาพที่ 1.1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

1.8 ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

- 1.8.1 ทำให้ทราบปรัชญาปฏิรูปนิยม
- 1.8.2 ทำให้ทราบปรัชญาการศึกษาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต)
- 1.8.3 ทำให้ทราบการเปรียบเทียบปรัชญาปฏิรูปนิยมกับปรัชญาการศึกษาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต)

1.9 นิยามศัพท์เฉพาะ

เปรียบเทียบ หมายถึง การเปรียบเทียบปรัชญาปฏิรูปนิยมกับปรัชญาการศึกษาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต) ใน 6 ประเด็นได้แก่ 1. เปรียบเทียบเรื่องหลักสูตร 2. เปรียบเทียบเรื่องการบริหารการศึกษา 3. เปรียบเทียบเรื่องบุคลากรทางการศึกษา 4. เปรียบเทียบเรื่องการจัดการสถาบันการศึกษา 5. เปรียบเทียบเรื่องของกระบวนการเรียนการสอนและเทคโนโลยีเพื่อการศึกษา และ 6. เปรียบเทียบเรื่องทรัพยากรทางการศึกษา

ปรัชญาปฏิรูปนิยม หมายถึง ศึกษาบริบททั่วไปของปรัชญา, ลัทธิของปรัชญาการศึกษา และปรัชญาปฏิรูปนิยม ใน 6 ประเด็น 1. หลักสูตร 2. ผู้บริหาร 3. สถานศึกษา 4. ผู้เรียน 5. ผู้สอน และ 6. กระบวนการเรียนการสอน

ปรัชญาการศึกษา หมายถึง ศึกษาประวัติของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต), ผลงานสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต) และปรัชญาการศึกษาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต) ใน 6 ประเด็น 1. การจัดการศึกษา 2. การบริหารและการจัดการ 3. การประกันคุณภาพ 4. บุคลากรทางการศึกษา 5. ทรัพยากรทางการศึกษา และ 6. เทคโนโลยีเพื่อการศึกษา

บทที่ 2

ปรัชญาปฏิรูปนิยม

ปรัชญาการศึกษาเป็นปรัชญาที่ประยุกต์มาจากปรัชญาบริสุทธิ์ ดังนั้นลักษณะของปรัชญาการศึกษา ก็จะมี ความคล้ายคลึงกับปรัชญาบริสุทธิ์นั่นเอง กล่าวคือ ปรัชญาการศึกษาจะเกี่ยวข้องกับ อภิปรัชญา (Metaphysics) ญาณวิทยา (Epistemology) และคุณวิทยา (Axiology) เช่นเดียวกัน ปรัชญาทั่วไป ซึ่งปรัชญาสาขานี้มีความเชื่อพื้นฐานเกี่ยวกับผู้เรียน ครู หลักสูตร กระบวนการเรียน การสอน ตลอดจนทั้งลักษณะของการจัดการศึกษา เหมือนกับปรัชญาการศึกษาสาขาพัฒนาการนิยม เว้นแต่ในเป้าหมายของสังคมเท่านั้นที่แตกต่างกัน นักพัฒนาการนิยมหลายท่านมีความเห็น ว่า แนวความคิดของพัฒนาการนิยม มีลักษณะ เป็นกลาง มากเกินไป จึงไม่สามารถนำไปใช้ในการ ปฏิรูปการศึกษาในส่วนที่จำเป็นได้ พวกที่ต้องการแสวงหาอุดมการณ์ที่จะสามารถแก้ไข ปัญหาสังคม ได้ตรงกว่านี้ และสร้างสังคมที่ดีขึ้นมาใหม่ จึงถูกจำแนกแยกออกมาจากพัฒนาการนิยม เป็น แนวความคิดขึ้นมาใหม่อีกแนวความคิดหนึ่ง เรียกว่า ปฏิรูปนิยม

2.1 บริบททั่วไปของปรัชญา

คำว่า ปรัชญา เป็นศัพท์ที่พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิปพงศ์ประพันธ์ (พระองค์เจ้า วรรมไวทยากร) ทรงบัญญัติขึ้นเพื่อใช้คู่กับคำภาษาอังกฤษว่า Philosophy เป็นคำมาจากรากศัพท์ ภาษาสันสกฤต 2 คำคือ ปร : ประเสริฐ และ ชญา : ความรู้, รู้, เข้าใจ เมื่อรวมกันแล้ว เป็น ปรัชญา (ปรัชญา) แปลว่า ความรู้อันประเสริฐ เป็นวิชาที่ว่าด้วยหลักแห่งความรู้และความจริง ดังนั้น คำว่า Philosophy จึงมาจากคำภาษากรีกว่า Philosophia ซึ่งมีรากศัพท์มาจากคำ 2 คำคือ Philo : Love of หรือ Loving of (ความรัก) และ Sophia : Wisdom หรือ Knowledge (ความรู้, ปัญญา, ความฉลาด) เมื่อรวมกันแล้ว คำว่า Philosophy จึงหมายถึง Loving of Wisdom ความรักปัญญา, ความรักในความรู้, ความรักในการแสวงหาความรู้ หรือ การใฝ่ใจในการแสวงหาความรู้ จะอย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาตามคำแปลระหว่าง คำว่า ปรัชญา ที่มาจากภาษากรีก กับที่มาจากภาษาสันสกฤตจะ แตกต่างกัน กล่าวคือ ที่แปลจากภาษากรีกแปลว่า ความรักในความรู้ หรือความรักปัญญา เพราะ ความรู้หรือปัญญา เป็นของพระเจ้าแต่ผู้เดียว มนุษย์มีสิทธิ์เพียงสามารถที่จะรัก หรือสนใจที่จะ แสวงหาเท่านั้น ไม่สามารถเป็นเจ้าของได้ ส่วนที่แปลจากภาษาสันสกฤต แปลว่า ความรู้อันประเสริฐ หรือความรอบรู้ มนุษย์ทุกคนสามารถมีความรอบรู้ หรือมีความรู้อันประเสริฐได้ อันเนื่องมาจาก ความรู้ที่สมบูรณ์สูงสุด ล้นความสงสัย ดังนั้น ปรัชญา ตามพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน แปลว่า วิชาว่าด้วยหลักแห่งความรู้และหลักแห่งความจริง โดยในบรรดาความรู้ทั้งหลายของ

มนุษยชาตินั้น¹ อาจแบ่งได้เป็นสองเรื่องใหญ่ ๆ เรื่องที่หนึ่ง คือ เรื่องเกี่ยวกับธรรมชาติ เช่น ฟิสิกส์ มีเป้าหมายในการศึกษาเพื่อหาความจริงต่าง ๆ และเข้าใจในธรรมชาติมากกว่าสิ่งรอบตัวเพราะรวมไปถึงจักรวาลทั้งหมดอย่างลึกซึ้ง ชีววิทยา มีเป้าหมายในการศึกษาเกี่ยวกับสิ่งที่มีชีวิตทั้งหลาย เคมี ซึ่งมีเป้าหมายในการศึกษาเกี่ยวกับธาตุและองค์ประกอบของธาตุ เป็นต้น นับแต่สมัยกรีกโบราณมาจนถึงศตวรรษที่ 19 การศึกษาวิชาดาราศาสตร์ การแพทย์ และฟิสิกส์ เคยถูกรวมอยู่สาขาศาสตร์ธรรมชาติ (Natural philosophy) จนกระทั่งการเติบโตของมหาวิทยาลัยสมัยใหม่ ส่งผลให้นักวิชาการหันไปพัฒนาศาสตร์เฉพาะทางขึ้นมา เรื่องที่สอง คือ เรื่องเกี่ยวกับสังคม เช่น เศรษฐศาสตร์ มีเป้าหมายในการศึกษาเกี่ยวกับระบบเศรษฐกิจของสังคม รัฐศาสตร์ มีเป้าหมายในการศึกษาเกี่ยวกับระบบการเมืองการปกครองของสังคม นิติศาสตร์ มีเป้าหมายในการศึกษาเกี่ยวกับระบบกฎหมายของสังคม เป็นต้น

สุจิตรา อ่อนค้อม กล่าวว่าปรัชญา เป็นศัพท์ที่พระเจ้าวรวงศ์เธอกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงบัญญัติขึ้นจากคำภาษาอังกฤษว่า ฟิโลโซฟี (philosophy) มาจากรากศัพท์ภาษากรีกโบราณว่า ฟิโลโซเฟีย (philosophia) ซึ่งคำคำนี้เมื่อนำมาแยกศัพท์จะได้สองคำคือ ฟิโล (philo) มีความหมายว่า เลิฟ (love) กับ โซเฟีย (sophia) มีความหมายว่า วิสdom (wisdom) ดังนั้น ฟิโลโซเฟีย (philosophia) จึงมีความหมายว่า รักความรู้ รักที่จะมีความรู้ หรือความรักในปรัชญาญาณ (love of wisdom)²

สุรชาติ ฅ นองคาย กล่าวว่าปรัชญา เป็นการใช้ปัญญาหรือญาณวิทยา (epistemology) ไปเป็นฐานในการตั้งคำถามทางปัญญา เพื่อจะได้กำหนดวิธีการที่เป็นวิธีการทางปัญญาในการตอบคำถามนั้น คำตอบที่ได้จะทำให้ญาณวิทยามีเพิ่มมากขึ้นจนสามารถตั้งคำถามทางปัญญาที่ลึกซึ้งขึ้นในรอบต่อไปได้ ซึ่งสามารถแบ่งปรัชญาเป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือปรัชญาที่เป็นแนวคิด และปรัชญาปฏิบัติ³

ปรัชญาแนวคิด หมายถึง ฐานเชื่อที่มีอิทธิพลต่อการสรุปหรือตีความหมายจากการรับสัมผัสของบุคคลและนำมาใช้เป็นเกณฑ์ในการตัดสินถูกหรือผิด ดีหรือไม่ดี “คนโกหกไม่ทำบาปยอมไม่มี” ถือเป็นเกณฑ์ตัดสินถูกหรือผิดของบุคคล

ปรัชญาปฏิบัติ หมายถึง ฐานคิดที่มีอิทธิพลต่อการนำไปใช้ในการกำหนดวิธีการปฏิบัติ ของบุคคล เช่น มีความพยายามอยู่ที่ใดมีความสำเร็จอยู่ที่นั่น ความรู้คู่คุณธรรมนำสู่ความสำเร็จ ดังนั้นการนำฐานคิดนี้ไปใช้ก็เพื่อที่จะให้เกิดประสิทธิผล ฐานคิดดังกล่าวจึงถือเป็นปรัชญาปฏิบัติ เพราะ

¹พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2546, หน้า 668.

²สุจิตรา อ่อนค้อม, *ปรัชญาเบื้องต้น*, (กรุงเทพฯ : ทิพยวิสุทธี, 2545), หน้า 1.

³สุรชาติ ฅ นองคาย, *จิตวิทยาในการทำงาน*, (กรุงเทพฯ : ศูนย์ตำราอาจารย์นิมิต, 2543), หน้า 8-9.

ความมุ่งมั่นที่จะทำให้เกิดผลตามเป้าหมายที่วางไว้จะเป็นตัวกำหนดวิธีการทำงานของบุคคล มิใช่เกณฑ์ตัดสินถูกหรือผิดเหมือนปรัชญาแนวคิด ดังนั้นการเพิ่มพูนปัญญาให้เกิดขึ้นจึงพึงคำนึงถึงทั้งปรัชญาปฏิบัติและปรัชญาแนวคิด

กิริติ บุญเจือ ให้ข้อคิดเห็นว่า เมื่อเปรียบเทียบดูแล้วจะเห็นว่าคำภาษาไทยมีความหมายตามตัวอักษรเชิงยกย่องมากกว่าคำฝรั่ง แต่ทว่าคำจะสำคัญอะไรเล่า ขอให้นักปรัชญาของเรามีความรู้จริงและเจียมตัวไปด้วยจะเรียกว่าอย่างไรนั้นแล้วแต่สะดวก ขอให้มีความเข้าใจกันได้กันบ่าวดีแล้ว⁴

2.1.1 ความหมายของปรัชญา

หากนิยามความหมายในบริบทของสาขาวิชา คำว่า ปรัชญา หมายถึง วิชาว่าด้วยหลักแห่งความรู้และความจริงหลักการหรือกฎทั่วไปของสาขาความรู้ที่แน่นอน เช่น ปรัชญาการศึกษา, ปรัชญาเศรษฐศาสตร์ ฯลฯ หากนิยามความหมายในบริบทของทฤษฎี คำว่า ปรัชญา หมายถึง ทฤษฎีหรือการวิเคราะห์เชิงตรรกะเกี่ยวกับหลักการซึ่งรองรับความประพฤติ, ความคิด, ความรู้ และธรรมชาติของเอกภพ ซึ่งในทางปรัชญาหมายรวมถึงจริยศาสตร์ สุนทรียศาสตร์ ตรรกศาสตร์ อภิปรัชญา ญาณวิทยา⁵ ซึ่งสามารถแบ่งความหมายของปรัชญาได้ 2 ลักษณะ นั่นก็คือ ความหมายตามรูปศัพท์และความหมายโดยอรรถดั่งนี้

1. ความหมายตามรูปศัพท์

การพิจารณาความหมายของปรัชญาแบบแรกคือพิจารณาตามรูปศัพท์ที่ใช้อยู่ว่ามีความหมายอย่างไร ซึ่งเราอาจพิจารณาได้เป็น 2 แนวทาง คือ รูปศัพท์ภาษาไทยและรูปศัพท์ภาษาอังกฤษ⁶ ตามรูปศัพท์ในภาษาไทยนั้น คำว่าปรัชญาเป็นคำที่พระเจ้าวรวงศ์เธอกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ทรงบัญญัติขึ้นเพื่อใช้แทนคำว่า Philosophy ในภาษาอังกฤษ และเป็นศัพท์บัญญัติที่ติด เป็นที่นิยมใช้กันกว้างขวางในปัจจุบัน ตามรากศัพท์ปรัชญาเป็นคำสันสกฤตมาจากคำว่า ชญา แปลว่า รู้ เข้าใจ เมื่อเติมอุปสรรค พร ซึ่งแปลว่า ไกล สูงสุดประเสริฐ ลงไปข้างหน้า จึงกลายเป็นคำว่า ปรัชญา ซึ่งอาจจะให้ความหมายได้ว่า เป็นความรอบรู้ รู้กว้างขวาง หรือความรู้อันประเสริฐ ความรู้ชั้นสูงก็ได้ โดยนัยนี้ ความหมายของปรัชญาในศัพท์ภาษาไทยจึงเน้นไปที่ตัวความรู้หรือผู้รู้ ซึ่งเป็นความรู้ที่กว้างขวางลึกซึ้งประเสริฐ เป็นต้น ซึ่งตรงกับคำว่า ปัญญาใน ภาษาบาลี แต่ตามรูปศัพท์ใน

⁴กิริติ บุญเจือ, *ปรัชญาสำหรับผู้เริ่มเรียน*, (กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2519), หน้า 1.

⁵เจษฎา ทองรุ่งโรจน์, *พจนานุกรมปรัชญา อังกฤษ-ไทย*, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โอบีแแดง, 2547), หน้า 148.

⁶กิริติ บุญเจือ, *ปรัชญาสำหรับผู้เริ่มเรียน*, อ่างแล้ว, หน้า 3.

ภาษาอังกฤษนั้นมีความหมายแตกต่างไปจาก ภาษาไทยอยู่บ้าง โดยที่พีทาโกรัสเป็นคนที่เริ่มใช้คำนี้ โดยเรียกตัวเองว่านักปรัชญา (Philosopher) รากศัพท์เดิมของคำว่า Philosophy นั้นมาจากคำภาษากรีก 2 คำสนธิกัน คือ Philo กับ Sophia คำว่า Philo หรือ Prilio นั้นแปลว่า รักหรือความรัก (Love) ส่วนคำว่า Sophia นั้น หมายถึงความรู้ ความปราดเปรื่อง (Wisdom) เมื่อรวมกันเข้าเป็น Philosophy แล้วจึงหมายถึง ความรักในความรู้ ความรักในความปราดเปรื่อง (The Love of Wisdom) ความหมายตามรูปศัพท์ในภาษาอังกฤษนี้เน้นไปที่ทัศนคติ นิสัย และความตั้งใจ เน้นที่กระบวนการในการจะหาความรู้ นักปรัชญาตามความหมายรูปศัพท์ภาษาอังกฤษจึงหมายถึงคนที่สนใจแสวงหา และอยากรู้อยากเฝ้าหาความรู้อยู่เสมอ ไม่ใช่คนที่มีความรู้แล้วเพียงพอกับความรู้ที่ตนมีอยู่แล้วนั้น

อย่างไรก็ตาม แม้คำนิยามจะแตกต่างกันออกไปบ้างตามรูปศัพท์ ของภาษาไทยและภาษาอังกฤษก็ตาม แต่สิ่งที่ร่วมกันอยู่อย่างหนึ่งก็คือความรู้ ไม่ว่าจะเป็นตัวความรู้หรือการแสวงหาความรู้ก็ตามปรัชญาจึงหนีไม่พ้นเรื่องความรู้ไปได้ แต่จะเป็นความรู้อะไร อย่างไร หรือเกี่ยวข้องอย่างไร เพื่ออะไรนั้น จะกล่าวถึงในตอนต่อ ๆ ไป

2. ความหมายโดยอรรถ

การพิจารณาหาความหมายของปรัชญาโดยอรรถนี้ ก็เช่นเดียวกับ การให้คำนิยามปรัชญา โดยทั่ว ๆ ไปนั่นเอง คือไม่มีคำนิยามตายตัว การให้ความหมายในที่นี้จะพิจารณาเพื่อประโยชน์ในการศึกษาต่อไปเป็นหลักสำคัญ

เมื่อพิจารณาโดยเนื้อหาแล้ว เราก็อาจกล่าวได้ว่า ปรัชญานั้นเป็นสาขาวิชาหนึ่ง ซึ่งมีที่มาและมีวิวัฒนาการอันยาวนาน โดยเริ่มต้นจากการที่ มนุษย์มีความสงสัยและพิศวง งงงวย ต่อสิ่งแวดล้อมรอบข้างแล้วก็พยายาม เหล่านั้น ในระยะแรก ขบคิดหาคำตอบต่อปัญหาและความสงสัยต่าง ๆ ก็พยายามหาคำตอบต่อปัญหาในสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ เช่น โลก จักรวาล ธรรมชาติก่อนแล้วจึงหันมาสนใจเรื่องของมนุษย์เองในระยะหลัง โดยเฉพาะ สมัยหลังโสกราตีส เป็นต้นมา เพื่อหาความหมายต่อสิ่งแวดล้อมเหล่านั้นการตั้งข้อสงสัยและการพยายามหาคำตอบต่อสิ่งแวดล้อมและตัวมนุษย์เองนี้ ในระยะแรก ๆ ก็เป็นไปอย่างง่าย ๆ ใช้เหตุผลไม่ลึกซึ้งซับซ้อนมากนัก เป็นการคาดคะเนตามความนึกคิดและสติปัญญา ในยุคนั้น ๆ ความรู้ที่ใช้ประกอบก็มีลักษณะกว้าง ๆ ตามที่ติดได้ในยุคนั้น ๆ เช่นกัน แต่เมื่อเวลาผ่านไปนับเป็นร้อย ๆ ปีขึ้นไป ปัญหาและคำตอบต่าง ๆ และปรับปรุงให้ดีขึ้นเรื่อย ๆ จนเป็นระยะของความคึกคักที่สมบูรณ์ขึ้น ผลของความพยายามสะสมเหล่านี้เองที่เราเรียกกันว่างานทางปรัชญาในระยะแรก ความรู้ต่าง ๆ ที่นักปรัชญานำมาประกอบในการพิจารณาเพื่อตั้งคำถามและหาคำตอบให้กับความหมายของสิ่งต่าง ๆ รอบกายนั้นย่อมได้ความรู้หลาย ๆ อย่างมาประกอบกัน ความรู้ทุกอย่างก็เป็น ปรัชญาทั้งหมด แต่เมื่อความรู้ในสาขาใดได้รับการพัฒนา

กว้างขวางและลึกซึ้งขึ้น มีคำตอบของตนเองชัดเจนขึ้น ก็แยกตัวเป็นวิชาหนึ่งต่างหากออกไป⁷ ซึ่งวิชาที่แยกตัวออกไปจากปรัชญาวิชาแรกก็คือ วิทยาศาสตร์ เพราะศาสนานั้นแรก ๆ ก็เป็นความพยายามที่จะตอบปัญหาและหาความหมายของความเป็นมนุษย์ทั่ว ๆ ไป อันเป็นปรัชญาอยู่ ต่อเมื่อมีคนคิดละเอียดและทำความเข้าใจชัดเจน มีพิธีกรรมของตนเองชัดเจนขึ้นก็แยกเป็น วิชาต่างหากออกไป ที่เหลือก็เป็นเนื้อหาของปรัชญาต่อไป วิชาที่แตกตัวออก มาจากปรัชญาในระยะหลัง ๆ ก็ได้แก่ ดาราศาสตร์ คณิตศาสตร์ ฟิสิกส์ เป็นต้น โดยเหตุนี้ การที่จะกล่าวถึงเนื้อหาของวิชาปรัชญาอย่างชัดเจน เช่นการกล่าวถึงวิชาพฤกษศาสตร์ว่าศึกษาเรื่องพืช สัตวศาสตร์ศึกษาเรื่องของสัตว์ จึงเป็นสิ่งที่ทำได้ยากและไม่ครอบคลุมขอบเขตและวิวัฒนาการของวิชาปรัชญาอย่างเพียงพอ เหตุนี้ในปัจจุบันจึงมีผู้กล่าวว่า ปรัชญานั้นไม่มีเนื้อหาของตนเอง แต่เป็นการนำเนื้อหาของวิชาต่าง ๆ มาวิเคราะห์ สรุปรวมหาความสัมพันธ์และความหมายให้แก่ศาสตร์นั้น⁸ ในขณะเดียวกันก็จะมองเห็นคุณค่าอย่างอื่น ๆ เพิ่มเติมขึ้นมาด้วย การให้ค่าให้ความหมายของสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้เองที่ทำให้เนื้อหาของปรัชญาจัดตัวเองชัดเจนขึ้น โดยมีจุดมุ่งหมายอยู่ที่การค้นหาความจริงแท้ (Ultimate Reality) ของสรรพสิ่งทั้งหลายในจักรวาลและพื้นพิภพนี้ โดยอาศัยความรู้จากศาสตร์ต่าง ๆ มาประกอบกัน ซึ่งกลายเป็นเนื้อหาของ ปรัชญาในปัจจุบัน อีกลักษณะหนึ่ง ปรัชญาเป็นวิธีการมองปัญหาหรือมองความรู้ที่มีอยู่ (A Way of looking at knowledge) โดยนัยนี้ ปรัชญาไม่ใช่วิธีการหาความรู้ใหม่และไม่ใช่ตัวความรู้ (Body of Knowledge) แต่เป็นวิธีการเป็นลักษณะการมองความรู้หรือปัญหาที่เป็นอยู่ ที่มีอยู่แล้ว วิธีการของปรัชญาจะไม่ให้ความรู้ใหม่ ๆ ไม่ใช่การค้นหาพบความรู้ใหม่ แต่เป็นการมองความรู้หรือปัญหาในทัศนะใหม่ ๆ ความหมายในประการนี้เองที่คนโดยมากเข้าใจกัน ดังที่มีคำกล่าวอยู่เสมอว่า ปรัชญาชีวิตของคนนั้นคนนี้เป็นอย่างนั้นอย่างนี้ ปรัชญาการทำงานของนาย ก. เป็นอย่างนั้น นาย ข. อย่างนี้ เป็นต้น การมองปัญหานี้จำเป็นจะต้องวิเคราะห์ตีความปัญหาข้อมูลต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง แต่บางคนก็อาจจะใช้ประสบการณ์และความคิดนึกของ ตนเองเท่านั้น ความเป็นนักปรัชญาในที่นี้จึงมักจะมองกันในแง่ที่ว่า ใครจะมีความสามารถเข้าถึงปัญหาที่แท้จริงมากกว่ากัน

ความหมายของปรัชญาในแนวทางของการมองปัญหานี้เองอาจจะพิจารณาได้ว่าเป็นการใช้วิชาปรัชญามาประยุกต์ก็อาจจะไม่ผิดนัก เพราะปรัชญาประยุกต์นั้นก็คือการนำแนวคิดหรือวิธีการรวมทั้งปัญหาพื้นฐานทางปรัชญามาวิเคราะห์วิชาต่าง ๆ ให้การทำความเข้าใจในวิชาต่าง ๆ ชัดเจนขึ้น เช่น ปรัชญาศิลปะ ปรัชญาคณิตศาสตร์ ปรัชญาประวัติศาสตร์ ปรัชญาการศึกษา เป็นต้น

⁷ ธีรติ บุญเจือ, *ปรัชญาสำหรับผู้เริ่มเรียน*, อ่างแล้ว, หน้า 5.

⁸ อี เอ็ม โจด, *ปรัชญา*, แปลโดย วิทย์ วิศทเวทย์, (กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์, 2523), หน้า 7.

2.1.2 ลักษณะของปรัชญา

ปรัชญาเกิดจากความอยากรู้อยากเห็นของมนุษย์ บางทีความอยากรู้อยากเห็นนั้นเกิดขึ้น เพราะมนุษย์ต้องการหาความรู้เพื่อที่จะแก้ปัญหาเฉพาะหน้าของชีวิต เช่นเราอยากรู่ว่าทำอย่างไรต้นไม้ที่ปลูกไว้จึงจะให้ผลผลิตมาก ๆ แต่บางทีความอยากรู้อยากเห็นของมนุษย์ไม่ได้เกิดขึ้นเพราะต้องการอย่างนั้น แต่ความจริงที่ปรากฏอยู่ก็คือว่าความอยากรู้อยากเห็นและการซักไซ้ไล่เรียงไปเรื่อย ๆ อย่างไม่มีที่สิ้นสุด เป็นธรรมชาติของคนเราปรัชญาก็ได้เกิดขึ้นเพราะเหตุนี้ โดยลักษณะของปรัชญาสามารถจำแนกได้ 3 ประการดังนี้ 1) ปรัชญามีลักษณะ 2) ปัญหาทางปรัชญาเป็นปัญหาพื้นฐาน 3) ปรัชญาแสวงหาโลกทัศน์ ซึ่งสามารถอธิบายได้ดังนี้⁹

1. ปรัชญามีลักษณะวิพากษ์ เนื่องจากปรัชญาเกิดจากความอยากรู้อยากเห็นของมนุษย์ เพราะมนุษย์เป็นสัตว์รู้คิด แต่บางครั้งความอยากรู้อยากเห็นของมนุษย์ ก็เกิดขึ้นเพราะมนุษย์ต้องการหาความรู้ เพื่อที่จะแก้ปัญหาเฉพาะหน้า เช่น มนุษย์สมัยแรกเริ่มอยากรู่ว่าทำอย่างไรจึงจะเก็บรักษาเนื้อสัตว์ที่ล่ามาได้ไว้กินนาน ๆ โดยไม่บูดเน่า แต่บางครั้งความอยากรู้อยากเห็นของมนุษย์ ก็มีได้เกิดขึ้นจากสาเหตุดังกล่าวนี้ เช่น ธาเลส บิดาแห่งปรัชญา (กรีก) อยากรู้อยากเห็นเป็นธรรมชาติอย่างหนึ่งของมนุษย์ ในฐานะเป็นสัตว์รู้คิดจึงทำให้เกิดการซักไซ้ไล่เรียงไปเรื่อย ๆ อย่างไม่มีที่สิ้นสุด จนทำให้เกิดปรัชญาขึ้นมา ปรัชญาจะซักถามทุกอย่างที่จะซักได้ เหตุผลเป็นเครื่องมือของนักปรัชญาที่จะวิพากษ์วิจารณ์ทุกสิ่งทุกอย่าง เดการ์ต (Descartes) นักปรัชญาชาวฝรั่งเศสเป็นตัวอย่งที่ดีในการชี้ให้เห็นลักษณะวิพากษ์ของปรัชญา สำหรับ เดวิด ฮูม (David Hume) การวิพากษ์วิจารณ์ของเขาได้ท้าทายวิทยาศาสตร์ เพราะวิทยาศาสตร์ตั้งอยู่บนพื้นฐานของวิธีการอุปนัย (induction) ถ้าวิธีการนั้นเชื่อถือไม่ได้ วิทยาศาสตร์ก็มีไม่ได้ และเดวิด ฮูมเป็นผู้วิจารณ์ความถูกต้องของวิธีการอันนี้ โดยทั่วไปเราเชื่อว่า สิ่งที่เราเห็น และจับต้องได้เท่านั้นที่เป็นจริง แต่เพลโต (Plato) ได้วิพากษ์ความเชื่ออันนี้ เขาไม่มีเครื่องมืออันใดนอกจากเหตุผล แต่การนั้นก็มิใช่อ่านจำนวนไม่น้อยที่อ่านทรรศนะของเพลโตแล้วเริ่มสงสัยความเชื่อเดิมของตนว่าจะจะเป็นจริงหรือไม่ หรือว่า โลกแห่งมโนคติ (World of Idea) ของเพลโตเป็นจริงกว่า เนื่องจากปรัชญามีลักษณะวิพากษ์ และในการวิพากษ์วิจารณ์นั้นก็จำเป็นอยู่เองที่จะต้องทำให้เกิดการกระทบกระเทือนต่อความเชื่อ และความรู้สึกดั้งเดิมของผู้อ่าน ทั้งนี้มิได้หมายความว่าผู้อ่านจะต้องมารับความเชื่อใหม่ อาจอย่างยิ่งคงไว้ซึ่งความเชื่อเดิมแต่ในลักษณะที่รัดกุมยิ่งขึ้น

⁹สุมาลี พยัคฆ์มังกร, “บทความลักษณะของปรัชญาทั่วไป”, 3 มีนาคม 2563

2. ปัญหาปรัชญาเป็นปัญหาพื้นฐาน ถ้าเรากล่าวว่าปัญหาที่หนึ่งเป็นปัญหาพื้นฐานระหว่างปัญหาที่สอง หมายความว่า มติหรือทฤษฎีที่เราเชื่อต่อปัญหาที่หนึ่งนั้น ส่งผลกระทบกับปัญหาเรื่องอื่นๆ มากกว่าปัญหาที่สอง สมมุติเราถามปัญหาที่สองว่า คนเราควรแสวงหาอะไรให้ชีวิต ปัญหานี้เป็นปัญหาพื้นฐาน เพราะทฤษฎีที่เราเชื่อต่อปัญหานี้ จะเป็นตัวกำหนดการศึกษาของเรา แต่ปัญหานี้ยังมีลักษณะพื้นฐานน้อยกว่าปัญหาที่หนึ่ง เช่น ปัญหาว่าจิต หรือวิญญาณของมนุษย์มีหรือไม่

ปัญหาที่หนึ่งเป็นปัญหาพื้นฐานกว่า ก็เพราะว่ามติที่มีต่อปัญหานี้จะเป็นตัวกำหนดมติของปัญหาที่สอง และยังเป็นตัวกำหนดเรื่องอื่นด้วย เช่น อิสระภาพของมนุษย์ ความแตกต่างระหว่างมนุษย์กับสัตว์ และสิ่งไร้ชีวิต และปัญหาเรื่องความรู้ของมนุษย์ เป็นต้น ตัวอย่างเช่น สมมุติเราเชื่อว่าจิตหรือวิญญาณมีอยู่จริง และเป็นอีกอย่างหนึ่งที่แตกต่างจากร่างกาย ความเห็นของเราเกี่ยวกับความหมายของชีวิตก็จะออกมาในรูป ปัญญานิยม หรือ วิมุตินิยม หลักศีลธรรมของเราก็จะลักษณะเหมือนของคานท์ (Immanuel Kant) ทฤษฎีความรู้ของเราจะเป็นแบบ เหตุผลนิยม (Rationalism) ถ้าเราไม่เห็นด้วยอย่างนี้เท่ากับความเห็นของเราขัดแย้งกันเอง ปัญหาเรื่องความจงใจ หรือ เจตจำนงเสรี (free will) ก็เป็นปัญหาพื้นฐานทฤษฎีของเรา เกี่ยวกับปัญหานี้จะโยงไปถึงทฤษฎีของเราเกี่ยวกับศีลธรรม กฎหมาย การลงโทษ การให้รางวัล ตลอดจนปัญหาสังคม เช่น ถ้าเราเชื่อว่ามนุษย์ไม่มีเจตจำนงเสรี เราก็ต้องเห็นว่ามนุษย์ไม่ต้องรับผิดชอบต่อการกระทำของตัวเอง เราไม่ควรสรรเสริญหรือประณามเขา อาชญากรเป็นคนพิการทางจิต มากกว่าที่จะเป็นคนเลว จึงควรส่งเขาไปโรงพยาบาลโรคจิต แทนที่จะส่งเขาเข้าคุกตะราง ถ้าเราต้องการแก้ปัญหาสังคม เราก็ต้องแก้ที่สิ่งแวดล้อมภายนอก เป็นต้น แต่ถ้าเราคิดว่ามนุษย์มีเจตจำนงเสรี ทฤษฎีดังกล่าวก็ต้องไปอีกทางหนึ่ง

3. ปรัชญาแสวงหาโลกทัศน์ การโต้แย้งกันเกี่ยวกับปัญหาพื้นฐานนั้น เราไม่สามารถจะตัดสินให้เด็ดขาดลงไปได้ ว่าฝ่ายใดผิด ฝ่ายใดถูก แต่ปัญหาเหล่านี้ก็เป็นปัญหาสำคัญ ทั้งนี้ เพราะทฤษฎีที่เราเชื่อต่อปัญหาเหล่านี้จะเป็นฐานที่ทำให้ทฤษฎีของเราในเรื่องโลก มนุษย์สังคม และความหมายของชีวิตเป็นไปในอีกแนวหนึ่ง เมื่อความรู้ทางวิทยาศาสตร์ ยังไม่สามารถพิสูจน์ได้ว่าทฤษฎีใดถูก ทฤษฎีใดผิด เราจึงจำต้องยึดอันใดอันหนึ่งด้วยความเชื่อ ความเชื่อของคนๆ หนึ่งนั้นมีมากมายหลายเรื่อง เช่น ศีลธรรม ค่าของชีวิต อุดมการณ์ทางการเมือง ศาสนา ศิลปะ ฯลฯ ในเรื่องต่างๆ เหล่านี้บางทีเราพิสูจน์ไม่ได้ เราจำต้องเชื่อ ตอนนี้นำปรัชญาจะเข้ามามีส่วน คือ ปรัชญาจะช่วยทำให้ความเชื่อของเราเป็นระบบ กล่าวคือ ช่วยทำให้เชื่อในเรื่องต่างๆ ของเรา สอดคล้องเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ไม่ขัดแย้งกัน และความเชื่อของเราจะกลมกลืนกันได้ก็ต่อเมื่อมีหลักบางหลักเป็นจุดร่วมกันนั้น คือเราจะต้องมี ทฤษฎี เป็นพื้นฐานรองรับความเชื่อเหล่านั้น วิชานำปรัชญาพยายามที่จะให้พื้นฐานอันนี้แก่เรา นั่นก็หมายความว่า ปรัชญาช่วยให้เราแสวงหาโลกทัศน์

โลกทัศน์ คือ ความเชื่ออันเป็นระบบในวิถีชีวิตของคน ๆ หนึ่ง เขาอาจพูด คิดทำอะไรต่ออะไรหลายอย่าง แต่ถ้าเขาเป็นคนคงเส้นคงวา ความหลายหลากนี้จะเป็นเพียงภาพสะท้อนของ

พรรณณะพื้นฐานอันเดียวกัน พรรณณะพื้นฐานนี้แหละ คือ โลกทัศน์ของคน ๆ นั้น ทุกคนมีโลกทัศน์ ไม่ว่าจะเจ้าตัวจะรู้หรือไม่ก็ตาม ปรัชญาจะช่วยให้เราเห็นโลกทัศน์ของเราชัดขึ้น ทั้งนี้ก็โดยการวิเคราะห์ วิพากษ์วิจารณ์ และการถกเถียงปัญหาอันเป็นพื้นฐาน โลกทัศน์ เป็นตัวกำหนดทิศทางของชีวิตแต่ละคน และเป็นตัวกำหนดทิศทางของสังคมมนุษย์ด้วย ถ้าเราเห็นเรื่องลึกลับกำลังเล่นอยู่ในทะเล ปัจจัยที่อธิบายการเล่นของเรื่องลึกลับมีสองอย่าง คือ

1. เครื่องยนต์ทำให้เล่นไปได้
2. จุดหมายปลายทางที่เรือลึกลับนั้นจะเล่นไป

ถ้าไม่มีสองอย่างนี้พร้อมกัน การเล่นของเรือก็คงไม่เกิดขึ้น ชีวิตมนุษย์ก็เช่นกัน ในการเดินทางของนาวาชีวิตความรู้ทางวิทยาศาสตร์เปรียบเสมือนเครื่องยนต์ แต่สิ่งที่กำหนดทิศทาง คือ โลกทัศน์ ซึ่งจะเป็นตัวชี้ทางความรู้ เป็นแรงผลักดันให้เคลื่อนไป ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าไม่มีผู้ใดที่ไม่มีโลกทัศน์¹⁰

2.1.3 สาขาของปรัชญา

ปรัชญา เป็นวิชาที่มีเนื้อหากว้างขวาง เพราะเป็นต้นตอแห่งสรรพวิชา วิชาการหรือศาสตร์ต่าง ๆ ล้วนแล้วแต่มีปรัชญาเป็นหลักทั้งนั้น จึงมีนักปราชญ์จำนวนมากที่พยายามจะแบ่งแยกปรัชญาออกเป็นสาขาต่าง ๆ เพื่อนำไปศึกษาได้ง่ายขึ้น จะอย่างไรก็ตาม แม้นักปราชญ์จะพยายามแบ่งแยกอย่างไรก็คงอยู่ในขอบเขต 3 เรื่องใหญ่ ๆ ซึ่งได้แบ่งแยกไว้ตั้งแต่สมัยกรีกโบราณ คือ อภิปรัชญา ญาณวิทยาและคุณวิทยา ดังนั้น สาขาของปรัชญาที่เป็นที่ยอมรับโดยทั่วไป จึงมี 3 สาขาใหญ่ ๆ คือ

1. อภิปรัชญา (Metaphysics) จากการศึกษาเรื่องของปรัชญา จะเห็นได้ว่าปรัชญามีบ่อเกิดมาจากความสงสัย หรือความประหลาดใจ เริ่มต้นตั้งแต่สมัยกรีกโบราณ ซึ่งมีความสงสัยเกี่ยวกับปฐมธาตุของโลก ต่างคนต่างพยายามหาคำตอบเกี่ยวกับคำถามที่ว่า อะไรเป็นปฐมธาตุของโลก หรืออะไรเป็นบ่อเกิดของโลก บางคนบอกว่า น้ำ เป็นปฐมธาตุของโลก บางคนบอกว่า ดิน เป็นปฐมธาตุของโลก เหล่านี้เป็นต้น การยึดถือแนวความคิดอย่างนี้ล้วนแล้วแต่เกิดขึ้นมาจากความสงสัยเพื่อต้องการค้นหาหรือสืบค้นความแท้จริงของโลก สำนักปรัชญาตะวันออก เช่น นักปรัชญาอินเดียโบราณ ก็มีความสงสัยเกี่ยวกับปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ เช่น ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ ฝนตก เป็นต้น ท่านเหล่านั้นคิดว่าเหตุที่เป็นเช่นนั้น อาจจะเป็นเพราะมีเทพเจ้าสิงอยู่ อาจจะเป็นเพราะมีพระผู้เป็นเจ้าผู้สร้าง มีลักษณะการสร้าง การควบคุมดูแล และการทำลาย ใช่หรือไม่ จึงพยายามค้นหาความเป็นจริงของโลก ต่อมานักปรัชญาตะวันตกสมัยใหม่ ก็มีความสงสัยเกี่ยวกับสิ่งใกล้ตัวนั่นคือสงสัยเกี่ยวกับตัวตน

¹⁰“แนวความคิดทางปรัชญาทั่วไปและลักษณะของปรัชญา”, 3 มีนาคม 2563,

เกี่ยวกับวิญญาณ เกี่ยวกับพระเจ้า แล้วพยายามสืบค้น หาหลักฐานอ้างอิงเพื่อหาความจริงของสิ่งเหล่านี้ เมื่อเป็นเช่นนี้ ความสงสัยจึงเป็นบ่อเกิดแห่งปรัชญา เพราะเป็นบ่อเกิดแห่งความคิด และการคิดก็ก่อให้เกิดการคิดหาเหตุผล การวิเคราะห์วิจารณ์ต่อมา

เราจะสังเกตเห็นว่า แนวคิดเรื่องแรกที่นักปรัชญาค้นคิดก็คือเรื่องเกี่ยวกับโลก หรือปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ เช่น อะไรเป็นปฐมธาตุของโลก ฝนตก ฟ້าร้อง เหล่านี้เกิดมาจากอะไร เป็นสิ่งที่มีอยู่อย่างแท้จริงหรือไม่ ลักษณะการคิดเช่นนี้ เป็นการคิดเกี่ยวกับสาขาของปรัชญาสาขาหนึ่ง ซึ่งเรียกว่า อภิปรัชญา (Metaphysics)

อภิปรัชญา นั้นจัดเป็นปรัชญาบริสุทธิ์ คือเป็นเนื้อหาของวิชาปรัชญาแท้ ๆ เพราะเป็นแนวความคิด หรือเป็นทฤษฎีล้วน ๆ อภิปรัชญาเป็นปรัชญาแบบเก่า หรือที่เรียกว่า “ปรัชญาสมัยโบราณ” อภิปรัชญา เป็นสาขาของปรัชญาสาขาหนึ่ง เป็นสาขาที่รวมศาสตร์ที่ว่าด้วยความมีอยู่ของจักรวาล เป็นสาขาที่ค้นหาเรื่องสภาวะแห่งความเป็นจริง อะไรเป็นสิ่งที่เป็นจริง และอะไรเป็นสิ่งที่ได้จากสิ่งที่เป็นจริง โลกคืออะไร จักรวาลมีได้อย่างไร วัตถุหรือจิตเป็นความจริง มนุษย์คืออะไร เหล่านี้ล้วนแต่เป็นปัญหาที่จะหาคำตอบได้จากอภิปรัชญา

เมื่อเป็นเช่นนี้ อภิปรัชญา จึงเป็นสาขาของปรัชญาที่ศึกษาถึงความเชื่อเกี่ยวกับความเป็นจริง ซึ่งพยายามหาคำตอบจากสิ่งต่าง ๆ มากมาย เช่น อะไรคือจิต จิตมีจริงหรือไม่ อะไรคือพระเจ้า พระเจ้ามีจริงหรือไม่ จิตกับพระเจ้ามี่ความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันอย่างไรหรือไม่ อะไรแน่ที่เป็นความแท้จริง ในการศึกษาเกี่ยวกับอภิปรัชญาดังกล่าว จึงเกิดมีทฤษฎีอภิปรัชญาขึ้นมากมาย แต่ก็อยู่ในลักษณะของ 3 ทฤษฎีหลัก¹¹คือ

ทฤษฎีสสารนิยม (Materialism) ทฤษฎีนี้พยายามศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับสิ่งที่สามารถรับรู้ได้ด้วยประสาทสัมผัส เพราะยอมรับเรื่องของวัตถุ หรือสสารเป็นสิ่งที่อยู่จริง จึงพยายามหาความจริงเกี่ยวกับสสาร

ทฤษฎีจิตนิยม (Idealism) ทฤษฎีนี้พยายามศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับอะไรคือธาตุแท้ของมนุษย์ โดยเน้นไปที่เรื่องของจิต เพราะยอมรับว่า จิต เท่านั้นเป็นสิ่งที่อยู่จริง

ทฤษฎีธรรมชาตินิยม (Naturalism) ทฤษฎีนี้พยายามศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับเอกภพ หรือธรรมชาติว่า อะไรเป็นผู้สร้าง เกิดขึ้นมาได้อย่างไร มีลักษณะเป็นอย่างไร รวมไปถึงเรื่องของพระผู้เป็นเจ้า ซึ่งถือว่าเป็นผู้มีอำนาจสร้างโลก ควบคุมโลก และทำลายโลก เหล่านี้เป็นต้น

¹¹อดิศักดิ์ ทองบุญ, “คู่มืออภิปรัชญา”, ราชบัณฑิตยสถาน, 4 มีนาคม 2563, https://th.wikipedia.org/wiki/cite_note-adisak-1

ดังนั้นคำว่า อภิปรัชญา เป็นศัพท์ที่พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ (พระองค์เจ้าวรวงศ์ไวยากร) ทรงบัญญัติขึ้นเพื่อใช้คู่กับคำภาษาอังกฤษว่า Metaphysics เป็นคำมาจากรากศัพท์ภาษาสันสกฤต 3 คำ¹²คือ

1. อภิ : ยิ่ง
2. ปร : ประเสริฐ
3. ชญา : ความรู้, รู้, เข้าใจ

เมื่อรวมกันแล้ว เป็น อภิปรัชญา (อภิปรัชญา) แปลว่า ความรู้อันประเสริฐที่ยิ่งใหญ่ เป็นวิชาที่ว่าด้วยความแท้จริงของสรรพสิ่ง คำว่า อภิปรัชญา ตรงกับคำภาษาบาลีว่า ปรมัตถ์ ซึ่งมีรากศัพท์มาจาก ปรม (อย่างยิ่ง, ลึกซึ้ง) + อัถล (เนื้อความ) เมื่อรวมกันแล้ว แปลว่า ความรู้ที่มีเนื้อความที่ลึกซึ้ง ซึ่งในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 ได้นิยามความหมายของคำว่า อภิปรัชญา เอาไว้ว่า สาขาหนึ่งของปรัชญา ว่าด้วยความแท้จริง ซึ่งเป็นเนื้อหาสำคัญของปรัชญา

อภิปรัชญา เป็นปรัชญาบริสุทธิ์สาขาหนึ่ง มีลักษณะเป็นการศึกษาค้นหาความจริงที่สิ้นสุดเต็มที่เรียกว่า ปฐมปรัชญา (First Philosophy) หรือปรัชญาเริ่มแรก (Primary Philosophy) ซึ่งเป็นชื่อเรียกผลงานของ อริสโตเติล (Aristotle) อีกอย่างหนึ่ง เหตุที่เรียกวิชาอภิปรัชญาว่า First Philosophy เนื่องจากว่าเป็นวิชาที่เกี่ยวข้องด้วยหลักพื้นฐานที่แท้จริงของจักรวาลและเป็นวิชาที่ควรศึกษาเป็นอันดับแรก ส่วนวิชาการต่าง ๆ ในสมัยแรก ๆ นั้น ก็รวมอยู่ในปฐมปรัชญาทั้งหมด เพราะหลักการของปฐมปรัชญาสามารถใช้อธิบายวิชาอื่น ๆ ได้ทุกวิชา จึงเป็นศาสตร์ต้นต่อแห่งศาสตร์ทั้งปวง หรือเป็นศาสตร์ที่ทำให้เกิดศาสตร์ต่าง ๆ

ดังนั้น อภิปรัชญา เป็นวิชาที่เกี่ยวกับพื้นฐานที่แท้จริงของจักรวาล เป็นศาสตร์เบื้องต้นแห่งศาสตร์ทั้งปวง เพราะศาสตร์หรือวิชาการต่าง ๆ ได้รวมอยู่ในปฐมปรัชญาหรืออภิปรัชญาทั้งหมดนี้ เราจึงสามารถนำหลักการของปฐมปรัชญาไปอธิบายสาขาของปรัชญาได้ทุกสาขา ซึ่งเราจึงสรุปได้ว่า คำว่า อภิปรัชญา มีไวพจน์ที่ใช้อยู่ 4 อย่างได้แก่

1. อภิปรัชญา
2. ความรู้ขั้นปรมัตถ์
3. Meta ta physika
4. อติทริยวิทยา

เมื่อแยกพิจารณาแล้ว เราจะเห็นว่า ไวพจน์ที่ 1 คืออภิปรัชญา และไวพจน์ที่ 2 คือความรู้ขั้นปรมัตถ์ มีความหมายที่เหมือนกัน กล่าวคือ เป็นวิชาที่ว่าด้วยการค้นหาความจริงสูงสุด ไม่มีอะไรที่จริงไปกว่านี้อีกแล้ว ภาษาปรัชญาเรียกลักษณะเช่นนี้ว่า การค้นหาความจริงขั้นอันติมะ (Ultimate

¹²นราธิปพงศ์ประพันธ์, *บัญญัติศัพท์*, (กรุงเทพฯ: สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2516), หน้า 15.

Reality) ในการศึกษาค้นหาความจริงดังกล่าวนั้น เราอาจจะวิเคราะห์ได้ 3 ขั้นตอน¹³ ตามความจริงที่เป็นพื้นฐาน นั่นคือ ความจริงขั้นสมมติ เป็นความจริงที่เราสมมติขึ้นใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น เราได้รับการศึกษาหรือสั่งสอนให้เรียกวัตถุที่เหลว ๆ ต้มได้ อาบได้ ล้างถ้วยชามได้ ฯลฯ ว่า น้ำ เมื่อเป็นเช่นนั้นเราจึงไม่เรียกสิ่งนี้ว่าเป็นลม หรือเป็นไฟ หรือเป็นดิน การที่เราเรียกอย่างนั้นก็เพราะเรียกตามที่เคยได้รับการศึกษาหรือได้รับการสั่งสอนอบรมมา ลักษณะเช่นนี้แหละเรียกว่า ความจริงขั้นสมมติ

ความจริงตามสภาวะ เป็นความจริงที่อาศัยสภาพที่เป็นอยู่ แม้วก่อนหน้านี้จะมีลักษณะเป็นอีกอย่าง แต่เมื่อถึงขั้นนี้มีลักษณะอย่างไร เราก็เรียกตามลักษณะเช่นนั้น เช่น การเรียกตามสภาวะนั้น อาจจะมีได้เพราะสาเหตุหลายอย่าง เป็นต้นว่า วิทยาการมีการก้าวหน้าไปเรื่อย ๆ นักวิทยาศาสตร์ได้มีการศึกษาทดลอง น้ำที่เราใช้ดื่ม อาบ หรือชำระล้างสิ่งต่าง ๆ นั้น เมื่อได้รับการศึกษาทดลองแล้ว ได้กลายเป็นอย่างอื่นไป ไม่ใช่ น้ำ เพราะเป็นเพียงสารประกอบทางเคมีที่เป็นไฮโดรเจน 2 ปริมาณ รวมกับปริมาณของออกซิเจน อีก 1 เท่านั้น อย่างที่ตั้งเป็นสูตรกันว่า H₂O นั้นเอง ลักษณะเช่นนี้แหละเรียกว่า ความจริงตามสภาวะ

ความจริงขั้นปรมาณู เป็นความจริงสูงสุด เมื่อเราวิเคราะห์ลงไปเรื่อย ๆ โดยเอาปริมาณของไฮโดรเจน และปริมาณของออกซิเจนมาแยกย่อยลงไปอีก จะได้เป็น อิเล็กตรอน โปรตรอน และนิวตรอน และอนุภาคที่เล็กกว่าปริมาณแล้ว สภาวะเช่นนี้ สูตรที่เราเรียกว่า H₂O ก็หายไป ก็จะมีแต่ความว่างเปล่า ลักษณะความจริงเช่นนี้แหละเรียกว่า ความจริงขั้นปรมาณู

ส่วนไวพจน์ที่ 3 คือ *Meta ta physika* (Metaphysics) และไวพจน์ที่ 4 คือ อตินทรีย์วิทยา มีความหมายเหมือนกัน กล่าวคือ ความจริงที่อยู่เบื้องหลังปรากฏการณ์

ดังนั้น อภิปรัชญา (Metaphysics) จึงเป็นการศึกษาถึงความแท้จริงของสรรพสิ่งในโลก ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของธรรมชาติ เรื่องของจิตหรือวิญญาณ เรื่องของพระเจ้าหรือสิ่งสัมบูรณ์ โดยศึกษาว่าสิ่งเหล่านี้มีจริงหรือไม่ มีลักษณะเป็นอย่างไร มีการดำรงอยู่อย่างไร เราสามารถที่จะรู้จักสิ่งเหล่านั้นได้อย่างไร การมีอยู่ของสิ่งเหล่านั้นต่างกันหรือไม่ เหล่านี้เป็นต้น

2. ญาณวิทยา (Epistemology) เป็นวิชาที่ศึกษาค้นหาความรู้ ธรรมชาติและเหตุแห่งความรู้ที่แท้จริง ซึ่งเป็นการศึกษาถึงรายละเอียดของความรู้ทั้งหมด เพื่อให้เห็นความเป็นไป และตัดสินใจได้ว่าอะไรเป็นความจริงแท้ ซึ่งเกิดจากความรู้ที่แท้จริง เป็นการศึกษาสภาพทั่ว ๆ ไปของความรู้ อย่างกว้าง ๆ ญาณวิทยา (Epistemology, Theory of Knowledge) คือ ทฤษฎีที่ว่าด้วยความรู้ มาจากภาษาอังกฤษว่า epistemology ซึ่งมาจากคำว่า episteme มีความหมายเท่ากับ knowledge

¹³วิธาน สุชีวกุปต์, ผศ., *อภิปรัชญา*, (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2525), หน้า 3.

หรือความรู้ กับคำว่า logia ซึ่งตรงกับคำว่า science หรือ theory หมายถึงศาสตร์ หรือทฤษฎี¹⁴ ดังนั้น Epistemology เป็นภาษากรีก มีรากศัพท์มาจากคำกรีกว่า episteme หมายถึง ความรู้ Epistemology เป็นการศึกษาเกี่ยวกับคำถามที่ว่า เราารู้ได้อย่างไร และสิ่งที่รู้ รู้ตรงตามข้อเท็จจริงหรือไม่ ความรู้ที่แท้จริงของสิ่งนี้คืออะไร ทฤษฎีทางปรัชญาของนักปรัชญาคือ เรื่องราวของทฤษฎีความรู้ในปรัชญา ทฤษฎีความรู้ต้องเผชิญกับการถูกท้าทายจากข้อสงสัยต่างๆ การตรวจสอบความรู้ ถือว่ามีความจำเป็น ความสงสัยที่เกิดเรียกว่าวิมิตวาท (Sceptic) และวิมิตวาทที่ไม่สุดโต่งเกินไปจะเป็นประโยชน์ในการตรวจสอบความรู้ ถ้ายังไม่สามารถมีข้อวินิจฉัยมารับรองว่าความรู้นั้นถูกต้องหรือไม่ ก็ให้รอไปก่อนจนกว่าจะพบความจริงที่ชัดเจนจึงสามารถทำให้เป็นทฤษฎีได้¹⁵ โดยสรุปจาก ความหมาย คำนิยาม หรือคำจำกัดความของ Epistemology (ญาณวิทยา) ก็คือ Theory of knowledge หรือทฤษฎีความรู้ ซึ่งเป็นสาขาหนึ่งในวิชาปรัชญา โดยที่ นักวิชาการทางปรัชญาแต่ละท่านก็ได้ศึกษาและพยายามอธิบายความหมาย หรือให้คำจำกัดความของคำว่า Epistemology ออกมาในมุมมองของที่หลากหลายต่าง ๆ กันไปดังนี้

ปานทิพย์ ศุภนคร ได้อธิบาย ญาณวิทยาไว้ว่า ญาณวิทยาคือทฤษฎีแห่งความรู้ (Theory of Knowledge) เป็นปรัชญาอีกสาขาหนึ่งที่อธิบายถึงปัญหาเกี่ยวกับที่มาของความรู้ แหล่งเกิดของความรู้ ธรรมชาติของความรู้ และเหตุแห่งความรู้ที่แท้จริง Epistemology ญาณวิทยาเป็นสาขาที่สำคัญที่สุดสาขาหนึ่งของปรัชญา เป็นสาขาที่ค้นคว้าถึงต้นกำเนิดโครงสร้าง วิธีการ และความสมเหตุสมผลของความรู้ ในภาษาอังกฤษใช้คำว่า Epistemology ซึ่งมีรากศัพท์มาจากคำว่า Episteme ซึ่งแปลว่า ความรู้ (knowledge) กับ Logos ซึ่งแปลว่าทฤษฎี (Theory) ดังนั้น ในภาษาไทยจะเรียกญาณวิทยาว่า ทฤษฎีความรู้ก็ได้ และในภาษาอังกฤษจะใช้คำว่า Theory of knowledge แทน epistemology¹⁶

จักรฤทธิ อุทโธ ได้อธิบาย Epistemology ญาณวิทยาหมายถึง ศาสตร์หรือทฤษฎีเกี่ยวกับความรู้แท้ หรือความรู้ที่มีระบบ ในทางปรัชญา ความรู้ต้องเป็นความรู้ในความจริง เพราะฉะนั้น ปัญหาญาณวิทยา จึงไม่ใช่เพียงว่า ความรู้คืออะไร แต่ยังเกี่ยวพันกับความจริงด้วย เช่น อะไรคือสิ่งที่

¹⁴ชัยวัฒน์ อัดพัฒน, *ปรัชญาเบื้องต้น* พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2528), หน้า 56.

¹⁵พรทิพา บรรทมสินธุ์, “ทฤษฎีแห่งความรู้”, 5 กุมภาพันธ์ 2563, <http://classroom.psu.ac.th/users/bpomthi/895-321/Document%20upload1.htm>,

¹⁶ปานทิพย์ ศุภนคร, *ปรัชญาเบื้องต้น* พิมพ์ครั้งที่ 11, (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2538), หน้า 99.

เรา รู้ มนุษย์รู้ความจริงได้หรือไม่ โดยวิธีใด ความจริงเป็นสิ่งสัมพัทธ์ (Relative) หรือเป็นสิ่งสัมบูรณ์ (Absolute) เป็นต้น¹⁷

นอกจากนั้น บุญมี แทนแก้ว ยังได้อธิบายเชิงเปรียบเทียบของคำว่า epistemology ในด้านการศึกษาของปรัชญาต่างๆ เช่นปรัชญาเซน ความรู้เกิดจาก 1) โดยตรงได้แก่ อวิชญาณ มนปรยายัชญาณ และเกวลัชญาณ และ 2) โดยอ้อม ได้แก่ มติชญาณ และศรุตชญาณ ในขณะที่ปรัชญามหายานในญี่ปุ่นได้อธิบาย ความรู้เกิดจากประสาทสัมผัส การคิดนึกอย่างมีเหตุผล การฝึกฝนอบรม หรือหยั่งรู้ภายในจิต และจากพยานหรือหลักฐาน แต่ในพุทธปรัชญาจะอธิบายว่า ความรู้เกิดจากการฟัง การคิด และการฝึกฝนอบรม ในทำนองเดียวกัน เคนคักดี ต้นสังกัด ก็ได้ศึกษาการเปรียบเทียบ Epistemology ในด้านปรัชญาต่างๆ เช่นกัน เช่นปรัชญาทางด้านตะวันตก มีนักปรัชญาหลายท่านที่ เคนคักดี ต้นสังกัด ได้ยกมาอธิบายเกี่ยวกับญาณวิทยา ได้แก่ ปรัชญาของ โซเครติส (Socrates) ความรู้เกิดจากการคิดหาเหตุผล ปรัชญาของเพลโต (Plato) ความรู้เกิดจากการระลึกได้ ปรัชญาของ อริสโตเติล (Aristotle) ความรู้เกิดจากการคิดหาเหตุผล 2 แบบ คืออุปนัย และนิรนัย ปรัชญาของออสติน (St. Augustine) ความรู้เกิดจากอำนาจของตรีเอกานุภาพ คือบิดา บุตร และจิต เป็นต้น ทั้งนี้ ชัยวัฒน์ อัตวัฒน์ และปานทิพย์ ศุภนคร นักวิชาการด้านปรัชญาจากมหาวิทยาลัยรามคำแหงได้ให้ขอบเขตของญาณวิทยาในด้านความสัมพันธ์กับศาสตร์อื่นๆ ที่มีความเกี่ยวข้องอย่างไร ซึ่งศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับญาณวิทยามีอยู่กัน ได้แก่ อภิปรัชญา (Metaphysics) จิตวิทยา (Psychology) ตรรกศาสตร์ (Logic) และอัตถิภาวะนิยม (Existentialism) อีกทั้งยังได้ศึกษาเกี่ยวกับปัญหาทางญาณวิทยา 2 ปัญหาหลัก ๆ คือ ปัญหาเรื่องบ่อเกิดของความรู้ และปัญหาเรื่องธรรมชาติของความรู้สิ่งที่เรารู้คืออะไร เป็นต้น

3. คุณวิทยา (Axiology) คุณวิทยาเป็นการศึกษาวิเคราะห์ถึงคุณค่าและความหมายของสิ่งต่าง ๆ ที่มีอยู่ในโลกจักรวาล กล่าวถึงอุดมคติในความจริง ความดี ความงาม และความบริสุทธิ์ทางจิตใจ ซึ่งเป็นลักษณะที่พึงประสงค์ ที่ต้องการ ที่ปรารถนาของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ที่สามารถรับรู้ได้ทางประสาทสัมผัส คุณค่าเกิดจากการประเมินคุณสภาพ สถานการณ์ ความเป็นไป โดยใช้ความรู้สึกนึกคิดเท่านั้น คุณค่าแบ่งออกเป็น 2 ประเภทคือ คุณค่าที่อยู่ภายนอก เช่น เงินเป็นคุณค่าที่อยู่ภายนอกซึ่งมนุษย์เป็นผู้กำหนดให้เงินมีค่า และคุณค่าที่อยู่ภายใน เป็นคุณค่าที่มีอยู่ในตัวอยู่แล้ว โดยไม่ต้องมีใครมาให้คุณค่า ปรัชญาสาขาคุณวิทยา (axiology) เป็นปัญหาของปรัชญาสาขาที่สาม ซึ่งเป็นปัญหาที่เกี่ยวข้องกับค่านิยมหรือคุณค่า (value) เช่นคำถามที่เกี่ยวกับปัญหาที่ว่า อะไรเป็นค่านิยมที่สำคัญซึ่งเป็นสิ่งที่พึงปรารถนาของการมีชีวิตอยู่ ค่านิยมเหล่านั้นเป็นแก่นแท้ของความจริงหรือไม่ เราจะรู้ได้ด้วย

¹⁷จักรกฤษณ์ อุทโธ, เอกสารประกอบการบรรยายวิชาภูมิปัญญาและพฤติกรรมมนุษย์, (อุบลราชธานี : มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี, 2546), หน้า 25.

ประสบการณ์ของเราอย่างไร ซึ่งคำว่า axiology มาจากคำในภาษากรีกว่า “axios” ซึ่งหมายถึง เหมือนกับที่มีคุณค่า (of like value) หรือ ความมีค่ามากเท่าที่จะเป็นไปได้ (worth as much) ปรัชญา คุณวิทยา เป็นเรื่องราวของการสืบทอดธรรมชาติและเกณฑ์มาตรฐานของคุณค่าหรือค่านิยม ซึ่งมี กำเนิดมาจากทฤษฎีแห่งแบบหรือทฤษฎีการจินตนาการของ Plato ในเรื่องความคิดเกี่ยวกับความดี และได้พัฒนาต่อมาโดยผลงานของ Aristotle ในเรื่อง Organon Ethics Poetics และ Metaphysics ต่อมาคุณวิทยา ปรากฏอยู่ในผลงานของ Kant โดยเกี่ยวข้องกับการตรวจสอบ คุณวิทยาสัมพันธ์กับ ความรู้ในเรื่องคุณค่าศีลธรรม สุนทรียศาสตร์ และคุณค่าของศาสนา ในศตวรรษที่ 19 คุณวิทยาได้มี บทบาทในการวิเคราะห์ค่าของประสบการณ์ในสาขาต่าง ๆ เช่น มานุษยวิทยา สังคมวิทยา จิตวิทยา และเศรษฐศาสตร์ เป็นต้น

2.1.4 ประโยชน์ของปรัชญา

ปรัชญาที่เป็นรากฐานในการกำเนิด ปรัชญาการศึกษา ดังนั้นการศึกษาพื้นฐาน ทำให้เรามี ความเข้าใจที่มา แนวคิด ในลักษณะปรัชญาได้ถ่องแท้มากขึ้น ไม่จิตนิยม ที่เน้นจิตเป็นสำคัญ เน้น ความเชื่อในโลกแห่งวัตถุ และการสัมผัส ประสบการณ์นิยมที่เน้นโลกแห่งประสบการณ์เป็นหลักให้เรา มุ่งทำงาน มากกว่าเรียนแต่ทฤษฎี ทัศนคติเห็นว่ามนุษย์เกิดมาพร้อมกับความว่างเปล่าและให้ ความสำคัญของมนุษย์มากปรัชญาการศึกษาทั้ง 5 ลัทธิดังกล่าว แต่ละปรัชญาจะมีแนวทางในการ นำไปสู่การปฏิบัติที่แตกต่างกัน การนำไปปฏิบัติเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อการศึกษา จะต้องพิจารณาว่า แนวทางใดจึงจะดีที่สุด ซึ่งจะต้องสอดคล้องกับสภาพสังคม เศรษฐกิจ การเมืองและการปกครอง ปรัชญาการศึกษาลัทธิหนึ่งอาจจะเหมาะกับประเทศหนึ่งเพราะเป็นประเทศเล็ก ๆ ประเทศหนึ่งซึ่งมี ลักษณะแตกต่างกันต้องใช้ลัทธิการศึกษาอีกลัทธิหนึ่ง ประเทศไทยก็ได้นำเอาปรัชญาการศึกษานั้นมา ประยุกต์ใช้ให้เหมาะสม¹⁸

กิริติ บุญเจือ กล่าวว่า เราเรียนปรัชญาในยุคโลกาภิวัตน์เพื่อรู้ 3 อย่างตามเป้าหมายของ วิชานี้ และเมื่อรู้แล้วย่อมคุมครองผู้รู้ได้ในหลายแง่หลายมุมทีเดียว ไม่เชื่อก็ขอเชิญติดตามดูไปก่อนว่า จะจริงเท็จแค่ไหน เป้าหมาย 3 อย่างดังกล่าวได้แก่

- 1) เพื่อรู้จักมองเห็นปัญหาที่คนธรรมดาตนเองไม่เห็น
- 2) เพื่อรู้จักมองหาคำตอบทุกคำตอบที่เป็นไปได้
- 3) เพื่อรู้จักเก็บส่วนดีของทุกคำตอบมาเป็นหลักยึดเหนี่ยวของตน

¹⁸อุดมศักดิ์ มีสุข, “บทความปรัชญาและปรัชญาการศึกษา”, 6 กุมภาพันธ์ 2563, <https://www.kroobannok.com/19891>.

ส่วนผลพลอยได้จากการได้ศึกษาปรัชญานั้นมีอยู่ไม่น้อย นอกจากจะมีโอกาสบรรลุเป้าหมาย 3 ประการข้างต้นแล้ว ยังมีโอกาสได้รับผลพลอยได้อีก 3 ประการคือ

- 1) เพื่ออ่านใจคน
- 2) เพื่อเห็นความสัมพันธ์ระหว่างวิชาต่าง ๆ
- 3) เพื่อเห็นความสืบเนื่องของความคิดมนุษย์ตั้งแต่ต้นจนบัดนี้

วิทย์ วิศทเวทย์ อธิบายว่า วิชาปรัชญาเรียนแล้วนำไปประกอบอาชีพอะไรไม่ได้โดยตรงเพราะไม่ใช่วิชาชีพ ไม่ทำให้ผู้เรียนมีชื่อเสียงร่ำรวย หรือได้เลื่อนตำแหน่งหน้าที่การงาน เมื่อเป็นเช่นนี้จะเรียนปรัชญาไปทำไม คำตอบมีเพียงประการเดียวคือ เรียนไปเพื่อสนองความอยากรู้อยากเห็นหรือเพื่อค้นหาจุดหมายปลายทางของชีวิต นอกจากนี้ สุเมธ เมธาวิทยกุล ยังได้ประเมินคุณค่าของปรัชญาเอาไว้อีก 3 ประการคือ

1) ช่วยขยายขอบเขตของความคิดให้กว้างขวางยิ่งขึ้น ทำให้จิตสามารถสร้างจินตนาการง่ายขึ้น ไม่เชื่อง่ายและงมงาย นักวิทยาศาสตร์แต่ละสาขาก็ขบคิดเฉพาะปัญหาภายในขอบเขตของตนเท่านั้น ทำให้นักวิทยาศาสตร์มีความคิดจำกัด แต่ปรัชญามีความคิดที่กว้างขวางมองทะลุปรุโปร่งโลกนี้ จักรวาลนี้ สามารถจินตนาการได้ง่ายเพราะได้ฝึกหัดคิดมาอย่างโชกโชน ไม่งมงายเป็นเสมือน “กบในกะลา” ที่ถือทัศนคติว่าตนเองเก่งคนเดียว ไม่เป็นคนประเภท “ซาลันถั่ว” คือ ทะนงว่าตนเองรู้ไปหมดแล้ว ไม่ยอมรับทรรศนะของผู้อื่น และไม่เป็นคนประเภท “ป่วยไม่รักษา” คือ แม้จะรู้ตนเองว่ามีปัญหาที่ไม่ยอมมหาทางแก้ไขปรับปรุง ไม่เป็นคนหูเบาเชื่อคนง่ายโดยไม่ได้พิสูจน์หรือมีเหตุผลไม่เพียงพอ

2) ทำให้จิตใจสูงส่ง เนื่องจากเนื้อหาปรัชญาเป็นการสืบค้นหาความแท้จริงที่อยู่เบื้องหลังสิ่งที่ปรากฏอุดมคติต่าง ๆ ได้แก่ ความดี ความจริง ความงาม และความบริสุทธิ์ของจิตใจ ซึ่งเป็นเรื่องสูงส่งกว่าโลกแห่งประสาทสัมผัสหรือโลกียธรรม จึงทำให้จิตใจของผู้คิดปรัชญา ผู้ศึกษาปรัชญาสูงส่งไปด้วยเพราะได้สัมผัสกับเรื่องสูงส่ง จึงได้ยึดอุดมคติเหล่านั้นเป็นแบบแผนในการดำเนินชีวิต ถือได้ว่าเป็นชีวิตที่ประเสริฐ

3) การคิดปรัชญา ทำให้นักปรัชญาเป็นมนุษย์พิเศษที่แตกต่างจากสามัญชนคนธรรมดาเป็นอย่างมากในด้านนามธรรมคือ “เป็นคนเหมือนกันแต่ไม่เหมือนกัน” กล่าวคือ ลักษณะทางกายภาพก็เหมือนคนทั่วไปแต่แตกต่างจากคนธรรมดาตรงคุณภาพ ได้แก่ ความรู้ ความสามารถในการคิด ความสุขุมรอบคอบ ความกระตือรือร้น กระหายที่จะอยากรู้ เป็นต้น ลักษณะเหล่านี้นับว่าเป็นลักษณะของมนุษย์ที่สมบูรณ์แท้ อย่างนิตเช่ เรียกว่า “อภิมนุษย์” (Superman) เป็นอัจฉริยบุคคลที่สร้างผลงานดีเด่นซึ่งอำนวยประโยชน์แก่ชาวโลกตลอดมา

เมื่อมองโดยภาพรวมแล้วจะเห็นว่า ทรรศนะต่าง ๆ ของนักปราชญ์ทั้งหลายมุ่งอธิบายให้เห็นคุณค่าของปรัชญาว่าสามารถ “พัฒนาคุณภาพชีวิต” ของมนุษย์ได้อย่างแท้จริง ทำให้มนุษย์เป็น

มนุษย์อย่างสมบูรณ์บนศักดิ์ศรีแห่ง “สัญชาตญาณปัญญา” ที่มีในมนุษย์เท่านั้น ส่วนสสาร พืช และ สัตว์ หากได้มีสัญชาตญาณนี้ไม่ การแสวงหาความสุขด้วยสัญชาตญาณปัญญาจึงเป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตในระดับสูงที่วิชาปรัชญามอบให้แก่ผู้ที่ศึกษาทุกคนที่พยายามเข้าใจและเข้าถึง

2.2 ลัทธิปรัชญาการศึกษา

ปรัชญาการศึกษามีอยู่มากมายหลายลัทธิ ตามลักษณะและตามธรรมชาติของมนุษย์ที่ต่างก็มีความคิดและความเชื่อแตกต่างกัน อาศัยแนวคิดของปรัชญาพื้นฐานที่หลากหลาย หรือนำมาผสมผสานกัน ทำให้มีลักษณะที่คาบเกี่ยวกัน หรืออาจมาจากความคิดของปรัชญาพื้นฐานสาขาเดียวกันดังนั้นปรัชญาการศึกษาจึงมีหลายลัทธิ หลายระบบ ในที่นี้จะกล่าวถึงปรัชญาการศึกษาที่เป็นที่นิยมกันอย่างกว้างขวาง¹⁹

2.2.1 ปรัชญาการศึกษาสารัตถนิยม (Essentialism)

สารัตถนิยม (Essentialism) มาจากภาษาละตินว่า Essentia หมายถึง สาระ หรือ เนื้อหาที่เป็นหลัก เป็นแก่น เป็นสิ่งสำคัญปรัชญาสารัตถนิยม ในทางการศึกษา คือ ปรัชญาที่ยึดเนื้อหา (Subject Matter) เป็นหลักสำคัญของการศึกษา และเนื้อหาที่สำคัญนั้นก็ต้องเน้นเนื้อหาที่ได้มาจากมรดกทางวัฒนธรรม ที่ควรได้รับการถ่ายทอดต่อไป

สารัตถนิยม เป็นการหล่อหลอมความคิด ของจิตนิยม (Idealism) และ สัจนิยม (Realism) มีชื่อเรียกอื่น ๆ เช่น สาระนิยม สารวาส ลัทธิจิตนิยม หรือ คตินิยม (Idealism) เชื่อว่า ความเป็นจริง (Reality) เป็นความนึกคิด (Mind) และเป็นจิตรภาพ (Idea) หรือ แบบ (Form) ที่มีอยู่ในจินตนาการของเรา โลกแห่งความเป็นจริงอันสูงสุด (Ultimate reality) จึงเป็นโลกแห่งจินตนาการ (A world of mind) จากพื้นฐานความจริงนี้ จึงเชื่อต่อไปว่า การล่วงรู้ความจริงได้ต้องอาศัยจิต (Mind) อาศัยปัญญา (Intellect) เพื่อเข้าถึงความเป็นจริงที่มีอยู่ในจิตรภาพ (Idea) คือ เราใช้ปัญญาและความคิดในการรับรู้ความจริงเมื่อปัญญาล่วงรู้สิ่งที่เป็นจริงแล้วก็หมายถึงเรามีความรู้ โดยมี Plato เป็นบิดาแห่งปรัชญาสาขาจิตนิยม ที่ถือว่าเก่าแก่ที่สุดและตรงกับปรัชญาจิตนิยมใหม่ ในทัศนะของ Kant ซึ่งเห็นว่า การรู้นั้นจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อมีองค์ประกอบสำคัญ 2 ส่วน คือ

1. การรับรู้ (Percepts) คือ การได้รับข้อมูลเกี่ยวกับวัตถุต่าง ๆ มาโดยผัสสะ
2. การเข้าใจ (Concept) คือ ความนึกคิดที่เกิดขึ้นในจิตของเรา ความเข้าใจนั้นต้องอาศัย

การรับรู้ในการป้อนข้อมูลต่าง ๆ จากผัสสะ

¹⁹บรรจง จันทรสา, อรสา สุขเปรม, “ลัทธิปรัชญาการศึกษา”, 5 มีนาคม 2563,

ปรัชญาการศึกษาสารัตถนิยม เกิดขึ้นจากปัญญาชนรวมตัวกันอย่างเป็นทางการภายใต้ชื่อ คณะกรรมการสารัตถนิยมเพื่อความก้าวหน้าของการศึกษาอเมริกัน ในประเทศสหรัฐอเมริกาในปีค.ศ. 1930 สารัตถนิยม มีพื้นฐานความคิดเป็นแบบอนุรักษ์นิยม (Conservatism) ซึ่งสอดคล้องกับสิ่งที่ J.R. White กล่าวคือ เป็นความพยายามศึกษา ทำความเข้าใจและรักษาระเบียบกฎเกณฑ์ของสรรพสิ่งในธรรมชาติมากกว่าที่จะคิดเปลี่ยนแปลง สารัตถนิยม คัดค้านความเชื่อของปรัชญาการศึกษา ประสบการณ์นิยม ซึ่งเสนอแนะให้กำจัดการเรียนการสอนแบบเก่า ที่เน้นการท่องจำและอำนาจของครู ซึ่งไม่เป็นประชาธิปไตย และเรียกร้องให้นักการศึกษา และประชาชนมาสนใจวิถีคิดแบบวิทยาศาสตร์ และมีความรับผิดชอบต่อสังคม

2.2.2 ปรัชญาการศึกษานิรันตรนิยม (Perennialism)

ทฤษฎีการศึกษาแบบนิรันตรนิยม (Perennialism) หรือนิรันตรवाद หรือสัจจวิถีนิยม มีพื้นฐานความเชื่อมาจากปรัชญากลุ่มวัตถุนิยมเชิงเหตุผล(Rational Realism) หรือพวกโทมัสนิยมใหม่ (Neo - Thomism) ซึ่งมีต้นคิดมาจากอริสโตเติล (Aristotle) และ St. Thomas Aquinas ซึ่งเป็นปรัชญาสาขาที่สนใจเรื่องเหตุผลจนได้ชื่อว่า A World of Reason กลุ่มนักปรัชญาการศึกษาที่สนับสนุนทฤษฎีการศึกษาแบบนิรันตรนิยมได้แก่ Sir Richard Living Stone และ Robert Maynard Hutchins เป็นต้น

คำว่า Perennialism หรือนิรันตรนิยม หมายความว่า เชื่อในแบบอย่างที่ดีงามอันเป็นนิรันดร์ คำว่า Perennial แปลตามศัพท์ว่า คงอยู่ชั่วนิรันดร์ ปรัชญานี้จึงเชื่อว่า การศึกษาควรจะได้สอนสิ่งที่เป็นนิรันดร์ ไม่เปลี่ยนแปลง มีคุณค่าไม่ว่าจะเป็นยุคสมัยใด สิ่งที่มีคุณค่าไม่เปลี่ยนแปลงตามแนวคิดของปรัชญานี้คือสิ่งที่มีคุณค่าในสมัยกลางของยุโรป อันได้แก่คุณค่าของเหตุผลและคุณค่าของศาสนา นักปรัชญากลุ่มนี้จึงเห็นว่า ควรจะได้มีการฟื้นฟูสิ่งที่ดีงามอันเนอมตะทั้งหลายของสมัยกลางมาใช้ในยุคนี้²⁰ ซึ่งความเชื่อพื้นฐานของทฤษฎีการศึกษาแบบนิรันตรนิยมที่สำคัญมีดังนี้

1. มนุษย์เป็นผู้มีเหตุผลและจิตใจบริสุทธิ์ มนุษย์มีความดีอยู่ในตน และเป็นผู้ที่สนใจต่อศาสนาแต่กำเนิดแล้ว
2. พื้นฐานธรรมชาติของมนุษย์จะยังคงเหมือนกันอยู่ทุกกาลเทศะ แม้สภาพแวดล้อมจะแตกต่างกันหรือเปลี่ยนแปลงไป ความจริงย่อมเหมือนกันทุกหนแห่ง
3. สิ่งที่สำคัญที่สุดของมนุษย์คือ สติปัญญาและความมีอิสระ
4. มนุษย์มีความจำเป็นในการสืบทอดวัฒนธรรม

²⁰“ทฤษฎีการศึกษาแบบนิรันตรนิยม”, 6 มีนาคม 2563, <https://www.gotoknow.org/posts/206507>

โดยทั่วไปปรัชญาลัทธินี้จะแบ่งแนวการศึกษาออกเป็น 2 ลักษณะ คือ ลักษณะแรกเป็นลักษณะของปรัชญาทั่วไปที่เน้นหนักในเรื่องของเหตุผล สติปัญญา ไม่เกี่ยวกับศาสนาโดยตรง แต่อีกลักษณะหนึ่งจะเกี่ยวข้องกับศาสนาโดยตรง เป็นแนวคิดของกลุ่มศาสนาคริสต์นิกายคาทอลิกที่สัมพันธ์เรื่องศาสนาเข้ากับเหตุผล เป้าหมายของการศึกษากลุ่มนี้เน้นที่จะให้เด็กสัมผัสกับศาสนา มีเป้าหมายในชีวิตเพื่อพระเจ้า เป็นสุภาพบุรุษในแนวทางของศาสนา

1. จุดมุ่งหมายของการศึกษา

ลัทธิริรันตรนิยมมีจุดมุ่งหมายที่การสร้างคนให้เป็นคนที่สมบูรณ์ เป็นคนที่แท้จริง การที่จะสร้างคนให้เป็นคนที่สมบูรณ์ได้นั้น ผู้เรียนจะต้องรู้จักและเข้าใจตนเอง เห็นว่าตนเองมีพลังธรรมชาติอันได้แก่สติปัญญาอยู่ภายในแล้ว การศึกษาก็คือการส่งเสริมให้พลังธรรมชาติได้พัฒนาอย่างเต็มที่ เป้าหมายของการศึกษาจึงควรเป็นไปเพื่อการพัฒนาคุณสมบัติในเชิงของสติปัญญาและเหตุผลในตัวมนุษย์เองเป็นหลักสำคัญ ได้แก่

1.1 มุ่งให้ผู้เรียนได้รู้จักและทำความเข้าใจกับตนเองให้มากที่สุด โดยเฉพาะในเรื่องของเหตุผลและสติปัญญา

1.2 มุ่งพัฒนาสติปัญญาและเหตุผลในตัวมนุษย์ให้ดีขึ้น สูงขึ้น สมบูรณ์ขึ้น เพื่อความเป็นคนที่สมบูรณ์

1.3 เมื่อมนุษย์มีเหตุผลกันทุกคน การศึกษาในทุกแห่งทุกสถานที่จึงเหมือนกันเป็นสากลกล่าวโดยสรุป การจัดการศึกษาตามทฤษฎีนี้มุ่งจัดเพื่อให้นักเรียนได้รักษาความดีที่มีอยู่ มุ่งพัฒนานักเรียนรายบุคคล มุ่งไปที่คุณงามความดีอันสูงสุดที่ไม่เปลี่ยนแปลงมากกว่าที่จะเปลี่ยนแปลงสังคม การจัดการศึกษาจะต้องจัดให้เป็นไปเพื่อพัฒนาปัญญาอันเป็นสิ่งสำคัญที่สุดของมนุษย์ และการเรียนจากโรงเรียนเป็นการทำให้เด็กรู้คุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรมเท่าที่จะเป็นไปได้

2. องค์ประกอบของการศึกษา

2.1 หลักสูตรและเนื้อหาวิชา หลักสูตรควรกำหนดขึ้นโดยผู้รู้ การจัดลำดับเนื้อหาวิชานั้นวิธีจัดลำดับก่อนหลังของความถูกต้องทางวิชาการของความรู้ในสาขานั้น ๆ หลักสูตรจะมีเนื้อหาวิชาที่ส่งเสริมให้เด็กได้พัฒนาความรู้ความสามารถทางสังคมและคุณงามความดีด้านจิตใจเป็นหลัก หลักสูตรตามแนวคิดของลัทธินี้ คือ หลักสูตรศิลปศาสตร์ (Liberal Arts Curriculum) เป้าหมายของหลักสูตรแนวนี้คือ การฝึกฝนให้ผู้เรียนเป็นผู้รู้จักใช้สติปัญญา เหตุผล และความรู้อย่างเป็นอิสระ มีความคิดอ่านกว้างขวาง ไม่ถูกรอบงำด้วยอำนาจใฝ่ต่ำหรือวิชา หรือความไม่มีเหตุผลใด ๆ

ศิลปศาสตร์โดยทั่วไปจะแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มศิลปภาษา อันได้แก่การเขียน การพูด การใช้เหตุผล และกลุ่มศิลปคำนวณ (Mathematical Arts) ซึ่งประกอบด้วยเลขคณิต เรขาคณิต ดาราศาสตร์ และดนตรีทางด้านเนื้อหาและตำราเรียน เน้นเนื้อหาที่เรียกว่า The Great Books หรือ

Class Books อันเป็นงานอมตะที่มีค่าทุกยุคทุกสมัยจากนี้วิชาหลักอื่น ๆ ที่ควรจะได้ศึกษาอีกด้วย ได้แก่ วรรณกรรมดี ๆ ปรัชญาประวัติศาสตร์ และวิทยาศาสตร์

2.2 ครู ครูเป็นผู้มีหน้าที่ดูแลและรักษาความเป็นระเบียบวินัย ควบคุมความประพฤติของนักเรียนไม่ให้ออกนอกกลุ่มนอกทาง และเป็นผู้สอนนักเรียนให้ใช้ธรรมชาติของตนคือสติปัญญาไปในทางที่ถูก แม้ครูตามลัทธิปรัชญานี้จะเป็นผู้รู้แต่ไม่ได้เป็นผู้รู้ชนิดที่จะบ่อนความรู้ให้กับผู้เรียนฝ่ายเดียวตามแบบของลัทธิสารัตถนิยม ครูเป็นผู้มีบทบาทในการจัดกิจกรรม เป็นผู้สร้างบรรยากาศ และเป็นผู้เสนอความรู้ ข้อคิด เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้เรียนรู้และพัฒนาความคิดและสติปัญญาของตน แต่จะอย่างไรก็ตาม ในการจัดการเรียนการสอนครูยังคงมีบทบาทสำคัญและมีอำนาจอยู่

2.3 นักเรียน ลัทธินี้เชื่อว่านักเรียนเป็นผู้มีสติปัญญาและศักยภาพในตัวเองแล้วแต่ยังไม่ได้รับการพัฒนาอย่างเต็มที่และเพียงพอเด็กจึงมีบทบาทในการเรียนมากเท่า ๆ ครู และเป็นลักษณะของการถกเถียงแลกเปลี่ยน อภิปรายกับครู แต่ก็อยู่ภายใต้การแนะนำของครู เป็นต้น

แม้ว่าปรัชญาลัทธินี้จะมุ่งเน้นส่งเสริมสติปัญญาและเหตุผล แต่มนุษย์ก็ยังอยู่ได้ด้วยอารมณ์ความรู้สึก การไม่ให้ความสำคัญในเรื่องของอารมณ์ความรู้สึกจึงไม่เหมาะสมนัก ในขณะเดียวกัน การสอนที่เน้นทฤษฎีมากเกินไปจนนำมาใช้ประโยชน์ในชีวิตไม่ได้มากเท่าที่ควร ก็จะเป็นผู้ให้ผู้ที่ได้รับการศึกษาชั้นสูงจะมุ่งแต่ศึกษาเรื่องเก่า ๆ ที่เป็นทฤษฎีและหลักการ โดยไม่ให้ความสำคัญกับสภาพจริงในสังคมปัจจุบันนอกจากนี้ การศึกษาตามแนวของปรัชญานี้ต้องการเวลามากใช้ครูมาก และจะต้องมีตำราเพียงพอครูจะต้องทำงานหนัก เป็นนักคิดและนักใช้เหตุผลด้วย ซึ่งทำได้ไม่ถนัดนัก ทั้งลัทธิสารัตถนิยมและนิตินิยม จัดเป็นปรัชญาการศึกษาในกลุ่มอนุรักษนิยม แม้จะมีความแตกต่างกันอยู่บ้าง เช่น สารัตถนิยมจะเน้นการถ่ายทอดวัฒนธรรมและค่านิยม เน้นระเบียบวินัย เน้นแบบแผนประเพณีมากกว่า ในขณะที่นิตินิยมจะเน้นเรื่องของเหตุผลและสติปัญญาเป็นพิเศษ แต่ทั้งสองลัทธินี้ก็ยังมีลักษณะพื้นฐานโดยทั่วไปเป็นไปในทำนองเดียวกัน คือมุ่งเน้นการสอนเนื้อหา เน้นมรดกทางด้านวัฒนธรรมมากกว่าจะเน้นกิจกรรมและความรู้สมัยใหม่ การจัดการเรียนการสอนก็จะเน้นครูเป็นศูนย์กลาง นักเรียนเป็นผู้รับฟังความรู้หรือกระทำกิจกรรมภายใต้การกำหนดของครูเป็นสำคัญ

2.2.3 ปรัชญาการศึกษาพัฒนาการนิยม (Progressivism)

เป็นปรัชญาการศึกษาที่ยึดหลักการของปรัชญาสากลสาขาปฏิบัติการนิยม โดย ชาลส์ เอส เพียซ (Charles S. Peirce) โดยมีความเชื่อว่า นักเรียนเป็นบุคคลที่มีทักษะพร้อมที่ปฏิบัติงานได้ ครูนั้นเป็นผู้นำทางในด้านการทดลองและวิจัย หลักสูตรเป็นเนื้อหาสาระที่เกี่ยวกับประสบการณ์ต่าง ๆ ของสังคม เช่น ปัญหาของสังคม รวมทั้งแนวทางที่จะแก้ปัญหานั้น ๆ ปรัชญาปฏิบัติการนิยมให้ความสนใจอย่างมากต่อการ ปฏิบัติ หรือ การลงมือกระทำ ซึ่งหลายคนอาจเข้าใจผิดว่า นักปรัชญากลุ่มนี้

ไม่สนใจหรือไม่เห็นความสำคัญของการคิด สนใจแต่การกระทำเป็นหลัก แต่แท้ที่จริงแล้ว ความหมายของปรัชญานี้ก็คือ การนำความคิดให้ไปสู่การกระทำ เพราะเห็นว่า ลำพังแต่เพียงการคิดไม่เพียงพอต่อการดำรงชีวิต การดำรงชีวิตที่ดี ต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของการคิดที่ดี และการกระทำที่เหมาะสม²¹

พัฒนาการนิยามเกิดจากทัศนะทางการศึกษาของ รูสโซ (Jean Jacques Rousseau) ชาวอเมริกา เขาเชื่อว่า การศึกษาจะช่วยพัฒนาเด็กไปในทางที่ดี ต่อมา มีนักการศึกษาชาวสวีเดน ชื่อ เพสตาโลซซี (Johann Heinrich Pestalozzi) มีแนวคิดว่าการพัฒนาหมายถึงการเปลี่ยนแปลง ดังนั้น การจะยึดอะไรเป็นหลัก ไม่ว่าจะเป็นทางด้านความรู้ หรือความเชื่อยอมเป็นการถ่วงพัฒนาการ หรือการเปลี่ยนแปลงของเด็ก เพสตาโลซซีจึงเป็นอีกบุคคลหนึ่งที่เน้นพัฒนาการของผู้เรียน แต่ความคิดของนักการศึกษาทั้งสองมาแพร่หลายเมื่อ จอห์น ดิวอี้ (John Dewey) ได้ทำการศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมคือ แทนที่จะเน้นการศึกษาเพื่อพัฒนาความเป็นเลิศทางสติปัญญาของผู้เรียน ดิวอี้หันมาเน้นใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาตัวผู้เรียนแทน โดยเน้นว่าผู้เรียนควรเข้าใจและตระหนักในตนเอง (Self-realization) ในการที่คนเราจะไปได้ นั่น จำต้องรู้เสียก่อนว่าตนเองมีความสนใจอะไร หรือตนเองมีปัญหาอะไร ความสนใจและปัญหานี้เองที่ใช้เป็นหลักยึดในการจัดการศึกษา ซึ่งการที่เด็กจะพัฒนาได้นั้นต้องเกิดจากการพยายามแก้ปัญหา และสนองความสนใจของตนเอง ลักษณะดังกล่าวทำให้เกิดวิธีการในการพัฒนาหลักสูตร และการสอนแบบเน้นเด็กเป็นศูนย์กลาง ดิวอี้เชื่อว่าในกระบวนการที่เด็กพยายามแก้ปัญหาหรือสนองความสนใจของตนเองนั้น เด็กจะต้องลงมือกระทำการอย่างใดอย่างหนึ่งและในกระบวนการนี้เอง การเรียนรู้จะเกิดขึ้น หลักการนี้ทำให้เกิดวิธีการเรียนแบบแก้ปัญหา (Problem Solving) หรือ เรียนด้วยการปฏิบัติ (Learning by Doing) ซึ่งเขาได้ทดลองให้เด็กเรียนรู้จากการกระทำในบรรยากาศที่เอื้อต่อการเรียนรู้ เด็กได้รับอิสระในการริเริ่มความคิดและลงมือทำตามความคิด ซึ่งเป็นแนวคิดที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างกว้างขวางในการจัดการเรียนการสอน และจากหลักการที่ว่า การพัฒนาคือการเปลี่ยนแปลง คนเราจะหยุดพัฒนาไม่ได้ ดังนั้นการเรียนรู้ของคนเราจึงมิได้หยุดอยู่แต่ในโรงเรียนเท่านั้น แต่จะดำเนินไปตลอดชีวิตของผู้เรียน ทำให้เกิดความเชื่อว่าการศึกษาคือชีวิต (Education is Life)

นอกจากความมุ่งหมายของการศึกษาที่จะพัฒนาตัวผู้เรียนตามที่กล่าวมาแล้ว ปรัชญานี้ยังนำเรื่องของสังคมเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย โดยการเตรียมผู้เรียนให้มีความสามารถในการดำรงชีวิตในสังคมประชาธิปไตย จริยธรรม ศาสนา และศิลปะอีกด้วย แต่การเน้นทางด้านสังคมของปรัชญานี้ไม่ค่อยหนักแน่นและชัดเจนเหมือนกับปรัชญาอื่น ๆ ที่จะกล่าวถึงต่อไป

²¹ นงลักษณ์ เฉลิมวัตร, “ปรัชญาพัฒนาการนิยาม”, 6 มีนาคม 2563.

การพัฒนาหลักสูตรตามแนวปรัชญานี้ จะเริ่มด้วยคำถามที่ว่า ผู้เรียนต้องการเรียนอะไร จากนั้นครูผู้สอนจึงจัดแนวทางในการเลือกเนื้อหาวิชา และประสบการณ์ที่เหมาะสมมาให้ เน้นการปลูกฝังการฝึกฝนอบรมในเรื่องดังกล่าวโดยการให้ผู้เรียนได้รับประสบการณ์ (Experience) เนื้อหาวิชาเหล่านี้จะเกี่ยวกับตัวผู้เรียน และเกี่ยวกับสภาพและปัญหาในสังคมด้วย

ในการสอนครูจะไม่เน้นการถ่ายทอดวิชาความรู้แต่เพียงประการเดียว แต่จะคอยเป็นผู้ดูแล และให้ความช่วยเหลือเด็กในการสำรวจปัญหา ความต้องการ และความสนใจของตนเอง คอยแนะนำ ช่วยเด็กในการแก้ปัญหา แนะนำแหล่งต่าง ๆ ที่เด็กจะไปค้นหาความรู้ที่ต้องการจะเน้นให้เด็กมีโอกาสปฏิบัติ ส่วนการการประเมินผลจะนำพัฒนาการของเด็กในด้านต่าง ๆ เข้ามาร่วมประมวลด้วย โดยไม่เน้นการวัดความเป็นเลิศทางสมองและวิชาการเหมือนปรัชญาเช่นที่กล่าวมา

การศึกษาฝ่ายพิพัฒนาการนิยมจะจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่เน้นวิธีการทางวิทยาศาสตร์มาจัดการเนื้อหาวิชาแบบเก่า วิธีการในการจัดหลักสูตรเช่นนี้เรียกว่า ยึดประสบการณ์เป็นศูนย์กลาง หรือ ยึดนักเรียนเป็นศูนย์กลาง ผิดกับพวกสารนิยมและสัจวิทยานิยม ที่จัดหลักสูตรโดยถือ วิชาเป็นศูนย์กลาง

กระบวนการเรียนการสอนยึดหลักความสนใจของผู้เรียนที่จะแก้ปัญหาสังคมต่าง ๆ เป็นประการสำคัญ ด้วยเหตุนี้การเรียนการสอน จึงส่งเสริมการฝึกหัดทำโครงการต่าง ๆ เพื่อฝึกแก้ปัญหา โดยอาศัยการอภิปรายซักถาม และการถกปัญหาร่วมกันซึ่งเป็นลักษณะของการจัดการศึกษาที่มุ่งให้ผู้เรียนมีความสามารถที่จะพิจารณาตัดสินใจ โดยอาศัยประสบการณ์และผลที่เกิดจากการทำงานเป็นกลุ่ม ทั้งนี้โดยมีเป้าหมายให้ผู้เรียนมีความสามารถที่จะควบคุมการเปลี่ยนแปลงและปรับปรุงตนเองให้อยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข

นักการศึกษาหลายคนกล่าวว่าปรัชญาสาขานี้ทำให้เด็กมีความรู้ไม่เป็นขั้นเป็นอัน ขาดระเบียบวินัย ขาดความรับผิดชอบต่อสังคม และทำให้เด็กขาดทัศนคติที่จะอนุรักษ์สถาบันใด ๆ ของสังคมไว้ต่อไป ทำให้การศึกษาด้อยในคุณภาพ โดยเฉพาะการพัฒนาทางด้านสติปัญญา การสอนที่เน้นความต้องการและความสนใจของเด็กนั้น เด็กส่วนมากยังขาดวุฒิภาวะพอที่จะรู้ความสนใจของตนเอง ธรรมชาติของเด็กชอบเล่นมากกว่าชอบเรียน การจัดหลักสูตรให้สนองความต้องการและความสนใจของผู้เรียนทั้งหมดเป็นสิ่งที่ทำได้ยาก ความสนใจและความต้องการบางอย่างของผู้เรียนอาจจะไม่มีประโยชน์ในชีวิต การเรียนการสอนที่เน้นการปรับตัวของนักเรียนให้เข้ากับสังคมและสิ่งแวดล้อมอาจทำให้สูญเสียความเป็นตัวของตัวเอง²²

²²ทศนา แคมมณี, *ศาสตร์การสอน*, (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545), หน้า 3-4.

2.2.4 ปรัชญาการศึกษาอัตถิภาวนิยม (Existentialism)

ปรัชญาที่เกิดขึ้นเนื่องจากความรู้สึกที่ว่ามนุษย์กำลังสูญเสียความเป็นตัวของตัวเอง การศึกษาที่มีอยู่ก็มีส่วนทำลายความเป็นมนุษย์ เพราะสอนให้ผู้เรียนอยู่ในกรอบของสังคมที่จำกัด เสรีภาพความเป็นตัวของตัวเองให้ลดน้อยลง นอกจากนี้วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยียังมีส่วนในการทำลายความเป็นมนุษย์ เพราะต้องพึ่งพามากเกินไปนั่นเอง ผู้ให้กำเนิดแนวความคิดใหม่ทางปรัชญาการศึกษาอัตถิภาวนิยม ได้แก่ ซอเรนคีร์เคอร์การ์ด (Soren Kierkegard) นักปรัชญาชาวเดนมาร์ก เขาได้เสนอความคิดว่า ปรัชญาเป็นเรื่องส่วนตัวของแต่ละคน ดังนั้นทุกคนจึงควรสร้างปรัชญาของตนเองจากประสบการณ์ ไม่มีความจริงนิรันดร์ให้ยึดเหนี่ยวเป็นสรณะตัวตาย ความจริงที่แท้คือสภาพของมนุษย์ (Human condition) แนวคิดของ คีร์เคอร์การ์ด มีผู้สนับสนุนอีกหลายคน ซึ่งเป็นคนร่วมสมัยในช่วงปี ค.ศ. 1950 – 1965 แต่ความพยายามที่จะนำมาประยุกต์ใช้กับการศึกษาก็เป็นเวลาราว 10 ปีต่อมาและผู้ริเริ่มนำมาใช้ทดลองในโรงเรียน คือ เอ เอส เนลล์ (A.S. Neil) โดยทดลองในโรงเรียน สาคิตและโรงเรียนซัมเมอร์ฮิลล์ (Summer hill) ในประเทศอังกฤษ

อัตถิภาวนิยมไม่ใช่ระบบปรัชญาหรือระบบความคิด แต่ทว่าระบุงถึงท่าทีของความคิดที่มีปฏิกริยาที่มีต่อปรัชญาที่เป็นระบบ แต่นักปรัชญาอัตถิภาวนิยมหลายท่านก็สร้างระบบความคิดขึ้นมาใหม่ แต่หลายท่านก็ไม่ยอมรับว่าตนถือลัทธิอัตถิภาวนิยม เพราะคำนี้มีความหมายเลื่อนไปถึงการชอบทำอะไรแปลก ๆ แหวกแนว เช่น แพ้ชั้นแหวกแนว ทรงผมแหวกแนว เป็นต้น แต่ในปัจจุบันนี้หมายถึงความคิดที่ได้จากการเผชิญหน้า (Confrontation) กับความมีอยู่ของตนเอง คือ ยอมรับสภาพของตนเองในสิ่งแวดล้อมที่เป็นจริง ยอมรับปัญหาอันเกิดจากการมีอยู่ของตนในสิ่งแวดล้อมที่กำหนดให้ในความเป็นจริง ยอมรับว่าการแก้ปัญหาต้องมีพื้นฐานอยู่บนความเป็นจริงแห่งการมีอยู่ของตนเองในสิ่งแวดล้อมจริงที่กำหนดให้ตั้งแต่เกิดจนปัจจุบัน²³

นักปรัชญาของอัตถิภาวนิยมจึงเป็นการเสนอแนวคิดเพื่อปลุกใจและกระตุ้นให้ผู้อ่าน ผู้สนใจ คิดสร้างปรัชญาของตนเอง มีวิธีการมองปัญหาของตนเองอย่างอย่างลึกซึ้งถ่องแท้ และมีวิธีการหาคำตอบให้กับตนเอง เพื่อที่จะรู้จักตนเองมากขึ้นด้วยลัทธิอัตถิภาวนิยมเล็งเห็นว่าแก่นแท้หรือสาระดีของมนุษย์ คือ เสรีภาพ ซึ่งหมายความว่า มนุษย์เกิดมาโดยไม่มีอะไรเป็นสมบัติติดตัวมา แก่นแท้ หรือสาระดีของมนุษย์ คือ การไม่มีอะไรเลยมาแต่เกิดที่จะเรียกได้ว่าความเป็นมนุษย์ ถ้ายอมรับความไม่มีหรือสูญตานั้นว่าสาระดีได้ ก็ให้เรียกต่อไป แต่ถ้าถือว่าเป็นคำพูดที่ไร้สาระ ก็ขอให้พูดใหม่ว่ามนุษย์ไม่มีสาระดี แต่มีเพียงความมีอยู่ หรืออัตถิภาวะ (Existence) อย่างบริสุทธิ์ ซึ่งทำให้มนุษย์แต่ละคนต้องสร้างตัวเองขึ้นมาจากการไม่มีอะไรเลยในขณะแรกเกิดตามลำดับโดยการตัดสินใจเลือก นอกจากนี้นักอัตถิภาวนิยมฝ่ายที่ยังมีศรัทธาต่อศาสนาเห็นว่า แนวทางการแก้ปัญหาของลัทธิ

²³ กิรติ บุญเจือ, *ปรัชญาอัตถิภาวนิยม*, (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2522) หน้า 22.

อัตถิภาวนิยมนี้ เหมาะสมที่สุดแล้วสำหรับมนุษย์ในสมัยปัจจุบัน หากแต่เห็นว่าการแก้ไขโดยไม่มีศาสนานั้นจะได้ผลไม่เต็มเม็ดเต็มหน่วย เพราะขาดสิ่งบันดาลใจที่สำคัญที่สุดสำหรับจิตใจมนุษย์ สำหรับฝ่ายที่ไม่พึ่งศาสนามีสุทธธรรมต่อมนุษย์เกินไป คือ ลืมคิดถึงแง่มนุษย์ทุกคนมีกิเลส การที่เชื่อว่ามนุษย์เราเมื่อถืออัตถิภาวนิยมแล้วจะรู้จักรับผิดชอบกันอย่างสมบูรณ์โดยอัตโนมัติ นั้น เป็นความหวังที่ไม่น่าจะหวังได้จริง จึงต้องอาศัยศาสนาช่วยจูงใจและช่วยขัดเกลากิเลสไปในตัวจึงจะสำเร็จ

แนวความคิดพื้นฐาน ปรัชญานี้มีความสนใจและความเชื่อในเรื่องเกี่ยวกับการมีชีวิตอยู่จริงของมนุษย์ มนุษย์จะต้องเข้าใจและรู้จักตนเอง มนุษย์ทุกคนมีความสำคัญและมีลักษณะเด่นเฉพาะตนเอง ทุกคนมีเสรีภาพที่จะเลือกตัดสินใจในการกระทำสิ่งใด ๆ แต่จะต้องรับผิดชอบต่อการกระทำนั้น ปรัชญาอัตถิภาวนิยมนี้ยกย่องมนุษย์เหนือสิ่งอื่นใด ส่งเสริมให้มนุษย์มีความเป็นตัวของตัวเองแต่ก็ต้องไม่มองข้ามเสรีภาพของอื่น หมายถึงจะต้องเป็นผู้ใช้เสรีภาพบนความรับผิดชอบต่อผู้อื่น เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อส่วนรวม

ส่วนแนวความคิดทางการศึกษา คำว่า อัตถิภาวะ ตามสารานุกรมปรัชญาอธิบายว่า มาจากคำว่าอัตถิ = เป็นอยู่ + ภาวะ = สภาพ²⁴ เมื่อรวมกันแล้วแปลว่า สภาพที่เป็นอยู่ (Existence) ดังนั้น การศึกษาตามปรัชญาอัตถิภาวนิยมจึงส่งเสริมให้มนุษย์แต่ละคนรู้จักพิจารณาตัดสินสภาพและเจตจำนงที่มีความหมายต่อการดำรงชีวิต การศึกษาจะต้องให้อิสระแก่ผู้เรียนที่จะเลือกสรรสิ่งต่าง ๆ ได้อย่างเสรี มีความรับผิดชอบต่อตนเองและสังคม

ดังนั้นปรัชญาพื้นฐาน เป็นปรัชญาที่เป็นรากฐานในการกำเนิดปรัชญาการศึกษา ซึ่งการศึกษาพื้นฐานทำให้เรามีความเข้าใจที่มา แนวคิดในลักษณะปรัชญาได้ถ่องแท้มากขึ้น ไม่จิตนิยมที่เน้นจิตเป็นสำคัญ เน้นความเชื่อในโลกแห่งวัตถุ และการสัมผัสประสบการณ์นิยมที่เน้นโลกแห่งประสบการณ์เป็นหลักให้เรามุ่งทำงาน มากกว่าเรียนแต่ทฤษฎีอัตถิภาวนิยม เห็นว่ามนุษย์เกิดมาพร้อมกับความว่างเปล่าและให้ความสำคัญของมนุษย์มากปรัชญาการศึกษาทั้ง 5 ลัทธิดังกล่าว แต่ละปรัชญาจะมีแนวทางในการนำไปสู่การปฏิบัติที่แตกต่างกัน การนำไปปฏิบัติเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อการศึกษาคงต้องพิจารณาว่าแนวทางใดจึงจะดีที่สุด ซึ่งจะต้องสอดคล้องกับสภาพสังคม เศรษฐกิจ การเมืองและการปกครอง ปรัชญาการศึกษาลัทธิหนึ่งอาจจะเหมาะกับประเทศหนึ่งเพราะเป็นประเทศเล็ก ๆ ประเทศหนึ่งซึ่งมีลักษณะแตกต่างกัน ต้องใช้ลัทธิการศึกษาอีกลัทธิหนึ่ง ประเทศไทยก็ได้นำเอาปรัชญาการศึกษานั้นมาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสม

2.2.5 ปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยม (Reconstructionism)

²⁴ กิรติ บุญเจือ, *สารานุกรมปรัชญา*, (กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2522), หน้า 280.

ปรัชญาการศึกษาสาขาปฏิรูปนิยมตามแนวความคิดของบราเมลด์เป็นแนวความคิดที่น่าตื่นตัว เป็นปรัชญาที่เน้นให้ใช้ชีวิตทางพฤติกรรมศาสตร์ในการปฏิรูปสังคม ปัญหาอยู่ที่ว่า ค่านิยมที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้รับคืออะไร และสถาบันทางสังคมที่จะช่วยให้มนุษย์รู้จักตนเองควรมีลักษณะอย่างไร ซึ่งทั้ง 2 อย่างนี้ นักวิทยาศาสตร์และนักจิตวิทยาต่างก็ให้ทัศนะต่าง ๆ กัน และเป็นปัญหาที่ยังไม่มีข้อยุติ ถือเป็นการจัดการศึกษาที่เป็นอุดมคติมากกว่าความจริง การจัดการศึกษาเพื่อเน้นอนาคตเป็นเรื่องที่ต้องใช้จินตนาการ การจัดหลักสูตรคงมีปัญหาหลายด้าน การจะใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือในการปฏิรูปสังคมจึงเป็นงานที่ยิ่งใหญ่ เพราะการปฏิรูปสังคมต้องอาศัยปัจจัยอื่นมากมาย นอกเหนือการศึกษา พวกปฏิรูปนิยมมองโรงเรียนว่า เป็นเครื่องมือที่สำคัญในการสร้างระเบียบทางสังคมขึ้นมาใหม่ การจัดหลักสูตรตามแนวของปฏิรูปนิยม จึงเน้นเนื้อหาสาระและวิธีการที่จะเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ถึงความรับผิดชอบที่จะปฏิรูป และสร้างสังคมใหม่ที่ดีกว่าขึ้นมา ทั้งในระดับชุมชน ประเทศ และระดับโลกในที่สุด

ความมุ่งหมายของหลักสูตรจะเน้นการพัฒนาผู้เรียนให้มีความรู้ ความสามารถและทัศนคติที่จะออกไปปฏิรูปสังคมให้ดีขึ้น เนื้อหาวิชาและประสบการณ์ที่เลือกมาบรรจุในหลักสูตรจะเกี่ยวกับสภาพและปัญหาของสังคมเป็นส่วนใหญ่ เนื้อหาวิชาเหล่านี้จะเน้นหนักในหมวดสังคมศึกษา เพราะปรัชญานี้เชื่อว่า การปฏิรูปสังคม หรือการพัฒนาสังคมให้ดีขึ้น โดยกระบวนการช่วยกันแก้ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคม การจัดระเบียบของสังคม การอยู่ร่วมกันของคนในสังคม และการส่งเสริมประชาธิปไตย เป็นหน้าที่ของสมาชิกในสังคม และการศึกษาเป็นเครื่องมือสำคัญที่สามารถทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสังคมได้²⁵

การสอนจะมุ่งเน้นกระบวนการประชาธิปไตยเพื่อการเป็นสมาชิกที่ดีในสังคม การพัฒนาผู้เรียนให้ตระหนักในบทบาทหน้าที่ของตนที่มีต่อสังคมและการปฏิรูปให้สังคมดีขึ้น และจะไม่เน้นการถ่ายทอดวิชาความรู้โดยการบรรยายของครูมากเหมือนหลักสูตรในปรัชญาสารนิยม แต่มุ่งส่งเสริมให้ผู้เรียนสำรวจความสนใจ ความต้องการของตนเองและสนองความสนใจด้วยการค้นคว้าหาความรู้ด้วยตนเอง เน้นการอภิปราย และแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับเรื่องต่าง ๆ โดยเฉพาะเรื่องที่เกี่ยวข้องกับปัญหาของสังคม พร้อมทั้งหาข้อเสนอแนะและแนวทางในการปฏิรูปด้วย การจัดตารางสอนไม่ออกมาในรูปแบบของการแบ่งเวลาเรียนออกเป็นช่วง ๆ เท่า ๆ กัน ทุกคาบดังที่กระทำกันอยู่ทั่วไป ในแบบตารางสอนตายตัว (Block Schedule) แต่จะออกมาในรูปแบบของตารางสอนแบบยืดหยุ่น (Flexible Schedule) บางคาบเป็นช่วงเวลาสั้น ๆ สำหรับการบรรยายนำของครู บางคาบเป็นช่วงเวลาสำหรับการศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง และที่สำคัญที่สุดจะมีคาบที่มีช่วงเวลายาวสำหรับการอภิปราย การ

²⁵ สุณี ภูพันธ์. แนวคิดพื้นฐานการสร้างและพัฒนาหลักสูตร, (เชียงใหม่ : The Knowledge Center, 2546), หน้า 9.

ประเมินผลนอกจากจะวัดผลการเรียนทางด้านวิชาความรู้แล้วยังวัดผลทางด้านพัฒนาการของผู้เรียน และทัศนคติเกี่ยวกับสังคมอีกด้วย

ทั้งนี้หลังจากที่ประเทศไทย ได้ดำเนินการปฏิรูปการศึกษาครั้งใหญ่ โดยเริ่มจากบทบัญญัติใน รัฐธรรมนูญ พ.ศ.2540 และต่อมาได้มีการตราพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติขึ้นมาเป็นครั้งแรก ซึ่ง ได้ประกาศใช้เมื่อปี พ.ศ.2542 รวมทั้งเกิดกฎหมายประกอบขึ้นมาอีกหลายฉบับ โดยมีความมุ่งหวังว่า การศึกษาของไทยจะได้รับการปฏิรูปในทุกๆด้าน ไม่ว่าจะเป็นโครงการสร้างการบริหาร การกระจาย อำนาจ ตลอดจนไปถึงสาระที่สำคัญที่สุดของกระบวนการปฏิรูป อันได้แก่การปฏิรูปการเรียนรู้ ทั้งนี้ เพื่อเตรียมสังคมไทยเข้าสู่โลกยุคใหม่ โดยมุ่งสร้างทุนมนุษย์ที่มีคุณภาพสูง และทุนทางปัญญา ที่จะนำ ประเทศให้อยู่รอดในสังคมใหม่ที่มีความรู้เป็นปัจจัยหลักของทั้งระบบเศรษฐกิจ และสังคม แต่นับจาก การประกาศใช้กฎหมายสำคัญเหล่านั้นมาจนถึงปัจจุบัน กลับปรากฏว่า การศึกษาไทยก็ยังเต็มไปด้วย ปัญหาที่ยังต้องมีการปฏิรูปอยู่มากโดยอาจจะต้องมีการนำหลักของปรัชญาปฏิรูปนิยมมาใช้เพื่อแก้ไข ปัญหาในครั้งนี้ด้วย

2.3 ปรัชญาปฏิรูปนิยม

ปฏิรูปนิยมมีพื้นฐานมาจากปรัชญาปฏิบัตินิยม ผสมผสานกับปรัชญาพัฒนาการแนวคิดที่ ผสมผสานทำให้ปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยมเน้นการศึกษาเพื่อสังคมเป็นสำคัญ คือผู้เรียนไม่ได้มุ่ง พัฒนาตนเองอย่างเดียว แต่เพื่อนำความรู้พัฒนาสังคมให้ดีขึ้นได้ชื่อว่า แนวทางแห่งการปฏิรูปเพื่อ สร้างวัฒนธรรมใหม่ขึ้นมา โดยปรัชญาปฏิรูปนิยม เชื่อว่า การศึกษาคือการจัดประสบการณ์ ที่ส่งเสริม ให้นำความรู้ มาช่วยแก้ปัญหาสังคมและสร้างสรรค์สังคมใหม่ เชื่อว่า การศึกษามีความสัมพันธ์กับ สังคมอย่างแยกไม่ออก ธรรมชาติของมนุษย์ในปรัชญาปฏิรูปนิยมคือ มีความสามารถที่จะสร้าง จุดมุ่งหมายให้กับชีวิตอย่างชาญฉลาด สามารถทำให้สิ่งแวดล้อมของ ตนเองดีขึ้น เป็นผู้กำหนดอนาคต ตนเอง

การกำเนิดปรัชญาปฏิรูปนิยมนั้นกล่าวไป ในปี ค.ศ.1930 ได้เกิดภาวะเศรษฐกิจตกต่ำใน สหรัฐอเมริกา เกิดปัญหาการว่างงาน คนไม่รู้จักใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ เกิดช่องว่างระหว่างชน ชั้นในสังคม จึงมีนักคิดกลุ่มหนึ่งพยายามจะแก้ปัญหาสังคมโดยใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือในการ พัฒนาสังคม ผู้นำของกลุ่มนักคิดกลุ่มนี้ ได้แก่ จอร์จ เอส เค้าท์ส (George S.Counts) ซึ่งมีความเห็น ด้วยกับหลักการประชาธิปไตย แต่ต้องเป็นประชาธิปไตยอย่างแท้จริง และควรเห็นว่าโรงเรียนควรมี หน้าที่แก้ปัญหเฉพาะอย่างของสังคมผู้ที่วางรากฐานและตั้งทฤษฎีปฏิรูปนิยม ได้แก่ ซีโอดอร์ บรา เมลด์ (TheodoreBrameld) ในปีค.ศ.1950 โดยได้เสนอปรัชญาการศึกษาเพื่อปฏิรูปสังคมและได้ ตีพิมพ์ลงในหนังสือหลายเล่ม ซีโอดอร์ บราเมลด์ จึงได้รับการยกย่องว่าเป็นบิดาของปรัชญาการศึกษา ปฏิรูปนิยม

ความหมายของคำว่า ปฏิรูป²⁶ คือ กระบวนการที่มีความหมายลึกซึ้งกว้างไกล หากเป็นการเปลี่ยนแปลงตามปกติวิสัยเราก็ไม่เรียกการเปลี่ยนแปลงนั้นว่า การปฏิรูป และในทางกลับกันหากการเปลี่ยนแปลงนั้นเป็นไปด้วยความรุนแรง ใช้ล่ำหัทล่ำโค่นกวาดล้างทุกสิ่งทุกอย่างที่ขวางหน้าเราก็เรียกการเปลี่ยนแปลงนั้นว่า การปฏิวัติ ส่วนการปฏิรูป จึงเป็นการเปลี่ยนแปลงที่ค่อนข้างขนาดใหญ่เป็นการเปลี่ยนแปลงทั้งระบบ แต่เปลี่ยนอย่างเป็นขั้นเป็นตอน ทำให้ไม่เกิดความรุนแรงหรือกระทบในทางเสียหายน้อยที่สุดเป็นวิถีทางของอารยชน เหมาะสมกับสังคมประชาธิปไตยที่ยึดหลักการเปลี่ยนแปลงโดยปราศจากการใช้พลังกำลังและความรุนแรงคำถามที่จะต้องถามในเบื้องต้นก็คือ ทำไมจะต้องปฏิรูปการศึกษา และจะปฏิรูปในเรื่องอะไร คำตอบเบื้องต้น ก็คือ ปัญหาทางการศึกษามีมากมายทับถมกันมานาน แก้ไม่ได้ด้วยวิธีการปกติ จำเป็นต้องเปลี่ยนระบบและเปลี่ยนวิสัยทัศน์ของผู้ปฏิบัติและผู้นำทางการศึกษาให้สอดคล้องกับแนวคิดที่ถูกต้อง โดยการใช้ปรัชญาปฏิรูป เป็นตัวกำหนดการวิเคราะห์และนำไปเปรียบเทียบกับปรัชญาการศึกษาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต)

ทั้งนี้ผู้นำของปฏิรูปนิยมเริ่มจาก จอห์น ดิวอี้ (John Dewey) ตั้งแต่ ค.ศ.1920 เสนอแนวคิดเพื่อปฏิรูปสังคม แต่มีได้มีบทบาทมากนัก เพิ่งได้รับความนิยมในปี ค.ศ.1930 ขณะที่สหรัฐอเมริกาประสบปัญหาด้านภาวะเศรษฐกิจการเมือง และสังคมตกต่ำอย่างมาก ปัญหาคนว่างงานเกิดความเหลื่อมล้ำในสังคม จึงได้เกิดกลุ่มนักคิดแนวหน้า นำโดย จอห์น เอส เค้าทส์, ฮาโรลด์ ร็กรักหาทางแก้ปัญหา โดยใช้ การศึกษาเป็นเครื่องมือในการปฏิรูปสังคม เศรษฐกิจ การเมือง เลิกล้มระบบเก่าให้หมด หันไปมุ่งสร้างระบบสังคมขึ้นมาใหม่แบบประชาธิปไตยอย่างแท้จริง มีความเท่าเทียมกันมากขึ้น ค.ศ.1950 ที่ โอดอร์ บรามเมลต์ เป็นผู้ทำให้ปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยมเป็นที่รู้จักกันอย่างกว้างขวาง เสนอปรัชญาการศึกษาเพื่อปฏิรูปสังคมในหนังสือหลายเล่ม ทำให้บรามเมลต์ได้รับการยกย่องว่าเป็น บิดาของปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยม ซึ่งปรัชญาปฏิรูปนิยมนั้น ได้กำหนดแนวทางในการปฏิรูปไว้ดังนี้

2.3.1 หลักสูตร

เนื้อหาวิชาที่นำมาบรรจุไว้ในหลักสูตร จะเกี่ยวกับปัญหาและสภาพของสังคมเป็นส่วนใหญ่ จะเน้นวิชาสังคมศึกษา เช่น กระบวนการทางสังคมการดำรงชีวิตในสังคม สภาพเศรษฐกิจและการเมือง วิทยาศาสตร์ในชีวิตประจำวัน ศิลปะในชีวิตประจำวัน สิ่งเหล่านี้จะทำให้มีความเข้าใจในกลไกของสังคม และสามารถหาแนวทางในการสร้างขึ้นมาสังคมใหม่ ซึ่งแนวคิดในการนำปรัชญาปฏิรูปมาปรับใช้ ในหลักสูตรของระบบการศึกษาไทยนั้นจะต้องเน้นสังคมเป็นหลัก ผู้เรียนต้องเข้าใจ

²⁶สำนักงานปฏิรูปการศึกษา, *ปฏิรูปการศึกษา ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ*, (กรุงเทพฯ : บุญศิริการพิมพ์, 2545), หน้า 4-5.

สภาพของสังคมดีพอ และมองเห็นแนวทางในการแก้ปัญหาสังคม เช่น ความยากจน การจราจร ยาเสพติด การจัดการศึกษา อุตสาหกรรม สื่อสารมวลชน การขนส่ง การอนามัย และสาธารณสุข นิเวศน์วิทยา และวิชาทั่วไป เช่น วรรณคดี ดนตรี ศิลปะ ฟิสิกส์ เคมี สังคมวิทยา ประวัติศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ และคณิตศาสตร์ หลักสูตรในลัทธินี้ให้ความสำคัญแก่วิชาที่ช่วยให้ผู้เรียนเข้าใจสังคมเป็นอย่างดี

ทั้งนี้รองศาสตราจารย์ พิมพ์พรรณ เทพสุเมธานนท์ อาจารย์ประจำภาควิชาพื้นฐานการศึกษา มหาวิทยาลัยรามคำแหง ได้ให้ความเห็นสนับสนุนที่เกี่ยวเนื่องกับการปฏิรูปหลักสูตรตามแนวคิดของปรัชญาปฏิรูปนิยมในหนังสือปรัชญาการศึกษา ว่าการเรียนการสอนตามแนวปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยมมีลักษณะคล้ายคลึงกับปรัชญาการศึกษาพัฒนาการนิยมคือ เป็นการเรียนรู้ด้วยการลงมือกระทำด้วยตนเองโดยใช้วิธีการต่าง ๆ เช่น วิธีการทางวิทยาศาสตร์ (Scientific Method) วิธีการแบบโครงการ (Project Method) และวิธีการแก้ปัญหา (Problem Solving Method) นอกจากนี้ปรัชญานี้ยังอาศัยวิธีการทางประวัติศาสตร์ (Historical Method) และวิธีการทางปรัชญา (Philosophical Method) เข้ามาประกอบด้วยเพื่อให้การศึกษาปัญหาต่าง ๆ รัตภูมิและสมบูรณ์ที่สุด ปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยมไม่ส่งเสริมการเรียนแบบท่องจำและการสอนแบบบรรยาย ครูผู้สอนและเด็กควรทำอะไรก็ได้เพื่อสนองความต้องการของตน การแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง สนใจปัญหาของสังคมเสนอแนะวิธีการแก้ปัญหาบรรยากาศในการเรียนการสอนมีอิสระไม่ใช่ บังคับการจัดตารางสอนควรมีความยืดหยุ่น²⁷

2.3.2 ผู้บริหาร

การปฏิรูปตามแนวคิดของปรัชญาปฏิรูปนิยมให้ความสำคัญในการปฏิรูปที่ผู้บริหารสถานศึกษา แล้วจึงให้ผู้บริหารสถานศึกษานำรูปแบบวิธีการปฏิรูปไปใช้ปฏิรูปคุณภาพครูในสถานศึกษาแต่ละแห่งอีกทอดหนึ่ง นับเป็นการกระจายอำนาจการบริหารจัดการไปสู่สถานศึกษาอย่างแท้จริง ซึ่งตามแนวคิดของปรัชญาปฏิรูปนิยมแล้วนั้น ผู้บริหารต้องมีความคิดกว้างไกล เป็นนักปฏิรูปชอบการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ และลงมือปฏิบัติเนนงานในฐานะผู้นำสร้างระเบียบสังคมใหม่ที่ดีให้เกิดขึ้น เพื่อความเหมาะสมกับค่านิยมและวัฒนธรรม ตามสภาพสังคมที่เปลี่ยนไป

ทั้งนี้ผู้บริหารสถานศึกษาจึงเป็นผู้ที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการนำพาอนาคตของการศึกษาไทยไปสู่เป้าหมายของการปฏิรูปการศึกษา ในฐานะที่เป็นผู้บริหารสถานศึกษา จึงต้องมีบทบาทหน้าที่และความรับผิดชอบต่อการปฏิรูปการศึกษา และได้นำกระบวนการในการบริหาร 7

²⁷พิมพ์พรรณ เทพสุเมธานนท์, *การศึกษาของประเทศในเอเชีย*, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2549), หน้า 25.

ประการ (POSDCORB) ของ Gulick และ Urwick มาประยุกต์ใช้ในการบริหารสถานศึกษาโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน (SBM) ดังนี้ 1. การวางแผน (Planning) ผู้บริหารสถานศึกษาต้องสามารถวางแผนและกำหนดเป้าหมายของการศึกษา / ผลผลิตทางการศึกษา ซึ่งเป็นผลลัพธ์ขั้นสุดท้ายของระบบการศึกษา เพื่อให้เกิดความพึงพอใจของผู้รับบริการ โดยเน้นคุณภาพผู้เรียน มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน และคุณลักษณะที่พึงประสงค์ รวมทั้ง ต้องมีการกำหนดแผนพัฒนาคุณภาพสถานศึกษาให้สอดคล้องกับความต้องการของชุมชนและเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ โดยการนำระบบข้อมูลสารสนเทศมาใช้เป็นข้อมูลในการวางแผนพัฒนาคุณภาพการศึกษา และให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องร่วมกันตัดสินใจดำเนินงาน 2. การจัดองค์การ (Organization) ผู้บริหารสถานศึกษาต้องสร้างแบบของการพัฒนาองค์การในโรงเรียนขึ้นเอง โดยต้องมุ่งพัฒนาทั้งองค์กรให้เป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ 3. การจัดกำลังคน (Staffing) ผู้บริหารสถานศึกษาต้องมีเทคนิคในการบริหารจัดการบุคลากรและการใช้ทรัพยากรบุคคล และรู้จักระดมทรัพยากรทางการศึกษาภายนอก เช่น ภูมิปัญญาท้องถิ่น ประชาชนชาวบ้าน เป็นต้น มาร่วมกันจัดการศึกษาอย่างชาญฉลาด เน้นการทำงานเป็นทีม ให้ความร่วมมือซึ่งกันและกัน มีการพัฒนาศักยภาพของครูอย่างต่อเนื่อง รวมทั้งมีการให้รางวัลกับผู้ที่มีผลงาน เสริมสร้างระบบคุณธรรม เพื่อเสริมแรงจูงใจให้สมาชิกองค์กรได้ทำงานร่วมกันอย่างมีความสุข 4. การอำนวยการ (Directing) ผู้บริหารสถานศึกษาต้องมีคุณลักษณะของผู้นำทางวิชาการอย่างแท้จริง สามารถให้ความช่วยเหลือทางวิชาการได้ นิเทศได้ และเป็นแบบอย่างที่ดี สามารถจูงใจให้ครูทุกคนอยากทำงานและมุ่งไปที่ความสำเร็จของงาน มีเทคนิคการบริหารที่ทันสมัย ไม่เรียนรู้อยู่ตลอดเวลา พัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง ใจกว้าง ยอมรับฟังความคิดเห็น ของทุกคน ต้องมีการกระจายอำนาจอย่างแท้จริง ให้ทุกคนที่เกี่ยวข้องมีส่วนร่วมมากที่สุด ในทุกกิจกรรม 5. การประสานงาน (Co-ordinating) ผู้บริหารสถานศึกษาต้องเป็นผู้ประสานงานที่ดี สามารถสื่อสาร ประชาสัมพันธ์ มียุทธศาสตร์การสร้างเครือข่าย เช่น เครือข่ายผู้ปกครอง เครือข่ายชุมชน เครือข่ายศิษย์เก่า ให้เข้ามามีส่วนร่วมบริหารจัดการศึกษา สนับสนุนโรงเรียน และเสนอแนะแนวทางแก้ปัญหาในการปรับปรุงพัฒนาประสิทธิภาพของสถานศึกษาร่วมกัน 6. การรายงาน (Reporting) ผู้บริหารสถานศึกษาต้องรายงานผลการปฏิบัติการบริหารการศึกษาให้แก่ผู้บังคับบัญชา และเผยแพร่ผลของการดำเนินการต่อสาธารณะ ซึ่งอาจแสดงในรูปแบบของการประกันคุณภาพการศึกษา และผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียน 7. การงบประมาณ (Budgeting) ผู้บริหารสถานศึกษาต้องมีความสามารถในการจัดการงบประมาณที่มีอยู่อย่างจำกัด ให้เกิดประโยชน์สูงสุด มีความโปร่งใส ตรวจสอบได้ รวมทั้งต้องมีความสามารถในการระดมทรัพยากรจากภายนอกสถานศึกษามาใช้ในการบริหารจัดการศึกษา จากบทบาทหน้าที่ของผู้บริหารสถานศึกษาในยุคการปฏิรูปการศึกษาดังกล่าว สามารถสรุปได้ว่า นั่นคือ คุณลักษณะของผู้บริหารสถานศึกษามีอาชีพในการบริหารสถานศึกษา หากผู้บริหารสถานศึกษาทุกท่าน

รศ.วิทยากร เชียงกุล อาจารย์พิเศษ วิทยาลัยนวัตกรรมการศึกษา มหาวิทยาลัยรังสิต ได้ให้สัมภาษณ์กับหนังสือพิมพ์กรุงเทพธุรกิจ เมื่อวันที่ 16 ธันวาคม 2562 โดยความเห็นสอดคล้องกับการปฏิรูปผู้บริหารสถานศึกษาตามแนวคิดของปรัชญาปฏิรูปนิยมโดยให้ความเห็นว่าการจะปฏิรูปการศึกษาไทยให้ได้ผลจริงต้องทำใน 3 เรื่องใหญ่คือ 1. ปฏิรูปโครงสร้างระบบการบริหารจัดการ 2. ปฏิรูปผู้บริหาร ครู, อาจารย์ 3. ปฏิรูปหลักสูตร วิธีการเรียน การสอน การวัดผล ซึ่งต้องปฏิรูปผู้บริหารสถานศึกษา ผู้อำนวยการ ครูใหญ่ ให้ทำงานบริหารเป็น อย่างมีประสิทธิภาพ เป็นธรรม ปฏิรูปครู, อาจารย์ให้มีความรู้ ทักษะ คุณสมบัติ ใฝ่รู้ รักการอ่าน คติวิเคราะห์อย่างมีเหตุผลเป็น และสอนแบบใหม่ให้นักเรียนเข้าใจคติวิเคราะห์เป็น ลำดับแรกคือ ปฏิรูปอาจารย์ที่สอนคณะศึกษาศาสตร์ ครุศาสตร์ ผู้มีหน้าที่สำคัญในการฝึกหัดครูรุ่นใหม่²⁸

2.3.3 โรงเรียน/สถานศึกษา

ตามปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยมโรงเรียนจะมีบทบาทต่อสังคมโดยตรง โดยมีส่วนในการรับรู้ปัญหาของสังคม ร่วมกันแก้ปัญหาของสังคม รวมทั้งสร้างสังคมใหม่ที่เหมาะสม ดึงมา โรงเรียนจะต้องใฝ่หาว่า อนาคตของสังคมจะเป็นเช่นไร แล้วนำทางให้ผู้เรียนไปพบกับสังคมใหม่ โดยให้การศึกษาแก่ผู้เรียนเพื่อพร้อมที่จะวางแผนให้กับสังคมใหม่และโรงเรียนจะต้องมีบรรยากาศในการเป็นประชาธิปไตย ยอมรับฟังความคิดเห็นของคนส่วนใหญ่ และเปิดโอกาสให้คนในท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการคิด วางแผน และดำเนินการเป้าหมายของ โรงเรียน คือ โรงเรียนชุมชน (Community school) โดยการปฏิรูประบบการบริหารการศึกษาเป็นยุทธศาสตร์หลักที่สำคัญอีกประการหนึ่ง การปฏิรูประบบการบริหารการศึกษาในแนวคิดนี้มีจุดมุ่งหมาย 5 ประการ คือ

1. มุ่งหมายจะให้เกิดเอกภาพด้านนโยบายทุกระดับการศึกษา โดยเฉพาะระดับอุดมศึกษา ตลอดจนความสอดคล้องในการดำเนินนโยบายระหว่างระดับการศึกษา
2. มุ่งหมายจะให้เกิดการแบ่งภารกิจให้ชัดเจนระหว่างส่วนกลางที่ควรทำหน้าที่หลักด้านกำหนดนโยบาย คุณภาพ มาตรฐาน การจัดสรรทรัพยากร การติดตามประเมินผล การกำกับ และ ส่วนของจังหวัดและสถานศึกษาหรือสถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษาให้ทำหน้าที่บริหารและจัดการ
3. มุ่งหมายให้เกิดการกระจายอำนาจไปยังท้องถิ่นมากยิ่งขึ้นให้ชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้เข้ามา ร่วมรับผิดชอบมากขึ้นตามลำดับความพร้อมของแต่ละท้องถิ่น
4. มุ่งหมายให้เกิดประสิทธิภาพของการบริหารจัดการ

²⁸วิทยากร เชียงกุล, “แนวทางการปฏิรูปการศึกษาในเรื่องหลัก”, 25 กรกฎาคม 2563, หนังสือพิมพ์กรุงเทพธุรกิจออนไลน์, <https://www.bangkokbiznews.com/blog/detail/648992>

5. มุ่งหมายให้เกิดผลดีต่อการกระจายโอกาสทางการศึกษาหากดำเนินการได้สำเร็จในข้อนี้ ก็น่าจะมีผลต่อการแก้ไขปัญหาหลักข้อที่ 2 เรื่องการจัดการศึกษาไม่สอดคล้องกับการพัฒนาเศรษฐกิจ และข้อ 3 เรื่องความเสมอภาคของโอกาสและการกระจายโอกาส โดยสรุปการปฏิรูประบบการบริหาร หมายความว่า ควรจะมีกระทรวงเดียวทำหน้าที่เพื่อบางนโยบายและจัดสรรงบประมาณการศึกษา ทั้งหมด และกระจายอำนาจหน้าที่การปฏิบัติงานให้จังหวัดดำเนินงานเป็นตัวแทนกระทรวงในจังหวัด ควบคุมดูแลสถานศึกษาและบุคลากร ให้สถานศึกษาระดับการศึกษาพื้นฐานมีความเป็นอิสระมากขึ้น ส่วนสถาบันอุดมศึกษานั้นให้มีความเป็นนิติบุคคลทั้งหมด และอาจจะออกนอกกระบบราชการได้ มีวิธีการจัดสรรงบประมาณแบบอุดหนุนทั่วไปที่เรียกกันว่า Block Grant ให้แก่มหาวิทยาลัยองค์กรปกครองท้องถิ่นควรจะมีส่วนร่วมในการบริหารการศึกษาในจังหวัด และหากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นใดพร้อม ก็อาจจะรับผิดชอบการจัดการศึกษาในเขตการปกครองของตนก็ได้มาตรการที่จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงตามแนวทางดังกล่าวนี้

ทั้งนี้ประสิทธิภาพของระบบการบริหารจัดการเป็นประเด็นปัญหาที่ทับถมมานาน หากระบบการบริหารจัดการมีประสิทธิภาพ ปัญหาอื่น ๆ ดังที่กล่าวมาแล้วก็คงได้รับการแก้ไขในระดับหนึ่ง แต่เพราะระบบการบริหารจัดการมีปัญหามานานปี ก็จำเป็นต้องสังคายนาทั้งระบบ ปัญหาดังกล่าวมีดังนี้

ประการแรกที่ควรพิจารณาในเบื้องต้นก็คือ ข้อแตกต่างระหว่างการบริหารการศึกษากับการบริหารราชการ แม้ว่าจะมีส่วนที่เหมือนกันในการจัดระบบเป็นกรม กอง ฝ่าย ในการทำหน้าที่บริหารระดับบน แต่ในสายสัมพันธ์กับสถานศึกษาควรมีข้อแตกต่าง เพราะการบริหารสถานศึกษา (โรงเรียน วิทยาลัย และมหาวิทยาลัย) นั้น ต้องการองค์ประกอบเหล่านี้ 1.ระบบบริหารภายในสถานศึกษาแบบแนวราบ (Flat organization) ยกเว้นอาจารย์ใหญ่แล้ว ควรมีผู้บังคับบัญชาชั้นต่ำสุดต้องบริหารงานแบบครูทุกคนมีส่วนร่วมเป็นประชาธิปไตย 2.ระบบการควบคุมมาตรฐานและคุณภาพที่เน้นผลผลิต คือ ตัวนักเรียนไม่ยึดกฎระเบียบ กฎเกณฑ์ และการควบคุมขั้นตอนของกระบวนการเหมือนระบบราชการ 3.ระบบความรับผิดชอบต่อชุมชนมากกว่าความรับผิดชอบต่อสายบังคับบัญชา เบื้องบนสถาบันการศึกษานั้นก็คือ สถาบันทางสังคม ต้องแนบแน่นกับชุมชน และให้เกิดความรู้สึกของความเป็นเจ้าของจากพ่อแม่ ผู้ปกครองและศิษย์เก่าข้อผิดพลาดในอดีตก็คือ การเหมาเอาว่าครูทุกคนคือข้าราชการพลเรือนต้องปฏิบัติตามระเบียบกฎเกณฑ์ของข้าราชการพลเรือน แม้แต่การปูนบำเหน็จความดีความชอบก็ใช้หลักการเดียวกัน เพิ่งจะได้มีการปรับระบบการบริหารบุคคลปี พ.ศ. 2523 ที่แยกเกณฑ์การพิจารณาบุคลากรครูแยกต่างหากจากพลเรือน แต่ถึงกระนั้นก็ยังมิมีข้อผูกพันที่ต้องยึดโยงอยู่กับระบบซีของข้าราชการพลเรือน การปรับระบบการบริหารสถานศึกษาและข้าราชการครูจึงควรคำนึงถึงความจำเป็นของข้อแตกต่าง ดังที่กล่าวไว้แล้ว

ประการต่อมาการจัดระบบการบริหารระดับกระทรวงแบ่งแยกภารกิจไม่เหมาะสมปัจจุบัน กรมส่วนใหญ่มีความเบ็ดเสร็จในตัวเอง ตั้งแต่การกำหนดนโยบายการวางแผน จัดสรรงบประมาณ นิเทศ ประเมินผล บริหารบุคคล ก่อสร้างอาคารสถานที่ กล่าวอย่างคร่าวๆ แต่ละกรมก็คือกระทรวง เล็กๆ นั่นเอง กระทรวงตามกฎหมายจึงมิใช่กระทรวงที่แท้จริง แต่เป็นที่รวบรวมของกระทรวงเล็ก ๆ นี่คือปัญหาที่ต้องมีการปรับแก้ไข โดยจัดการกิจของแต่ละกรมใหม่ ให้เกิดเอกภาพทางนโยบาย และการจัดสรรงบประมาณ

ประการสุดท้ายการจัดระบบการบริหารสับสนระหว่างบทบาทผู้กำหนดนโยบายแผนงาน งบประมาณ และกำกับเวทีที่เรียกว่า Steering ผู้กุมบังเหียนหรือนายท้ายคัตหางเสือกับบทบาทของการลงมือปฏิบัติที่เรียกว่า Rowing หรือผู้แจว ผู้พายปัจจุบันเราไม่ทราบว่าใครคือผู้กุมบังเหียน ใครคือผู้ปฏิบัติ เพราะผู้ปฏิบัติและผู้กุมบังเหียนคือคน ๆ เดียวกัน แต่ละกรมส่วนกลางทำทั้งสองหน้าที่ คือออกแบบเอง วางนโยบายเอง และนำนโยบายไปลงมือปฏิบัติเอง ผลก็คือไม่สามารถทราบได้ว่าตน ทำสำเร็จหรือล้มเหลว และเนื่องจากนางานปฏิบัติมาทำเต็มตัว ปัญหาภาคปฏิบัติก็มาสมอยู่ที่กรม ทุก ปัญหาต้องเดินทางกลับมารับการแก้ไขที่กรม ไม่สามารถตัดตอนได้เด็ดขาด ไม่ว่าจะได้มีการมอบ อำนาจกันไปบ้างแล้วอนาคต จึงควรที่จะกำหนดให้ส่วนกลางมีภารกิจหลักในด้านการกำหนดนโยบาย จัดสรรงบประมาณ กำหนดมาตรฐาน ประเมินมาตรฐานที่เรียกว่า Steering คือ ถือบังเหียนและ กำกับทิศทาง และกำหนดให้องค์กรในพื้นที่ เช่น จังหวัดมีภารกิจในด้านการปฏิบัติการคือนำนโยบาย ของกระทรวงไปสู่ภาคปฏิบัติ และหากมีปัญหาด้านการบริหารก็ควรให้จบเบ็ดเสร็จลงที่จังหวัด เป็นต้น

ศ.ดร.วิจิตร ศรีสอาน ได้ให้ความเห็นสนับสนุนว่าสถานศึกษาหรือโรงเรียนของรัฐนั้นต้องมีความเป็นอิสระในการบริหารจัดการทั้งด้านวิชาการ งบประมาณ การบริหารบุคลากรและบริหาร ทั่วไป โครงสร้างการกำกับดูแลสถานศึกษาให้เป็นไปตามกฎหมายที่เกี่ยวข้องหรือตามที่กำหนดใน กระทรวง โดยคำแนะนำของคณะกรรมการนโยบาย²⁹

2.3.4 ผู้เรียน

ปรัชญานี้เชื่อว่า ผู้เรียนคือผู้ที่มีความสามารถในการวิเคราะห์ปัญหาสังคม และมีความ ยุติธรรมดังนั้น ผู้เรียนจะได้รับการปลูกฝังให้ตระหนักในปัญหาสังคมเรียนรู้วิธีการทำงานร่วมกันเพื่อ การแก้ปัญหาสังคม ผู้เรียนจะได้รับการเรียนรู้เทคนิควิธีการต่าง ๆ ที่จะนำมาเป็นแนวทางในการ แก้ปัญหาของสังคม แล้วให้ผู้เรียนหาข้อสรุปและตัดสินใจเลือก ซึ่งปัญหาของข้อนี้มีได้มีลักษณะ

²⁹วิจิตร ศรีสอาน, *แนวทางการบริหารและการจัดการศึกษา*, (กรุงเทพฯ : เจริญผลการพิมพ์, 2542). หน้า

เดียวกับข้ออื่น ๆ แต่เป็นประเด็นของการใช้โอกาสให้เกิดประโยชน์สูงสุดทางการศึกษาแก่นักเรียน-นักศึกษา ในบริบทของสังคมข่าวสาร และการปฏิวัติด้านเทคโนโลยีของการสื่อสาร ควรจะปรับระบบตรงนี้ให้เกิดระบบการศึกษาตลอดชีวิตได้ และประกอบกับความจำเป็นของสังคมแบบใหม่ที่จะต้องเผชิญกับวิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจและสังคมในอนาคตจำเป็นต้องใช้ การศึกษาเป็นเครื่องมือปรับความสามารถและทักษะของมนุษย์ให้สามารถเผชิญกับปัญหาใหม่ ๆ และแก้ไขปัญหาใหม่ ๆ ได้ เช่น ปัญหาของวิกฤติการณ์การเงินการคลัง การเศรษฐกิจในปัจจุบัน และผลกระทบ โดยเฉพาะด้านอาชีพ การงาน เป็นต้น ประเด็นของการปรับระบบให้เกิดการศึกษาตลอดชีวิต จึงเป็นประเด็นหลักของการปฏิรูปการศึกษา ทั้งนี้ต้องจัดระบบการศึกษาให้นักเรียนหรือผู้เรียนมีทางเลือกได้หลาย ๆ ทางและเชื่อมโยงกัน เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้พลัดโอกาสได้สามารถเข้ามาใช้โอกาสได้ตลอดชีวิต ที่สำคัญหากจะให้โอกาสแก่ทุกคนจริงจำเป็นต้องจัดการศึกษาพื้นฐาน 12 ปี ถึงมัธยม ศึกษาตอนปลายให้แก่คนทุกคนในสังคมไทย เพราะการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลายเป็นพื้นฐานสำหรับการศึกษาต่อในสาขาต่าง ๆ ระดับวิชาชีพชั้นสูง และด้านอาชีวศึกษาระดับสูง และเป็นพื้นฐานของการแสวงหาความรู้ตลอดชีวิต

รศ.วิทยากร เชียงกุล อาจารย์พิเศษ วิทยาลัยนวัตกรรมการศึกษา มหาวิทยาลัยรังสิต ได้ให้สัมภาษณ์กับหนังสือพิมพ์กรุงเทพธุรกิจ เมื่อวันที่ 16 ธันวาคม 2562 ในส่วนของผู้เรียนตามแนวคิดของปรัชญาปฏิรูปนิยมว่าผู้เรียนจะต้องอ่าน ค้นคว้า เรียนรู้ด้วยตัวเองมากขึ้น ครูเปลี่ยนจากผู้บรรยายตลอดเวลาเป็นโค้ช เป็นผู้เอื้ออำนวยให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ ที่ผู้เรียนต้องฝึกการคิดวิเคราะห์ สังเคราะห์ ประยุกต์ใช้เป็น ฝึกภาคปฏิบัติ วิจัย ทำโครงการแก้ปัญหา การฝึกทำงานเป็นทีม แลกเปลี่ยนเรียนรู้จากกันและกัน เน้นการเรียนแบบปฏิบัติมากกว่าท่องจำ³⁰

2.3.5 ผู้สอน

ด้วยรูปแบบแนวคิดของปรัชญาปฏิรูปนิยม ซึ่งครูต้องเชื่อมั่นในหลักการประชาธิปไตยและนำไปสอนแก่ผู้เรียนต้องเป็นผู้บุกเบิก นักแก้ปัญหา สนใจเรื่องสังคมและปัญหาสังคมอย่างกว้างขวาง เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้แสดงความคิดเห็น และคอยกระตุ้นให้ผู้เรียนเห็นประโยชน์ในการพัฒนาสังคม ช่วยแก้ไขปัญหาสังคม ทำหน้าที่รวบรวม สรุป วิเคราะห์ปัญหาของสังคมแล้วเสนอแนวทางให้ผู้เรียนแก้ปัญหาของสังคม ครูจะต้องให้ผู้เรียนทุกคนมีส่วนร่วมในการคิดพิจารณาในการแก้ปัญหาต่าง ๆ และเห็นความจำเป็นที่จะต้องสร้างสรรค์สังคมขึ้นมาใหม่ และเชื่อมั่นว่าจะกระทำได้โดยวิถีทางแห่ง

³⁰วิทยากร เชียงกุล, “แนวทางการปฏิรูปการศึกษาในเรื่องหลัก”, 25 กรกฎาคม 2563, หนังสือพิมพ์กรุงเทพธุรกิจออนไลน์, <https://www.bangkokbiznews.com/blog/detail/648992>

ประชาธิปไตย จะเห็นได้ว่า ครูเป็นตัวละครสำคัญในการปฏิรูปการศึกษาเป็นอย่างยิ่ง การปฏิรูปจะไม่มีวันสำเร็จได้ถ้าไม่ได้รับความร่วมมือและการมีส่วนร่วมอย่างเข้มแข็งและเสียสละของครู ในขณะที่โลกภายนอกรุกเร้าเข้ามาในโรงเรียนมากขึ้น บางครั้งครูก็ตกอยู่ในภาวะที่เหมือนกับถูกเรียกร้องมากเกินไป ในการสอนของครูเป็นการปฏิบัติกิจกรรมเดี่ยวของแต่ละคน ซึ่งบางคนก็จะรู้สึกโดดเดี่ยวแก้ปัญหาไม่ว่าหนักหรือเบาอยู่คนเดียวและยังมีความคาดหวังของระบบการศึกษาที่ซ่อนเร้นคำวิพากษ์วิจารณ์ที่มักไม่ค่อยยุติธรรม ฟุ้งเป่ามาที่ตัวครู จากการเรียกร้องว่าครูจะต้องเป็นผู้มีความสามารถเป็นครูมืออาชีพและอุทิศตนต่อภาระหน้าที่อย่างเต็มที่จึงเป็นผลให้ครูต้องมีภาระรับผิดชอบมากมาย ยิ่งปริมาณการศึกษาขยายเพิ่มขึ้นมาก นักเรียนในแต่ละชั้นมีจำนวนมากขึ้นจนล้นห้อง ขาดงบประมาณและสื่ออุปกรณ์ที่เหมาะสม โรงเรียนจำนวนหนึ่งขาดแคลนครูบางแห่งไม่มีครูสอนเฉพาะวิชาบรรดาครูจึงต้องเผชิญกับความจริงที่ว่า จะไม่สามารถอาศัยสิ่งที่เรียนมาตั้งแต่ต้นได้ไปจนตลอดชีวิต แต่จะต้องแสวงหาความรู้และเทคนิคต่างๆ ที่ทันสมัยและต้องปรับ-ปรุงอยู่เสมอ ดังนั้น จึงควรปฏิรูปคุณภาพของครูให้ดีกว่านี้ เพราะเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อการปฏิรูปกระบวนการเรียนรู้ของนักเรียนอย่างได้ผล

ดร.สงบ ลักษณะ รองปลัดกระทรวงศึกษาธิการ ได้ให้ความเห็นในการประชุมปฏิบัติการเรื่องการปฏิรูปการศึกษา ร่วมกับสำนักงานปฏิรูปการศึกษา เมื่อวันที่ 29 เมษายน 2544 ว่าหัวใจสำคัญของความสำเร็จของการพัฒนานุชายให้มีคุณสมบัติล้ำเลิศสมบูรณ์ อยู่ที่การส่งเสริมให้มีกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพสูงสุด ครูผู้สอนจึงมีบทบาทสำคัญยิ่งในการจัดการเรียนการสอน บทบาทใหม่ของครูมีหลายประการ เช่น เปลี่ยนความคิดจาก ครูเป็นผู้สอน (Teacher -Teaching) มาเป็น ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ (Learner-Learning) เรียนรู้จากการปฏิบัติจริงจากการทำโครงการ (Project – based Learning) เรียนรู้จากการทำกิจกรรมแสวงหาความรู้สร้างองค์ความรู้ด้วยตนเองอย่างสนุกสนาน (Activity – based Learning) ครูต้องมีความสามารถในการออกแบบระบบการเรียนการสอนที่เน้นมาตรฐานผลการเรียนรู้ ทั้งมาตรฐานสากล (Global Literacy) เช่น วิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ ภาษาต่างประเทศ เทคโนโลยีสารสนเทศ เป็นต้น³¹

2.3.6 กระบวนการเรียน/การสอน

กระบวนการเรียนการสอน มีลักษณะคล้ายกับปรัชญาการศึกษาพัฒนาการนิยม คือ ให้ผู้เรียนเรียนรู้ด้วยตนเอง และลงมือกระทำเอง สามารถมองเห็นปัญหาและเข้าใจเรื่องราวต่าง ๆ ด้วยตนเอง โดยใช้วิธีการต่าง ๆ หลายวิธี เช่นวิธีการทางวิทยาศาสตร์ (Scientific method) วิธีการ

³¹สงบ ลักษณะ, *ความสำคัญของการวัดและประเมินตามแนวปฏิรูปการศึกษา*, (กรุงเทพฯ : กลุ่มพัฒนาระบบสารสนเทศ ศูนย์สารสนเทศ สป. ศธ, 2544), หน้า 4.

โครงสร้าง (Project method) และวิธีการแก้ปัญหา (Problem solving) เป็นเครื่องมือ โดยปรัชญาการศึกษาพัฒนาการนิยมมุ่งให้ผู้เรียนรวมกลุ่มทำกิจกรรม ใช้วิธีการสอนแบบ แก้ปัญหา นำหลักการทางวิทยาศาสตร์มาประยุกต์ใช้ ทดลองแก้ปัญหาด้วยตนเอง เห็นความสำคัญของงานที่มีต่อตนเอง ต่อสังคม การสอนจึงเน้นในเรื่องการสาธิต การอภิปราย การค้นคว้า การรายงาน การประชุม การวางแผน ซึ่งจะกระตุ้นให้ผู้เรียนใช้ความสามารถอย่างแท้จริง และได้รับประสบการณ์จริงด้วยตนเอง คำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล ศักยภาพของผู้เรียน ระวังไม่ให้เกิดเรียนอ่อนเกิดปมด้อย

การปฏิรูปทั้งหมด ณ จุดนี้ได้จะมีผลต่อการยกระดับคุณภาพมาตรฐานการศึกษาและสามารถแก้ไขปัญหาของความสอดคล้องกับการพัฒนาเศรษฐกิจ ตลอดจนเตรียมคนเพื่อการศึกษาต่อตลอดชีวิตได้ด้วย และในการปฏิรูปในข้อนี้จำเป็นต้องปรับระบบการบริหารจัดการด้วย ฉะนั้นการแก้ไขในจุดนี้จึงเป็นหลักชัยของขบวนการปฏิรูปทั้งหมดประเด็นสำคัญ คือ ปัจจัยตัวแปรใดที่จะทำให้เกิดระบบการเรียนการสอนที่พึงปรารถนา ณ จุดนี้เรายังไม่ได้พูดกันถึงนิยามคำว่า ระบบการเรียนการสอนที่พึงปรารถนา แต่ขอสมมติว่านักวิชาการศึกษามีความเข้าใจตรงกันในระดับหนึ่ง ฉะนั้นจะขออนุญาตข้ามไปกล่าวถึงปัจจัยตัวแปรที่ทำให้เกิดระบบการเรียนการสอนที่พึงปรารถนา มีปัจจัยตัวแปร 6 ตัวด้วยกัน คือ 1) การปรับหลักสูตรและกำหนดปรัชญาของการจัดกระบวนการเรียนการสอนที่ดี รายละเอียดก็ควรจะไปพิจารณากันในหมู่นักวิชาการครู และผู้บริหาร คงยังไม่มีเวลาจะพิจารณากัน ณ ที่นี้ 2) การฝึกอบรมครู และการพัฒนาครู สอดคล้องกับข้อแรก 3) การเป็นผู้นำที่ดีของอาจารย์ใหญ่ และผู้อำนวยการโรงเรียน 4) การจัดอุปกรณ์การเรียนการสอน ตำรา หนังสือ ให้มีความเพียงพอแก่สถานศึกษา 5) ระบบการประเมินผลที่สอดคล้องกับจุดประสงค์และปรัชญาของหลักสูตร และ 6) ชุมชนให้การสนับสนุนทั้ง 6 ข้อนี้ ข้อใดบ้างสามารถกำหนดในกฎหมายได้ก็ควรกำหนด ข้อไหนควรเป็นเรื่องวิธีการที่สามารถกำหนดเป็นนโยบายและแนวปฏิบัติได้ภายหลังก็ควรเปิดกว้างไว้ก่อนในประเทศ เช่น สหรัฐอเมริกา และอังกฤษ ไม่มีองค์กรระดับชาติที่จะกำหนดหลักสูตรและมาตรฐานการศึกษา ข้อเสนอของการปฏิรูปในอังกฤษจึงเสนอให้จัดตั้งคณะกรรมการหรือสภาหลักสูตรแห่งชาติ สำหรับไทยเรามีหน่วยงานนี้ระดับกรมอยู่แล้ว แต่ก็ยังอาจเสนอไว้อีกได้เพื่อเป็นจุดเน้น สำหรับการฝึกหัดครูและการพัฒนาครู แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 ก็ได้มีแนวนโยบายการปฏิรูปในเรื่องนี้อยู่แล้ว หลักการสำคัญของนโยบายเรื่องนี้ หากกำหนดไว้ในกฎหมายได้ก็ควรจะทำนอกจากนั้น การที่จะให้เกิดการปฏิบัติสอดคล้องกับแนวคิดใหม่ในการจัดการเรียนการสอน จำเป็นต้องจัดระบบการบริหารสถานศึกษา เพื่อให้ผู้นำโรงเรียนและบรรดาครูที่ได้รับการฝึกมาอย่างดีได้ใช้ความสามารถของตนเองได้เต็มที่โดยไม่จำกัด จึงต้องมีข้อเสนอให้ปรับระบบการบริหารสถานศึกษาให้มีความเป็นอิสระ มีชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม และเพื่อความสำเร็จของระบบการบริหารใหม่ จำเป็นต้องพัฒนาทั้งครูและผู้บริหารให้ถึงระดับมาตรฐาน และเนื่องจากในระบบใหม่จะไม่ใช้วิธีการควบคุมแบบเก่า แต่จะดูที่ผลสำเร็จ คือ คุณภาพของนักเรียน ฉะนั้นก็ต้องจัดระบบการ

ประเมินผล เพื่อประเมินผลองค์รวม (Summative Evaluation) ในระดับชั้นประโยค คือ ปีสุดท้ายของแต่ละระดับการศึกษา และให้มีการประเมินภายใน ที่เรียกว่า Formative Evaluation ในแต่ละระดับชั้น ระบบการประเมินผลและระบบการบริหารสถานศึกษาแนวใหม่ก็อาจกำหนดไว้ในพระราชบัญญัติการศึกษาได้เช่นกัน

ทั้งนี้ ดร.รุ่ง แก้วแดง นักการศึกษาที่มีความสำคัญของกระทรวงศึกษาธิการได้ให้ความเห็นที่มีความสอดคล้องตามแนวคิดของปรัชญาปฏิรูปนิยมในเรื่องของการเรียนการสอนว่าควรให้สถานศึกษาและชุมชนเป็นผู้มีส่วนร่วมในการวางแผน กำหนดนโยบาย กำหนดเป้าหมาย จัดทำหลักสูตร โดยเฉพาะหลักสูตรท้องถิ่น กำกับดูแล ควบคุมตรวจสอบคุณภาพ และสนับสนุนทรัพยากรในด้านภูมิปัญญา องค์ความรู้ การเงิน เพื่อให้การศึกษาของเด็กและเยาวชนเป็นการศึกษาที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตและช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น การปรับระบบอุดมศึกษาให้เน้นหนักการสอน การวิจัย และการปฏิบัติ แบบอิสระเบ็ดเสร็จให้มากขึ้น³²

2.4 สรุป

การศึกษาเป็นปัจจัยที่สำคัญยิ่งในการพัฒนาประเทศ ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง เครื่องมือในการเตรียมประชากรให้มีคุณภาพ คือ การศึกษา การจัดการศึกษาของชาตินั้นจะต้องสอดคล้องกับนโยบายทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ถ้ามีการเปลี่ยนแปลงระบบทั้งสาม การจัดการศึกษาของชาติก็ต้องเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย แต่ละสังคมจะมีแนวทาง ในการจัดการศึกษาต่างกัน เพราะระบบทั้งสามไม่เหมือนกัน แนวความคิดหรือความเชื่อในการจัดการศึกษาก็คือ ปรัชญาการศึกษา ซึ่งผู้ที่มีหน้าที่ในการจัดการศึกษาจะยึดแนวทางในการจัดการศึกษาหรือปรัชญาของการศึกษาต่างกันไปตามวัตถุประสงค์ของสังคมและสถานการณ์ทางสังคมในแต่ละยุคแต่ละสมัย การจัดการศึกษาของประเทศใดถ้าไม่ยึดการศึกษาที่ถูกต้องก็ไม่มีทางที่จะทำให้ประเทศเจริญไปสู่เป้าหมายที่ต้องการ ปรัชญาการศึกษา จึงเป็นสิ่งสำคัญในการกำหนดแนวทางในการพัฒนาประเทศ ทั้งนี้ปรัชญาการศึกษาจึงเป็น แนวความคิด หลักการ และกฎเกณฑ์ ในการกำหนดแนวทาง ในการจัดการศึกษา ซึ่งนักการศึกษาได้ยึดเป็นหลักในการดำเนินการทางการศึกษาเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย นอกจากนี้ปรัชญาการศึกษายังพยายามทำการวิเคราะห์และทำความเข้าใจเกี่ยวกับการศึกษา ทำให้สามารถมองเห็นปัญหาของการศึกษาได้อย่างชัดเจน ปรัชญาการศึกษาจึงเปรียบเหมือนเข็มทิศนำทางให้นักการศึกษาดำเนินการทางการศึกษาอย่างเป็นระบบ ชัดเจน และสมเหตุสมผล ซึ่งสอดคล้องกับปรัชญาการศึกษาสาขาปฏิรูปนิยมตามแนวความคิดของบราเมลด์เป็นแนวความคิดที่น่าตื่นตัว เป็น

³²รุ่ง แก้วแดง, *ประกันคุณภาพการศึกษา : ทุกคนทำได้ไม่ยาก*, (กรุงเทพฯ : วัฒนาพานิช, 2544), หน้า

ปรัชญาที่เน้นให้ใช้ชีวิตทางพฤติกรรมศาสตร์ในการปฏิรูปสังคม ปัญหาอยู่ที่ว่า ค่านิยมที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้รับคืออะไร และสถาบันทางสังคมที่จะช่วยให้มนุษย์รู้จักตนเองควรมีลักษณะอย่างไร ซึ่งทั้ง 2 อย่างนี้ นักวิทยาศาสตร์และนักจิตวิทยาต่างก็ให้ทัศนะต่าง ๆ กัน และเป็นปัญหาที่ยังไม่มีข้อยุติ ถือเป็นจัดการศึกษาที่เป็นอุดมคติมากกว่าความจริง การจัดการศึกษาเพื่อเน้นอนาคตเป็นเรื่องที่ต้องใช้เงินตนา การจัดหลักสูตรคงมีปัญหาหลายด้าน การจะใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือในการปฏิรูปสังคมจึงเป็นงานที่ยิ่งใหญ่ เพราะการปฏิรูปสังคมต้องอาศัยปัจจัยอื่นมากมายนอกเหนือการศึกษา โดยสามารถแบ่งองค์ประกอบของการศึกษาตามแนวคิดปรัชญาปฏิรูปนิยมได้ 6 ข้อคือ 1. หลักสูตร เนื้อหาวิชาที่นำมาบรรจุไว้ในหลักสูตร จะเกี่ยวกับปัญหาและสภาพของสังคมเป็นส่วนใหญ่ จะเน้น วิชาสังคมศึกษา เช่น กระบวนการทางสังคมการดำรงชีวิตในสังคม สภาพเศรษฐกิจและการเมือง วิทยาศาสตร์ในชีวิตประจำวัน ศิลปะในชีวิตประจำวัน สิ่งเหล่านี้จะทำให้มีความเข้าใจ 2. ผู้บริหาร การปฏิรูปตามแนวคิดของปรัชญาปฏิรูปนิยมให้ความสำคัญในการปฏิรูปที่ผู้บริหารสถานศึกษา แล้วจึงให้ผู้บริหารสถานศึกษานำรูปแบบวิธีการปฏิรูปไปใช้ปฏิรูปคุณภาพครูในสถานศึกษาแต่ละแห่งอีกทอดหนึ่ง 3. โรงเรียน/สถานศึกษา ตามปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยมโรงเรียนจะมีบทบาทต่อสังคมโดยตรง โดยมีส่วนร่วมในการรับรู้ปัญหาของสังคม ร่วมกันแก้ปัญหาของสังคม รวมทั้งสร้างสังคมใหม่ที่เหมาะสม 4. ผู้เรียนปรัชญาปฏิรูปนิยมเชื่อว่า ผู้เรียนคือผู้ที่มีความสามารถในการวิเคราะห์ปัญหาสังคม และมรรความยุติธรรมดังนั้น ผู้เรียนจะได้รับการปลูกฝังให้ตระหนักในปัญหาสังคมเรียนรู้วิธีการทำงานร่วมกันเพื่อการแก้ปัญหาสังคม 5. ผู้สอน ด้วยรูปแบบแนวคิดของปรัชญาปฏิรูปนิยม ซึ่งครูต้องเชื่อมั่นในหลักการประชาธิปไตยและนำไปสอนแก่ผู้เรียนต้องเป็นผู้บุกเบิก นักแก้ปัญหา สนใจเรื่องสังคมและปัญหาสังคมอย่างกว้างขวางเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้แสดงความคิดเห็น และคอยกระตุ้นให้ผู้เรียนเห็นประโยชน์ในการพัฒนาสังคม ช่วยแก้ไขปัญหาสังคม 6. กระบวนการเรียน/การสอน มีลักษณะคล้ายกับปรัชญาการศึกษาพัฒนาการนิยม คือ ให้ผู้เรียนเรียนรู้ด้วยตนเอง และลงมือกระทำเอง สามารถมองเห็นปัญหาและเข้าใจเรื่องราวต่าง ๆ ด้วยตนเอง

บทที่ 3

ปรัชญาการศึกษาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต)

แนวคิดทางปรัชญาการศึกษาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) เป็นกระบวนการให้และการรับความรู้ ประสบการณ์ การปรับเปลี่ยนทัศนคติการสร้างความจิตสำนึก โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะให้บุคคลมีความเจริญงอกงามทางปัญญา มีความรู้ความสามารถที่เหมาะสมสำหรับการประกอบอาชีพ สามารถดำรงชีวิตได้อย่างเหมาะสม และที่สำคัญคือการทำให้ปรัชญาการศึกษาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) เป็นเครื่องมือในการพัฒนาประเทศ ทั้งในด้านสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง เพื่อจะช่วยเหลือยกระดับคุณภาพประชากรของชาติให้มีคุณภาพ สอดคล้องตามกรอบแนวคิดการปฏิรูปการศึกษาของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ ที่จะต้องมีการเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย ซึ่งมีความสอดคล้องกับแนวทางในการจัดการศึกษาตามแนวคิดปรัชญาปฏิรูปนิยมซึ่งได้เข้ามามีบทบาทกับการปฏิรูปการศึกษาของไทยในปัจจุบันเป็นอย่างมาก

3.1 ประวัติของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต)

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) นามเดิม ประยูร นามสกุล อารยางกูร เป็นบุตรคนที่ 5 ของนายสำราญ และนางขุนกี อารยางกูร เกิดเมื่อวันที่ 12 มกราคม 2481 ตรงกับวันพฤหัสบดี แรม 7 ค่ำ เดือน 12 ปีชวด ที่ตลาดใต้ อำเภอศรีประจันต์ จังหวัดสุพรรณบุรี

3.1.1 การศึกษา

พ.ศ. 2483 ที่โรงเรียนอนุบาลครูเฉลียว ตลาดศรีประจันต์ จังหวัดสุพรรณบุรี

พ.ศ. 2488-2490 ระดับประถมศึกษา ที่โรงเรียนประชาบาลชัยศรีประชาราษฎร์ (วัดยาง) จังหวัดสุพรรณบุรี

พ.ศ. 2490-2493 ศึกษาชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-3 ที่โรงเรียนมัธยมวัดปทุมคงคา กรุงเทพมหานคร ได้รับทุนเรียนดีของ กระทรวงศึกษาธิการ

บรรพชาเป็นสามเณร เมื่อ 10 พฤษภาคม พ.ศ. 2494 ที่วัดบ้านกร่าง อำเภอศรีประจันต์ จังหวัดสุพรรณบุรี โดยมีพระครูเมธีธรรมสาร เป็นอุปัชฌาย์ เมื่ออายุย่าง 13 ปี เริ่มเรียนพระปริยัติธรรม ณ วัดนั้น

พ.ศ. 2495 ย้ายไปอยู่ที่วัดปราสาททอง อำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี เพื่อศึกษาพระปริยัติธรรมต่อ และได้เข้าฝึกวิปัสสนา เมื่อจบการฝึกแล้ว พระอาจารย์ผู้นำการปฏิบัติได้ชวนไปอยู่

ประจำในสำนักวิปัสสนา แต่โยมบิดาไม่ยินยอม เพราะเห็นว่าสามเณรบุตรชาย ควรได้ศึกษาปริยัติธรรมขั้นสูงต่อไป

พ.ศ. 2496 ย้ายมาจำพรรษาที่วัดพระพิเรนทร์ กรุงเทพมหานคร เรียนพระปริยัติธรรมจนสอบได้เปรียญธรรม 9 ประโยค ขณะยังเป็นสามเณร นับเป็นสามเณรรูปที่ 4 ในสมัยรัตนโกสินทร์ จึงได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้อุปสมบทในฐานะนาคหลวง เมื่อวันที่ 28 กรกฎาคม พ.ศ. 2504 ณ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ได้นามฉายาว่า ปยุตโต แปลว่า ผู้เพียรประกอบแล้ว

พ.ศ. 2494 - 2496 สอบได้ น.ธ. ตรี โท เอก

พ.ศ. 2498 - 2504 สอบได้ ป.ธ.3 - 9 ขณะยังเป็นสามเณร

พ.ศ. 2505 สำเร็จการศึกษาปริญญาพุทธศาสตรบัณฑิต (เกียรตินิยมอันดับ 1) จากมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พ.ศ. 2506 สอบได้วิชาชุดครู พ.ม.

หลังจากสำเร็จการศึกษาเป็นอาจารย์ในมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นผู้ช่วยเลขาธิการและต่อมา เป็นรองเลขาธิการ จนถึง พ.ศ. 2517 และได้เป็นเจ้าอาวาสวัดพระพิเรนทร์ กรุงเทพมหานคร ตั้งแต่ พ.ศ. 2515 ถึง พ.ศ. 2519

นอกจากสอนวิชาพระพุทธศาสนาตามมหาวิทยาลัยต่างๆ ในประเทศไทยแล้ว ท่านได้รับนิมนต์ไปบรรยาย ณ University Museum แห่งมหาวิทยาลัย Pennsylvania ใน พ.ศ. 2515 และที่ Swarthmore College สหรัฐอเมริกา ใน พ.ศ. 2519 ต่อมาได้รับนิมนต์ให้เป็น visiting scholar และได้รับแต่งตั้งเป็น research fellow ณ Divinity Faculty แห่งมหาวิทยาลัย Harvard

ท่านมีธรรมกถาที่เผยแพร่ฉบับพิมพ์รายการ และมีผลงานหนังสือที่ใช้เป็นหลักอ้างอิงหลายร้อยเรื่อง เฉพาะอย่างยิ่งพุทธธรรม พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม และพจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์ สถาบันการศึกษาชั้นสูงเกือบ 20 แห่ง ทั้งในและต่างประเทศ ได้ถวายปริญญาคุณวุฒิบัณฑิตกิตติมศักดิ์ และตำแหน่งเชิดชูเกียรติต่าง ๆ มี ตริปิฎกาจารย์กิตติมศักดิ์จาก นวนาลันทามหาวิหาร ประเทศอินเดีย และเมธาจารย์ (Most Eminent Scholar) จากมหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนาแห่งโลก เป็นต้น

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต) เป็นพระนักวิชาการนักคิดนักเขียนผลงานทางพระพุทธศาสนารุ่นใหม่ มีผลงานทางวิชาการพระพุทธศาสนาเป็นจำนวนมาก ผลงานของท่านที่เป็นที่รู้จัก เช่น พุทธธรรม เป็นต้น ท่านได้รับการยกย่องจากทั้งในและต่างประเทศเป็นอย่างมาก ด้วยผลงานของท่านทำให้ท่านได้รับรางวัลและคุณวุฒิบัณฑิตกิตติมศักดิ์จากหลายสถาบันทั้งในและนอกประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการที่ท่านเป็นคนไทยคนแรกที่ได้รับรางวัลการศึกษาเพื่อสันติภาพ จากยูเนสโก (UNESCO Prize for Peace Education) นอกจากนี้ปริญญาคุณวุฒิบัณฑิตกิตติมศักดิ์ที่ท่าน

ได้รับรวมมีมากกว่า 15 สถาบัน นับว่าท่านเป็นพระภิกษุสงฆ์ไทยที่ได้รับการยกย่องให้ได้รับคุณูปการบัณฑิตกิตติมศักดิ์มากที่สุดในปัจจุบัน และในปี พ.ศ. 2549 มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าแต่งตั้งเป็นราชบัณฑิตกิตติมศักดิ์ ปัจจุบันสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ดำรงตำแหน่งเป็นศาสตราจารย์พิเศษประจำมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และจำพรรษาอยู่ที่วัดญาณเวศกวัน อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม

3.1.2 สมณศักดิ์

พ.ศ. 2512 ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะชั้นสามัญ ที่ พระศรีวิสุทธิโมลี

พ.ศ. 2516 ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะชั้นราช ที่ พระราชวรมุนี

พ.ศ. 2530 ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะชั้นเทพ ที่ พระเทพเวที

พ.ศ. 2536 ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะชั้นธรรม ที่ พระธรรมปิฎกอดุลญาณนายกปาพจนดิลกนิวิฐ ตรีปิฎกบัณฑิตมหาคณิสสรบวรสังฆารามคามวาสี

พ.ศ. 2547 ได้รับพระราชทานสถาปนาสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะเจ้าคณะรอง ชั้นหิรัญบัฏ ที่ พระพรหมคุณาภรณ์ สุนทรธรรมสาธกตรีปิฎกปริยัติโกศล วิมลศีลาจารศาสนภารธุราทรมหาคณิสสร บวรสังฆาราม คามวาสี

พ.ศ. 2559 ได้รับพระราชทานสถาปนาสมณศักดิ์เป็นสมเด็จพระราชาคณะ ชั้นสุพรรณบัฏ ที่ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ ญาณอดุลสุนทรนายก ปาพจนดิลกวรรณุศาสน์อารยางกูรพิลาสนามานุกกรมคัมภีรญาณอุดมวิศิษฐ์ ตรีปิฎกบัณฑิตมหาคณิสสร บวรสังฆารามคามวาสี อรัณวาสี

3.1.3 เกียรติคุณปริญญาคุณูปการบัณฑิตกิตติมศักดิ์

พ.ศ. 2525 พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พ.ศ. 2529 ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ (สาขาปรัชญา) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

พ.ศ. 2529 ศึกษาศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ (สาขาหลักสูตรและการสอน) มหาวิทยาลัยศิลปากร

พ.ศ. 2530 ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

พ.ศ. 2531 อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พ.ศ. 2531 ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ (สาขาภาษาศาสตร์) มหาวิทยาลัยมหิดล

พ.ศ. 2533 การศึกษาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ (สาขาปรัชญาการศึกษา) มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

พ.ศ. 2536 ปรัชญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาปรัชญาศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง

- พ.ศ. 2537 ศึกษาศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์
- พ.ศ. 2538 ตริปิฎกอาจารย์กิตติมศักดิ์ (สาขาปรัชญา) นวนาลันทามหาวิหาร รัฐพิหาร ประเทศอินเดีย
- พ.ศ. 2538 อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ (จริยศาสตร์ศึกษา) มหาวิทยาลัยมหิดล
- พ.ศ. 2541 วิทยาศาสตร์ดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- พ.ศ. 2544 ศาสนศาสตร์ดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
- พ.ศ. 2544 ครุศาสตร์ดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาพุทธศาสนา สถาบันราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา
- พ.ศ. 2545 ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาปรัชญาวิชาการบริหาร มหาวิทยาลัยศรีปทุม
- พ.ศ. 2552 ปรัชญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิชาศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยบูรพา
- พ.ศ. 2552 ปรัชญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิชาการศึกษา มหาวิทยาลัยนเรศวร
- พ.ศ. 2552 นิเทศศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
- พ.ศ. 2553 ปรัชญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ (ทรัพยากรมนุษย์) สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
- พ.ศ. 2554 ศึกษาศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ มหาวิทยาลัยหาดใหญ่
- เกียรติคุณและรางวัล**
- พ.ศ. 2525 ได้รับการประกาศเกียรติคุณ ในฐานะผู้ทำคุณประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา ในการฉลอง 200 ปี กรุงรัตนโกสินทร์
- พ.ศ. 2525 ได้รับรางวัลวรรณกรรมชั้นที่ 1 ประเภทร้อยแก้ว สำหรับงานนิพนธ์พุทธธรรมจากมูลนิธิ ธนาคารกรุงเทพ
- พ.ศ. 2532 ได้รับพระราชทานโล่รางวัล 'มหิตลวรานุสรณ์'
- พ.ศ. 2532 ได้รับโล่ผู้ทำคุณประโยชน์ต่อการศึกษา ในวาระครบรอบ 20 ปี คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
- พ.ศ. 2533 ได้รับรางวัลกิตติคุณสัมพันธ์ 'สังข์เงิน' สาขาเผยแผ่พระพุทธศาสนา
- พ.ศ. 2537 ได้รับรางวัลการศึกษาเพื่อสันติภาพ จากองค์การยูเนสโก (UNESCO Prize for Peace Education)

พ.ศ. 2538 คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ประกาศเชิดชูเกียรติเป็น 'ผู้ทรงคุณวุฒิทางวัฒนธรรม'

พ.ศ. 2538 สถาบันนวนาถันหา ประเทศอินเดีย ถวายตำแหน่ง ตรีปิฎกอาจารย์ หมายถึง อาจารย์ผู้รู้แตกฉานในพระไตรปิฎก

พ.ศ. 2541 มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และมูลนิธิโตโยต้า ประเทศไทย ถวายรางวัล TTF Award สาขาสังคมศาสตร์และ มานุษยวิทยาสำหรับผลงานทางวิชาการดีเด่น หนังสือการพัฒนาที่ยั่งยืน

พ.ศ. 2544 รางวัล สาโรช บัวศรี ปราชญ์ผู้ทรงศีล จาก มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

พ.ศ. 2544 มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งเป็น ศาสตราจารย์พิเศษ ของ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พ.ศ. 2547 มหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนาแห่งโลก ถวายตำแหน่ง เมธาจารย์ (Most Eminent Scholar) ในฐานะนักปราชญ์ ทางพระพุทธศาสนาสายเถรวาท

พ.ศ. 2549 มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้ง เป็น ราชบัณฑิต (พิเศษ)

พ.ศ. 2552 โล่วัชรเกียรติคุณ จาก คณะกรรมการศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรม

พ.ศ. 2552 'ปูชนียบุคคลด้านภาษาไทย' จาก คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ

พ.ศ. 2555 เกียรติคุณสดุดี พระสงฆ์ดีเด่นประจำปี จากศูนย์ประสานงานองค์การเอกชน จังหวัดนครปฐม

พ.ศ. 2555 รางวัล ศาสตรเมธี จาก มูลนิธิศาสตราจารย์หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล

พ.ศ. 2555 โล่ผู้ทำคุณประโยชน์ต่อพระพุทธศาสนา ในวโรกาสที่สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราชเจ้าเจริญพระชนมายุ 99 พรรษา

พ.ศ. 2556 หนังสือ พุทธธรรม ได้รับรางวัล 'TTF AWARD เกียรติยศ

พ.ศ. 2556 รางวัล 'บุคคลเกียรติยศของสมาคมแนะแนวแห่งประเทศไทย

พ.ศ. 2558 รางวัล '100 ปี ชาตกาล หม่อมงามจิตต์ บุรฉัตร บุคคลสำคัญของโลก'

พ.ศ. 2559 ผู้มีคุณูปการต่อการศึกษาของชาติ พ.ศ. 2560'

พ.ศ. 2560 รางวัล ผู้ทำคุณประโยชน์ดีเด่นด้านทรัพยากรมนุษย์ (Human Resource Excellence Award) ในโอกาสครบรอบ 36 ปี การสถาปนาสถาบันทรัพยากรมนุษย์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

3.2 ผลงานของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต)

ผลงานของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ถ้าผลงานทั้งหมด ตั้งแต่เริ่มแรกเป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน อาจกล่าวได้ว่าท่านมีผลงานมากที่สุด มีมากมายหลายรูปแบบหลายร้อยชิ้นงาน

เป็นผลงานที่ทรงคุณค่า ทางวิชาการทั้งสิ้น ผลงานการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของท่านปรากฏ ในหลายลักษณะ มีทั้งด้านการสอน การบรรยาย การปาฐกถา การอภิปรายแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และการแสดงพระธรรมเทศนา นอกจากนี้ ท่านได้รับอาราธนาให้ไปสอนวิชาการทางพระพุทธศาสนา ในมหาวิทยาลัยชั้นนำในต่างประเทศหลายครั้งหลายแห่ง

พ.ศ. 2515 ได้รับอาราธนาให้ไปสอนที่ University Museum, University Of Pennsylvania

พ.ศ. 2519 ได้รับอาราธนาให้ไปสอนที่ Swarthmore College, Pennsylvania

พ.ศ. 2524 ได้รับอาราธนาให้ไปสอนที่ Harvard University พระพรหมคุณาภรณ์ เป็นพระสงฆ์ไทยที่ได้รับการอาราธนาเจาะจง ให้แสดงปาฐกถาในที่ประชุมนานาชาติ ทั้งในประเทศและต่างประเทศ หลายครั้ง เช่น ปาฐกถาในการประชุมนานาชาติ ซึ่งจัดขึ้นที่โรงแรมเอเชีย กรุงเทพมหานคร

ปาฐกถาในการประชุม เมื่อวันที่ 11 ธันวาคม พ.ศ. 2533 เรื่อง The Sixth Asian Workshop On Child and Adolescent Devenlopment เรื่อง Influence of Western and Asian Thought on Human Culture Devenlopment ได้รับอาราธนาให้จัดทำสารบรรยายสำคัญ เรื่อง A Buddhist Solution for the Twenty-first Century ในการประชุมสภาศาสนาโลก Parliament of the World's Religions ณ นครชิคาโก ประเทศสหรัฐอเมริกา เมื่อวันที่ 4 กันยายน พ.ศ. 2536

ผลงานนิพนธ์ของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) เป็นที่รู้จักกันอย่างทั่วไปอย่างแพร่หลายในแวดวงวิชาการ ในลักษณะที่เป็นตำราวิชาการ เอกสารทางวิชาการ และหนังสืออธิบายธรรมะต่างๆ ไป มีมากมายกว่า 300 กว่า เรื่อง ผลงานทางวิชาการของท่านที่แพร่หลายมากที่สุดและรู้จักเป็นที่ยอมรับในทางวิชาการมากที่สุด คือพุทธธรรม พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์ ธรรมนุญชีวิต การศึกษาของคณะสงฆ์ ปรัชญาการศึกษา พุทธศาสนาในเอเชีย การพัฒนาที่ยั่งยืน เป็นต้นด้วยผลงานวิชาการที่โดดเด่น ของท่านนี้เอง สถาบันการศึกษาทั้งหลายที่มีชื่อเสียงทั้งในประเทศและต่างประเทศไม่น้อยกว่า 10 สถาบัน ได้ถวายปริญญาคุณวุฒิบัณฑิตกิตติมศักดิ์ ในหลายสาขาวิชาการให้แก่ท่าน นอกจากนี้ได้มีสถาบันการศึกษาและองค์กรต่าง ๆ ทั้งระดับนานาชาติและระดับประเทศได้ถวายรางวัลต่าง ๆ และประกาศเกียรติคุณของท่านให้เป็นที่ประจักษ์แก่โลกและสังคมอีกมากมาย ผลงานของท่านหากใครได้ติดตามมาอย่างต่อเนื่อง และสม่ำเสมอ จะรู้ว่าผลงานทางวิชาการที่เผยแพร่ออกไปในรูปของงานนิพนธ์ เป็นบทความ เป็นหนังสือ และปาฐกถาธรรมที่นำมาปรับปรุงแล้วพิมพ์เผยแพร่ออกไปในภายหลังมีจำนวนมากหลาย ๆ เรื่อง เช่น

- พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลศัพท์

- พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม
- หนังสือสถาบันสงฆ์กับสังคมไทยในปัจจุบัน
- หนังสือรุ่งอรุณของการศึกษา เบิกฟ้าเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน
- หนังสือจารีกอศอก
- หนังสือธรรมบุญชีวิต
- หนังสือมองอเมริกาแก้ปัญหาไทย
- หนังสือพระพุทธศาสนากับสังคมไทย
- หนังสือการพัฒนาที่ยั่งยืน
- หนังสืออนรก- สวรรค์ ในพระไตรปิฎก
- หนังสือเมื่อธรรมตามาถึง รู้ให้ทันและทำให้ถูก
- หนังสือลักษณะสังคมพุทธ
- หนังสือกรณีธรรมกาย: บทเรียนเพื่อการศึกษาพระพุทธศาสนา และสร้างสรรค์สังคมไทย
- หนังสือศึกษา ผีกฝน พัฒนาตนให้สูงสุด
- หนังสือแก่นแท้ของพระพุทธศาสนา
- หนังสือคนไทยใช้กับเข่า เถรวาท VS ลัทธิอาจารย์
- หนังสือนิติศาสตร์แนวพุทธ
- หนังสือการศึกษาเพื่ออารยธรรมที่ยั่งยืน
- หนังสือการศึกษาทั่วไปเพื่อพัฒนามนุษย์
- หนังสือการสร้างสรรคประชาภิไทย
- หนังสือศิลปศาสตร์แนวพุทธ
- หนังสือคู่สร้างคู่สม ชีวิตคู่ในอุดมคติ เป็นต้น

3.3 ปรัชญาการศึกษาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต)

ปรัชญาการศึกษาคือ กระบวนการของการศึกษามองเห็นได้จากธรรมชาติของชีวิตนั่นเอง ลักษณะของชีวิตตามธรรมชาติแสดงให้เห็นอยู่แล้วถึงภาวะที่ดิ้นรนเพื่อความหลุดพ้นจากปัจจัยแวดล้อมต่าง ๆ ที่บีบคั้นขัดขวาง และแสวงหาความเป็นอิสระเพื่อจะแสวงผลแห่งความมีชีวิตของตนอย่างปลอดโปร่งโล่งเบา แม้ว่าชีวิตจะไม่ตระหนักถึงจุดหมายของตนเอง แต่จุดหมายนั้นก็สอดซัดอยู่แล้วโดยภาวะแห่งการดิ้นรนนั่นเอง จุดเริ่มต้นแห่งการดิ้นรนนั้น ก็คือภาวะที่ถูกบีบคั้นขัดข้อง เรียกว่า ปัญหา หรือ ทุกข์ กระบวนการของชีวิตและการดำเนินชีวิตแต่ละขณะก็คือ การเผชิญปัญหาและพยายามแก้ปัญหา หรือการเผชิญทุกข์และหาทางออกจากทุกข์นั่นเอง

ความหมายและความมุ่งหมายของการศึกษา กล่าวว่าชีวิตเกิดจากองค์ประกอบต่าง ๆ มากมายมาประชุมกันขึ้น องค์ประกอบเหล่านี้แยกประเภทใหญ่ ๆ เป็น 2 พวก คือ ทางร่างกายกับทางจิตใจ องค์ประกอบทุกส่วนทั้งทางร่างกายและทางจิตใจมีความเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ความเปลี่ยนแปลงนั้นมิได้เป็นไปโดยอิสระหรือเลื่อนลอย ต้องเป็นไปตามความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งได้แก่ความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบภายในของชีวิตเองบ้าง ความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบภายในของชีวิต กับปัจจัยแวดล้อมภายนอกบ้าง

ในความสัมพันธ์นั้น ชีวิตพยายามเข้าไปเกี่ยวข้องกับปัจจัยที่จะอำนวยประโยชน์แก่ตน และพยายามถือเอาประโยชน์จากปัจจัยที่ต้องเกี่ยวข้องหรือเข้าไปเกี่ยวข้องนั้น เพื่อให้เกื้อกูลแก่การดำรงอยู่ของตน ช่วยให้ชีวิตเจริญเติบโตขยายตัวออกไป พร้อมทั้งเพิ่มพูนความสามารถที่จะดำรงอยู่ในสถานการณ์ต่าง ๆ ได้ดียิ่งขึ้น แต่ทั้งนี้ ย่อมอยู่ภายใต้ขอบเขตจำกัดเท่าที่องค์ประกอบภายในและปัจจัยภายนอกจะอำนวยให้ เวลาชั่วชีวิตหนึ่งนับว่าไม่ยืนยาวนานนัก ชีวิตโดยทั่วไปจึงมีความเคลื่อนไหวสลับต่อตนเองอยู่ภายในวงจรสั้น ๆ แคบ ๆ ซ้ำซากกับวงจรที่ผ่านล่วงไปแล้ว แม้จะมีความเพิ่มพูนขยายตัวแปลกออกไป ก็นับว่าอยู่ในขอบเขตจำกัดที่น้อยอย่างยิ่ง ไม่ว่าจะทางร่างกายหรือทางจิตใจก็ตาม

อนึ่ง องค์ประกอบของชีวิต เป็นสิ่งที่ต้องรับสืบทอดจากชีวิตด้วยกันต่อ ๆ มา และองค์ประกอบเหล่านั้นมีความสามารถจำกัด ไม่สามารถถือเอาประโยชน์จากปัจจัยภายนอก ที่ตนเข้าไปเกี่ยวข้อง ได้มากนัก ความเป็นไปของชีวิตโดยทั่วไปจึงต้องขึ้นต่อปัจจัยภายนอก ถูกปัจจัยต่าง ๆ ภายนอกกำหนดแนวทางความเปลี่ยนแปลง มากกว่าจะเป็นตัวกระทำหรือกำหนดความเปลี่ยนแปลงให้กับปัจจัยภายนอก เมื่อต้องขึ้นกับปัจจัยภายนอกอย่างมากมายเช่นนี้ อิศรภาพ คือความเป็นใหญ่ในตนเอง โดยหลุดพ้นจากอำนาจครอบงำ ไม่ต้องพึ่งอาศัยขึ้นต่อสิ่งอื่น จึงมีน้อยเหลือเกินสำหรับชีวิตโดยทั่วไป

ชีวิตมนุษย์ก็เป็นชีวิตแบบหนึ่ง ซึ่งดำรงอยู่ได้ด้วยการถือเอาประโยชน์จากความสัมพันธ์กับปัจจัยภายนอก เช่นเดียวกับชีวิตอย่างอื่น แต่ชีวิตมนุษย์มีคุณลักษณะพิเศษที่ทำให้แตกต่างจากชีวิตแบบอื่นๆ คือมีองค์ประกอบภายในทางด้านจิตใจอย่างหนึ่ง ซึ่งทำให้มนุษย์มีอิสรภาพ พ้นจากอำนาจครอบงำของปัจจัยภายนอกได้มาก และสามารถถือเอาประโยชน์จากปัจจัยภายนอกได้ อย่างแทบไม่มีขอบเขตจำกัด แม้ว่าองค์ประกอบอื่น ๆ โดยเฉพาะด้านร่างกายของมนุษย์ ยังต้องพึ่งอาศัยขึ้นต่อปัจจัยภายนอกอย่างมาก และมีขอบเขตการเจริญขยายตัวจำกัด เช่นเดียวกับชีวิตอย่างอื่น แต่อิสรภาพที่องค์ประกอบข้อนี้อำนวยให้ ก็ทำให้มนุษย์สามารถทำการต่าง ๆ ขึ้นมาแก้ไขเสมือนจะกลับความอยู่ใต้อำนาจนั้นให้กลายเป็นความมีอิสรภาพโดยสมบูรณ์

องค์ประกอบภายในทางจิตใจที่มนุษย์มีเป็นพิเศษ ต่างจากชีวิตแบบอื่น ๆ และทำให้มนุษย์มีคุณลักษณะความสามารถเป็นพิเศษเหนือกว่าชีวิตอื่น ๆ นั้น ก็คือคุณธรรม ที่เรียกว่าสติปัญญา ส่วน

การเล่าเรียน ฝึกฝน อบรม เพื่อนำสติปัญญาที่มีอยู่มาใช้ให้เป็นประโยชน์ และทำให้แก่กล้ายิ่งขึ้น ก็คือ กระบวนการที่เรียกว่า การศึกษา ถ้ามนุษย์ปราศจากองค์ประกอบที่เรียกว่าสติปัญญา และขาด กระบวนการที่เรียกว่าการศึกษานี้เสียแล้ว ชีวิตมนุษย์ก็จะอยู่ใต้อำนาจครอบงำของปัจจัยแวดล้อม ทั้งหลาย และหม่นเวียนอยู่ในวงจรสั้น ๆ แคบ ๆ ซ้ำซากชั่วชีวิตแล้วชีวิตเล่า

แต่ความมีสติปัญญาและการศึกษาได้ช่วยให้มนุษย์มีความเป็นใหญ่ในตนเอง ที่จะพ้นจาก อำนาจครอบงำของปัจจัยแวดล้อมภายนอก สามารถกำหนดแนวทางการดำเนินชีวิตและสร้างสภาพที่ เกื้อกูลแก่การดำรงอยู่ของตนได้อย่างมากมาย ซึ่งภาวะอันนี้ ถ้าจะหาศัพท์เรียกให้สั้น ก็คงจะได้แก่คำ ว่าอิสรภาพ ซึ่งมีความหมายใน 2 ลักษณะ คือ ในทางลบได้แก่ความหลุดพ้นจากอำนาจครอบงำของ สิ่งอื่น และในทางบวกได้แก่ความเป็นใหญ่ในตนเอง

ความที่กล่าวมานี้ นอกจากให้คำตอบเกี่ยวกับความหมายของการศึกษาแล้ว อาจถือว่าเป็น การตอบปัญหาเกี่ยวกับความมุ่งหมายของการศึกษาไปด้วย โดยถือว่า การศึกษามีวัตถุประสงค์เพื่อทำ ให้ชีวิตเข้าถึงอิสรภาพ คือทำให้ชีวิตหลุดพ้นจากอำนาจครอบงำของปัจจัยแวดล้อมภายนอกให้มากที่สุด และมีความเป็นใหญ่ในตัวเอง ในการที่จะกำหนดความเป็นอยู่ของตนให้ได้มากที่สุด วัตถุประสงค์ เกี่ยวกับอิสรภาพนี้มองเห็นได้ชัด ถ้าแยกอิสรภาพนี้ออกพิจารณาเป็นแง่ ๆ ไป เช่น

1. ในแง่อิสรภาพพื้นฐานของชีวิต ตามปกติชีวิตต้องพึ่งอาศัยปัจจัยแวดล้อมภายนอกที่มีอยู่ใน ธรรมชาติ และสภาพแวดล้อมของธรรมชาตินั้น มีอิทธิพลในการกำหนดความเป็นไปและวิถีทาง แห่งการดำรงชีวิตทั้งของมนุษย์และของชีวิตทุก ๆ อย่างเป็นอย่างมาก บางครั้งปัจจัยแวดล้อมใน ธรรมชาติก็บีบคั้นให้ชีวิตเป็นอยู่โดยยาก หรือถึงกับจะให้สูญสลายไปเสียทีเดียว

นอกจากปัจจัยแวดล้อมภายนอกแล้ว องค์ประกอบภายในของชีวิตเอง ก็อาจกลายเป็น เครื่องบีบคั้นตัดรอนชีวิตได้ เพราะการดำรงอยู่ด้วยดีของชีวิต หมายถึงการสืบทอดประสานกันด้วยดี แห่งองค์ประกอบภายในทั้งหลายที่ประชุมกันเข้าเป็นชีวิต เมื่อองค์ประกอบเหล่านี้เรรวนไม่ ประสานกัน ความกระทบกระทั่งอันก็ย่อมเกิดขึ้นแก่ชีวิต สัตว์ทั้งหลายรวมทั้งมนุษย์ผู้ขาดการศึกษา ย่อมขาดอิสรภาพในการดำรงชีวิตของตนอย่างนี้

แต่การศึกษาช่วยให้มนุษย์เข้าใจกลไกแห่งชีวิตของตน เข้าใจความจริงอันลึกลับของ ธรรมชาติที่แวดล้อมตนอยู่ และรู้วิธีการที่จะเข้าไปเกี่ยวข้องกับธรรมชาติเหล่านั้น ในทางที่จะเป็น ประโยชน์เกื้อกูลแก่ตน หรือถือเอาประโยชน์แก่ตนได้ คือรู้จักปรับตัวเข้ากับธรรมชาติได้อย่างดีที่สุด นอกจากนั้น อาศัยความรู้ความเข้าใจและความถนัดชัดเจนในการใช้ความรู้นั้นอย่างถูกต้อง แทนที่ มนุษย์จะรอให้สิ่งแวดล้อมมากำหนดความเป็นอยู่ของตน มนุษย์ก็กลับเป็นผู้จัดปัจจัยต่าง ๆ ใน ธรรมชาติให้เป็นไปตามประสงค์ของตนได้ พัฒนาสิ่งแวดล้อมให้เกื้อกูลแก่การดำรงอยู่ของตนได้

โดยความพยายามเพื่อเข้าถึงอิสรภาพข้อนี้ มนุษย์จึงกระทำการต่าง ๆ เพื่อกำจัดความอด อยาก โรคภัยไข้เจ็บ ความหนาวร้อนจัด และภัยธรรมชาติต่าง ๆ พยายามสร้างสรรค์ความอุดม

สมบูรณ์ บริการเกี่ยวกับสุขภาพ ความสนุกสนานบันเทิง และการพัฒนาบ้านเมืองในทางวัตถุทุกวิถีทาง

2. ในแง่อิสรภาพทางสังคม มนุษย์อาจมีความสามารถที่จะจัดปัจจัยแวดล้อมทางธรรมชาติ พัฒนาสิ่งแวดล้อมทางวัตถุและชีวิตแบบอื่น ๆ ให้เป็นไปตามความประสงค์ของตนได้ ให้เกื้อกูลแก่การดำรงชีวิตของตนได้ แต่มนุษย์ด้วยกันก็เป็นปัจจัยแวดล้อมสำคัญอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งมนุษย์จะต้องเกี่ยวข้อง เรียกว่าเป็นปัจจัยแวดล้อมทางสังคม ปัจจัยแวดล้อมทางสังคมนี้มีลักษณะของการที่จะต้องเกี่ยวข้องเป็นพิเศษ แตกต่างไปจากปัจจัยแวดล้อมอย่างอื่นในธรรมชาติ มนุษย์ไม่สามารถจัดการสิ่งแวดล้อมทางสังคมคือมนุษย์ด้วยกันตามความต้องการของตน เหมือนกับที่จัดการกับสิ่งแวดล้อมอย่างอื่น มนุษย์แต่ละคนเป็นส่วนประกอบหน่วยหนึ่งของสังคม การสร้างสรรค์เพื่อให้เกิดอิสรภาพพื้นฐานของชีวิต เช่นความอุดมสมบูรณ์ทางวัตถุเป็นต้น และการเสวยผลของอิสรภาพเช่นนั้น มิใช่สิ่งที่มนุษย์ผู้เดียวจะกระทำหรือเสวยผลได้ แต่เป็นการกระทำร่วมกันของสังคม และมนุษย์ที่รวมกันเป็นกลุ่มก้อนเท่านั้นจึงทำได้ ยิ่งบุคคลแต่ละคนที่เป็นหน่วยของสังคม เกื้อกูลต่อกันเท่าใด กลุ่มนั้นหรือสังคมนั้นก็ยิ่งเข้มแข็งอุดมสมบูรณ์มากขึ้นเท่านั้น เรื่องของมนุษย์ที่จะกระทำต่อปัจจัยแวดล้อมทางสังคม จึงมิใช่เรื่องของการจัดการตามความประสงค์ของตน แต่กลายเป็นการที่จะเป็นสมาชิกที่ดีของสังคม เพื่อสร้างสังคมที่ดีมีคุณภาพ เกื้อกูลแก่การดำรงอยู่ด้วยดีของบุคคลแต่ละคนที่เป็นหน่วยของสังคม แล้วเจริญก้าวหน้าไปด้วยกัน มนุษย์จึงต้องเรียนรู้วิธีการที่จะอยู่ร่วมกัน เรียนรู้การที่จะทำตนให้เป็นประโยชน์แก่กัน การที่จะทำตนให้อำนวยประโยชน์แก่สังคม การที่จะร่วมมือกันสร้างสรรค์พัฒนาสิ่งต่าง ๆ และการที่จะสร้างระบบการอยู่ร่วมกันด้วยดี เมื่อสังคมบรรลุถึงภาวะเช่นนี้ก็เรียกได้ว่าสังคมมีอิสรภาพรอดพ้นจากความบีบคั้น มีความเป็นใหญ่ในการสร้างสรรค์และเสวยผลแห่งความสุขสมบูรณ์ของตน บุคคลแต่ละคนในสังคมนั้นก็ได้ชื่อว่าเป็นผู้มีอิสรภาพทางสังคม

เมื่อพิจารณาตามที่กล่าวนี้ จะเห็นได้ว่า ถ้าชีวิตเข้าถึงอิสรภาพทั้งในส่วนพื้นฐานและในทางสังคมอย่างนี้แล้ว ก็น่าจะเป็นที่พอใจขนาดที่จะพูดได้ว่า เป็นชีวิตที่เข้าถึงจุดหมายแล้วอย่างแน่นอน และอิสรภาพอย่างนี้ ก็น่าจะเป็นจุดหมายของชีวิตได้ เมื่อเป็นจุดหมายของชีวิตแล้วก็ควรเป็นจุดหมายของการศึกษาด้วย ทั้งนี้หากจะพิจารณาปรัชญาการศึกษาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ซึ่งสามารถสรุปตามแนวคิดทางปรัชญาปฏิรูปนิยมได้ 6 ด้านดังนี้

3.3.1 แนวทางจัดการศึกษา

คำว่า ศึกษา เป็นการปฏิบัติ ไม่ใช่เล่าเรียน เล่าเรียนเป็นเบื้องต้นของการศึกษา ถ้าพูดให้เต็มก็คือ เรียนให้รู้เข้าใจ และทำให้ทำให้เป็น หรือเรียนรู้และฝึกทำให้ได้ผล จึงจะเรียกว่า การศึกษา ไม่ใช่เรียนแต่เนื้อหาวิชาอย่างเดียว

ความหมายอย่างหนึ่งของการศึกษาก็คือ เป็นกระบวนการพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ จะเห็นว่าวิชาศิลปศาสตร์นั้น เป็นวิชาจำพวกที่จะพัฒนาศักยภาพพื้นฐานของมนุษย์ เช่น ความรู้จักคิด ความสามารถสื่อสาร ความสามารถในการรับรู้และเรียนรู้คือ รับรู้ได้ รับรู้เป็น และรู้จักเรียนรู้ คนที่จะพัฒนาการศึกษาได้นั้นจะต้องเรียนรู้จนกระทั่งเกิดความรอบรู้อย่างที่ว่ารับรู้เรียนรู้แล้วก็รอบรู้อย่างยิ่งกว่านั้น จะต้องสามารถสื่อความหมายถ่ายทอดแก่ผู้อื่นอย่างได้ผลด้วย สิ่งเหล่านี้ไม่ได้เกิดขึ้นมาลอย ๆ ต้องอาศัยการฝึกฝนพัฒนาและจำเป็นต้องพัฒนา เพราะเป็นส่วนสำคัญของความพร้อมที่จะดำเนินชีวิตและปฏิบัติต่อสภาพแวดล้อมอย่างถูกต้อง¹

ศึกษา แปลว่า เรียน ด้วยในปัจจุบันนี้คำว่า ศึกษา แบบทับศัพท์ ตรงกับภาษาบาลีคือ สิกขา ซึ่งแปลว่าเรียนรู้ หรือ ฝึกก็ได้ ถ้ามองในแง่เรียนรู้ ก็ดูคล้ายกับว่า เน้นไปในแง่ของการรับความรู้จากโลกภายนอก แต่ที่จริงมันไม่ใช่แค่รับรู้ ต้องเข้าใจว่า ในการเรียนรู้นั้น สำคัญตรงที่เรียน

เรียน นี้หมายถึงฝึกตัวเองด้วย แต่ก่อนนั้นเขาใช้คำว่า เรียน คำเดียว เพราะคำว่าเรียนนี้มันกว้างกว่า คือ เรียน หมายความว่า ได้ความรู้แล้วก็ฝึกตัวเองให้ทำอะไรต่าง ๆ ให้เป็น² ทั้งนี้สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต) ได้ให้นิยามของการศึกษาไว้ดังนี้

1. มองในแง่สภาพที่ต้องเผชิญ : การศึกษา คือการแก้ปัญหาของมนุษย์หรือพูดให้ชัดว่าการทำให้ชีวิตแก้ไขปัญหาได้ ถ้าไม่มีปัญหาการศึกษาก็ไม่มีความหมาย
2. มองในแง่สภาพที่ประสบผล : การศึกษา คือการทำให้ชีวิตปราศจากสิ่งบีบคั้นขัดข้อง
3. มองในแง่ความสัมพันธ์ของชีวิตกับปัจจัยแวดล้อม : การศึกษา คือการทำให้มนุษย์พ้นจากการต้องพึ่ง ปัจจัยภายนอก มีความสมบูรณ์ในตัวเองมากยิ่งขึ้นโดยลำดับ³

สาระัตถะของการศึกษา

การศึกษาที่จะได้ผลดี จะแก้ปัญหาชีวิตและสังคมได้สำเร็จ จะต้องมีความชัดเจนในความหมายในความมุ่งหมายและในการทำหน้าที่ของมันปัญหาอย่างหนึ่งในการศึกษา ก็คือ มันมีความหมาย ความมุ่งหมาย และการทำหน้าที่ไม่ชัดเจน แม้ว่าเราจะสามารถให้ความหมายและความมุ่งหมายของการศึกษาไปได้ต่าง ๆ หลาย ๆ อย่าง แต่จะใช้ได้จริงก็ต่อเมื่อมีความชัดเจน โดยจะต้องมี

¹พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), ศิลปะศาสตร์แนวพุทธ, (กรุงเทพฯ : มูลนิธิพุทธธรรม, 2551), หน้า 53-54.

²พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), โลกขึ้นสหัสวรรษใหม่ คนต้องเปลี่ยนแนวคิดใหม่, (กรุงเทพฯ : แอคทีฟพรีส, 2556), หน้า 10.

³พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), ปรัชญาการศึกษาของไทย ภาคพุทธธรรม, (กรุงเทพฯ : ผลิตัมม, 2556), หน้า 25-26.

ความหมายครอบคลุมทุกด้านมีจุดหมายที่ไปถึงสูงสุดว่าอยู่ที่ไหนชัดเจน และมีองค์ประกอบที่ชี้ทางปฏิบัติให้เห็นว่า จะทำอะไรกันอย่างไร⁴

การศึกษาที่เกื้อหนุนในการพัฒนาชีวิตของมนุษย์การศึกษาในความหมายที่เราเอาปัจจัยด้านอื่น ๆ ซึ่งมีใช่เฉพาะเศรษฐกิจเท่านั้น แต่รวมทั้งปัจจัย ทางสังคมอย่างอื่น ๆ ด้วย มาเกื้อหนุนในการพัฒนาชีวิตของมนุษย์ เพื่อให้มนุษย์มีชีวิตที่เจริญงอกงามขึ้น มีความสุขมากขึ้น มีกิเลสน้อยลง มีทุกข์น้อยลง แล้วก็สามารถที่จะไปบำเพ็ญกิจเพื่อประโยชน์สุขแก่ชาวโลกกว้างขวางออกไปไม่ใช่อย่างยิ่งอยู่ไปก็ยิ่งเพิ่มพูนกิเลส เพิ่มพูนทุกข์ แล้วก็เลยต้องหาเอามาให้แก่ตนมากยิ่งขึ้นด้วยการเบียดเบียนกัน ขยายวงกว้างใหญ่ขึ้น⁵

ความหมายของการศึกษาที่ผิดถ้าจะให้อาชีพนั่นดีเป็นกุศลยิ่งขึ้น ก็ให้ได้อีกชั้นหนึ่ง คือใช้ อาชีพของตนนั้น เป็นเวทีพัฒนาตนเองจึงตระหนักไว้ ที่พูดกันว่า การศึกษาเพื่ออาชีพ คือเล่าเรียนกัน เพื่อจะได้มีวิชาความรู้ไปทำมาหากินนั้น เป็นความหมายเพียงเศษเสี้ยวของการศึกษา ซึ่งบางที่ทำให้ เข้าใจผิดว่า การศึกษาก็แค่นี้เอง แต่ที่จริงการศึกษาเป็นเรื่องของชีวิตทั้งหมด อย่างที่พูดมาแล้วนั้น แม้แต่อาชีพเองก็เป็นการศึกษา ที่จริงนั้น เรามีอาชีพเพื่อการศึกษาด้วย เราควรตั้งเป็นคติประจำใจ เลยทีเดียวว่า เราจะทำอาชีพของเราให้เป็นการศึกษา หมายความว่า เราจะใช้อาชีพเป็นเวทีพัฒนา ชีวิตของเรา ซึ่งจะเป็นเวทีใหญ่และจะพัฒนาได้มากจริง ๆ เพราะว่าอาชีพคือชีวิตส่วนใหญ่ของเรา มัน กินเวลาส่วนใหญ่ของชีวิตของเรา ถ้าไม่พัฒนาชีวิตในเวลาทำอาชีพแล้วจะไปพัฒนาเมื่อไร⁶

ความหมายที่ผิดของการศึกษาเวลานี้เรามองจริยธรรมเป็นส่วนพิเศษชนิดเดียวของการศึกษา และการศึกษาที่เราพูดถึงกันนั้นเมื่อมองในแง่ของพุทธศาสนา ก็เป็นชนิดเดียวในระบบการศึกษา ของพุทธศาสนาเพราะการศึกษาปัจจุบันมองพรวดแล้วการศึกษาในความหมายของคนทั่วไปจะมองเน้น ไปในเรื่องของการเล่าเรียนวิชาชีพทั้ง ๆ ที่นักการศึกษาบอกว่าไม่ใช่แค่นั้น แต่เวลาจัดการศึกษาในเชิง ปฏิบัติ เราก็มักจะเอาอย่างนั้น จนกระทั่งชาวบ้านก็มองเป็นอย่างนั้นว่า การศึกษาคืออะไร คือไปเล่า เรียนวิชาการเพื่อจะได้เอามาทำมาหาเลี้ยงชีพ ตลอดจนเอาไปเป็นเครื่องมือหาผลประโยชน์ อย่างดีก็ เอามาพัฒนาเศรษฐกิจพัฒนาสังคม จนกระทั่งไป ๆ มา ๆ ตัวคนเองก็กลายเป็นทรัพยากรมนุษย์ รวม แล้ว การศึกษาจะไปได้แค่ตัววิชาชีพทำมาหากิน⁷

⁴พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), *การศึกษาเครื่องมือพัฒนาที่ยังต้องพัฒนา*, (กรุงเทพฯ : สหธรรมิก, 2541), หน้า 74.

⁵พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), *การศึกษากับเศรษฐกิจ*, (กรุงเทพฯ : สหธรรมิก, 2545), หน้า 21.

⁶พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), *สยามสามไตร*, (กรุงเทพฯ : พิมพ์สวย, 2552), หน้า 109-110.

⁷พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), *ถึงเวลามารื้อปรับระบบพัฒนาคนใหม่*, (กรุงเทพฯ : มูลนิธิพุทธธรรม, 2543), หน้า 31.

การศึกษาที่แท้จริงจะต้องถึงสาระและทันสถานการณ์ เวลานี้มนุษยชาติต้องการคนมีคุณภาพอย่างเข้มข้น ที่ไม่เพียงจะมาแก้ปัญหา แต่มาเป็นผู้นำโลกออกจากทางที่ผิด และนำโลกนำสังคมให้เดินไปในทิศทางที่ถูกต้อง และก้าวไปในการสร้างสรรค์ ที่จะให้สัมฤทธิ์จุดหมายในการที่มนุษย์จะมี (ชีวิตที่สุขเกษมดีงาม ธรรมชาติที่รื่นรมย์ และสังคมที่สันติสุข) การกิจนี้รอพิสูจน์ด้วยการจัดตั้งการศึกษา ซึ่งพอดีที่จะให้ได้ผลสูงสุด โดยสอดคล้องกับความจริง และเท่าทันความต้องการของมนุษย์ อันแตกต่างหลากหลายตามระดับของการพัฒนาที่ไม่เท่ากัน⁸

ความมุ่งหมายของการศึกษาการศึกษามีความมุ่งหมายประการหนึ่ง คือไม่ให้คนเป็นทาสของความเปลี่ยนแปลง แต่ให้เป็นผู้สามารถนำการเปลี่ยนแปลงได้ คือ ให้เป็นอิสระอยู่เหนือการถูกกระทบกระเทือนจากความเปลี่ยนแปลง และกลับมาความรู้เท่าทัน ต่อเหตุปัจจัยของความเปลี่ยนแปลงนั้น มาซึ่งนำจัดสรรความเปลี่ยนแปลงให้เป็นไปในทางที่เป็นผลดีแก่ตนได้⁹

ความมุ่งหมายของการศึกษา ปัจจุบันนี้เราเรียกผู้สำเร็จการศึกษาของเราว่าเป็นบัณฑิต ก็เลยมีคำตอบอยู่ในตัวว่า ความมุ่งหมายของการศึกษาของเรา หรือการให้เรียนวิชาการต่าง ๆ นั้น ก็เพื่อทำคนให้เป็นบัณฑิต หรือ ผลิตบัณฑิต เป็นอันว่ามีสองความมุ่งหมาย ความมุ่งหมายแรกคือ ทำคนให้เป็นบัณฑิตขึ้นมาเป็นหลักแล้วนอกจากนั้นก็ให้บัณฑิตมีอุปกรณ์มีเครื่องมือที่จะไปทำประโยชน์ทำงานได้ผล¹⁰

กล่าวโดยสรุป การทำหน้าที่ที่แบ่งตามความมุ่งหมายของการศึกษา สามารถแยกออกได้เป็น 2 ส่วน ส่วนที่ 1 คือ การศึกษาสร้างคนให้เป็น บัณฑิต ผู้มีชีวิตที่ดีงาม ดำเนินชีวิตถูกต้องและเกี่ยวแก่สังคม ส่วนที่ 2 คือ การศึกษาให้ เครื่องมือ แก่บัณฑิต เพื่อนำไปใช้ในการดำเนินชีวิตและบำเพ็ญกิจแก่สังคม

จุดหมายของการศึกษา การประสานประโยชน์ระหว่างชีวิต สังคม และธรรมชาติ โดยกล่าวว่าจุดหมายของการศึกษา ในขั้นของการดำรงอยู่อย่างประสานกลมกลืนและเกี่ยวแก่กันระหว่างองค์รวมในองค์รวมใหญ่ ซึ่งการศึกษาจะต้องพยายามพัฒนาคนให้เข้าถึงให้ได้โดยเฉพาะในยุคโลกาภิวัตน์คือจะต้องให้ หนึ่ง บุคคลหรือตัวมนุษย์หมดทั้งชีวิตของเขา คือทั้งกายและใจ 2.สังคม 3.สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ เข้ามาประสานประโยชน์กันให้ได้ คือให้อยู่ร่วมกันด้วยดีอย่างเกี่ยวแก่กัน เมื่อเราพัฒนาถูกทางแล้วก็ประสานประโยชน์กันทุกอย่าง สิ่งที่ดีต่อชีวิตก็ดีต่อสังคมและดีต่อธรรมชาติ สิ่งที่ดีต่อสังคมก็ดีต่อชีวิตและดีต่อธรรมชาติด้วย สิ่งที่ดีต่อธรรมชาติแวดล้อมก็ดีต่อชีวิตและสังคมด้วย ถ้าทำได้

⁸พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), *สยามสามไตร*, อ่างแล้ว, หน้า 141.

⁹พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), *ศิลปะศาสตร์แนวพุทธ*, อ่างแล้ว, หน้า 41.

¹⁰พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต), *ความมุ่งหมายของวิชาพื้นฐานทั่วไป*, (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2532), หน้า 2-3.

อย่างนี้เมื่อไร ก็เป็นการประสานประโยชน์ทั้งสามอย่างแล้ว มนุษย์ก็จะประสบความสำเร็จอย่างแน่นอน สังคมที่ติงงาก็เกิดขึ้น อันนี้เป็นภารกิจที่ท้าทายของการศึกษา¹¹

การศึกษาคือการพยายามแสวงหาจุดหมายให้แก่ชีวิต ลำพังชีวิตเองก็คือความเป็นอยู่ ชีวิตที่มีจุดหมาย ก็คือชีวิตที่มีการศึกษาปัญหาเกี่ยวกับวัตถุประสงค์ของชีวิตนั้น มิใช่การแสวงหาคำตอบว่า คือ แต่เป็นปัญหาเกี่ยวกับความ ควร แทนที่จะตั้งคำถามว่า ชีวิตเกิดมาเพื่ออะไร ซึ่งไม่มีทางตอบได้ และไม่มีตัวสภาวะที่เป็นคำตอบ ควรจะตั้งคำถามใหม่ว่า ชีวิตควรอยู่เพื่ออะไรและอย่างไร ซึ่งการศึกษาจะช่วยตอบปัญหาข้อนี้และภาวะของชีวิตนี้เองที่มีความดิ้นรนอยู่ จะเป็นเครื่องชี้แนวทางแก่คำตอบ¹² ทั้งนี้จุดหมายของการศึกษาเป็นอันเดียวกับจุดหมายของชีวิต เรียกตามภาษาพระว่า ความหลุดพ้น (วิมุตติ Freedom) ได้แก่ ความปลอดโปร่งโล่ง เป็นอิสระ หมายถึงสภาพชีวิตที่พร้อมสำหรับใช้ประโยชน์มากกว่าการใช้ประโยชน์นั่นเอง และอาจมองได้เป็น 2 แง่ คือ

1. ในแง่ลบ หมายถึง ภาวะที่พ้นจากความบีบคั้น ผูกมัด ชัดชองปราศจากข้อบกพร่อง
2. ในแง่บวก หมายถึง ภาวะที่มีความเป็นใหญ่ในตัว ซึ่งทำให้พร้อมที่จะทำ และไม่ทำ การใด ๆ ได้ตามปรารถนา¹³

วัตถุประสงค์ของการศึกษา คือการศึกษามีวัตถุประสงค์เพื่อทำให้ชีวิตเข้าถึงอิสรภาพ คือทำให้ชีวิตหลุดพ้นจากอำนาจครอบงำของปัจจัยแวดล้อมภายนอกให้มากที่สุด และมีความเป็นใหญ่ในตัว ในการที่จะกำหนดความเป็นอยู่ของตนให้ได้มากที่สุด วัตถุประสงค์เกี่ยวกับอิสรภาพนี้มองเห็นได้ชัด ถ้าแยกอิสรภาพนั้นออกพิจารณาเป็นแง่ ๆ ไป เช่น

1. ในแง่อิสรภาพพื้นฐานของชีวิต ตามปกติชีวิตต้องพึ่งอาศัยปัจจัยแวดล้อมภายนอกที่มีอยู่ในธรรมชาติ และสภาพแวดล้อมของธรรมชาตินั้น มีอิทธิพลในการกำหนดความเป็นไปและวิถีทางแห่งการดำรงชีวิตทั้งของมนุษย์และของสัตว์ทุก ๆ อย่างเป็นอย่างมาก บางครั้งปัจจัยแวดล้อมในธรรมชาติก็บีบคั้นให้ชีวิตเป็นอยู่โดยยาก หรือถึงกับจะให้สูญสลายไปเสียทีเดียว
2. ในแง่อิสรภาพทางสังคม มนุษย์อาจมีความสามารถที่จะจัดปัจจัยแวดล้อมทางธรรมชาติ พัฒนาสิ่งแวดล้อมทางวัตถุและชีวิตแบบอื่น ๆ ให้เป็นไปตามความประสงค์ของตนได้ ให้เกื้อกูลแก่การดำรงชีวิตของตนได้ แต่มนุษย์ด้วยกันก็เป็นปัจจัยแวดล้อมสำคัญอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งมนุษย์จะต้องเกี่ยวข้องเรียกว่าเป็นปัจจัยแวดล้อมทางสังคม ปัจจัยแวดล้อมทางสังคมนี้มีลักษณะของการที่จะต้องเกี่ยวข้องเป็นพิเศษ แตกต่างไปจากปัจจัยแวดล้อมอย่างอื่นในธรรมชาติ มนุษย์ไม่สามารถจัดการ

¹¹พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), *พุทธธรรมกับปรัชญาการศึกษาไทยในยุคโลกาภิวัตน์*, (นนทบุรี : SR Printing, 2539), หน้า 84-85.

¹²พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), *ปรัชญาการศึกษาของไทย ภาคพุทธธรรม : แขนงนำการศึกษา*, อ้างแล้ว, หน้า 7.

¹³เรื่องเดียวกัน, หน้า 26.

สิ่งแวดล้อมทางสังคม คือมนุษย์ด้วยกันตามความต้องการของตน เหมือนกับที่จัดการกับสิ่งแวดล้อม
 อื่น ๆ¹⁴

การศึกษาเพื่ออิสรภาพ การศึกษาเพื่ออิสรภาพจากสิ่งแวดล้อม เป็นภารกิจของสังคมที่
 จะต้องทำสืบทอดกันเรื่อยไประหว่างคนต่างรุ่น แต่การศึกษาเพื่ออิสรภาพภายในของจิตใจ เป็น
 ภารกิจที่แต่ละบุคคลจะทำให้สำเร็จได้ภายใน ชีวิตอันสั้นของตน การศึกษาเพื่ออิสรภาพภายนอก
 เป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ มีรายละเอียดและ วิธีการแตกต่างออกไปตามปัจจัยแวดล้อม แต่
 การศึกษาเพื่ออิสรภาพภายในตนเป็นสิ่งยืนตัวแน่นอนเพราะเกี่ยวข้องกับธรรมชาติภายในของบุคคลใน
 ฐานะที่เป็นมนุษย์ ซึ่งเป็นภาวะที่ยืนตัว ตัวการศึกษาเพื่ออิสรภาพภายในนี้ ทำให้อิสรภาพภายนอก
 เป็นประโยชน์แก่มนุษย์ และทำให้ชีวิตเข้าถึงจุดหมายคือความเป็นอยู่อย่างดีที่สุดได้จริง จึงเรียกว่า
 การศึกษาที่แท้ ระบบการศึกษาใดก็ตามที่ขาดการศึกษาเพื่ออิสรภาพภายในเช่นนี้ จะเรียกว่าเป็น
 ระบบการศึกษาที่สมบูรณ์ไม่ได้¹⁵

อิสรภาพในความหมายที่ถูกต้อง มนุษย์ที่เดินทางถูกต้อง โดยมีแนวความคิดที่ถูกต้อง ก็จะ
 เข้าใจว่า อิสรภาพของมนุษย์อยู่ที่การมีความสุขที่ขึ้นต่อสิ่งภายนอกน้อยที่สุด หรือการมีความสุขได้
 ด้วยตนเองโดยไม่ต้องอาศัยสิ่งภายนอกนั้นคืออิสรภาพของเขา ความเข้าใจนี้จะทำให้เขาพัฒนาตัวเอง
 ให้มีความสุขได้โดยลำพังจิตปัญญาของ ตนเองมากยิ่งขึ้น จนไม่ขึ้นต่อสิ่งแวดล้อมภายนอกในการที่จะ
 มีความสุข เมื่อมนุษย์มีแนวความคิดที่ เกี่ยวกับความหมายของชีวิต ทั้งในเรื่องอิสรภาพและความสุข
 ถูกต้องแล้ว เขาก็จะสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม ทางกายภาพ คือธรรมชาติแวดล้อม อย่างเกื้อกูลกันซึ่ง
 สำหรับตัวเขาเองก็เพียงให้มีอิสรภาพทางกายหาวัตถุได้โดยไม่ขาดแคลน แล้วก็พ้นภัยทางกายในภาวะ
 เช่นนี้ในที่สุด อิสรภาพขั้นสุดท้ายที่แท้จริงก็คือการมีอิสรภาพภายใน ที่จะทำให้มนุษย์จัดการกับชีวิต
 ของตนเองได้อย่างถูกต้องและเป็นผลสำเร็จ เขาก็จะมีจิตใจที่พ้นจากอำนาจบีบคั้นครอบงำของกิเลสคือ
 โลภะ โทสะ โมหะ และความทุกข์ใจ ซึ่งเป็นตัวการที่ทำให้เขาเกิดมีปัญหากับภายนอก¹⁶

อิสรภาพเกิดจากการศึกษาที่แท้ อิสรภาพที่เกื้อกูลกันสำคัญนัก เพราะว่าชีวิตของมนุษย์
 นั้นอยู่ท่ามกลางความสัมพันธ์ในระบบของชีวิตบุคคลกับสังคมและธรรมชาติแวดล้อม ถ้ามีการศึกษาที่
 ถูกต้อง ให้ชีวิตของคนพัฒนาอย่างถูกต้อง เขาจะเป็นอยู่ด้วยดี โดยมีชีวิตที่ประสานเกื้อกูลกลมกลืน

¹⁴เรื่องเดียวกัน, หน้า 4-5.

¹⁵เรื่องเดียวกัน, หน้า 17.

¹⁶พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), *พุทธวิธีเพื่อแก้ปัญหาศตวรรษที่ 21*, (กรุงเทพฯ : มูลนิธิพุทธธรรม, 2541), หน้า 34 -35.

กับสิ่งแวดล้อม ทั้งทางสังคมและทางธรรมชาติแวดล้อมนั้น แล้วก็ย้อนมาหนุนให้ชีวิตของเขาเอง เป็นอยู่ด้วยดีอย่างปลอดภัยโปร่งโล่งเบาการศึกษาที่แท้จะให้เกิดผลอย่างนี้¹⁷

ชีวิตที่เข้าถึงอิสรภาพคือความหลุดพ้นจากอำนาจครอบงำของสิ่งแวดล้อม และมีความเป็นใหญ่ในตนเองด้วยการปรับเข้ากับสิ่งแวดล้อมบ้าง รู้จักเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์ ตลอดจนปรับสิ่งแวดล้อมให้เข้ากับตัวบ้าง และการกระทำให้เกิดความสามารถนี้นั่นเอง เรียกว่า การศึกษา อย่างไรก็ตาม ความสำเร็จและความสามารถและการกระทำอย่างนี้จะเกิดขึ้นได้ ต้องมีความรู้ความเข้าใจในสภาวะของสิ่งเหล่านั้น ตามความเป็นจริงเสียก่อน ภารกิจข้อหลังนี้ เป็นหน้าที่ของปัญญา และมนุษย์อย่างเดียวเป็นสัตว์เจ้าปัญญา ดังนั้น การศึกษาจึงเป็นภารกิจของปัญญาและเป็นกิจกรรมของมนุษย์¹⁸

การศึกษาจะต้องพัฒนาคนให้ปฏิบัติด้วยความระมัดระวังใน 2 ระดับ เพื่อรักษาไว้ ซึ่งระบบความสัมพันธ์แบบอิงอาศัยซึ่งกันและกัน และเกื้อกูลกันนั้น

ระดับที่ 1 คือ ระดับประโยชน์ช้อน หรือประโยชน์ชั้นนอก พยายามไม่ให้เกิดการแสวงหาประโยชน์ตนเป็นไปโดยขัดแย้ง หรือกระทบกระทั่งบั่นทอนทำลายประโยชน์ของผู้อื่น เท่าที่จะเป็นไปได้

ระดับที่ 2 ที่สำคัญกว่านั้นคือระดับประโยชน์พื้นฐาน จะต้องไม่ให้เกิดการแสวงหาประโยชน์ตนนั้นเป็นการทำลายก่อความเสียหายต่อประโยชน์ของชีวิตหรือประโยชน์ของมนุษย์ที่เป็นกลาง ๆ

จุดหมายของชีวิตและการศึกษาพุทธศาสนาสอนว่า ชีวิตที่ดียิ่งจะต้องดำเนินให้บรรลุถึงจุดหมาย 3 ชั้นคือ

1. ประโยชน์ปัจจุบัน หรือจุดมุ่งหมายที่มองเห็นของชีวิตนี้ คือ ประโยชน์ทางด้านสุขภาพ เศรษฐกิจ สังคม การเมือง เช่น มีทรัพย์สินที่จะพึ่งตนเองได้ในทางเศรษฐกิจ ทางสังคมก็มีเพื่อนฝูงรักใคร่มีบริวาร มีสถานะเป็นที่ยอมรับของคนทั้งหลาย เหล่านี้เรียกว่า เป็นประโยชน์เบื้องต้น

2. ประโยชน์เบื้องต้น คือ มีชีวิตที่ดียิ่ง มีคุณค่า มีคุณธรรมความดี เป็นประโยชน์ ทำให้ความมั่นใจในคุณค่าของชีวิตของตน เริ่มตั้งแต่เป็นผู้มีความประพฤติดีงาม มีปัญญารู้เข้าใจโลกและชีวิตพอสมควรได้ทำความดีงามบำเพ็ญประโยชน์ไว้ เป็นความมั่นใจในคุณค่าของชีวิตของตนเอง ซึ่งเชื่อมโยงไปถึงโลกหน้าด้วย คือทำให้มีความมั่นใจในชีวิตเบื้องต้น ไม่ต้องกลัวปรโลก จึงเป็นประโยชน์ระยะยาวต่างจากข้อแรกที่เป็นประโยชน์เฉพาะหน้าระยะสั้น

3. ประโยชน์สูงสุด คือ การมีจิตใจเป็นอิสระ ด้วยปัญญาที่รู้เท่าทันความจริงของโลกและชีวิต หลุดพ้นจากความครอบงำของกิเลสและความทุกข์ สามารถทำจิตให้ปลอดภัยโปร่งใสได้ทุกเวลา

¹⁷พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), *พุทธธรรมกับการฝึกหัดครู*, (กรุงเทพฯ : ศูนย์สื่อสิ่งพิมพ์แก้วเจ้าจอม, 2551), หน้า 136.

¹⁸พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), *ปรัชญาการศึกษาของไทย ภาคพุทธธรรม*, อ่างแล้ว, หน้า 9.

แม้จะมีอารมณ์เข้ามากระทบก็ไม่หวั่นไหว ไม่ขุ่นมัวไม่เศร้าหมอง แต่โปร่งโล่ง ปราศจากทุกข์ เป็นประโยชน์สูงสุดเรียกว่า ปรมัตถ์ รวมเป็นประโยชน์หรือจุดมุ่งหมาย 3 ชั้น คือ

1. ประโยชน์ปัจจุบันต่อหน้า ตาเห็นได้
2. ประโยชน์เบื้องหน้าลึกล้ำ ระยะเวลา
3. ประโยชน์สูงสุด หลุดพ้น เหนือกาล

อนึ่ง ถ้าแบ่งตามแนวราบประโยชน์นั้นจะแยกเป็น 3 ประเภท คือ

1. ประโยชน์ตน
2. ประโยชน์ผู้อื่น
3. ประโยชน์ร่วมกันทั้งสองฝ่าย

ประโยชน์ตนเองก็ต้องทำให้ได้ 3 ชั้น ทั้งปัจจุบัน เบื้องหน้าและสูงสุด ส่วนประโยชน์ผู้อื่นก็ต้องช่วยให้เขาบรรลุทั้ง 3 ชั้นนั้น และประโยชน์ส่วนรวมร่วมกันทั้งสองฝ่าย ก็ต้องส่งเสริมสนับสนุนการมีส่วนร่วมทั้งรูปธรรม นามธรรม ซึ่งจะช่วยให้ทั้งตนและผู้อื่น ก้าวหน้าไปในการบรรลุประโยชน์ทั้งสามขั้นข้างต้น เช่น กิจกรรมดิงาม และวัฒนธรรมประเพณี ที่ส่งเสริมปัญญาและกุศลธรรมของชุมชนทั้งหมด¹⁹

ความมุ่งหมายของการศึกษา ว่าโดยประโยชน์ที่ชีวิตพึงได้รับและพึงทำให้เกิดมีประโยชน์ที่เป็นจุดหมาย หรือจุดหมายของชีวิต คือ ความมุ่งหมายของการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องท่านเรียกสั้น ๆ ว่า วัตถุประสงค์ หรือ อรรถ วัตถุประสงค์นั้นท่านแยกไว้เป็น 2 ชุด ชุดละ 3 ด้าน หรือระดับ แล้วแต่จะมองในแนวตั้งหรือแนวราบ

1. ประโยชน์หรือจุดหมายของชีวิต 3 อย่าง ตามแนวตั้ง วัตถุประสงค์²⁰ ประโยชน์หรือจุดหมายที่ชีวิตแต่ละชีวิตควรเข้าถึง และสร้างสรรค์ขึ้น แยกได้เป็น 3 ระดับ ซึ่งแต่ละชีวิตจะเข้าถึงและสร้างสรรค์ได้ไม่เท่ากัน แต่ทุกชีวิตควรมีให้ครบทุกระดับ แม้จะมากบ้างน้อยบ้างและควรพัฒนาตนให้เข้าถึงได้มากยิ่งขึ้น ๆ ขึ้นไป คือ 1. ประโยชน์บัดนี้ หรือประโยชน์ขั้นที่ตามองเห็น คือ ประโยชน์ที่เห็น ๆ กันได้เฉพาะหน้า ได้แก่ ทรัพย์สิน เกียรติยศ หรือฐานะในสังคม ไมตรีหรือมิตรบริวาร และชีวิตครอบครัวที่เป็นสุข ประโยชน์ระดับนี้จะต้องเกิดมีขึ้น หรือให้เป็นการแสวงหากำลังความเพียรพยายาม และสติปัญญาของตนโดยชอบธรรม จึงอาศัยการศึกษาในด้านที่ทำหน้าที่ถ่ายทอดศิลปวิทยา หรือวิชาการและวิชาชีพต่าง ๆ เป็นหลัก ประโยชน์ระดับนี้เรียกว่า ทัศนธรรมิกัตถะ 2. ประโยชน์เบื้องหน้า หรือประโยชน์ขั้นที่ลึกลงจากตามองเห็น คือ ประโยชน์ลึกลงจากที่มองเห็นกันเฉพาะหน้า เป็น

¹⁹พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), *พุทธศาสนากับการแนะแนว*, (กรุงเทพฯ : ศูนย์แนะแนวการศึกษา กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, 2554) หน้า 50-51.

²⁰พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), *สยามสามไตร*, อ่างแก้ว, หน้า 200-203.

ประโยชน์ด้านคุณค่าของชีวิตด้านใน หมายถึง ความเจริญงอกงามของชีวิตจิตใจที่ก้าวหน้าพัฒนาขึ้น ด้วยคุณธรรม จนมั่นใจในความมีชีวิตที่ดีของตน ไม่ต้องห่วงกลัวต่อความตายและปรโลก ประโยชน์ระดับนี้เกี่ยวกับคุณธรรมภายในจิตใจและความประพฤติที่ซอซอธรรม จึงอิงอยู่กับการศึกษาในด้านทำหน้าที่และนำวิธีดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง และพัฒนาตนให้เป็นผู้ที่สมบูรณ์ ประโยชน์ขั้นนี้เรียกว่า สัมปรายิกัตถะ 3. ประโยชน์สูงสุด หรือประโยชน์ขั้นหลุดพ้นเป็นอิสระอยู่เหนือโลก ซึ่งเป็นสาระแท้จริงของ ชีวิต คือ ความมีจิตใจเป็นอิสระ ปลอดโปร่ง ผ่องใส เบิกบาน สามารถแก้ปัญหาในจิตใจได้ สิ้นเชิง อยู่อย่างไร้ทุกข์ ได้ประจักษ์ความสุขประณีตภายในที่บริสุทธิ์สงบเย็นสว่างไสวเบิกบานโดยสมบูรณ์ จึงต้องอาศัยการศึกษาในด้านที่ทำหน้าที่ในระดับของการพัฒนาปัญญาอย่างสูงสุด ประโยชน์ขั้นนี้เรียกว่า ปรมาตถ์ ตามหลักพระพุทธศาสนา ถือว่า ผู้ที่บรรลุประโยชน์หรือจุดหมายแห่งชีวิต (อัตถะ) อย่างน้อย 2 ขั้นแรกแล้ว จึงจะเรียกได้ว่าเป็นบัณฑิต

2. ประโยชน์หรือจุดหมายของชีวิต 3 อย่าง ตามแนวทางการศึกษาพึงพัฒนาคนให้สามารถเพื่อแผ่ขยาย หรือกระจายประโยชน์ออกไปได้อย่างกว้างขวาง ทั่วไปทั้งหมด ประโยชน์ที่เป็นจุดหมายซึ่งชีวิตควรทำให้มีขึ้น จึงแบ่งออกได้ตามแนวราบเป็น 3 ประเภท ดังนี้ 1. ประโยชน์ตน (อัตตัตถะ) คือ การบรรลุจุดหมายแห่งชีวิตของตน ได้แก่ ประโยชน์ 3 ในหมวดก่อนนั้น ซึ่งเป็นผลเกิดขึ้นแก่ตน โดยเฉพาะ เป็นการเสวยผลที่ดีของการมีชีวิตโดยสมบูรณ์ เน้นการพึ่งตนได้ในทุกระดับ เพื่อความไม่ต้องเป็นภาระแก่ผู้อื่น และเพื่อความเป็นผู้พร้อมที่จะบำเพ็ญกิจเพื่อผู้อื่น และกิจทุกอย่าง อย่างได้ผลดี 2. ประโยชน์ผู้อื่น (ปรัตถะ) คือ การช่วยเหลือสนับสนุนให้ผู้อื่นบรรลุจุดหมายแห่งชีวิตของเขาได้แก่ ประโยชน์ 3 อย่างในหมวดก่อนนั้น ซึ่งเป็นผลที่จะช่วยทำให้เกิดขึ้นแก่คนอื่นมุ่งประสงค์ประสงค์ประสงค์ให้เขาสามารถพึ่งตนเองได้ โดยการทำหน้าที่เป็นกัลยาณมิตรให้ เป็นต้น 3. ประโยชน์ทั้งสองฝ่าย หรือ ประโยชน์ร่วมกัน (อุภยัตถะ) คือ การสร้างสรรค์ปัจจัยที่เอื้ออำนวย ให้ทุกคนทุกฝ่าย ทั้งสังคมบรรลุจุดหมายแห่งชีวิตทั่วกัน ได้แก่ ประโยชน์ 3 อย่างในหมวดก่อนนั้น ที่เป็นผลเกิดขึ้นทั้งแก่ตนเองและคนอื่น ๆ หรือแก่สังคม แก่ชุมชนอันเป็นส่วนรวม โดยเฉพาะสภาพแวดล้อม และความเป็นอยู่อันเอื้ออำนวยแก่การปฏิบัติเพื่อบรรลุอัตตัตถะ และการบำเพ็ญปรมาตถ์ของทุก ๆ คน²¹

การศึกษามีหน้าที่สำคัญ ที่จะต้องช่วยให้คนฝึกฝนพัฒนาตนที่จะดำเนินชีวิตอย่างถูกต้อง หรือรู้จักดำเนินชีวิตให้เป็น จึงต้องมีการศึกษาให้รู้จักเสพ รู้จักบริโภค รู้จักคบหา ซึ่งพูดง่าย ๆ การดำเนินชีวิตที่ดี ก็คือ การกินเป็น ใช้เป็น บริโภคเป็น และคบคนเป็นการดำเนินชีวิตที่ดีของเราคือ การเกี่ยวข้องกับสิ่งทั้งหลายอย่างได้ผลดีให้ได้ประโยชน์ เริ่มแต่กินอาหารก็ต้องกินเป็น ให้ได้คุณค่าที่ส่งเสริมคุณภาพชีวิต ทำให้มีสุขภาพดี การใช้สิ่งของต่าง ๆ ต้องพิจารณาว่าจะใช้อย่างไรให้เกิดประโยชน์แก่ชีวิต ต้องรู้จักเลือก เช่น มองในแง่ว่าใช้ให้ทนทานและประหยัดใช้ให้เป็นประโยชน์นาน

²¹พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), *การศึกษาเครื่องมือพัฒนาที่ยังต้องพัฒนา*, อ่างแล้ว, หน้า 147-151.

ที่สุดและใช้ให้สนองสัมฤทธิ์คุณค่าที่แท้จริง ตลอดจนรู้จักใช้เวลา หรือบริโภควเวลาเป็น รวมแล้วก็เป็นเรื่องของการรู้จักถือเอาประโยชน์จากสิ่งทั้งหลาย²²

หน้าที่ของการศึกษาที่แท้การศึกษาที่มีหน้าที่สร้างสรรค์ทั้งสองด้านไปพร้อมกัน คือ การพัฒนาชีวิตบุคคลให้ถึงสมบูรณ์ และสร้างสรรค์อารยธรรมที่ส่งเสริมให้ระบบความสัมพันธ์ของสรรพสิ่งเจริญงอกงามไปในวิถีทางที่เกื้อกูลกันยิ่งขึ้น ๆ สรุปอีกครั้งหนึ่งว่า การศึกษาที่แท้ คือ การพัฒนาชีวิตบุคคลให้สมบูรณ์พร้อมไปด้วยกันกับการสร้างสรรค์อารยธรรมที่ยั่งยืน²³

หน้าที่หลักของการศึกษา 2 ประการ การศึกษานั้นมีหน้าที่หลัก 2 ประการดังนี้

1. หน้าที่ถ่ายทอดศิลปวิทยา หมายถึง การถ่ายทอด รักษา ส่งเสริมเพิ่มพูนวิชาการและวิชาชีพตลอดจนสืบทอดมรดกวัฒนธรรมทางวิชาการของมนุษย์ ซึ่งมีทั้งภารกิจระยะสั้นและระยะยาว ระยะสั้นก็คือ สำหรับบุคคลแต่ละคนหรือแต่ละชีวิต ระยะยาวก็คือ อารยธรรมที่สืบทอดต่อกันไปของมนุษยชาติ

2. หน้าที่ในการชี้แนะให้รู้จักดำเนินชีวิตที่ดำรงถูกต้องและการฝึกฝนพัฒนาตนจนถึงความสมบูรณ์อันนี้เป็นหน้าที่ซึ่งเป็นเรื่องของการศึกษาแท้ ๆ เป็นเนื้อตัวแท้ ๆ ของการศึกษา²⁴

การทำหน้าที่ด้านที่ 2 ของการศึกษาที่ว่าเป็นการฝึกฝนคนให้รู้จักดำเนินชีวิตที่ดำรง รู้จักพัฒนาตนให้เป็นคนที่สมบูรณ์นั้น เรียกว่าเป็นการสร้างบัณฑิต ส่วนการทำหน้าที่ด้านที่ 1 ที่ว่าเป็นการถ่ายทอดศิลปวิทยา ให้สามารถจัดเจนในวิชาการและวิชาชีพที่จะนำไปเลี้ยงชีวิตของตน ตลอดจนไปพัฒนาสังคมประเทศชาตินั้น เรียกว่าเป็น การสร้างเครื่องมือให้แก่บัณฑิต²⁵

หน้าที่ที่แท้ของการศึกษา การศึกษาทำหน้าที่แยกได้เป็น 2 ด้าน คือ

1. การศึกษาทำหน้าที่ดำรงรักษาและถ่ายทอดศิลปวิทยาการ หรือจะเรียกว่าวิชาการตลอดจนวัฒนธรรมให้แก่สังคม ถ้ามองในแง่แคบ ๆ ก็เริ่มตั้งแต่ ครูทำหน้าที่ถ่ายทอดวิชาความรู้หรือศิลปวิทยาให้แก่ศิษย์ และแคบเข้ามาอีกก็คือ ถ่ายทอดวิชาชีพ หรือวิชาท่ามาหากิน ทำให้ลูกศิษย์ได้ความรู้ไปท่ามาหาเลี้ยงชีพให้แก่ตนเอง

2. การศึกษาทำหน้าที่พัฒนาคนในแง่นี้ ความหมายที่เป็นรูปธรรมคือ ครูช่วยให้บุคคลได้พัฒนาตัวของเขาให้มีชีวิตที่ดีและเป็นสมาชิกที่สร้างสรรค์สังคม หน้าที่นี้ก็แยกได้เป็น 2 ระดับ คือ

²²พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), *รุ่งอรุณของการศึกษา*, (กรุงเทพฯ : พิมพ์สวຍ, 2546), หน้า 70-71.

²³พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), *การศึกษาเพื่ออารยธรรมที่ยั่งยืน*, (กรุงเทพฯ : สหธรรมิก, 2542), หน้า 128.

²⁴พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), *การศึกษาเครื่องมือพัฒนาที่ยังต้องพัฒนา*, (กรุงเทพฯ : สหธรรมิก, 2541), หน้า 75-76.

²⁵พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), *การศึกษาเครื่องมือพัฒนาที่ยังต้องพัฒนา*, (กรุงเทพฯ : สหธรรมิก, 2541), หน้า 80.

พัฒนาให้เป็นทรัพยากรมนุษย์ที่ดีอย่างหนึ่ง และความหมายที่กว้างกว่าคือ พัฒนาตัวคนหรือพัฒนาความเป็นมนุษย์²⁶

สรุปหน้าที่ของการศึกษา โดยหน้าที่ของการศึกษาในความหมายนี้มีดังนี้

1. ฝึกฝนพัฒนาคนให้รู้จักปฏิบัติต่อชีวิต หรือดำเนินชีวิตอย่างถูกต้องมีความสุข
2. ฝึกสอนให้คนรู้จักแก้ปัญหาชีวิต และหาทางออกจากความทุกข์ได้ด้วยดี โดยไม่ก่อให้เกิดโทษพิษแก่ผู้อื่นและแก่สังคม
3. พัฒนาคนให้รู้จักแสวงหา และเสพความสุขทางวัตถุอย่างถูกต้อง ปราศจากโทษพิษภัย ไร้การเบียดเบียน และพร้อมที่จะใช้สิ่งอำนวยความสะดวกนั้น ๆ ในทางที่เกื้อกูลแก่ผู้อื่นและแก่สังคม
4. พัฒนาคนให้พร้อมและมีความสามารถบางอย่าง ในการที่จะเอื้ออำนวยความสุขแก่ผู้อื่น และแผ่ขยายความสุขออกไปในสังคม²⁷

การทำหน้าที่ทางการศึกษาในการทำหน้าที่ทางการศึกษา เมื่อมองจากภายนอก ในฐานะเป็นกัลยาณมิตร ผู้รับผิดชอบสังคมผู้บริหาร ตลอดจนพ่อแม่ โดยเฉพาะผู้ที่เป็นครูเป็นอาจารย์ จะต้องทำสิ่งที่คล้ายกับตรงข้ามกันสองอย่างเข้ามาประสานกัน คือ

1. ด้านภายนอก จัดสรรสิ่งที่ดีที่สุดให้แก่เด็ก ให้เด็กได้สิ่งแวดล้อมที่ดีที่เกื้อกูล และพร้อมกันนั้น
2. ภายในเด็ก พัฒนาให้เด็กสามารถเอาประโยชน์ได้จากสิ่งแวดล้อมที่เลวที่สุด ถ้าเมื่อใดเด็กมีความสามารถอย่างที่สองภายในตัวเอง เขาจะพึ่งตนเองได้ และเป็นความสำเร็จในการศึกษา หมายความว่า เด็กที่พัฒนาดีแล้วนี้ ไม่ว่าจะเขาจะเจอกับสภาพแวดล้อมหรือสถานการณ์อะไร จะต้องเก่งจนสามารถจับเอาประโยชน์ได้จากสิ่งเหล่านั้นทุกอย่าง ไม่ว่าจะดีหรือร้าย²⁸

ภารกิจสำคัญของการศึกษา ก็คือ การฝึกอบรมบุคคลให้พัฒนาปัญญา ให้เกิดความรู้ความเข้าใจในข้อเท็จจริง และสภาวะของสิ่งทั้งหลาย มีทัศนคติต่อสิ่งทั้งหลายอย่างถูกต้องปฏิบัติและจัดการกับสิ่งทั้งหลายตามที่ควรจะเป็นเพื่อให้เกิดเป็นประโยชน์ตน คือ ความมีชีวิตอยู่อย่างสำเร็จผลดีที่สุด มีจิตใจเป็นอิสระ มีสุขภาพจิตสมบูรณ์ และประโยชน์ผู้อื่น คือ สามารถช่วยสร้างสรรค์ประโยชน์สุขแก่ชนทั้งหลายที่อยู่ร่วมกันเป็นสังคมได้²⁹

²⁶พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), *การศึกษาเพื่ออารยธรรมที่ยั่งยืน*, อ่างแล้ว, หน้า 8-9.

²⁷พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), *การศึกษาเครื่องมือพัฒนาที่ยังต้องพัฒนา*, อ่างแล้ว, หน้า 146.

²⁸พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), *การสร้างสรรค์ปัญญาเพื่ออนาคตของมนุษยชาติ*, (กรุงเทพฯ : อักษรสยามการพิมพ์, 2539), หน้า 70-71.

²⁹พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), *รู้หลักก่อนแล้วศึกษาและสอนให้ได้ผล*, (กรุงเทพฯ : ธรรมสภา, 2551), หน้า 181-182.

ความเปลี่ยนแปลงทั้งหมดนี้ต้องเริ่มที่ใจ ใจที่จะทำการเปลี่ยนแปลงนี้ได้สำเร็จ ก็คือ จิตใจที่เข้าถึงความสงบ อิสระภาพและความสุขภายใน หากเราหวังจะสถาปนาสันติภาพในโลกนี้ให้สำเร็จ เราจะต้องฝึกฝนพัฒนาตนเองให้สามารถประสบสันติสุขภายใน และความสุขที่เป็นอิสระ ด้วยความหลุดพ้นจากความใฝ่ทะยานหาสิ่งเสพบำเรอสุข ความใฝ่แสวงอำนาจ และบรรดาวิถีที่ก่อให้เกิดความแก่งแย่งและแบ่งแยกทั้งหลาย ภาวะนี้จะสำเร็จได้ก็ต้องมีการฝึกฝนพัฒนาบุคคล ซึ่งก็คือ ภารกิจของการศึกษา³⁰ โดยภารกิจของการศึกษาแยกออกเป็น 2 อย่างคือ

1. การศึกษาที่ช่วยให้คนพัฒนาชีวิตที่ดีงามและเป็นส่วนร่วมในการสร้างสรรค์สังคม
 2. การศึกษาจะต้องสร้างคนให้เป็นบัณฑิตและช่วยให้เครื่องมือแก่บัณฑิตไปใช้ประโยชน์
- การศึกษาจะประสบความสำเร็จได้ต้องเข้าถึงเนื้อหาของการศึกษา คือ การพัฒนาคนให้มีชีวิตที่ดีงาม และเป็นส่วนร่วมสร้างสรรค์สังคมด้วย ไม่ใช่มองแค่ให้เขามีอาชีพ มีการงาน มีศิลปวิทยาเท่านั้นเพราะสิ่งเหล่านี้เป็นเพียงเครื่องมือซึ่งอาจใช้ในทางร้ายหรือทางดีก็ได้ โดยเฉพาะถ้ามีแนวความคิดที่ผิดแล้ว ก็จะไม่สามารถแก้ไขปัญหาของโลกได้³¹

การศึกษาต้องปลูกจิตสำนึกของนักเรียน การศึกษานี้มีภารกิจอย่างหนึ่งที่จะต้องทำให้ได้ คือ การที่จะต้องปลูกจิตสำนึกของนักเรียน นักศึกษา นิสิตทั้งหลาย เวลานี้บ่นกันมากกว่า นิสิตนักเรียน ไม่ค่อยมีจิตสำนึกในเรื่องสังคม หรือจิตสำนึก ต่อพระศาสนา แม้แต่ในวงการพระสงฆ์เอง ความรักพระศาสนาก็ไม่ค่อยมี ฉะนั้น แรงใจที่จะทำกิจเพื่อประโยชน์ส่วนรวมจึงอ่อนแอ ในฝ่ายของบ้านเมืองก็เช่นเดียวกัน ผู้เรียนจะต้องมีจิตสำนึกต่อสังคมอย่างจริงจัง ที่จะทำให้เกิดกำลังและความอาจหาญแก้อุปสรรคขัดแย้งที่จะสร้างสรรค์ทำประโยชน์ให้แก่ประเทศชาติต่อไป มิฉะนั้นคนรุ่นใหม่ก็อาจจะถูกสิ่งล่อเร้า ยั่วยวน ชักจูงให้เขวออกหรือลงไปจมอยู่ในการเสพบริโภค อย่างที่เราเรียกกันว่า บริโภคนิยม ตลอดจนอบายมุขต่าง ๆ ได้ง่ายสภาพที่เป็นอยู่ในปัจจุบันนี้ ที่ผู้คน เยาวชน จนกระทั่งเด็กนักเรียน หมกมุ่นมัวเมา มีอบายมุขมา จนต้องจัดระเบียบสังคมกันนี้ ก็คงจะเป็นเพราะเหตุนี้ คือ ต้องสืบเนื่องจากการศึกษาด้วย เพราะการศึกษาในประเทศของเราไม่สามารถปลูกจิตสำนึกทางสังคมให้เกิดขึ้น³²

หน้าที่การศึกษาต้องพัฒนาแนวคิดใหม่ อุดมคติว่าโลกที่เป็นสุขไร้การเบียดเบียนนี้ จะสำเร็จได้ ก็ด้วยการพัฒนามนุษย์ที่เป็นองค์ประกอบ พิเศษของธรรมชาติ ให้ไปเป็นส่วนร่วมที่ดีที่เกื้อหนุนระบบนั้น อันนี้ก็คือหน้าที่ของการศึกษานั้นเอง ที่จะพัฒนามนุษย์ เริ่มตั้งแต่ให้เด็กมีแนวคิดมี

³⁰พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), *คำปราศรัยของพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) ในพิธีรับถวายรางวัลการศึกษาเพื่อสันติภาพ ขององค์การยูเนสโก ปี 2537*, (กรุงเทพฯ : ศูนย์สื่อและสิ่งพิมพ์แก้วเจ้าจอม มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา, 2551), หน้า 14.

³¹พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), *การศึกษาเพื่ออารยธรรมที่ยั่งยืน*, อ้างแล้ว, หน้า 109-110.

³²พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), *การศึกษากับเศรษฐกิจ*, อ้างแล้ว, หน้า 8.

ทัศนคติในการมองโลก ว่าเป็นระบบความสัมพันธ์ที่เราเองเป็นส่วนร่วมอันหนึ่ง และเราเป็นส่วนร่วมพิเศษ ที่จะต้องพัฒนาตัวเองให้มีชีวิตที่ดีของตนเอง และร่วมเกื้อหนุนโลกให้ตั้งงามจนเป็นโลกที่เป็นสุขไว้การเบียดเบียน³³

การศึกษาต้องเปลี่ยนความต้องการได้ คนผู้มีการพัฒนาที่ถูกต้อง จะไม่กลัวความยาก ถ้าคนกลัวความยาก ชีวิตก็พัฒนาไม่ได้ สังคมก็พัฒนาไม่ไปถ้ากลัวความผืนใจ ก็ให้รู้จักแก้ และมันก็แก้ได้ อย่างที่บอกแล้วว่า เราสามารถเปลี่ยนความผืนใจของเด็กให้เป็นความเต็มใจ พลิกความผืนใจเป็นความเต็มใจไปเลย ถ้าเราเก่งจริง ก็สามารถเปลี่ยนทัศนคติ เปลี่ยนความต้องการได้ พัฒนาคุณสมบัติใหม่ ๆ ขึ้นมาในใจในชีวิตได้ ทำบัญชีปัจจัยภายในที่พึงประสงค์ขึ้นมาแล้วสร้างมันเลย ความเปลี่ยนแปลงที่ตั้งงามก็จะเกิดขึ้นนี่คือการพัฒนา ไม่ใช่ยอมแพ้ปล่อยกันอยู่แค่นั้น ถ้าการศึกษาช่วยอันนี้ไม่ได้ จะเรียกว่าเป็นการศึกษาได้อย่างไร³⁴

ปัญหาการศึกษาและการแก้ปัญหาการศึกษาการที่จะใส่ใจ เอาใจใส่ต่อปัญหาการศึกษา ก็คือ มองปัญหาของสังคมทั้งหมดหรือทั้งโลก เพราะว่าปัญหาที่กล่าวมาทั้งหมดนั้น เราพูดได้ว่า เป็นปัญหาที่เกิดจากคน แล้วการศึกษาก็มีหน้าที่ที่จะสร้างคนหรือพัฒนาคน ทำให้เป็นคนดีมีคุณภาพ ถ้าคนยังมีปัญหามาก ก็แสดงว่า การศึกษายังทำหน้าที่ได้ไม่สำเร็จผลด้วยดี³⁵

ถ้าการศึกษาเป็นตัวเหตุปัจจัยที่ทำให้เกิดปัญหา ก็ต้องถือเป็นเรื่องใหญ่ ที่ต้องเอาใจใส่อย่างมากเพราะหน้าที่โดยตรงของการศึกษานั้นเป็นตัวแก้ปัญหาก่อน ถ้าการศึกษาผิดพลาด กลายเป็นตัวก่อปัญหาเราก็กต้องมาแก้ไขปัญหาก่อนที่ตัวการศึกษา เพื่อให้ได้การศึกษาที่ถูกต้อง ให้เป็นการศึกษาที่แท้จริงที่จะเป็นตัวแก้ปัญหาก่อน³⁶

การที่จะแก้ปัญหาการศึกษา หรือจะแก้ปัญหาสังคมไทยได้นั้น อาตมภาพถือหลักว่า จะต้องเข้าถึงพื้นฐานของไทย และจะต้องไล่ให้ทันความคิดชีวิตสังคมฝรั่ง ต้องทั้งสองอย่างจึงจะสำเร็จ³⁷

³³พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), *การเสริมสร้างคุณลักษณะเด็กไทย*, (กรุงเทพฯ : ศูนย์สื่อและสิ่งพิมพ์แก้วเจ้าจอม มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา, 2554), หน้า 71.

³⁴พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), *ข้อคิดเพื่อการศึกษา*, (กรุงเทพฯ : ศูนย์สื่อและสิ่งพิมพ์แก้วเจ้าจอม มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา, 2551), หน้า 40.

³⁵พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), *การศึกษาเครื่องมือพัฒนาที่ยังต้องพัฒนา*, (กรุงเทพฯ : สหธรรมิก, 2541), หน้า 13-14.

³⁶พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), *การศึกษาทางเลือกว่าวิวัฒนาการหรือวิบัติ ในยุคโลกไร้พรมแดน*, (กรุงเทพฯ : สหธรรมิก, 2546), หน้า 4.

³⁷พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), *มองอเมริกา มาแก้ปัญหาไทย*, (กรุงเทพฯ : สหธรรมิก, 2541), หน้า 57.

แนวความคิดการจัดการศึกษาสุดโต่ง เราต้องระวัง แนวคิดฝรั่งนี้มีข้อสังเกตว่ามักไปสุดโต่ง พอไปทางนี้สุด แล้วก็ตีกลับไปตรงข้ามทางโน้น เหมือนอย่าง child-centered กับ teacher-centered คือไปทางนี้สุด แล้วก็ไปทางโน้นสุด³⁸

การศึกษาสุดโต่ง คือการศึกษาที่ถือเด็กเป็นศูนย์กลาง ของพวกสายก้าวหน้า (progressive) นี้ เน้นการร่วมมือกัน (Cooperation) กับทั้งคำนึงถึงตัวเด็กเป็นสำคัญ พวกฝ่ายตรงกันข้ามคือพวกสายประเพณี (traditional) หรือฝ่ายอนุรักษ (conservative) ซึ่งเน้นการแข่งขัน (competition) และยึดเกณฑ์กำหนดทั้งทางวิชาการ ทางระเบียบวินัยความประพฤติและคุณสมบัติทั้งหลาย ที่ตั้งไว้เป็นสำคัญ ถือว่าเด็กจะต้องทำให้ได้ตามกำหนดให้ถึงเกณฑ์นั้น ก็มองการศึกษาแบบก้าวหน้าถือเด็กเป็นศูนย์กลางนี้ ว่าจะทำให้เด็กอ่อนแอทั้งอ่อนวิชาความรู้ อ่อนวินัย และอ่อนแอในบุคลิกภาพ พร้อมกันนั้นก็มีการศึกษาอีกไม่น้อย ที่มองว่า สองพวกนี้ทั้งสายก้าวหน้า และสายสืบประเพณีหรือพวกอนุรักษนั้น เป็นพวกสุดโต่ง อะไรดี ไม่ว่าของฝ่ายไหน ก็ควรจะรู้จักเลือกใช้³⁹

โดยการศึกษาแบบมีเด็กเป็นศูนย์กลางการศึกษานั้นไม่ใช่จะมามุ่งจัดตั้งความสุขให้แก่เด็ก แต่เป้าหมายสำคัญอยู่ที่จัดสรรโอกาสให้เด็กสามารถทำการสร้างสรรค์ด้วยตัวเองซึ่งหมายถึงการที่เขาจะมีความสุขจากการทำ ที่เป็นการพัฒนาสูงขึ้นไปด้วย⁴⁰

ทั้งนี้ การศึกษาแบบ child-centered ที่แปลกันว่า มีเด็กเป็นศูนย์กลาง นี้ก็เป็นปัญหาในเรื่องความเข้าใจ ถ้าไม่ศึกษาให้ชัด ดูแค่ตัวถ้อยคำแล้วตีความเอาเอง บางทีก็มองความหมายเพี้ยนไปหมดบางคนถึงขนาดเข้าใจว่า child-centered เอาเด็กเป็นศูนย์กลาง คือเอาใจเด็ก หรือตามใจเด็ก ก็เลยเถิด ไปเสียว่าอย่างย่อ การเอาเด็กเป็นศูนย์กลางนั้น คือ เราใช้การจัดตั้งในห้องเรียน ซึ่งเป็นปัจจัยภายนอกเป็นสื่อกระตุ้นให้เกิดคุณสมบัติที่ต้องการ ซึ่งเป็นปัจจัยภายในขึ้นในตัวเด็ก เหมือนกับว่า เราพาเขาเข้ามาทาง ให้เขามีจุดตั้งต้นที่จะสามารถก้าวต่อไปด้วยตนเอง เช่น การเรียนให้สนุก มีความสุขในการเรียน ก็คือเราใช้ความสุขจัดตั้ง เป็นสื่อกระตุ้นให้เด็กเกิดมีความสนใจแล้วก็ใฝ่รู้ ที่จะนำไปสู่การเรียนอย่างมีความสุขด้วยตนเอง เป็นอันว่า การจัดการเรียนให้สนุก มีความสุขในการเรียน ที่เป็นการจัดตั้งความสุขนั้น เป็นวิธีการในการเอาปัจจัยภายนอกมากระตุ้นให้เกิดปัจจัยภายในขึ้นในตัวเด็ก เพื่อเดินหน้าไปสู่เป้าหมาย คือการที่เด็กจะเรียนอย่างเป็นสุขด้วยตนเองต่อไป โดยที่เขาจะไปศึกษาค้นคว้าหาความรู้อย่างมีความสุข เรื่อยไป มิใช่จะต้องมาคอยพึ่งพาอาศัยครู ต้องรอให้มีครูมาอยู่มานำ ฝ้าแต่รอว่า เมื่อไรจะถึงชั่วโมงนี้สักที จะได้เรียนสนุกอย่างเป็นสุข ซึ่งก็ตีในขั้นต้นก่อนถึง

³⁸พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), *พัฒนาการแบบองค์รวมของเด็กไทย*, (กรุงเทพฯ : ธรรมสภา, 2546), หน้า 13-14.

³⁹พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), *สยามสามไตร*, อ่างแล้ว, หน้า 245.

⁴⁰พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), *การเสริมสร้างคุณลักษณะของไทย*, อ่างแล้ว, หน้า 28.

จุดหมาย แต่ถ้าไม่ก้าวต่อไปให้ถึงขั้นที่ว่าแม้จะไม่มีใครมาช่วยมาซักพา เขาก็ริเริ่มและเรียนเองอย่างมีความสุขได้ ถ้าไม่ไปให้ถึงจุดนั้น ก็จบกัน ตัวเด็กเองจะต้องก้าวไปมีความสุขด้วยตัวเองในการเรียน นั่นคือที่หมาย⁴¹

แม้แต่ child-centered education คือการศึกษาที่เด็กเป็นศูนย์กลาง บางทีก็กลายเป็นเข้าใจผิดไปถึงขนาดที่จะปรนเปรอบริการเด็ก ครูต้องไปหาทางทำให้เด็กมีความสุข จะต้องให้ครูอาจารย์นี้คิดมากในการที่จะทำอะไรให้บทเรียนสนุกให้เด็กชอบใจมีความสุขสนุกสนาน อันนี้ถูกต้องในขั้นหนึ่งเท่านั้น ไม่ใช่เป็นจุดหมาย ต้องระวังว่าจะต้องให้มันคับเค็ลหรือส่งต่อสู่ขั้นตอนต่อไปของการพัฒนาในการศึกษา เมื่อออกไปในโลกแห่งความเป็นจริงในภายนอก ก็จะเที่ยวหาแต่ความสำเร็จแบบจัดตั้ง ถ้าไม่มีความสุขจัดตั้ง ก็ทุกข์ถนัด และทุกข์อยู่เรื่อยไป หรือไม่ก็ต้องหาความสุขบนความทุกข์ของคนอื่น ก็เบียดเบียนกัน และสร้างโลกแห่งความทุกข์⁴²

โดยการจัดการศึกษาสุดโต่งตามตะวันตกเราอยู่ท่ามกลางความเป็นจริงของกระแสสังคมเมื่อสังคมโดยเฉพาะในด้านการศึกษามีความเคลื่อนไหวอย่างไร ว่าโดยเชิงประวัติเป็นมาอย่างไร มันเสื่อมลงและเจริญขึ้นอย่างไร Child-Centered Education แข่งกับ Teacher and Subject-Centered Education อย่างโรมันชนะกันตอนไหน ด้วยเหตุผลอะไร เราก็ต้องรู้ ต้องทันด้วย

นำพิจารณาว่าเรื่องนี้บางทีมันกลายเป็นสุดโต่งทั้ง 2 อย่างทางที่ถูกมันน่าจะเป็นมัชฌิมาได้หรือเปล่า มัชฌิมาปฏิบัติก็คือการปฏิบัติจัดดำเนินการที่สอดคล้องกับความเป็นจริงของธรรมชาติการศึกษาที่แท้ก็ต้องสอดคล้องกับความเป็นจริงของธรรมชาติ พุทธถึงการศึกษาก็สอดคล้องกับความเป็นจริงของธรรมดานั้นเราต้องรู้ด้วยปัญญาใช้ใหม่ นี่ก็คือสัมมาทิฐิ เมื่อรู้เข้าใจความเป็นจริงของธรรมดาแล้ว ก็จัดให้สอดคล้องกับความเป็นจริงได้ เรียกว่า มัชฌิมา คือพอดีกับความจริง เมื่อพอดีกับความจริงก็เป็นมัชฌิมาเพราะฉะนั้น การศึกษาในพุทธศาสนาเป็นมัชฌิมา ซึ่งคงไม่ใช่ Child-Centered Education ไม่ใช่ Teacher-and Subject-Centered Education ทั้งนั้นแหละ ทั้งนี้สองอย่างนั้นดีไม่ดีจะเป็นที่ สุดโต่ง 2 ทาง⁴³

อย่างทีกล่าวมาให้ค้นเอาศักยภาพของเด็กขึ้นมา เราก็บอกว่าให้ระวังนะ ศักยภาพของเด็กนั้นดีแล้ว แต่อย่าลืมศักยภาพของชีวิตด้วย เรื่องของคนเราไม่ใช่มีแค่ศักยภาพของเด็ก บางทีเราคิดแคบไป เราต้องดูด้วยว่าศักยภาพของชีวิตหรือศักยภาพของความเป็นมนุษย์นี่คืออะไร อีกตัวอย่างหนึ่ง Child-Centered Education จะเน้นเรื่องความแตกต่างของเด็กในด้านความถนัดอะไรพวกนี้

⁴¹พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), *ข้อคิดเพื่อการศึกษา*, (กรุงเทพฯ : ศูนย์สื่อและสิ่งพิมพ์แก้วเจ้าจอมมหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา, 2551), หน้า 21-23.

⁴²พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), *โลกขึ้นสหัสวรรษใหม่ คนต้องเปลี่ยนแนวคิดใหม่*, อ่างแล้ว, หน้า 19-20.

⁴³พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), *รู้หลักก่อนแล้วศึกษาและสอนให้ได้ผล*, อ่างแล้ว, หน้า 113-115.

แต่อย่าลืมว่าเด็กต่างกัน ไม่ใช่ในเรื่องความถนัดอย่างเดียว ทางพุทธศาสนาให้แยก ความแตกต่างระหว่างบุคคลเป็น 2 ด้าน คือ 1. ด้านอหิมติ คือเรื่องความถนัด ความสนใจ ความพอใจและภูมิหลังอะไรต่างๆ ตลอดจนความเคยชินที่ลงตัวอยู่ตัว ซึ่งท่านเรียกว่า วาสนา อย่างยกตัวอย่างเมื่อกี้ ว่าไปห้างสรรพสินค้า คนหนึ่งเข้าร้านเครื่องปั้นเทีง คนหนึ่งเข้าร้านหนังสือเป็นต้น อย่างนี้เรียกว่าไปตามวาสนา 2. ด้านอินทรีย์ คือ ระดับการพัฒนา เช่นว่า มีศรัทธา มีสติ มีสมาธิ มีปัญญาแค่ไหน พระพุทธเจ้าจะสอนคน ต้องทรงรู้ความแตกต่างระหว่างบุคคลทั้ง 2 ด้าน คือ ด้านอหิมติ เรียกว่า นานาวิมุติตักขณ และด้านอินทรีย์ เรียกว่า อินทรีย์ปโรปริยัตตญาณ

แต่ที่ได้ยินพูดกันอยู่เวลาพูดถึงความแตกต่างของเด็ก มักจะไปเน้นเรื่องความถนัด เรา มักจะพูดถึงด้านเดียว แต่ที่จริงความแตกต่างต้องครบ 2 ด้าน ด้านอินทรีย์นี้ต้องฝึกทุกคน ต้องพยายามให้ได้มากที่สุดสูงสุด ไม่ใช่ไปดูแต่ด้านความถนัดอย่างเดียว ที่นี้ศักยภาพของเด็ก กับศักยภาพของความเป็นมนุษย์ บางทีก็ไม่ใช่อันเดียวกัน เราจะต้องพยายามให้เด็กทุกคนเข้าถึงสุดยอดแห่งศักยภาพของมนุษย์ ใช่หรือไม่ ไม่ใช่เอาแค่ศักยภาพของตัวเองเท่านั้น⁴⁴

การศึกษาจัดตั้งกับการศึกษาที่แท้การศึกษาที่เราจัดทำดำเนินการกันอยู่ในระบบโรงเรียนนี้ก็คือ การศึกษาจัดตั้งนั่นเอง การศึกษาจัดตั้ง ก็คือไม่ใช่ตัวการศึกษาแท้จริง หมายความว่า เป็นการ จัดตั้งเพื่อเอื้อต่อการที่จะเกิดมีการศึกษาหรือการจัดตั้งที่เอื้อต่อการเกิดขึ้นของการศึกษา คือ เรา จัดตั้งการศึกษาที่เป็นรูปแบบนี้ขึ้น เพื่อช่วยให้การศึกษาที่เป็นของจริงเกิดขึ้น หรือพัฒนาขึ้นมาในตัวเด็ก แต่ตัวมันเองไม่ใช่การศึกษาเพราะฉะนั้น ที่เราเรียกว่า การศึกษา ที่มีโรงเรียน มีชั้นเรียนจัดเป็นระดับนั้นระดับนี้ มีกิจกรรมนั้นนี้ จึงเป็นเพียงคำสมมุติที่เรียกกันไป เป็นเพียงการจัดตั้ง ไม่ใช่เนื้อตัวที่แท้ อันนี้เป็นเรื่องสำคัญที่ต้อง เข้าใจให้ชัด เพราะมันจะมีความหมายโยงไปในทุกเรื่อง ให้เรามองการจัดชั้นเรียน และการจัดกิจกรรมทั้งหลาย ในแง่มุมที่ถูกต้อง⁴⁵

โดยการศึกษาจัดตั้งในด้านต่าง ๆ เช่นความสุขจัดตั้งนั้น ก็คือการจัดสรรปัจจัยเกื้อหนุนจากภายนอกที่จะช่วยให้เด็กพัฒนาคุณสมบัติที่เรียกว่าปัจจัยภายในของเขาเองขึ้นมา ที่จะทำให้เขาสามารถออกไปอยู่ในโลกที่เป็นจริงได้อย่างดีที่สุด เขาจะต้องมีคุณสมบัติที่พัฒนาขึ้นในตัวเอง เช่น ความสามารถมีความสุขที่จะเข้าไปอยู่ในสถานการณ์ต่าง ๆ ได้อย่างมีความสุขด้วยตนเอง สร้างความสุขให้กับตนเองได้โดยไม่ต้องรอให้คนอื่นมาจัดตั้งให้ นี่เป็นจุดสำคัญที่ต้องการเน้นในที่นี้⁴⁶

ทั้งนี้ข้อควรระวังเกี่ยวกับการจัดการศึกษาจัดตั้ง ด้วยการจัดตั้ง ก็คือปัจจัยภายนอก ที่มีผู้อื่นจัดสรรให้ แต่เด็กก็คือมนุษย์คนหนึ่ง ซึ่งหลังจากเรียนออกจากสถานศึกษาจัดตั้งแล้วเขาก็ต้องเข้า

⁴⁴เรื่องเดียวกัน, หน้า 115-116.

⁴⁵พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), *การเสริมสร้างคุณลักษณะของเด็กไทย*, อ่างแล้ว, หน้า 25.

⁴⁶เรื่องเดียวกัน, หน้า 24-25.

ไปอยู่ในโลกแห่งความเป็นจริง เมื่อไปอยู่ในโลกแห่งความเป็นจริงนั้น ก็ไม่มีใครมาคอยตามจัดตั้งให้อีก เขาก็อยู่กับความสุขความทุกข์ที่จะมีจะเป็นไปตามธรรมดา เขาจะต้องเผชิญกับสิ่งทั้งหลาย โดยเอาปัจจัยภายในเช่นปัญญาของตนเองมาใช้ปฏิบัติจัดการกับปัญหาและสถานการณ์นั้น ๆ รวมทั้งความสามารถที่จะมีจะสร้างความสุขในตัวเอง ถ้าเราไม่สามารถใช้ความสุขจัดตั้งปลุกเร้าให้เขาเกิดปัจจัยภายในที่จะมีความสุขด้วยตนเอง แต่กลายเป็นทำให้เขามีความสุขที่ขึ้นกับการจัดตั้งแล้ว เขาจะเป็นนักพึ่งพา และจะยิ่งอ่อนแอต่อไป เมื่อไม่มีใครเสนอความสุขจัดตั้งให้ เขาก็จะทุกข์หนัก เพราะฉะนั้นจึงน่ากลัวมากกิจการที่เรียกว่าการศึกษาในปัจจุบัน น่าจะระวังจุดอ่อนนี้ให้มาก ตัวเองก็เป็นการศึกษาจัดตั้งอยู่แล้ว ตอนนี้อยู่ถึงขั้นที่เน้นการจัดตั้งความสุข จึงจะต้องขัดในกระบวนการของการศึกษาที่แท้ในตัวคนเพื่อจะไม่ให้ไหลผิดพลาดไป มิฉะนั้น นอกจากจะไม่พัฒนาความสุขที่แท้จริงขึ้นมาแล้ว ก็จะทำให้เด็กเป็นคนที่ถูกขังขี้แล้ว ก็อ่อนแอด้วย⁴⁷

การปฏิรูปการศึกษา คำว่า ปฏิรูป เป็นคำที่น่าศึกษา ปฏิรูปนั้นมีความหมาย 2 อย่าง คือ

1. ทำให้กลับเข้าสู่รูปเดิม เพราะคำว่า ปฏิ ก็คือ กลับไปเป็นอย่างเก่า หรือกลับเข้าที่ ส่วนรูป ก็คือ รูปแบบ เมื่อรวมเป็น ปฏิรูป จึงแปลว่า ปรับรูป หรือปรับให้เข้าที่ คืออาจจะเกิดความเคลื่อนไหวคลาดออกไป ก็ทำให้เข้าสู่รูปเดิมที่ถูกต้อง

2. ทำให้เหมาะสม หมายความว่า ปรับแก้ให้เหมาะกับสภาพที่เป็นอยู่ เพื่อให้ได้ผลดีตามวัตถุประสงค์การปฏิรูปในที่นี้อาจจะมีความหมายได้ทั้ง 2 อย่าง คือในบางกรณีก็เป็นความหมายแรก บางกรณีก็เป็นความหมายที่ 2⁴⁸

เมื่อมองถึงการที่จะให้เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ ให้มีการเรียนรู้ตลอดชีวิต การศึกษาตลอดชีวิต เป็นต้น ถ้ามองในแง่นี้ การปฏิรูปการศึกษาก็กลับไปเป็นการปฏิรูปที่ใช้ในความหมายแรก คือ กลับเข้าสู่รูปเดิม กลับเข้าที่เดิม เพราะว่าเมื่อเราเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ สร้างบุคคลแห่งการเรียนรู้ เราสร้างศัพท์ใหม่คิดกันว่าโก้ แต่ที่จริงบุคคลแห่งการเรียนรู้ ก็คือนักเรียนนี่แหละ ไข่มุข เป็นศัพท์ที่เก่าที่สุด นักเรียนก็คือผู้ที่เอาจริงเอาจังในการเรียน บุคคลแห่งการเรียนรู้ ก็คือนักเรียนนั่นเอง และนักศึกษาก็เช่นเดียวกันเรียนเป็นภาษาไทย ศึกษาเป็นภาษาสันสกฤต ถ้าเป็นคำบาลีก็เป็นสิกขา ซึ่งแปลว่า เรียนรู้ ก็อยู่ที่เองไม่ได้ไปไหน เมื่อพูดว่าเป็นนักเรียน เป็นบุคคลแห่งการเรียนรู้ อยู่ในสังคมแห่งการเรียนรู้ ที่บอกว่ามันเป็นการปรับให้กลับเข้าสู่รูปเดิม ก็คือว่า ถ้ามองตามหลักพระพุทธศาสนา

⁴⁷พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), *พัฒนาการแบบองค์รวมของเด็กไทย*, (กรุงเทพฯ : คุรุสภาลาดพร้าว, 2541), หน้า 21.

⁴⁸พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), *แนวคิดข้อสังเกตเกี่ยวกับการปฏิรูปการศึกษา*, (กรุงเทพฯ : คุรุสภาลาดพร้าว, 2541), หน้า 2.

เรื่องนี้ชัดเจนอยู่แล้ว แต่เราอาจจะลืมหลักการเดิมไปก็ได้ ตามหลักพระพุทธศาสนาบอกว่า มนุษย์เป็นสัตว์ที่ฝึกได้และต้องฝึก ที่ว่าฝึกก็คือ เรียนรู้ ฝึกหัด พัฒนา⁴⁹

ปฏิรูปการศึกษาที่แท้ต้องถึงขั้นปฏิรูปอารยธรรม การศึกษาในยุคที่ผ่านมานองแนวคิดนี้คือการเอาชนะธรรมชาติ แล้วเราก็ได้สร้างอารยธรรมอย่างที่เป็นอยู่นี้ขึ้นมา จนกระทั่งมาถึงจุดนี้ที่มนุษย์เริ่มรู้ว่าไม่ถูกต้อง จะต้องแก้ไขใหม่ แล้วจะเอาแนวคิดอะไรมาเป็นฐานของการพัฒนาต่อไปที่จะทำให้มีการศึกษาที่ยั่งยืน คือ การศึกษาที่ถูกต้อง สอดคล้องกับความเป็นจริงของธรรมชาติ แล้วทำให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนแล้วก็นำมาซึ่งอารยธรรมที่ยั่งยืนด้วย ก็คิดว่าจะต้องหันกลับมาสู่แนวคิดกล่าวคือ การพัฒนาความสามารถพิเศษของมนุษย์ที่จะมาช่วยปรับระบบความสัมพันธ์ในการอยู่ร่วมกันในโลกทั้งหมดนี้ให้เป็นไปในทางประสานเกื้อกูลแก่กันและกัน เป็นสุขไร้การเบียดเบียน หรืออย่างน้อยเบียดเบียนกันน้อยลงการศึกษาอย่างที่ว่ามานี้จะช่วยให้มีการพัฒนาที่ยั่งยืน และทำให้มนุษย์สามารถสร้างสรรค์อารยธรรมที่ยั่งยืน เป็นการศึกษาคือต้องสอดคล้องกับความรู้ความเข้าใจในความเป็นจริงของระบบความสัมพันธ์ของธรรมชาติ จึงเป็นการศึกษาที่ยั่งยืน และถ้าทำได้ ก็จะเป็นการปฏิรูปการศึกษา ที่ถึงโคนถึงรากของอารยธรรม⁵⁰

การปฏิรูปการศึกษาที่ไม่สนใจเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างการศึกษา กับศาสนาการศึกษาปัจจุบันที่เรามองแยกศาสนามาเป็นแบบนี้ ก็เพราะเราจัดการศึกษาแบบสมัยใหม่ขึ้นมาเป็นระบบต่างหาก แล้วการศึกษสมัยใหม่นั้นก็พัฒนาคนขึ้นมาให้เขามีแนวคิด มีลักษณะบุคลิกภาพของเขาอีกแบบหนึ่ง มีการดำเนินชีวิตอีกแบบหนึ่ง ซึ่งก็จะกลายเป็นวัฒนธรรมที่สืบเนื่องจากการศึกษาแบบปัจจุบัน

การศึกษสมัยใหม่ที่จัดกันมา ได้มองเห็นกันมากขึ้นว่า ชักจะมีความหมายแคบและเพี้ยนไปกลายเป็นแค่ความรู้ข้อมูล และการที่จะได้เครื่องมือทำมาหากิน แม้กระทั่งเป็นความเก่งในการหาผลประโยชน์ ความหมายที่แท้เหลือแค่เป็นเงา ๆ และไม่คอยเอาใจใส่กัน คือ การพัฒนาความเป็นมนุษย์ ทำให้คนมีความเป็นอยู่ดีขึ้น มีพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา ที่จะสร้างสรรค์ชีวิตและสังคมให้ประเสริฐ เป็นอารยะ มีสันติสุข⁵¹

ปฏิรูปการศึกษาคงไม่ไปไหน ถ้ามองไม่เห็นพุทธศาสนาในการศึกษาของสังคมไทย โดยความเป็นมาในการตั้งกรมการศาสนาและกระทรวงศึกษาธิการ เดิมกระทรวงศึกษาธิการก็คือถ้าเราย้อนไปดูเหตุผลในการตั้งกระทรวงธรรมการของในหลวงรัชกาลที่ 5 ก็คือต้องการให้ศาสนาเอาเอื้อต่อการศึกษา หรือมองการศึกษา กับศาสนาเป็นเรื่องเดียวกัน มุ่งหวังว่าศาสนาจะช่วยให้การศึกษาได้

⁴⁹เรื่องเดียวกัน, หน้า 10.

⁵⁰เรื่องเดียวกัน, หน้า 47.

⁵¹พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), *สารัตถธรรม*, (กรุงเทพฯ : สหธรรมิก, 2544), หน้า 204-205.

พัฒนาสร้างสรรค์พัฒนามนุษย์ที่ดีมีคุณภาพ เป็นคนดีของสังคม มีวิถีชีวิตที่ดำรงได้แท้จริง จึงตั้งเป็นกระทรวงธรรมการขึ้น ให้ธรรมเป็นหลักใหญ่อันนี้เป็นเรื่องเก่า ซึ่งเราจะเห็นความสัมพันธ์ระหว่างการศึกษากับศาสนา แต่ในสมัยใหม่นี้นาน ๆ เข้าก็ห่างเหินกัน จนกระทั่งเดี๋ยวนี้เรียกว่า ตีไม่แตก แล้วมองเห็นเป็นคนละอย่าง จนมาถึงเวลานี้เมื่อเรามีการฟื้นฟูปฏิรูป เราจะมีขีดความสามารถแค่ไหนที่จะทำให้อะไรอย่างนี้มาเอื้อต่อกันได้ อันนี้ถือว่าเป็นเรื่องที่สำคัญมาก ต้องคิดกันให้ลงตัว เรียกว่า ลงมาที่ฐานเลยต้องบอกว่า เวลานี้เรามองแบบตะวันตกมากเกินไป คือมองความหมายของศาสนาแบบตะวันตกซึ่งไม่เหมือนกับเรามองศาสนาของเรา ศาสนาของเรามีความหมายไปคนละทิศกันเลยทีเดียว คำว่า การศึกษา ก็มีความหมายไม่เหมือนกัน⁵²

โดยการศึกษาต้องทำคนให้เป็นคนที่มีความสุข ความสุขนั้นเป็นองค์ประกอบสำคัญอย่างหนึ่งในกระบวนการการศึกษา หรืออาจจะเรียกในแง่จริยธรรมว่าเป็นองค์ประกอบสำคัญในจริยธรรม คือ จริยธรรมที่ดีจะมีไม่ได้ถ้าขาดความสุข และการศึกษาก็เช่นเดียวกัน การศึกษาที่สำเร็จจะมีไม่ได้ถ้าไม่สามารถทำคนให้มีความสุขว่าทำอย่างไรจะ使人เรียนรู้ด้วยความสุข หรือมีความสุขในการเรียนหรือเรียนอย่างมีความสุข เข้าใจว่านโยบายปฏิรูปการศึกษาก็มีข้อนี้ด้วยแต่น่าจะเลยไปถึงจุดที่ว่า การศึกษาต้องทำคนให้เป็นคนที่มีความสุขไม่ใช่แค่เรียนอย่างมีความสุขแต่ให้เป็นคนมีความสุข เป็นคนมีความสุขจนกระทั่งมีความสุขไปตลอดเวลา เพราะฉะนั้น เมื่อเรียนก็เรียนอย่างมีความสุขด้วย ข้อนี้จะต้องพูดด้วยการเทียบฝ่ายตรงกันข้ามเพื่อจะให้ชัดขึ้น ก็คือ การศึกษาที่ผิดพลาดจะทำให้เกิดภาวะที่ตรงกันข้าม คือ ทำให้ยิ่งหิวโหยกระหายความสุข การศึกษาที่ผิดพลาดทำให้คนที่เรียนไปๆ ก้าวหน้าไป ยิ่งจบชั้นสูงขึ้นก็ยิ่งหิวโหยความสุขมากขึ้น ขาดแคลนความสุขมากขึ้นจนกระทั่งเขาออกไปพร้อมด้วยความหิวโหยนี้ แล้วโลดแล่นไปในสังคมเพื่อจะแสวงหาความสุขให้กับตนเองและแย่งชิงความสุขกัน แล้วก็ก่อความเดือดร้อนเบียดเบียนแก่ผู้อื่น⁵³

3.3.2 การบริหารและการจัดการการศึกษา

การบริหารและการจัดการการศึกษา คือการดำเนินงานของกลุ่มบุคคล หน่วยงาน องค์กรที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการปฏิรูปหรือพัฒนาการจัดการการศึกษา ซึ่งอาจเป็นการดำเนินงานของผู้บริหารร่วมกับครูหรือบุคลากรในโรงเรียน อธิการบดีหรือผู้บริหารร่วมกับอาจารย์ในมหาวิทยาลัย รัฐมนตรีกระทรวงศึกษาธิการร่วมกับอธิบดีกรมต่าง ๆ และครูอาจารย์ในสถาบันการศึกษาต่าง ๆ ละกลุ่มบุคคลเหล่านี้ต่างร่วมมือกันพัฒนาคนให้มีคุณภาพทั้งสิ้น การจะพัฒนาคนให้มีคุณภาพได้นั้นจะต้องมีการดำเนินการในการเรียนการสอน การจัดกิจกรรม การวัดผล การจัดอาคารสถานที่และ

⁵²เรื่องเดียวกัน, หน้า 206-207.

⁵³พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), *แง่คิดข้อสังเกตเกี่ยวกับการปฏิรูปการศึกษา*, อ่างแล้ว, หน้า 15.

พัสดุครุภัณฑ์ การสรรหาบุคคลมาทำการสอนในสถาบันการศึกษา การปกครองนักเรียนเพื่อให้ นักเรียนเป็นคนดีมีวินัย และอื่น ๆ ซึ่งการดำเนินงานเหล่านี้เรียกว่า ภาระกิตติกรรมการบริหารการศึกษา หรือ งานบริหารการศึกษา นั่นเอง โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อการพัฒนาผู้เรียน ซึ่งสามารถแบ่งการบริหารงานและการจัดการการศึกษาตามหน่วยงานและองค์กรต่าง ๆ ได้ดังนี้

รัฐบาล/กระทรวงศึกษาธิการ เราจะต้องศึกษาวิเคราะห์สังคมที่เจริญแล้ว ทั้งอเมริกาทั้ง ญี่ปุ่น และประเทศที่ก้าวล้ำนำหน้าทั้งหลาย จะต้องกำหนดไว้ในนโยบายของรัฐ โดยเฉพาะในทางการศึกษา จะต้องมีการตั้งกลุ่มวิเคราะห์วิจัยสังคมอเมริกัน วิเคราะห์วิจัยสังคมญี่ปุ่น ว่าเป็นอย่างไร ทุกแง่ทุกด้าน⁵⁴

การศึกษาตามประเทศที่เจริญที่ว่าจะเจริญอย่างอเมริกา เรารู้จักอเมริกาหรือเปล่า หรือ มองเห็นแค่ภาพผิวเผินเท่านั้นแล้วดูประเทศใกล้เคียง ประเทศที่เขากำลังพัฒนาที่อยู่ในระดับก้าวหน้า พวกนี้เราต้องทัน ไม่ว่าจะเป็นฮ่องกง เกาหลี ไต้หวัน สิงคโปร์ จนกระทั่งญี่ปุ่น เราต้องรู้ว่าขณะนี้เขาเป็นอย่างไร เริ่มตั้งแต่สภาพการศึกษาแนวทางของเขานั้นชัดทีเดียว ที่เขานำมาได้นี้ เพราะเขาพัฒนา ทางด้านการศึกษาขึ้นมาพัฒนาเทคโนโลยี ถ้าเขาจะก้าวหน้าความเจริญทางอุตสาหกรรม เขาจะต้องวางแผนด้านกำลังคนให้เข้มพอ ต้องให้การศึกษาวินัยทางวิทยาศาสตร์ให้ดีให้เป็นฐานของการพัฒนาเทคโนโลยี ที่จะมาสร้างความก้าวหน้าทางอุตสาหกรรมแต่เราจะไม่เอาแค่นั้น คือ ตอนแรกเรารู้ ตระหนักว่าการศึกษจะต้องสอดคล้องกับเป้าหมายและแนวทางในการพัฒนา และให้การศึกษเป็นส่วนที่นำการพัฒนา แต่นอกเหนือขึ้นไปกว่านั้นเราต้องมองด้วยว่าประเทศเหล่านั้นมีปัญหาอะไรที่เป็น จุดอ่อนเป็นข้อบกพร่องเราจะต้องเติมให้เต็ม⁵⁵

ทั้งนี้การบริหารและการจัดการการศึกษาต้องพัฒนาให้สอดคล้องกับสังคมไทย โดยเราจะต้องมาคิดกันให้หนักว่า เราจะพัฒนาต่อไปอย่างไรให้เหมาะกับตัวเอง หรือให้สอดคล้องกับ ลักษณะเฉพาะของสังคมของตน ที่ไม่เหมือนกับสังคมอื่นที่เราไปตามอย่าง คือเราจะต้องศึกษาความต้องการของสังคมของเราเป็นอย่างไรแน่ เพราะว่าที่เป็นอยู่นี้ มันไม่ได้เป็นไปตามความต้องการของตัวเองแท้จริงเป็นอันว่า ต่อไปนี้ จะต้องพิจารณาให้ชัดเจนว่า เราจะพัฒนาอย่างไร ให้สนองความต้องการที่เป็นจริงของตัวเอง และทำให้ความเจริญนั้นเกิดขึ้นในเนื้อตัว โดยสอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงของเราถ้าเราจับจุดนี้ไม่ได้ ถ้าเรามองไม่ชัด การพัฒนาที่เกิดขึ้นก็จะไม่สอดคล้อง ไม่เพิ่มขยาย ขึ้นมาในเนื้อตัวจากภายใน นอกจากนั้น ความเจริญที่รับเอาของสำเร็จจากภายนอกเข้ามา ก็จะไม่ค่อย เข้าเป็นเนื้อตัวของเรามากกว่า ตอนนี้มีข้อสำคัญที่ว่า สังคมของเรามีลักษณะต่างจากประเทศที่ พัฒนาแล้ว ซึ่งเราจะต้องคำนึงถึง และรู้ตัวตระหนักอยู่เสมอ ซึ่งเป็นเครื่องเตือนใจให้เราต้องศึกษา

⁵⁴พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), *รุ่งอรุณของการศึกษา เบิกฟ้าแห่งการพัฒนาที่ยั่งยืน*, อ่างแล้ว, หน้า 115.

⁵⁵เรื่องเดียวกัน, หน้า 117-118.

ความต้องการของสังคมของเราให้ชัดเจน แล้วพัฒนาให้ตรงกับความต้องการของสังคมของเรา แล้วก็พัฒนาให้ประสานย่อยเข้าเป็นเนื้อตัวของเราเองได้ ไม่ใช่เป็นของแปลกแยกแปลกปลอมที่เอามาเป็นเปลือกหุ้มห่อตัว อย่างที่เป็นอยู่ในปัจจุบันนี้ ซึ่งเป็นปัญหา เพราะว่าไม่ย่อย คือเอามาแล้วย่อยเข้าในตัวไม่ได้⁵⁶

การช่วยกันสร้างสรรค์ปัญญาเพื่ออนาคตของมนุษยชาติทั้งหมด ถ้าจะพูดในแง่ว่าเป็น ยุทธศาสตร์ชาติ ก็คงจะต้องวางเป็นสองชั้น คือต้องมียุทธศาสตร์ชาติสองชั้นด้วยกัน ได้แก่

ชั้นที่ 1. ยุทธศาสตร์ชาติเพื่อชาติ คือยุทธศาสตร์ชาติ เพื่อสร้างสังคมไทยให้ดีให้งาม มีความเจริญทันเขา ไม่แพ้เขาตลอดจนชนะเขา อย่างน้อยไม่ให้ถูกเขาครอบงำ

ชั้นที่ 2. ยุทธศาสตร์ชาติเพื่อโลก อันนี้ก็ต้องมีด้วย โดยเฉพาะในยุคปัจจุบันนี้ถือว่าเป็นการเริ่มที่สำคัญ เพื่อนำไปสู่การอยู่รอดปลอดภัย และสันติสุขของมนุษยชาติในขั้นต้น เราต้องแข่งขันให้ชนะเขา แต่เหนือกว่านั้นก็คือ เราควรจะขึ้นไปเหนือการชนะเหนือกว่าการแข่งขัน มาสู่สถานะที่จะได้ช่วยเหลือแก่อีกโลก เพื่อทำให้เกิดประโยชน์สุขแก่มนุษยชาติอย่างแท้จริง⁵⁷

โดยการจัดตั้งระบบกัลยาณมิตรเรารู้ว่า สิกขาคือการศึกษา เป็นสภาวะ กระบวนการศึกษาที่แท้จริงเป็นไปตามธรรมชาติในตัวคน แต่พวกเราชาวสังคมมนุษย์ที่ฉลาด ก็จัดตั้งวางระบบการศึกษาขึ้นมา จัดแยกเป็นระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษา อุดมศึกษา สร้างที่เรียนเป็นโรงเรียน เป็นวิทยาลัย เป็นมหาวิทยาลัยเป็นสถาบัน มีกระทรวงศึกษาธิการ มีทบวงมหาวิทยาลัย มีสภาการศึกษา ฯลฯ นี่ก็คือการศึกษาจัดตั้งเป็นเรื่องของวินัยที่จะให้ได้ผลตามธรรมถ้าว่าตามหลักของพุทธธรรม ก็คือ การจัดตั้งระบบกัลยาณมิตรขึ้นมาั่นเอง อย่างน้อยครูต้องรู้ทันว่า ตรงไหนเป็นสมมุติ ตรงไหนเป็นสภาวะ พอใครพูดว่า การศึกษา ก็อย่าง อย่าสับสน ต้องแยกได้ว่าที่เขาพูดนั้น เป็นการศึกษาฝ่ายธรรม การศึกษาตามสภาวะ คือเป็นสิกขาในตัวคน หรือเป็นการศึกษาฝ่ายวินัย เพื่อจะมาหนุนหรือมาผลักดันการศึกษาฝ่ายธรรม แล้วพยายามทำให้เป็นไปตามทางที่ถูกต้องของมันถ้า การศึกษาไม่เกิดมีผลตามธรรม ก็แสดงว่าการศึกษาชั้นวินัย ที่เป็นระบบกิจการทางสังคม คือ การศึกษาจัดตั้งของเราล้มเหลว นี่ก็คือ เราไม่เข้าถึงธรรม ไม่ชัดเจนในความจริงของธรรมชาติ การศึกษาของเราจึงไม่สำเร็จผลเป็นจริง⁵⁸

การศึกษาต้องเริ่มต้นที่บ้านแล้วสานต่อที่โรงเรียนเพราะเหตุที่การศึกษาเป็นเรื่องของชีวิตที่มีความเป็นจริงอย่างนี้ มันก็เริ่มตั้งแต่เด็กเกิด ดังนั้นบุคคลผู้ให้การศึกษาที่สำคัญ ก็อย่าง

⁵⁶เรื่องเดียวกัน, หน้า 120.

⁵⁷พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), *การสร้างสรรค์ปัญญาเพื่ออนาคตของมนุษยชาติ*, อ่างแล้ว, หน้า 7-8.

⁵⁸พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), *พุทธธรรมกับการฝึกหัดครู*, (กรุงเทพฯ : ศูนย์สื่อสารและสิ่งพิมพ์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา, 2551), หน้า 48-49.

พระพุทธรูปศาสนาบอกแล้วว่า พ่อแม่เป็นบูรพาจารย์ คือเป็นครูต้นฉะนั้น การศึกษาจึงต้องเริ่มต้นที่บ้าน ที่นี้ก็มานึกว่าในแง่นี้ ทำอย่างไรจะให้โรงเรียนช่วยโยงการศึกษาไปถึงบ้าน โดยเป็นตัวกลางที่กระตุ้น ให้บ้านทำ หน้าที่ทางการศึกษาอันนี้ ถ้าทำอันนี้ได้ คิดว่าสังคมไทยจะประสบความสำเร็จมาก คือโรงเรียนจะต้องไม่จำกัดบทบาทอยู่เฉพาะที่โรงเรียนโดยโรงเรียนจะต้องทำหน้าที่เป็นตัวกระตุ้น หรือ จะเรียกว่านำหรืออะไรก็แล้วแต่ ให้การศึกษาที่บ้านดำเนินไปด้วย และช่วยเป็นพี่เลี้ยงของพ่อแม่ด้วย ในเรื่องการจัดการศึกษาให้แก่ลูก เมื่อใครมีลูก ก็ให้ตระหนักในบทบาทของพ่อแม่ในฐานะเป็นครูต้น ที่พระเรียกว่าเป็นบูรพาจารย์ คือเป็นอาจารย์คนแรกแล้วก็ช่วยเด็กให้พัฒนาชีวิตไปอย่างมีการศึกษา เช่น กินอยู่เป็น ดูแลเป็น ฟังเป็น ฯลฯ อย่างที่พูดมาแล้วถ้าโรงเรียนทำหน้าที่นี้ได้ไปประสานกับบ้าน จะเป็นก้าวใหญ่ก้าวหนึ่งของการศึกษา ซึ่งเป็นก้าวที่น่าจะเป็นเนื้อแท้ด้วยคิดอย่างนั้น⁵⁹

ผู้บริหารการศึกษาต้องเก่งในเมื่อการศึกษามีทั้งส่วนที่เป็นธรรม คือตัวของธรรมชาติที่เป็นไปตามกฎแห่งเหตุปัจจัย และส่วนที่เป็นวินัย คือการจัดตั้งวางระบบเป็นกิจการในสังคม ผู้ที่จะบริหารและดำเนินงานการศึกษาให้ได้ผล จึงต้องเก่งทั้ง 2 ด้าน คือ 1. ต้องเข้าถึงความจริงของธรรมชาติ คือขั้นของธรรม ถ้าไม่ได้ขั้นนี้แล้ว การศึกษาไม่มีทางสำเร็จผล และจะเกิดปัญหาความ วิปริตปรวนแปรเคลื่อนคลาดเขวไปต่าง ๆ แทนที่จะได้ผลดี ก็กลับจะเกิดผลร้าย ไม่ระยะสั้นก็ระยะ ยาว 2. ต้องสามารถจัดตั้งบนฐานของความจริงนั้น คือขั้นของวินัย หมายความว่า เอาความจริงใน ธรรมชาตินั้นมาจัดสรรเป็นระบบในสังคมมนุษย์ บริหาร อำนวยการ จัดการเรียนการสอน การวัดผล ให้ผลดีเกิดขึ้นเป็นการศึกษาในคน⁶⁰

การแก้ปัญหาจากการศึกษาที่ไม่ตรงจุดถ้าหากว่า ผู้บริหารประเทศและนักการศึกษาไม่ รู้เท่าทันไม่มีความคิดเข้าใจที่เจาะลึก ก็ยิ่งแก้ปัญหาไม่ทัน ไม่ตรงจุด สับสน แล้วก็พัฒนาแบบตั้งตัวไม่ ติด แล้วที่นี้แทนที่จะเป็นผู้นำสังคม การศึกษาโดยเฉพาะผู้บริหารประเทศ ก็จะต้องเป็นผู้ทำงานแบบ ตามแก้ปัญหาเฉพาะหน้าอยู่เรื่อยไป ปล่อยให้การศึกษาเป็นตัวสนองตามสังคม แทนที่จะนำสังคม ครู ก็เป็นผู้ตามค่านิยมของสังคม ไม่เป็นผู้นำของสังคมเมื่อแนวทางของสังคมเป็นไปในทางก่อให้เกิด ปัญหา การศึกษาไทยตามสังคมก็คือไปช่วยเพิ่มปัญหาขยายปัญหาให้มากยิ่งขึ้น เพราะฉนั้น โดยนัย นี้ การศึกษาไทยที่ดำเนินมาในสายความเจริญแบบที่ว่ามาตั้งแต่ต้นนั้นเมื่อก้าวสู่ยุคใหม่ ก็จึงเปลี่ยน บทบาทจากการเป็นผู้แก้ปัญหาไปสู่ความเป็นตัวการสร้างปัญหา หรือผ่านจากยุคแก้ปัญหาเป็นยุค ก่อปัญหา⁶¹

⁵⁹พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), *รู้หลักก่อนแล้วศึกษาและสอนให้ได้ผล*, อ่างแล้ว, หน้า 159-160.

⁶⁰พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), *พุทธธรรมกับการฝึกหัดครู*, อ่างแล้ว, หน้า 104.

⁶¹พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), *เพื่ออนาคตของการศึกษาไทย*, (กรุงเทพฯ : ธรรมสภา, 2536), หน้า 213-214.

ปัญหาการศึกษาที่จะต้องแก้ คือปัญหาของสังคมของเราในปัจจุบันที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา หรือเป็นปัญหาทางการศึกษาที่จะต้องแก้ 7 ประการ

1. การศึกษาสมัยใหม่ได้ทำให้เด็กแปลกแยกจากชุมชนหรือท้องถิ่นของตน ซึ่งการแปลกแยกนี้อาจจะมีลักษณะที่รุนแรงถึงกับทำให้ดูถูกวิถีชีวิตของชุมชน ไม่มีความภูมิใจในถิ่นของตน ในวัฒนธรรมของตน เมื่อไม่ภูมิใจและไปดูถูกเสียแล้ว ก็เลยไม่ยอมรับ ไม่อยากศึกษา เข้าไม่ถึง และเลยไม่รู้จักรที่จะนำมาใช้ให้เป็นประโยชน์ นอกจากนี้ เมื่อแปลกแยกจากชุมชนท้องถิ่นของตน ก็จะมีลักษณะอีกประการหนึ่งคือ เกิดช่องว่างระหว่างพ่อแม่กับลูก เกิดช่องว่างระหว่างคนรุ่นใหม่กับคนรุ่นเก่า ลูกไม่สืบทอดอาชีพพ่อแม่ คนรุ่นใหม่เข้ากับชุมชนเดิมไม่ได้ ต่อจากนั้นในแง่ของวัฒนธรรม ภูมิธรรมภูมิปัญญาของท้องถิ่นก็ถูกละเลยทอดทิ้ง สิ่งเหล่านั้นก็ค่อย ๆ เลือนรางหายไปเหมือนกับถูกทำลายไปเอง ไม่มีผู้สืบทอด

2. การศึกษาเป็นการดึงคนจากชนบทเข้ามาสู่เมือง การศึกษาของเรานั้น แต่เดิมมาที่เราจัดขึ้นมีลักษณะอย่างหนึ่ง คือ การสนองระบบราชการโดยผลิตคนเพื่อเข้ารับราชการ แล้วในปัจจุบันมันก็ขยายมาถึงว่า เพื่อมารับใช้ระบบอุตสาหกรรมด้วย ซึ่งทั้งหมดมีลักษณะอย่างเดียวกัน คือเป็นการดึงคนจากชนบทเข้ามาสู่เมืองทั้งนั้น ที่นี้ต่อมา ปัญหาที่มีขึ้นใหม่อีกว่า พอดึงไปดึงมา มากันมากเข้ามา เข้าในที่สุตงานไม่พอทำ ก็เกิดปัญหาการว่างงานขึ้นในเมือง ที่นี้ทางฝ่ายชนบท คนดีมีคุณภาพออกไปเข้าเมืองหมด ก็เกิดอาการขาดแรงงานที่จะพัฒนาท้องถิ่น และในเวลาเดียวกัน คนที่เราดึงเข้ามาสู่เมืองนั้นก็กลายเป็นคนที่แปลกแยกจากชุมชนเดิม เข้ามากรุงเทพฯ แล้วกลับไปท้องถิ่นไม่ได้อีก กลายเป็นคนที่ไร้ประโยชน์ จะมาช่วยในเมืองก็ช่วยไม่ได้เพราะว่าเต็มเสียแล้ว จะกลับไปช่วยท้องถิ่นตัวเองก็ไม่รู้จักชุมชนนั้น แยกแยกเข้ากับเขาไม่ได้ และทำอะไรไม่ได้ก็อดตันหมด

3. ปัญหาความไม่เสมอภาคแห่งโอกาสในการศึกษา การกระจายโอกาสในการศึกษาไม่ทั่วถึงหรือไม่สม่ำเสมอ ซึ่งก็เป็นผลพวงมาจากการดำเนินการศึกษาแบบี้ที่มีความพร้อมไม่เพียงพอ ตั้งแต่รัฐได้เริ่มต้นมาจนตลอดเวลาเท่าที่ผ่านมา เราต้องแก้ปัญหาเรื่องการกระจายโอกาสทางการศึกษากันมาเป็นปัญหาหนักทีเดียว แม้ว่าเราจะประสบความสำเร็จพอสมควรในระดับประถมศึกษา ซึ่งเดี๋ยวนี้มีความเสมอภาคมากที่สุด แต่ในระดับมัธยมศึกษาและอุดมศึกษา เราก็ยังอยู่ห่างไกลจากความสำเร็จและแม้ในระดับประถมศึกษานั้นเอง กว่าจะมาถึงจุดนี้ได้มันก็กินเวลาดังเท่าไร และระหว่างนั้นมันได้ทำให้มีปัญหาทะกซ้อนหรือคู่ขนานอะไรเกิดขึ้นบ้าง

4. ปัญหาปฏิสัมพันธ์ระหว่างสังคมกับการศึกษา คือ การที่เราพัฒนาให้ทันสมัย สร้างความเจริญทางวัตถุ แล้วระบบทุนนิยมอุตสาหกรรมเข้ามา เราพยายามเข้าสู่ระบบอุตสาหกรรมนั้น ถ้าไม่มีสติยับยั้งให้ดีไม่รอบคอบ แก้ปัญหาไม่เป็นในระดับชาติและการศึกษาไม่รู้จักรนำสังคม ก็ทำให้ระบบวัตถุนิยมเฟื่องฟู ที่นี้วัตถุนิยมที่เฟื่องฟูในลักษณะที่ไม่มีกานำทาง หรือปราศจากการศึกษาที่ถูกต้อง ไม่มีเป้าหมายที่ชัดเจน ก็จะเป็นวัตถุนิยมในลักษณะที่ส่งเสริมให้เกิดค่านิยมบริโภค ซึ่งเป็นวัตถุนิยมใน

ด้านที่ไม่ดีถ้าเป็นวัตถุนิยมในด้านส่งเสริมการผลิตก็ยังมีดี แต่น่าเสียดายที่ของเรานี้มันเป็นค่านิยมบริโภค

5. ความเสื่อมของสถาบันครู ครูมีสถานภาพทางสังคมตกต่ำ เสื่อมโทรมลงไป ลดคุณค่าจากความเป็นปูชนียบุคคล ปัจจุบันนี้ แม้แต่ตัวครูเองก็ยังไม่ค่อยจะยอมเป็นปูชนียบุคคลแล้ว และสังคมก็ไม่ค่อยยอมรับด้วย สถานะของครูซึ่งเคยเป็นที่เคารพนับถือเดี๋ยวนี้เสื่อมทรามลงมาก นอกจากเสื่อมสถานภาพในทางสังคมแล้ว ก็มีคุณภาพเสื่อมลงด้วย เสื่อมลงตั้งแต่การที่เอาคนที่ไม่มีสติปัญญา ค่อนข้างด้อยมาให้ครูศึกษา เพราะว่าการเข้าสู่อาชีพครูกลายเป็นทางเลือกสุดท้าย เมื่อเป็นทางเลือกสุดท้ายก็ไม่มีโอกาสที่จะคัดเลือกคนดีมีคุณภาพ ข้าราชการเองก็อาจจะไม่ค่อยมีนโยบายส่งเสริมคุณภาพครูด้วย

6. ความเสื่อมโทรมจากคุณธรรมจริยธรรม และมีปัญหาทางจิตใจ เริ่มตั้งแต่ครูสอนจริยธรรมนอกจากครูจะเป็นอาชีพทางแถวแล้ว ลึกลงไปในบรรดาครูด้วยกัน ครูจริยศึกษาเป็นครูทางแถวในบรรดาครูทั้งหมด เพราะฉะนั้น เมื่อครูก็แยกอยู่แล้ว ครูจริยศึกษายิ่งแย่ แล้วจริยศึกษาจะไม่แย่ได้อย่างไร มีผู้พูดกันมาอยู่เรื่อยๆว่า เอาคนที่สอนอะไรไม่ได้ไปสอนศีลธรรม ไปสอนจริยธรรม ปัจจุบันนี้ สังคมตระหนักถึงปัญหาจริยธรรมมากขึ้นแล้ว เพราะเราประสบปัญหาเรื่องความเสื่อมโทรมของสังคมนี้มากมาย เราก็เริ่มตื่นตัว แต่ว่าจริยศึกษาก็ไม่ทันการอยู่นั่นเองนอกจากการขาดครูทางด้าน จริยศึกษาที่มีคุณภาพแล้ว หันมาดูระบบการศึกษาของเราทั้งหมดอย่างการสอบเข้ามหาวิทยาลัยนี้ ทั้ง ๆ ที่ว่าเราจะต้องส่งเสริม จริยศึกษาแต่เวลาสอบคัดเลือกคนเข้ามหาวิทยาลัย เราก็ยังเอาแต่เนื้อหาวิชาหลักอยู่นั่นแหละ เมื่อทางมหาวิทยาลัยไม่ได้เรียกร้องจริยธรรมแล้วโรงเรียนมัธยมจะไปสอนทำไม ทางฝ่ายมัธยมก็ให้การศึกษาที่เน้นเนื้อหาวิชาไปตามเดิม ทีนี้ สุขภาพจิตของคนก็เสื่อมโทรมลงไป เหมือนในประเทศพัฒนาทั้งหลาย มีความเครียด ความกระวนกระวาย โรคจิตความเห็นแก่ตัว การแก่งแย่งแข่งขัน ไร้น้ำใจ

7. ความเข้าใจต่อความหมายของการศึกษา ปัญหานี้ยังลึกลงไปถึงรากฐานทีเดียว ดังที่พูดว่าเราให้การศึกษากันมาในระบบนี้ โดยเริ่มด้วยการที่จะแก้ปัญหาเฉพาะหน้า เมื่อแก้ปัญหาผ่านไปผ่านไปแล้วเราไม่ได้กลับมาตั้งหลักให้ดีการศึกษาเป็นเครื่องมือผลิตคนเข้ารับราชการ และการที่จะก้าวหน้ามีฐานะในสังคม มีลาภ ยศมีทรัพย์สินสมบัติวัตถุบริโภคมมาก สนองค่านิยมที่จะเป็นเจ้าคนนายคน และต่อมาก็สนองค่านิยมบริโภคด้วยต่อมา ชาวบ้านทั่ว ๆ ไปเขามองการศึกษาในความหมายอย่างไร เขาไม่เข้าใจความหมายของการศึกษาว่า เป็นการพัฒนาความสามารถที่จะพัฒนาคุณภาพชีวิตและชุมชนของตน แต่เขาเข้าใจการศึกษาว่าเป็นเครื่องมือในการเลื่อนสถานะทางสังคม อันนี้ชัดเจนมากทีเดียว ซึ่งก็เป็นผลพวงมาจากการดำเนินการศึกษาอย่างสมัยใหม่ตั้งแต่ต้นนั่นแหละ ผลก็คือประชาชนปัจจุบันกำลังเริ่มหมดศรัทธาในการศึกษา ประชาชนเริ่มไม่เห็นคุณค่าของการศึกษา เพราะว่าไม่สนองความต้องการของเขา อันนี้ก็เป็นอันตรายยิ่งใหญ่อด้วย

สาเหตุใหญ่ ๆ ของปัญหา คือ 1. การทำประเทศให้ทันสมัย แต่ต่อมาเมื่อจุดหมายเดิมเสร็จสิ้นแล้ว ไม่ได้ปรับเปลี่ยนการกระทำ และไม่ได้ตั้งเป้าหมายใหม่รับให้พอดี การทำให้ทันสมัยนั้นก็เลยกลายเป็นการตามฝรั่งไป 2. การทำให้เด็กแปลกแยกจากชุมชน และชุมชนแตกสลาย ขนบทสุญเสีย ทรัพยากร ทрудโทรมอ่อนแอ 3. วัตถุนิยมที่มามีผลในด้านค่านิยมบริโภคและ 4. การไม่รู้จักสังคมไทย นี่เป็นข้อสำคัญมาก⁶²

สถาบันราชภัฏเป็นมหาวิทยาลัยที่ใกล้ชิดอยู่กับท้องถิ่น ทำอย่างไรจะสื่อให้พ่อแม่ให้การศึกษาที่ถูกต้องแก่เด็ก คือให้เป็นพ่อแม่ที่ดี ที่พระพุทธเจ้าเรียกว่าเป็น "ผู้นำเสนอโลกแก่ลูก" หน้าที่แรกของพ่อแม่ คือแสดงโลกแก่ลูก เด็กจะเป็นอย่างไรขึ้นอยู่กับผู้ที่แสดงโลกหรือนำเสนอโลกขณะนี้ พ่อแม่แทบจะไม่ได้เป็นผู้นำเสนอโลก แต่ปล่อยให้ทีวีทำหน้าที่แทน ทีวีนำเสนอโลกที่ทารุณโหดร้าย เต็มไปด้วยการแย่งชิง มีแต่การแสวงหาความสุขสำราญอย่างเห็นแก่ตัวโดยไม่ถูกต้องเด็กจึงมีทัศนคติต่อโลกแบบผิด ๆ การศึกษาผิดตั้งแต่ที่บ้านแล้วจะไปถึงโรงเรียนก็แยกการศึกษาจะต้องลงไปจัดวางรากฐานให้ดี อุดมศึกษาเป็นการศึกษาสูงสุด แต่การแก้ปัญหาต้องแก้ตั้งแต่รากฐาน ไปช่วยพ่อแม่ให้การศึกษาให้ลูกอย่างถูกต้องให้มีความสำนึกในฐานะพ่อแม่ที่พระพุทธเจ้า ตรีสว่าเป็นพรหม คือเป็นผู้แสดงหรือนำเสนอโลกแก่ลูก เป็นบูรพาจารย์ คือเป็นอาจารย์แรก หรือเป็นครูต้นให้ได้ แล้วเราก็จะแก้ปัญหาของสังคมไทยได้ รวมทั้งปัญหาเรื่องจริยธรรมด้วยการศึกษาที่แท้ ซึ่งเป็นองค์รวม จะแก้ปัญหาแบบบูรณาการไปด้วยกัน⁶³

ทั้งนี้การจัดการเรียนการศึกษาทุกคนที่มีความรับผิดชอบต่อสังคม อย่างน้อยจะต้องมีปัญญาที่แยกได้ ระหว่างไอทีที่เป็นทาสของตัณหา กับไอทีเพื่อปัญญาที่สร้างสรรค์ โดยเฉพาะผู้บริหารประเทศ ซึ่งกฤษฎาธิบายที่นำทิศทางของสังคมจะต้องมีแนวคิดความเข้าใจที่ชัดเจน และมีเจตจำนงที่มุ่งมั่นแน่วไปในการปฏิบัติต่อไอที ทั้งในระดับของผู้ผลิต ในระดับของผู้นำเสนอ และในระดับของผู้เสพ-บริโภค-ใช้ให้เป็นไปในทางแห่งปัญญาสร้างสรรค์ที่เอื้อเกื้อหนุนต่อการพัฒนามนุษย์ขอให้จับสาระให้ได้ สาระของเรื่องทั้งหมดอยู่ที่ว่า เราต้องจัดระบบเศรษฐกิจ การเมือง การปกครองและสังคมนี้ ให้เป็นสภาพเอื้อต่อการที่มนุษย์จะพัฒนาชีวิตของตน แล้วชีวิตมนุษย์ที่พัฒนาดีนี้ ก็จะกลับมาเอื้อต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม ให้ระบบสัมพันธ์ของทุกสิ่งทุกอย่างเป็นอย่างเป็นอยู่เป็นไปด้วยดี⁶⁴

โดยรัฐจะต้องเห็นความสำคัญของวิทยาศาสตร์บริสุทธิ์ในฐานะที่เป็นรากฐานของวิทยาศาสตร์ประยุกต์และเทคโนโลยี จะต้องส่งเสริมให้ถูกทิศทาง โดยไม่เห็นแก่ผลประโยชน์เฉพาะ

⁶²เรื่องเดียวกัน, หน้า 218-227.

⁶³พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), *ข้อคิดเพื่อการศึกษา*, อ่างแล้ว, หน้า 11-12.

⁶⁴พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), *โลกขึ้นสวรรค์ใหม่คนต้องเปลี่ยนแนวคิดใหม่*, อ่างแล้ว, หน้า

หน้า เช่น เห็นแก่ประโยชน์จากเทคโนโลยีที่ได้มาทางอุตสาหกรรมจะมุ่งแต่ผลประโยชน์จากอุตสาหกรรมไม่ได้ถ้าไม่ได้สร้างวิทยาศาสตร์เป็นฐานไว้ให้ดี แล้วจะพัฒนาอุตสาหกรรมระยะยาวได้อย่างไร เพราะวิทยาศาสตร์เป็นฐานแก่เทคโนโลยี ตัวเองอยากจะเป็นนิคส์ อยากจะเจริญด้วยอุตสาหกรรม ถ้าไปมุ่งพัฒนาทางด้านเทคโนโลยี ก็จะต้องไปรับเทคโนโลยีสำเร็จรูปจากเขามาโดยไม่ได้เป็นผู้ผลิตสักที เป็นแต่ผู้บริโภคนเทคโนโลยี ถ้าจะผลิตเทคโนโลยี ก็ต้องส่งเสริมวิทยาศาสตร์บริสุทธิ์ขึ้นมา แล้วต่อจากนั้น เมื่อวิทยาศาสตร์บริสุทธิ์เจริญก้าวหน้าขึ้นมา ก็จะเป็นฐานให้เทคโนโลยีเจริญก้าวหน้าไปด้วยแต่ทั้งนี้เราก็คงจะต้องเข้าสู่หลักของพระพุทธศาสนาที่ว่า การพัฒนาทั้งหมดนี้ก็เพื่อประโยชน์ในการแก้ปัญหาและพัฒนามนุษย์ คือเพื่อส่งเสริมและสร้างสรรค์ชีวิตและสังคมที่ดีงาม เพราะปัญหาในปัจจุบันนี้ได้ฟ้องแก่นุชยชาติแล้วว่า ถ้าเราขึ้นปล่อยตัวไปตามวิถีของการไม่รู้ความจริงของธรรมชาติเพื่อจะไปพิชิตธรรมชาติ และหาผลประโยชน์สร้างวัตถุมาบำรุงบำเรอตัวเรื่อยไป ธรรมชาติแวดล้อมของโลกนี้ ก็จะดำรงอยู่ไม่ไหว⁶⁵

สังคม/สื่อมวลชนการศึกษาเป็นภาระของใครในระดับองค์กรรวมใหญ่ หรือในระบบบูรณาการที่กว้างขวางที่สุด ก็คือ การศึกษาเป็นภาระของใครการสอนเป็นภาระของใคร ถ้าพูดโดยองค์กรรวมแล้ว มีหลายส่วน คือ สถาบันในสังคมหลายสถาบันจะต้องร่วมกันรับผิดชอบในการศึกษา โดยเฉพาะสถาบันครอบครัวหรือบ้านกับวัด และชุมชนในวงกว้าง สื่อมวลชน จนกระทั่งถึงโรงเรียน มีหน้าที่ร่วมกันในการที่จะให้การศึกษาให้การสอนแก่เด็ก ซึ่งถ้าทำงานร่วมกันครบทุกองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องแล้ว ก็จะทำให้เกิดบูรณาการกันขึ้น แต่ในสังคมที่ผ่านมานี้ โรงเรียนได้เป็นผู้อำนวยการในการให้การศึกษา ส่วนสถาบันอื่นก็มีความโน้มเอียงที่จะโยนภาระในการให้การศึกษาแก่โรงเรียน จนกระทั่งกลายเป็นว่า โรงเรียนแทบจะผูกขาดการศึกษาไป ซึ่งที่จริงโรงเรียนก็อาจจะไม่ได้ต้องการที่จะผูกขาดเสียทีเดียว ครูอาจารย์ไม่ได้ต้องการที่จะผูกขาด แต่มันจะเป็นไปเอง เพราะว่าสังคมนี้โยนภาระให้หรือแนวทางการบริหารประเทศชักนำให้เป็นไปสื่อมวลชนซึ่งมีอิทธิพลมากในการศึกษา แต่เมื่อสื่อมวลชนไม่เอาใจใส่รับผิดชอบต่อบทบาทของตนในการศึกษานั้น ผลจะเป็นอย่างไรนี่เป็นการขาดบูรณาการเริ่มแรกทีเดียวในระบบที่กว้างขวางที่สุดเพราะว่าผู้มีส่วนร่วมในการศึกษาไม่ได้เข้ามาร่วมให้การศึกษาด้วย⁶⁶

สื่อมวลชนเป็นปัจจัยภายนอกตัวเด่นของการศึกษาปัจจุบันนี้จะต้องถือว่า สื่อมวลชนเป็นองค์ประกอบสำคัญในการศึกษา การศึกษาน่าจะเข้าไปมีส่วนอย่างมากในสื่อมวลชน เพราะสื่อมวลชนนี้มีอิทธิพลในการศึกษาของคน หรือเด็กในปัจจุบันนี้ บางทีมากกว่าตัวครูเสียอีก เพราะฉะนั้น เราจะ

⁶⁵พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), *พุทธศาสนาในฐานะเป็นรากฐานของวิทยาศาสตร์*, (กรุงเทพฯ : ผลิตัฒม์, 2556), หน้า 191-192.

⁶⁶พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), *เพื่ออนาคตของการศึกษาไทย*, อ่างแล้ว, หน้า 43-44.

ไม่เอาใจใส่ต่อสื่อมวลชนไม่ได้เลย ในฐานะที่มันเป็นปัจจัยภายนอกตัวเด่นของการศึกษา การศึกษาจึงควรมีอิทธิพลต่อเรื่องสื่อมวลชนให้มากที่สุด ควรจะเอาสื่อมวลชนเข้ามาไว้ในความควบคุมของผู้บริหารการศึกษาหรือไม่ หรือว่าควรจะให้มีส่วนร่วมอย่างไรนี่ก็เป็นเรื่องที่น่าพิจารณา⁶⁷

สังคมไทยมีส่วนร่วมกันสร้างปัญหาการศึกษาปัญหาที่เกิดขึ้นจากการศึกษาไทยนี้ เราจะต้องไม่โทษเพียงตัวการศึกษาหรือวงการศึกษาเท่านั้นเพราะถ้าเป็นอย่างนั้น เราจะมองปัญหาในวงแคบเกินไป แล้วก็ทำให้การแก้ปัญหานั้นติดตัน แต่เราจะต้องมองถึงการบริหารประเทศทั้งหมด เริ่มแต่ผู้นำนโยบายในการบริหารประเทศ ซึ่งโยงมาถึงการศึกษา และการศึกษานี้เองก็เป็นกิจกรรมอย่างหนึ่งของสังคมที่สัมพันธ์กับกิจกรรมอย่างอื่นทุกอย่าง พูดได้ว่า สังคมไทยเราทั้งหมดนี้ได้มีส่วนร่วมกันในการสร้างปัญหาขึ้น เพราะฉะนั้น แทนที่จะบอกว่าการศึกษาส่งปัญหาเราอาจจะพูดว่า ปัญหาทางการศึกษาที่เราจะต้องแก้จะดีกว่า ทำให้ไม่รู้สึกรำกัฏฐตัวที่จะโทษเฉพาะการศึกษาแล้วก็มองปัญหาการศึกษากันในแวดวงการศึกษาเท่านั้น⁶⁸

สังคมมีหน้าที่ในการให้การศึกษาส่งแวดล้อมทางสังคมเป็นสิ่งที่มีความสำคัญอย่างมาก บุคคลจะมีสิ่งแวดล้อมทางสังคมที่ดี ต่อเมื่อบุคคลอื่น ๆ ทุกคนได้รับการศึกษาที่ดี ดังนั้นทุกคนจึงมีหน้าที่ช่วยคนอื่น ๆ ที่ยังขาดการศึกษาให้ได้รับการศึกษา คนที่ขาดการศึกษานั้น พูดในวงกว้างที่เป็นจำนวนมากที่สุด ก็คือคนรุ่นใหม่ หรือคนที่เกิดภายหลัง แม้ว่าตัวการศึกษาที่แท้จะเป็นเรื่องของบุคคล แต่สังคมก็ยังสามารถจัดปัจจัยต่าง ๆ เพื่ออำนวยความสะดวกให้การศึกษาเกิดขึ้นแก่บุคคลได้การจัดปัจจัยต่าง ๆ เพื่ออำนวยความสะดวกให้การศึกษาเกิดขึ้นแก่บุคคลนี้เองเรียกว่า การให้การศึกษ ด้วยเหตุนี้สังคมจึงปฏิบัติภารกิจที่เรียกว่า การให้การศึกษา อย่างเป็นทางการเป็นการถ่ายทอดประสบการณ์ในอดีตที่รับสืบทอดต่อ ๆ กันมาของคนรุ่นเก่าให้แก่คนรุ่นใหม่ เตรียมผู้เยาว์ของสังคมให้เป็นผู้มีการศึกษาต่อไป⁶⁹

สังคมที่เกื้อหนุนให้มีการศึกษาเรามีสังคมของมนุษย์ทั้งหลาย ซึ่งไม่ว่าจะโดยรู้ตัวหรือไม่รู้ตัว หรือจะโดยตั้งใจหรือไม่ตั้งใจก็ตามต่างก็กำลังก้าวหน้าบ้าง ถดถอยบ้าง ในการเรียนรู้ศึกษาพัฒนาชีวิตของตน ซึ่งก็เป็นเรื่องที่เป็นไปตามธรรมดาที่สอดคล้องกับธรรมชาติของความเป็นมนุษย์นั่นเอง เมื่ออยู่กันเป็นสังคมที่เป็นอย่างนี้ ไหนๆ ทุกคนก็ต้องเรียนรู้ฝึกศึกษาพัฒนาตนกันอยู่แล้ว เราก็มาเกื้อหนุนกัน มาจัดสรรโอกาสและจัดอะไร ๆ ให้เอื้อแก่กัน ในการที่แต่ละคนนั้นจะศึกษาพัฒนาชีวิตของตน ๆ กันได้อย่างดีที่สุดแม้แต่ที่มีการปกครอง ตั้งแต่เป็นหมู่บ้าน ไปจนเป็นเมือง เป็นรัฐ เป็นประเทศ จะเป็นรัฐบาล หรือกระทั่งเป็นโลกบาล จะบริหารจัดการอำนวยความสะดวกอะไรต่าง ๆ ให้มันมี

⁶⁷พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), *การศึกษาเครื่องมือพัฒนาที่ยั่งยืนต้องพัฒนา*, อ่างแล้ว, หน้า 170-171.

⁶⁸พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), *เพื่ออนาคตของการศึกษาไทย*, อ่างแล้ว, หน้า 215-216.

⁶⁹พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), *ปรัชญาการศึกษาของไทย ภาคพุทธธรรม : แขนงนำการศึกษา*, อ่างแล้ว, หน้า 10-11.

ศรีสุข อย่างไรก็ตาม ก็ต้องไม่ลืมว่า ทุกอย่างนั้นจะมีความหมายสมบูรณ์ และการทำหน้าที่ของ ผู้ปกครองจะถูกต้องจริงแท้ ต่อเมื่อเป็นเครื่องเอื้อเกื้อหนุนให้ทุกคนก้าวขึ้นไปในการศึกษาพัฒนาชีวิต ของเขา⁷⁰

ชุมชน (บวร) ความหมายของการจัดตั้งชุมชนการจัดตั้งชุมชนและองค์กรต่าง ๆ จึงมี ความหมายที่พัฒนาสูงขึ้นเป็น 2 ระดับ คือ

ระดับที่ 1 เป็นขั้นพื้นฐานที่เรายังไม่ปรารถนาแท้จริง คือการที่ชุมชนนั้นเป็นแหล่งเอื้อ โอกาสให้มนุษย์สามารถสนองความต้องการในทางผลประโยชน์ของตน รวมทั้งประโยชน์ในแง่ความ มั่นคงปลอดภัยของชีวิต

ระดับที่ 2 เราสร้างชุมชนหรือสังคมขึ้นมาเพื่อเป็นแหล่งเอื้อโอกาสต่อการที่คนแต่ละคนจะ ได้พัฒนาชีวิตขึ้นสู่ความดีงามและความสมบูรณ์ คือเป็นชุมชนแห่งการศึกษาชุมชนแห่งการศึกษา⁷¹

ชุมชนแห่งการศึกษาการจัดตั้งชุมชนและสังคม ตลอดจนองค์กรต่าง ๆ มีประโยชน์สำคัญ คือ ช่วยให้บุคคลมีโอกาสในการศึกษาหรือในการพัฒนาตนด้วยวิธีพึ่งพาอาศัยกันและกัน หรืออาศัย สภาพและบรรยากาศในสังคมนั้นมาเป็นตัวเอื้อ อย่างน้อยเป็นสภาพแวดล้อมที่เอื้อหนุน นี่คือ ประโยชน์แท้จริงที่ต้องการถ้ามนุษย์มองชุมชนหรือสังคมในความหมายอย่างนี้ ก็จะสัมพันธ์กับ การศึกษา ซึ่งก็จะสอดคล้องกับธรรมชาติแห่งศักยภาพของมนุษย์ที่กล่าวไว้ว่า มนุษย์เป็นสัตว์แห่งการ เรียนรู้ เป็นสัตว์ที่ฝึกได้และต้องฝึก และเป็นสัตว์ที่ประเสริฐด้วยการเรียนรู้ฝึกหัดพัฒนาชุมชนหรือ สังคม ก็คือ สภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการศึกษาหรือพัฒนาตนของมนุษย์แต่ละคนนั่นเองชุมชนที่ดีจึงมี ลักษณะที่เอื้อต่อการศึกษาหรือการพัฒนาชีวิตของบุคคลทำไมเราจึงมีการจัดระบบการปกครองให้ สังคมมีสันติภาพให้คนอยู่กันสงบเรียบร้อย ก็เพื่อว่าแต่ละคนจะได้มีโอกาสพัฒนาชีวิตของตนไปสู่ ความสมบูรณ์นั่นเอง ชุมชนที่แท้จริงจึงเป็นชุมชนแห่งการศึกษา⁷²

แนวทางในการแก้ปัญหาโดยความร่วมมือของชุมชน (บวร) การศึกษาเป็นปัจจัยอย่างหนึ่ง ของการพัฒนาสังคม และการพัฒนานั้นจะเป็นไปด้วยดี ก็ต่อเมื่อองค์ประกอบทุกส่วนของสังคม พัฒนาไปด้วยกันอย่างประสานกลมกลืน เพราะฉะนั้น แนวทางในการแก้ปัญหา 2 อย่าง คือ 1. ใน การจัดการพัฒนาประเทศหรือพัฒนาสังคม จะต้องให้กิจกรรมทุกอย่างในการพัฒนาทั้งวิทยาการ และ ระบบการทุกอย่างทำงานประสานกลมกลืนและเกื้อกูลแก่กัน การศึกษาจะต้องเข้าร่วมใน กระบวนการพัฒนาตามแนวนี้ 2. ในแง่ของการศึกษาโดยเฉพาะ คือ จะต้องให้การศึกษาเป็น

⁷⁰พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), *สยามสามไตร*, อ่างแล้ว, หน้า 120.

⁷¹พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), *การศึกษาทางเลือก สู่วิวัฒนาการหรือวิบัติ ในยุคโลกไร้พรมแดน*, อ่างแล้ว, หน้า 71.

⁷²เรื่องเดียวกัน, หน้า 70.

เครื่องช่วยให้องค์ประกอบทุกส่วนของชุมชนพัฒนาขึ้นไปด้วยกันอย่างประสานกลมกลืน นี่เป็นหลักสำคัญอย่างหนึ่ง ซึ่งการศึกษาจะช่วยได้และมีหน้าที่จะต้องช่วยแต่ขณะนี้ ในการจัดการศึกษา เมื่อมองไปที่ชุมชนนั้น เรามองไปที่ไหน เรามองไปแต่ที่นักเรียนของเราหรือมองไปที่โรงเรียนมากไป เราไม่มองว่า ชุมชนนี้มีองค์ประกอบอะไรร่วมอยู่ด้วย และการศึกษาจะไปช่วยพัฒนาองค์ประกอบเหล่านั้นได้อย่างไร และจะต้องให้ให้การศึกษาประสานกลมกลืนกับกิจกรรมอื่น ๆ ที่มีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน ให้สถาบันทุกฝ่ายที่เป็นองค์ประกอบของชุมชนมีส่วนร่วมในการศึกษาในระดับชุมชน เราจะต้องแยกแยะให้ดี จะต้องพิจารณาว่า ชุมชนประกอบด้วยอะไรบ้างองค์ประกอบหลักของชุมชน คือ สถาบัน บ้าน วัด-โรงเรียน บ้าน วัด โรงเรียนนี้มีความสัมพันธ์กันอยู่ตลอดมา หน่วยราชการไปทำหน้าที่อะไรต่อชุมชน หน่วยราชการอยู่ในชุมชนได้จริงหรือเปล่าเป็นส่วนประกอบของชุมชนได้ไหม และควรจะไปอยู่ในฐานะอะไร หน่วยราชการอาจจะไปอยู่ในฐานะผู้คอยช่วยเหลือเป็นพี่เลี้ยงให้ หรือไปช่วยอุปถัมภ์ให้กำลัง เป็นสื่อกลางระหว่างชุมชนกับส่วนกลาง หรือเป็นตัวแทนของส่วนกลางที่คอยเอื้ออำนวยแก่ชุมชน อยู่ในฐานะเป็นคนนอกเสียมากกว่า แล้วตัวชุมชนเองมีใครบ้าง จะต้องดูให้ออกให้หมด ที่แน่นอนก็คือ บ้าน วัด โรงเรียน⁷³

การจัดการศึกษาโดยชุมชน (บวร) เรื่องเกี่ยวกับการจัดจรรยาศึกษา ท่านบอกว่า ในชนบทนั้น บ้าน วัด โรงเรียน ก็เป็นคติประจำอยู่แล้ว แต่ที่น่าเป็นห่วงมากกว่า ก็คือ ในสังคมเมืองจะอย่างไร อันนี้อาตมภาพว่า ไม่ใช่เรื่องที่แก้ไขได้ง่ายในเมื่อเราได้ปล่อยให้ปัญหานี้ทับถมมานาน มันเป็นเรื่องของการสั่งสมปัญหาระยะยาว จนกระทั่งไปเกี่ยวพันถึงคุณภาพของคนที่จะมาทำงานเหล่านี้กล่าวคือ ในเมื่อเราปล่อยให้ละเลงเรื่องนี้อย่างนาน คนที่จะทำงานเรื่องนี้ได้ ก็ค่อยๆ หมดไปและไม่มีคนใหม่มาสืบต่อ แล้วเวลานี้เราเกิดจะทำขึ้นมา ก็เลยกลับไม่มีคนที่มาทำงานนี้ให้ได้ เราจึงจะต้องมาทำงานระยะยาวกันใหม่อีก คือ การสร้างสรรค์คนที่มาทำงาน ซึ่งไม่เฉพาะกรุงเทพฯ เท่านั้นในชนบทก็เช่นเดียวกัน เช่น เราหวังให้พระและพ่อแม่ หรือชาวบ้านมาช่วยให้การศึกษาแก่ลูกแก่เด็กด้วยแต่ท่านเหล่านั้น ก็ต้องเป็นผู้ได้รับการศึกษาเสียก่อน แล้วเราได้คิดอะไรบ้างในการที่จะให้การศึกษาแก่ พ่อแม่เด็ก ให้การศึกษาแก่พระ อันนี้ก็เป็นเรื่องสำคัญ จึงบอกว่า เราจะต้องช่วยกันคิดพิจารณาว่าจะให้การศึกษาแก่ชุมชนทั้งหมด แก่องค์ประกอบในชุมชนนั้นได้อย่างไร มาถึงในเมืองก็เช่นเดียวกันสถาบันสงฆ์ที่ต้องการที่จะมีการศึกษา⁷⁴

พ่อแม่/ครอบครัวสถานะของลูก ลูกมีสถานะเป็น 2 อย่างในเวลาเดียวกัน คือ 1) เป็นบุคคลที่อยู่ในโลก หรือในสังคมมนุษย์ ในแง่นี้หรือในสถานะนี้ก็เป็นเรื่องของการมีความสัมพันธ์กันระหว่างมนุษย์ เราก็ให้สัมพันธ์กันด้วยเมตตา กรุณา มุทิตา ช่วยเหลือเกื้อกูล มีความรู้สึกดีงามต่อกัน

⁷³เรื่องเดียวกัน, หน้า 228-232.

⁷⁴เรื่องเดียวกัน, หน้า 245-246.

2) แต่พร้อมกันนั้นเด็กก็มีอีกสถานะหนึ่ง คือเป็นชีวิตที่อยู่ในธรรมชาติและเป็นธรรมชาติชีวิต ทั้งร่างกายและจิตใจของเขา ต้องเป็นไปตามกฎธรรมชาติ ร่างกายของเขารับประทานอาหารดีก็เจริญเติบโตได้ดี รับประทานอาหารไม่ดี ก็ท้องเสีย เสียสุขภาพ อะไรต่าง ๆ เหล่านี้ อันนี้เป็นด้านชีวิต ซึ่งเป็นไปตามความเป็นจริงของกฎธรรมชาติในฐานะเป็นบุคคล เด็กจะต้องอยู่ได้กับมนุษย์ หรือกับสังคมและในฐานะเป็นชีวิต จะต้องอยู่ได้กับความเป็นจริงของธรรมชาติ⁷⁵

ครอบครัวเป็นจุดเริ่มต้นของการศึกษา ครอบครัวเป็นชุมชนหน่วยย่อยที่สุดและเป็นพื้นฐานที่สุด ชุมชนจะเป็นสื่อกลางที่นำมนุษย์ไปสู่การรวมกันเป็นสังคมสากลหรือไม่ ก็เริ่มต้นที่การศึกษาในชุมชนแรกคือครอบครัวนี้แหละ การศึกษามีการเลี้ยงดูในครอบครัวเป็นจุดเริ่มต้น ครอบครัวมีพ่อแม่เป็นหัวหน้า หรือบ้านเป็นดินแดนในอำนาจครอบครองของพ่อแม่ หรือดินแดนภายใต้การบริหารของพ่อแม่ การบริหารที่สำคัญคือ การที่จะทำให้การศึกษาเกิดขึ้นแก่สมาชิกใหม่ พระพุทธเจ้าตรัสว่า พ่อแม่เป็นพรหมของลูก เมื่อให้กำเนิดแล้ว บทบาทแรกของพรหมคือแสดงโลกแก่ลูก ถ้าใช้ภาษาสมัยใหม่ก็ว่า นำเสนอโลกแก่ลูกพ่อแม่นี้แหละเป็นผู้นำเสนอโลกนี้แก่ลูก ภาพของโลกที่ลูกมองเห็น ทำที่ที่ลูกจะมีต่อโลก ต่อสังคม ต่อเพื่อนมนุษย์ อยู่ที่การนำเสนอของพ่อแม่ และตอนนี้คือจุดสำคัญที่สุดที่การศึกษาจะวางพื้นฐานให้แก่ชีวิตของเขา ถ้าเขามีทัศนคติต่อเพื่อนมนุษย์ ต่อโลก ต่อวัตถุสิ่งของในโลก หรือต่อสภาพแวดล้อมอย่างไรต่อไปทัศนคตินั้นก็จะเป็นตัวกำหนดวิถีแห่งการดำรงชีวิตของเขา สรุปว่า การมองโลกพื้นฐานที่พึงปรารถนามี 3 ประการ

1. มองเห็นมนุษย์ร่วมโลกอย่างเป็นมิตร ตลอดจนมองสัตว์ทั้งหลายและสิ่งแวดล้อมด้วยท่าทีที่เป็นมิตรมีไมตรี
2. มองโลกในแง่ที่กว้างขวางใหญ่โต เป็นแดนอัศจรรย์ มีความงดงามน่าชื่นชมและเป็นแหล่งแห่งความรู้ที่เราจะไปศึกษาหาความจริง
3. มองความสัมพันธ์ของตนเองกับโลกด้วยเจตจำนงที่จะเข้าไปร่วมสร้างสรรค์ถ้าพ่อแม่นำเสนอโลกให้ลูกได้แนวทัศนคติพื้นฐาน 3 ข้ออย่างนี้ ก็อุ่นใจได้ แต่ปัญหาก็คือ ขณะนี้พ่อแม่นำเสนอโลกแก่ลูกในลักษณะนี้หรือไม่ อย่างว่าแต่จะนำเสนอโลกแก่ลูกให้ได้อย่างนี้เลย ปัญหาหนักยิ่งกว่านั้นที่เกิดขึ้นในยุคนี้ก็คือ เวลานี้กล่าวได้ว่าพ่อแม่กำลังสูญเสียอำนาจครอบครองดินแดนของตนพร้อมทั้งละทิ้งหรือละเลยบทบาทในการนำเสนอโลกแก่ลูกนี้ไปเสีย⁷⁶

⁷⁵พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), *ถ้าเชิดชูพระคุณแม่ขึ้นมาได้สังคมไทยไม่สิ้นความหวัง*, (กรุงเทพฯ : พิมพ์สวสย, 2548), หน้า 11.

⁷⁶พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), *การศึกษาทางเลือก สู่วิวัฒนาการหรือวิบัติ ในยุคโลกไร้พรมแดน*, อ่างแล้ว, หน้า 74-46

พระสงฆ์/วัดการจัดการศึกษาโดยวัดแม้ว่าวัดจะเลิกให้การศึกษาแก่นักเรียนแล้ว แต่วัดก็ยังให้การศึกษาแก่ชาวบ้านอยู่ ชาวบ้านส่วนใหญ่เดี๋ยวนี้ไปรับการศึกษาจากวัด โดยเป็นระบบนอกโรงเรียน หรือ Informal Education เป็นการศึกษาที่ไม่เป็นทางการ วัดจะให้การศึกษาอยู่เรื่อยไป ถ้าปฏิบัติในเรื่องนี้ถูกต้อง วัดหรือพระก็จะยังคงเป็นหน่วยสำคัญที่จะช่วยในการทำให้ลูกกับพ่อแม่เข้ากันได้ หรือผู้ใหญ่เข้ากับเด็กได้ และให้บ้านกับโรงเรียนกลมกลืนกัน เจ้าอาวาสเป็นผู้นำอันดับหนึ่งของชุมชน และพระก็เป็นคนที่ชาวบ้านเคารพนับถือถ้าเราสามารถทำให้พระมีการศึกษาดี ที่จะนำความคิดถูกต้องแก่ประชาชน ก็จะนำประชาชนไปในทางที่ถูกต้องได้ แต่ถ้าพระคุณภาพต่ำ อาจจะชักชวนชาวบ้านไปสู่ความหายนะก็ได้ ปัจจุบันนี้คุณภาพของพระเป็นอย่างไร เป็นเรื่องเร่งด่วนที่จะต้องพิจารณา ถ้าคุณภาพของพระเสื่อมลงแล้วชาวบ้านจะเป็นอย่างไร⁷⁷

การจัดการศึกษาโดยรัฐและวัดอุปสรรคสำคัญอย่างหนึ่ง ก็คือ ขณะนี้ ในการวางแผนนโยบายเกี่ยวกับการศึกษา เรามองเป็นการศึกษาก็เรื่องหนึ่ง ศาสนาก็เรื่องหนึ่ง สถาบันสงฆ์เป็นสถาบันศาสนา ซึ่งไม่ตรงความจริง เราต้องมองสถาบันศาสนาในฐานะสถาบันสังคมสถาบันหนึ่ง สถาบันสงฆ์นั้นมีความหมายในทางสังคมอยู่มาก แล้วก็เป็นการศึกษาด้วย ทำอย่างไรจะให้ท่านมาร่วมคิดร่วมทำด้วยในส่วนที่ท่านเกี่ยวข้อง พระสงฆ์ โดยเฉพาะคณะสงฆ์จะต้องหันกลับมาเอาใจใส่ในการศึกษา ขณะนี้ พระสงฆ์ในระดับนโยบาย เป็นเหมือนกับว่า ท่านไม่รู้สึกรู้ว่า ท่านมีหน้าที่ทางการศึกษา แล้วท่านจะเอาเรื่องนี้ไปวางแผนให้เกิดเป็นแนวความคิด และนโยบายในการบริหารและการปกครองอย่างไร ถ้าเราจะให้ท่านมีส่วนร่วมในเรื่องการศึกษา เราจะทำอย่างไรอย่างไรก็ตาม มันไม่ใช่เรื่องเฉพาะสถาบันสงฆ์อย่างเดียวหรอก มันเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมทุกอย่างของสังคม ทั้งการเมือง เศรษฐกิจ สังคม ศาสนา ทุกอย่างเกี่ยวพันกันทั้งสิ้น⁷⁸

สถาบันพุทธศาสนาเข้ามามีส่วนร่วมจัดการศึกษา สถาบันพุทธศาสนา และบุคคลที่รับผิดชอบต่อการจัดการศึกษาพระพุทธศาสนา ก็จะต้องไม่มัวแต่โทษรัฐและผู้บริหารการศึกษาของชาติแต่ฝ่ายเดียว แต่จะต้องยอมรับความจริงว่า เท้าที่ผ่านมานี้วงการ ศาสนศึกษาก็ได้เอาใจใส่ให้ความสำคัญต่อศาสนกิจด้านการศึกษาน้อยเกินไป และมีได้ปรับปรุงระบบการศึกษาในความรับผิดชอบของตนให้ได้ผลสมสมัยทันเหตุการณ์ ชนิดต่อติดโยงกันได้กับพื้นฐานจากอดีตโดยเฉพาะไม่ได้สอดส่องติดตามดูการศึกษาพระพุทธศาสนาในหมู่กุลบุตรกุลธิดาของประชาชนที่รัฐรวบโอนไปรับผิดชอบนั้น ว่าได้ผลดีหรือไม่เพียงไร และไม่ได้แสวงหาหนทางหรือวิธีการที่จะเข้าไปร่วมมือประสานงานกับรัฐ หรือเจ้าเตือนรัฐให้ระสีกเกิดความสำนึกและตื่นตัวในเรื่องนี้ความผิดพลาดบกพร่องที่เกิดขึ้นนี้ ผู้มีหน้าที่บริหารการพระศาสนาก็มีส่วนรับผิดชอบอยู่ด้วย การละเลยการศึกษา

⁷⁷พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), *เพื่ออนาคตของการศึกษาไทย*, อ่างแล้ว, หน้า 232.

⁷⁸เรื่องเดียวกัน, หน้า 246-247.

พระพุทธศาสนา เกิดจากความประมาทและความเสื่อมถอยในวงการพระศาสนาเป็นปัจจัยด้วยอย่างหนึ่ง ซึ่งทำให้บุคคลภายนอกที่ไม่มีโอกาสใช้สติปัญญาไตร่ตรองพิจารณาอย่างเพียงพอไม่เห็นคุณค่าที่แท้จริงของพระพุทธศาสนา⁷⁹

3.3.3 มาตรฐานและการประกันคุณภาพการศึกษา

ผู้ที่สำเร็จการศึกษาตามพุทธศาสนาผู้ที่บรรลุผลสัมฤทธิ์แห่งการพัฒนามนุษย์ด้วยการศึกษา ที่เรียกว่าเป็นอเสขะ หรือเป็นพุทธมีลักษณะอย่างไร ได้พูดไปครั้งหนึ่งแล้วว่า ผู้ที่ศึกษาแล้ว หรือผู้สำเร็จการศึกษานั้น จะมีความสุขเต็มเปี่ยมอยู่ภายใน เป็นเนื้อตัวของชีวิตเป็นคุณสมบัติของจิตใจ ที่มีอยู่ประจำตลอดเวลา แล้วก็มีความสุขอย่างอิสระ ที่ไม่พึ่งพา ไม่ต้องหา นี่คือประโยชน์ตนก็เต็มแล้ว เมื่อประโยชน์ตนเต็มสมบูรณ์แล้วก็มีลักษณะเป็นผู้ที่ไม่มีอะไรจะต้องทำเพื่อตนเองอีก

ดังนั้น ผู้ที่สำเร็จการศึกษาจึงมีลักษณะการดำเนินชีวิตอย่างที่บอกว่า เป็นผู้ที่สละพลังงานชีวิตที่เหลืออยู่ทั้งหมดให้แก่มนุษยชาติ ทำงานเพื่อชาวโลก ฉะนั้น จึงมีอุดมคติของพระพุทธศาสนาที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้เป็นหลักใหญ่ว่า พุทธชนพิชิตายะ พุทธชนสุขายะ โลกานุกัมปายะ เพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่พหุชนเพื่อความสุขของพหุชน เพื่อเกื้อการุณย์แก่โลก นี่เป็นคติที่ใช้ในทุกเรื่อง คตินี้บอกว่าพระพุทธศาสนานั้นไม่ได้มีอยู่คงอยู่เพื่อตัวของพระพุทธศาสนาเอง พระพุทธศาสนามีอยู่เพื่อตัวเอง แต่มีอยู่คงอยู่เพื่อประโยชน์สุขของมวลมนุษย์⁸⁰

คุณลักษณะของผู้ได้รับการศึกษา คุณลักษณะของผู้ได้รับการศึกษา หรือผู้ได้รับผลตามความมุ่งหมายของการศึกษา

1. ในแง่คุณสมบัติประจำตน คุณธรรมที่เด่น คือ

1.1 ปัญญา ซึ่งเจริญขึ้นโดยลำดับพร้อมกับการสูญเสียของอวิชชา

1.2 กรุณา ซึ่งจะเป็แรงเร้าในการกระทำมากโดยลำดับแทนที่ตัณหา

2. ในแง่การดำเนินชีวิต มีลักษณะสำคัญ คือ

2.1 อุตตตถะ หรืออตัตถิตตสมบัตติ การบรรลุถึงประโยชน์ตน คือ ได้ฝึกฝนอบรมตัวเองดีทั้งตนเองได้ทั้งทางร่างกายและจิตใจ รวมทั้งในแง่เศรษฐกิจ สังคม และจริยธรรม ถึงความเจริญงอกงามแห่งสติปัญญาและคุณธรรมต่าง ๆ เช่น สมบูรณ์ด้วยวิชาและจรณะหรือประกอบด้วยทิวฐธัมมิกัตถะและสัมปรายิกัตถะเป็นต้น ข้อนี้คุณธรรมที่เด่นคือ ปัญญา

⁷⁹พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), *ทางสายอิสราภาพของการศึกษา*, (กรุงเทพฯ : สหธรรมิก, 2541), หน้า 101-102.

⁸⁰พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), *พุทธธรรมกับการฝึกหัดครู*, อ่างแล้ว, หน้า 86.

2.2 ปรัดละ หรือ ปรหิตสมบัตติ การบำเพ็ญประโยชน์ผู้อื่น คือ สามารถช่วยเหลือผู้อื่น ทำตนให้เป็นประโยชน์แก่สังคม ทางวัตถุก็ดี ทางจิตใจก็ดี เช่น สังคหวัตถุ 4 และสาราณียธรรม 6 เป็นต้น ข้อนี้คุณธรรมที่เด่นคือ กรุณาในทางปฏิบัติ คุณสมบัตติและคุณลักษณะ 2 ฝ่ายนี้มีความสัมพันธ์อิงกันอยู่ เช่น เมื่อปัญญาที่แท้จริงเจริญขึ้น จะต้องทำให้กรุณาองงามขึ้นด้วย การจะมีกรุณาที่แท้จริงได้ ก็ต้องมีปัญญาสูงขึ้น⁸¹

สัมฤทธิ์ผลของการศึกษาการสัมฤทธิ์ผลของการศึกษามี 2 จุด คือ จุดเริ่มกับจุดปลาย

จุดเริ่ม ก็คือ ตอนที่คนเริ่มเข้าสู่กระบวนการศึกษา หรือเมื่อการศึกษาเกิดขึ้นในตัวคน ถ้าเรายังไม่สามารถนำคนเข้าสู่กระบวนการศึกษาได้ การศึกษาก็ยังไม่สำเร็จแม้แต่ในขั้นต้น ทำอย่างไร คนจะเข้าสู่กระบวนการศึกษาได้หรือการศึกษาจึงจะเกิดขึ้นในตัวเขา การศึกษาที่อยู่ข้างนอกเราจัดอะไรแทบล้มแทบตาย มันก็ไม่เป็นการศึกษาที่แท้จริง เพราะการศึกษาที่แท้จริงอยู่ในตัวคนเรื่องนี้ต้องมาสู่หลักที่เรียกว่า ปัจจัยภายนอกและปัจจัยภายใน ปัจจัยภายนอก ก็คือ ตัวบุคคลากรทางการศึกษา มีครูอาจารย์ เป็นต้น รวมทั้งระบบการบริหารทั้งหมดซึ่งจะเป็นการจัดสรรสิ่งแวดล้อมเพื่อเอื้อให้เกิดการศึกษาขึ้นในตัวคน ระบบทั้งหมดนี้เราเรียกว่า ระบบกัลยาณมิตร เราก็มาร่วมกันจัดสรรข้อมูลความรู้ จัดสภาพแวดล้อมให้ดี มีโรงเรียนที่ดี มีกิจกรรมต่าง ๆ ที่เอื้อต่อการเรียนรู้ เหล่านี้ทั้งหมดเราเรียกว่า องค์ประกอบของการศึกษา แต่ไม่ใช่ตัวการศึกษา มันเป็นปัจจัยของการศึกษาการศึกษาที่จะเกิด การศึกษาก็คือมีองค์ประกอบภายในเกิดขึ้น องค์ประกอบภายในตัวที่สำคญก็คือ โยนิโสมนสิการ กัลยาณมิตรเป็นปัจจัยภายนอกมาจัดสรรโอกาส พอโยนิโสมนสิการเกิดขึ้น เขารู้จักคิดคิดเป็น เขาก็พึ่งตนเองได้ เขาจะรู้จักปฏิบัติต่อสิ่งต่าง ๆ รู้จักหาความรู้ รู้จักใช้สิ่งต่าง ๆ ให้เป็นประโยชน์หาความจริงได้ หาประโยชน์ได้จากสิ่งต่าง ๆ จากประสบการณ์และสถานการณ์ทั้งหลายเป็นอันว่า เราจัดสิ่งแวดล้อมให้ดีที่สุด แต่พร้อมกันนั้นก็พัฒนาให้ตัวเด็กให้สามารถเอาประโยชน์ได้แม้แต่จากสิ่งที่เลวที่สุด ถ้าอย่างนี้ก็เป็นอันว่า การศึกษาดำเนินไปได้ ถ้าเด็กเข้าสู่กระบวนการนี้ถึงจุดนี้เราเรียกว่า เป็นผลสัมฤทธิ์ของการศึกษาในจุดเริ่มต้น

ต่อไป จุดปลาย ก็คือ ผลจากคนมีการศึกษาที่จะไปทำให้เกิดขึ้น ซึ่งดูที่ความสำเร็จของมนุษยชาติเพราะมนุษย์ที่พัฒนามีการศึกษาดีจะไปสร้างความสำเร็จให้แก่มนุษยชาติ แต่ความสำเร็จของมนุษยชาติคืออะไร ก็เพื่อสร้างสรรค์ชีวิตที่ดีงาม สังคมที่มีสันติสุขและโลกน่าอยู่ โลกที่น่าอยู่ก็รวมทั้งสิ่งแวดล้อมในธรรมชาติด้วย นี่ไขใหม่ คือจุดหมายที่เราต้องการ ความสำเร็จของมนุษยชาติอยู่ที่นี้ แต่เวลานี้คนเริ่มไม่มองหรือมองข้ามหรือถูกพรางตาด้วยระบบของผลประโยชน์ในสังคมแห่งการแข่งขัน เพราะฉะนั้นก็จะมองว่า กำไรสูงสุดคือความสำเร็จ⁸²

⁸¹พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), *ปรัชญาการศึกษาของไทย ภาคพุทธธรรม*, อ่างแล้ว, หน้า 82.

⁸²พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), *แง่คิดข้อสังเกต เกี่ยวกับการปฏิรูปการศึกษา*, อ่างแล้ว, หน้า 42-44.

ดังนั้น ในการให้การศึกษาแก่เด็ก เราจึงต้องทำให้เขามีจิตใจที่มีความสุขอยู่ในตัว เมื่อเขามีความสุขแล้ว เขาก็พร้อมที่จะระบายความสุขให้แก่สังคมด้วย คนที่มีทุกข์ก็นำทุกข์ไประบายให้แก่ผู้อื่น คนที่มีสุขก็จะเอาความสุขไปเผื่อแผ่ ระบายความสุขนั้นแก่ผู้อื่น ฉะนั้น การศึกษาต้องทำให้คนเป็นคนที่เติมคนด้วยการพัฒนาอย่างบริบูรณ์ ให้เป็นคนเก่ง ดีและมีความสุขด้วย นี่เป็นจุดหมายที่จะต้องทำให้สำเร็จ ศึกษา คือ การเรียนรู้ฝึกฝนพัฒนาตนตลอดเวลา ชีวิตและกิจกรรมทุกอย่างของมนุษย์ต้องมีการแก้ไขปรับปรุง และหยุดไม่ได้เพราะต้องไม่ประมาท นี่คือหลักการที่แท้จริงซึ่งเป็นการศึกษาที่พึงประสงค์⁸³

เครื่องวัดความสัมฤทธิ์ผลของการศึกษา อรรถ 3 ประการนี้ใช้เป็นเครื่องมือวัดความสัมฤทธิ์ผลของการศึกษา แบ่งออกไปได้เป็น 2 แนวเรียกว่า แนวราบกับแนวตั้ง แนวตั้ง คือ ทฤษฎีธรรม มีกัตตะ สัมปรายิกัตตะ ปรมัตตะ สูงขึ้นไปเป็นชั้น ๆ ส่วนในแนวราบก็แบ่งเป็นประโยชน์ตน ประโยชน์ผู้อื่น และประโยชน์ร่วมกันทั้งสองฝ่าย ซึ่งต้องพยายามทำให้เกิดขึ้น ทั้งแก่ตนเอง แก่ผู้อื่น และแก่สังคมร่วมกัน เรียกว่า อัตตัตตะ ประโยชน์ตน ปรมัตตะ ประโยชน์ผู้อื่น และอุภยัตตะ ประโยชน์ร่วมกันทั้งสองฝ่าย อันนี้ก็เป็นเครื่องวัดความสัมฤทธิ์ผลของการศึกษา⁸⁴

ทั้งนี้มาตรฐานในการวัดความสำเร็จของการศึกษาการพัฒนานั้น หมายถึง การที่มนุษย์จะค่อย ๆ หมดยุค มัจฉริยะ คือ ความหวงแหนกีดกัน 5 ประการไปจนสิ้นเชิง คือ

1. ความหวงแหนที่อยู่ รวมทั้งประเทศชาติของตนเอง เมื่อถึงยุคโลกาภิวัตน์เราจะต้องปรับมนุษย์ให้รักชาติ โดยต้อง รักเป็น คือ รักในแบบไม่ไห้แบ่งแยกและเบียดเบียนซึ่งกันและกัน
 2. ความหวงแหนครอบครัว พวกพ้อง วงศ์ตระกูล รังเกียจพงศ์เผ่า ความหวงแหนนี้มีมากจนกระทั่งแต่งงาน ระหว่างชนต่างเผ่าไม่ได้
 3. ความหวงแหนลาภ หวงแผนผลประโยชน์
 4. ความหวงแหนวรรณะ แบ่งผิว แบ่งชนชั้น รังเกียจกัน
 5. ความหวงแหนความสำเร็จ ภูมิธรรม ภูมิปัญญา ไม่อยากให้คนอื่นบรรลุความสำเร็จ
- อย่างตนการศึกษาจะต้องพัฒนาคนให้ลดละมัจฉริยะ 5 ประการนี้ให้สำเร็จ ถ้าสำเร็จ มนุษย์จะอยู่รวมกันได้ทั้งโลก

มาตรฐานสำคัญในการที่จะวัดความพัฒนาของมนุษย์ความไม่ประมาท คือ อยู่ด้วยสติปัญญา ก็คือ

⁸³พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), *การศึกษากับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์*, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, 2539), หน้า 50-51.

⁸⁴พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต), *ความมุ่งหมายของวิชาพื้นฐานทั่วไป*, อ่างแล้ว, หน้า 40.

ขั้นที่ 1 ใช้สติคอยตรวจตรา สติ หมายถึง ระลึก หมายความว่า มีอะไรเกิดขึ้นเป็นไป ที่จะส่งผลกระทบต่อชีวิต ต่อครอบครัว ต่อความอยู่ดี ต่อความเจริญและความเสื่อม สติจะเรียกเอามาหมดสติจะนึกจะระลึกถึงทุกอย่างที่จะมีผลเกี่ยวข้อง สรรวไปทั่วและเอามาตรวจตรา

ขั้นที่ 2 ส่งต่อให้ปัญญาพิจารณาแยกแยะวิเคราะห์สืบสาวเหตุปัจจัย อะไรที่จะก่อผลร้ายก็แก้ไขจัดการ ป้องกัน อะไรที่จะนำมาซึ่งผลดีก็สร้างสรรค์โดยทำให้ตรงตามเหตุปัจจัยนั้นความไม่ประมาทเป็นมาตรฐานสำคัญในการที่จะวัดความพัฒนาของมนุษย์ว่าจะมีชีวิตและสังคมที่ดีงาม มีสันติสุข และอิสรภาพได้สำเร็จไหม เป็นการวัดทั้งตัวบุคคลและวัดทั้งสังคมนี้ด้วยว่า สังคมของเราและมนุษย์นี้จะไปรอดไหม นี่เป็นบทพิสูจน์ขั้นสุดท้ายอันหนึ่ง ถ้ามนุษย์ทำอย่างนี้ได้ มนุษย์ก็จะรักษาความดีงามของชีวิตและสังคมไว้ได้⁸⁵

ปัญหาคุณภาพของการศึกษาในด้านคุณภาพของการศึกษา คุณภาพของการศึกษานั้น มองได้ 2 ด้าน ด้านที่หนึ่ง คือ วิชาการ และวิชาชีพ มีเสียงพูดกันมาก หรือร้องทุกข์กันมากว่า เด็กสมัยนี้เรียนไปแล้ววิชาอ่อน รู้ไม่จริงบ้าง รู้แล้วทำไม่ได้จริงบ้าง คือ มีวิชาเรียนไปแต่เอาไปประกอบอาชีพทำงานไม่ได้จริง บางทีเรียนจบชั้นนั้นชั้นนี้ก็อ่านหนังสือไม่ค่อยออก ซึ่งที่จริงก็ไม่ใช่เป็นปัญหาเฉพาะประเทศไทย ประเทศที่พัฒนาแล้วก็ยังเป็นปัญหาเช่นเดียวกัน

ด้านที่สอง คือ ความประพฤติ ยังมีปัญหามากขึ้นไปอีก การศึกษาสมัยนี้ไม่ช่วยให้เด็กมีความประพฤติที่ดีงาม เด็กนักเรียนไม่มีวินัย สำเร็จไปแล้วก็เป็นผู้มีความประพฤติไม่ดี เป็นพลเมืองที่ไม่มีค่านิยมและคุณสมบัติที่เอื้อต่อการพัฒนาประเทศชาติให้เจริญ นอกจากนั้น ปัญหาอีกด้านหนึ่งที่สำคัญก็คือ มีความแปลกแยกกับวัฒนธรรมของตนรวมแล้วก็เหมือนกับว่า การศึกษานี้ช่วยเด็กไม่ได้หรือเราให้การศึกษาที่ดีไม่ได้⁸⁶

3.3.4 ครู คุณาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษา

ทิศทางการปฏิรูปการศึกษาในส่วนที่เกี่ยวข้องกับครูจะเห็นได้ว่า ครู เป็นบุคคลที่ได้รับ ความสำคัญว่าเป็นปัจจัยผลักดันสำคัญปัจจัยหนึ่งที่จะส่งผลสำเร็จในการปฏิรูปการศึกษา ครูผู้ ทำหน้าที่จัดสภาพการเรียนการสอนเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ในตัวผู้เรียนและครูมีภาระอื่น ๆ อีกมากมายที่ จะต้องช่วยกันทำเพื่อความก้าวหน้าของโรงเรียน ครูที่จะต้องก้าวทันกับสภาพความเปลี่ยนแปลง อย่างรวดเร็วของสังคม ครู จำเป็นที่จะต้องมีการปรับตัวและพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง สม่าเสมอ พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ.

⁸⁵พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), *พุทธธรรมกับปรัชญาการศึกษาไทยในยุคโลกาภิวัตน์*, อ่างแล้ว, หน้า 88-89.

⁸⁶พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), *การศึกษา เครื่องมือพัฒนาที่ยังต้องพัฒนา*, อ่างแล้ว, หน้า 12-13.

2545 เป็นกรอบนโยบายแนวทางในการปฏิรูปการศึกษาของประเทศ ได้ดำเนินการมาตั้งแต่ปี 2542 จนถึงปัจจุบัน

ทั้งนี้ยังปฏิรูปการเรียนรู้ ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของผู้เรียนยิ่งต่ำลง หลายฝ่ายต่างก็มองว่ามีปัญหาที่หมักหมมมานานหลายปัญหา เช่น ปัญหาขาดครู ปัญหาครูไม่ได้รับการพัฒนาความรู้ความสามารถอย่างทั่วถึง ปัญหาการปรับเปลี่ยนนโยบายบ่อยครั้งเกินไปจนทำให้ครูขาดกำลังใจขาดแรงจูงใจในการทำงาน เรื่องนี้มีส่วนเป็นปัญหาที่มาจากครูผู้มีหน้าที่ในการจัดกระบวนการเรียนรู้ วิฤตของวิชาชีพครูเป็นปัญหาใหญ่และซับซ้อนเพราะครูเป็นกลุ่มของคนทำงานที่มีจำนวนมากที่สุด

โดยตามแนวคิดของปรัชญาการศึกษาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต) ได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับครู ฅณาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษาไว้ดังนี้

ครูดำเนินตามอย่างพระพุทธเจ้า ครูก็ดำเนินตามอย่างพระพุทธเจ้านี้แหละ การที่จะเป็นกัลยาณมิตรอย่างเก่งนั้น ต้องได้ทั้งสองด้าน⁸⁷

1. ต้องเข้าถึงเนื้อตัวที่แท้ของการศึกษา ที่เป็นธรรม ตามความจริงของกฎธรรมชาติ
2. ต้องสามารถจัดดำเนินการของการศึกษา ใช้ความสามารถทางวินัยมาจัดการระบบวิธีและแบบแผนเชิงปฏิบัติการในสังคมให้สำเร็จ ด้วยเทคนิคในการนำ ในการสื่อสาร ฯลฯ

คุณสมบัติของผู้สอน ทศพลญาณพระปัญญาคุณที่เกี่ยวกับงานสอนขอยกมาแสดง 2 อย่างคือ ทศพลญาณ และปฏิสัมภทา

ทศพลญาณ คือ พระญาณอันเป็นกำลังของพระตถาคตที่ทำให้พระองค์สามารถบันลือสีหนาทประกาศพระศาสนาได้มั่นคง จะแสดงความหมายที่เป็นพุทธคุณแท้ กับความหมายที่ผู้สอนทั่วไปฟังนำมาใช้ได้

1. ฐานฐานญาณ ปรีชาหยั่งรู้ฐานะ และฐานะ คือรู้กฎธรรมชาติ ที่เกี่ยวกับขอบเขตและขีดขั้นของสิ่งทั้งหลายว่า อะไรเป็นไปได้ อะไรเป็นไปไม่ได้และแค่ไหนเพียงไร โดยเฉพาะในแง่ความสัมพันธ์ระหว่างเหตุกับผล และกฎเกณฑ์ทางจริยธรรมเกี่ยวกับสมรรถวิสัยของบุคคลซึ่งจะได้รับผลกรรมที่ดีและชั่วต่าง ๆ กันคือมีความรู้เข้าใจในเนื้อหา และขอบเขตของกฎเกณฑ์ และหลักการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องและที่จะนำมาใช้ในการสอนอย่างชัดเจน ตลอดจนรู้ขีดขั้นความสามารถของบุคคลที่มีพัฒนาการอยู่ในระดับต่าง ๆ

2. กรรมวิปากญาณ ปรีชาหยั่งรู้ผลของกรรม สามารถกำหนดแยกการให้ผลอย่างสลับซับซ้อนระหว่างกรรมดีกับกรรมชั่วที่สัมพันธ์กับปัจจัยแวดล้อมต่าง ๆ มองเห็นรายละเอียดและ

⁸⁷พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), *พุทธธรรมกับการฝึกหัดครู*, อ่างแล้ว, หน้า 80-81.

ความสัมพันธ์ภายในกระบวนการก่อผลของกรรมอย่างชัดเจน คือมีความรู้ความเข้าใจในกระบวนการพฤติกรรมต่าง ๆ ของมนุษย์เป็นอย่างดี

3. สัพพัตถคามินีปฏิบัติพหุญาณ ปรีชาหยั่งรู้ข้อปฏิบัติที่จะนำไปสู่คติทั้งปวง คือสู่สุคติทุกคติ หรือพ้นจากคติ หรือปรีชาหยั่งรู้ข้อปฏิบัติที่จะนำไปสู่อรรถประโยชน์ทั้งปวง จะเป็นทิฏฐธัมมิกัตถะ หรือสัมปรายิกัตถะ หรือปรมัตถะ ก็ตาม รู้ว่าเมื่อต้องการเข้าสู่จุดหมายใด จะต้องทำอะไรบ้าง มีรายละเอียดวิธีปฏิบัติอย่างไร คือรู้วิธีการและกลวิธีปฏิบัติต่าง ๆ ที่จะนำเข้าสู่เป้าหมายที่ต้องการ

4. นานาธาตุนุญาณ ปรีชาหยั่งรู้สภาวะของโลกอันประกอบด้วยธาตุต่าง ๆ เป็นอเนก รู้สภาวะของธรรมชาติทั้งฝ่ายอุปาทินนสังขาร และอนุปาทินนสังขาร เช่นในเรื่องชีวิต ก็ทราบองค์ประกอบต่างๆ สภาวะขององค์ประกอบเหล่านั้น พร้อมทั้งหน้าที่ของมัน เช่น การปฏิบัติหน้าที่ของชั้นธ อายตนะและธาตุต่าง ๆ ในกระบวนการรับรู้ เป็นต้น และรู้เหตุแห่งความแตกต่างกันของสิ่งทั้งหลายเหล่านั้น คือมีความรู้ในวิชาสรีรวิทยาและจิตวิทยา อย่างน้อยให้ทราบองค์ประกอบต่าง ๆ และการปฏิบัติหน้าที่ขององค์ประกอบเหล่านั้นในกระบวนการเรียนรู้ของบุคคล และถ้าเป็นไปได้ ควรมีความรู้ทั่วไปอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะในทางวิทยาศาสตร์ เพื่อรู้จักสภาวะของสิ่งทั้งหลาย และมีทัศนคติที่ถูกต้องต่อสิ่งเหล่านั้น อันจะเป็นเครื่องเพิ่มพูนประสิทธิภาพในการสอนให้ได้ผลดียิ่งขึ้น

5. นานาธมฺมุตติกญาณ ปรีชาหยั่งรู้ธมฺมุตติ คือรู้อัธยาศัย ความโน้มเอียง แนวความสนใจ ฯลฯ ของสัตว์ทั้งหลาย ที่เป็นไปต่าง ๆ กัน คือรู้ความแตกต่างระหว่างบุคคล ในด้านความโน้มเอียงแนวความสนใจ และความถนัดโดยธรรมชาติ

6. อินทริยโปรปริยัตตญาณ ปรีชาหยั่งรู้ความยิ่งและหย่อนแห่งอินทริยของสัตว์ทั้งหลาย รู้ว่าสัตว์นั้นๆ มีแนวความคิดความรู้ ความเข้าใจ แคไหนเพียงใด มีกิเลสมาก กิเลสน้อย มีอินทริยอ่อนหรือแก่กล้า สอนง่ายหรือสอนยาก มีความพร้อมที่จะเข้าสู่การตรัสรู้หรือไม่ คือรู้ความแตกต่างระหว่างบุคคลในด้านระดับสติปัญญา ความสามารถ พัฒนาการด้านต่างๆ และความพร้อมที่จะเรียนรู้

7. ฌานาทิสังกิลเลสาทิญาณ ปรีชาหยั่งรู้เหตุที่จะทำให้ฌาน วิโมกข์ และสมาบัติเสื่อม หรือเจริญ คล่องแคล่วจัดเจน หรือก้าวหน้างยิ่งขึ้นไป คือรู้ปัจจัยต่าง ๆ ที่เป็นอุปสรรคถ่วง หรือส่งเสริมเพิ่มพูนผลสำเร็จของการเรียนรู้และการฝึกอบรมในระดับต่าง ๆ ก็บรูจกใช้เทคนิคต่าง ๆ เข้าแก้ไข หรือส่งเสริม นำการเรียนรู้และการฝึกอบรมให้ดำเนินก้าวหน้าไปด้วยดี

8. ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ ปรีชาหยั่งรู้ระลึกชาติภพในหนหลังได้คือรู้ประวัติพื้นเพเดิม และประสบการณ์ในอดีตของผู้เรียน

9. จุตูปปาตญาณ ปรีชาหยั่งรู้จติ และอุบัติของสัตว์ทั้งหลายอันเป็นไปตามกรรมคือพิจารณาสังเกตดูผู้เรียน ในขณะที่เขามีบทบาทอยู่ในชีวิตจริง ภายในกลุ่มชนหรือสังคมสามารถรู้เท่าทัน และเข้าใจพฤติกรรมต่าง ๆ ที่เขาแสดงออกในขณะนั้น ๆ ว่า เป็นผู้มีปัญหาหรือไม่อย่างไรมองเห็นสาเหตุแห่งปัญหานั้น และพร้อมที่จะเข้าช่วยเหลือแก้ไขได้ทันที

10. อาสวักขยญาณ ปรีชาหยั่งรู้ความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลายคือรู้ชัดเข้าใจแจ่มแจ้ง และแน่ใจว่า ผลสัมฤทธิ์ที่เป็นจุดหมายนั้น คืออะไร เป็นอย่างไรและตนเองสามารถกระทำผลสัมฤทธิ์นั้นให้เกิดขึ้นได้จริงด้วย⁸⁸

คุณสมบัติของผู้สอนปัญญา ปฏิบัติ ปฏิสัมพันธ์ คือ ปัญญาแตกฉานในด้านต่าง ๆ ซึ่งมีทั่วไปแก่พระมหาสาวกทั้งหลายด้วย ดังนี้

1. อรรถปฏิสัมพันธ์ ความเข้าใจแจ่มแจ้งในความหมายของถ้อยคำ ข้อความหรือข้อธรรมต่าง ๆ สามารถขยายความแยกแยะออกไปได้โดยพิสดาร แม้นได้เห็นเหตุใด ๆ ก็สามารถคิดเชื่อมโยงแยกแยะกระจายความคิดออกไปล่วงรู้ถึงผลต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นได้ แปลสั้น ๆ ว่า ปัญญาแตกฉานในอรรถ

2. ธรรมปฏิสัมพันธ์ ความเข้าใจแจ่มแจ้งในหลักหรือข้อธรรมต่าง ๆ สามารถจับใจความของคำ อธิบายที่กว้างขวางพิสดาร มาตั้งเป็นกระทู้หรือหัวข้อได้ เมื่อมองเห็นผลต่าง ๆ ที่ปรากฏ ก็สามารถสืบสาวกลับไปหาเหตุได้ แปลสั้น ๆ ว่า ปัญญาแตกฉานในธรรม

3. นิรุกติปฏิสัมพันธ์ ความรู้แตกฉานในภาษา รู้ภาษาต่าง ๆ และรู้จักใช้ถ้อยคำ ชี้แจงแสดงอรรถและธรรมให้คนอื่นเข้าใจ และเห็นตามได้ แปลสั้น ๆ ว่า ปัญญาแตกฉานในนิรุกติ

4. ปฏิภาณปฏิสัมพันธ์ ความมีไหวพริบ สามารถเข้าใจ คิดเหตุผลได้เหมาะสมทันการ และมีความรู้ความเข้าใจชัดในความรู้ต่าง ๆ ว่ามีแหล่งที่มา มีประโยชน์อย่างไร สามารถเชื่อมโยงความรู้ทั้งหลายเข้าด้วยกัน สร้างความคิดและเหตุผลขึ้นใหม่ได้ แปลสั้น ๆ ว่า ปัญญาแตกฉานในปฏิภาณ⁸⁹

วิธีสอนของพุทธเจ้า วิธีสอนของพระพุทธรเจ้า มีหลายแบบหลายอย่าง ที่น่าสังเกตหรือพบบ่อย คงจะได้แก่วิธีต่อไปนี้

1. แบบสากัจฉา หรือสนทนา วิธีนี้น่าจะเป็นวิธีที่ทรงใช้บ่อยไม่น้อยกว่าวิธีใด ๆ โดยเฉพาะในเมื่อผู้มาเฝ้าหรือทรงพบนั้น ยังไม่ได้เลื่อมใสศรัทธาในพระศาสนา ยังไม่รู้ ไม่เข้าใจหลักธรรมในการสนทนา พระพุทธเจ้ามักจะทรงเป็นฝ่ายถามนำคู่สนทนาเข้าสู่ความเข้าใจธรรมและความเลื่อมใสศรัทธาในที่สุด

2. แบบบรรยาย วิธีสอนแบบนี้ น่าจะทรงใช้ในที่ประชุมใหญ่ ในการแสดงธรรมประจำวัน ซึ่งมีประชาชน หรือพระสงฆ์จำนวนมาก และส่วนมากเป็นผู้มีพื้นความรู้ความเข้าใจกับความเลื่อมใสศรัทธาอยู่แล้ว มาฟังเพื่อหาความรู้ความเข้าใจเพิ่มเติมและหาความสงบสุขทางจิตใจ นับได้ว่าเป็นคนประเภทและระดับใกล้เคียงกัน พอจะใช้วิธีบรรยายอันเป็นแบบกว้าง ๆ ได้

⁸⁸พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), *รู้หลักก่อนแล้วศึกษาและสอนให้ได้ผล*, อ่างแล้ว, หน้า 189-193.

⁸⁹เรื่องเดียวกัน, หน้า 193-194.

3. แบบตอบปัญหา ผู้ที่มาถามปัญหานั้น นอกจากผู้ที่มีความสงสัยข้องใจในข้อธรรมต่างๆ แล้วโดยมากเป็นผู้นับถือลัทธิศาสนาอื่น บ้างก็มาถามเพื่อต้องการรู้คำสอนทางฝ่ายพระพุทธศาสนา หรือเทียบเคียงกับคำ สอนในลัทธิของตน บ้างก็มาถามเพื่อลองภูมิ บ้างก็เตรียมมาถามเพื่อข่มปราบให้ จน หรือให้ได้รับความอับอาย⁹⁰

คุณสมบัติพื้นฐาน 7 ของครูคุณสมบัติของครูผู้แนะแนว (กัลยาณมิตรธรรม7) คุณสมบัติของครูแนะแนว ควรจะเป็นคุณสมบัติของครูและผู้แนะแนวทั่วไปนั่นเอง โดยบริการแนะแนว จะเป็นบริการจาก กัลยาณมิตร ซึ่งมีหลัก หรือองค์ความประพฤติ 7 ประการ เรียกว่าธรรม 7 ประการของ กัลยาณมิตร คือ 1. น่ารัก 2. น่าวางใจ 3. น่าเจริญใจ 4. รู้จักพูดหรือพูดเป็น 5. รู้จักฟังหรือฟังเก่ง 6. แกลงเรื่องเล็กซึ่งได้ 7. ไม่ชักจูงไปนอกเรื่อง⁹¹

อธิบายประกอบธรรม 7 ประการของคุณธรรมหรือองค์คุณของกัลยาณมิตร

1. น่ารัก คำว่าน่ารักในที่นี้หมายความว่า เป็นบุคลิกภาพที่ชวนให้เข้าหา ผู้แนะแนวควรต้องมีลักษณะที่ว่า เมื่อเด็กมีปัญหาเกิดความทุกข์ ก็อยากเข้าไปหาหรือเข้าไปปรึกษา เพราะว่าผู้ที่มีปัญหาก็คิดหาที่ปรึกษา เมื่อเห็นผู้แนะแนวที่มีคุณสมบัติดีแล้วก็อยากจะเข้าไปปรึกษาด้วย คำว่าน่ารัก ในภาษาบาลีเรียกว่า ปิโย

2. น่าวางใจครูแนะแนวต้องมีลักษณะที่น่าไว้วางใจได้หนักแน่น น่าเคารพนับถือ น่าเชื่อถือ ทำให้รู้สึกว่ามีภัยอันตรายรอบอุ่มั่นคงปลอดภัย ควรเข้าไปขอคำปรึกษาได้ ถ้ามีลักษณะท่าทางไม่น่าไว้วางใจ ก็ไม่ไหวลักษณะที่น่าเคารพน่าไว้วางใจนี้ภาษาบาลีเรียกว่า ครู

3. น่าเจริญใจ คือบุคลิกท่าทางต่าง ๆ ที่แสดงออกดูแล้วทำให้เกิดความรู้สึกว่าเป็นผู้มีภูมิรู้ มีภูมิธรรมภูมิปัญญาสูง เป็นคนมีการศึกษาพัฒนาตนดีแล้วซึ่งผู้เข้าหาที่นั่นรู้สึกภูมิใจที่ได้เข้าไปใกล้ชิดและเห็นว่าน่าเอาอย่าง คือชวนให้อยากปฏิบัติตาม ในทางภาษาบาลีเรียกว่า ภาวนีโย

4. รู้จักพูดหรือพูดเป็น ข้อนี้เป็นลักษณะสำคัญมากสามข้อแรกนั้นเป็นบุคลิกภาพที่จะทำให้เกิดการปรึกษาและการแนะแนวขึ้น โดยนำมาสู่การพบปะและการทำ กิจกรรมอื่น ๆ นักแนะแนวควรนำวิธีใช้การเป็นนักพูดโดยเป็นผู้ช่วยให้เขาพูด จนกระทั่งทำให้เขาตอบปัญหาของตนเองได้ หากเขาหาคำตอบไม่ได้จริง ๆ เราก็มีวิธีการที่จะเสนอแนะให้เขาพบคำตอบได้ ให้เห็นทางออกในการแก้ปัญหา ลักษณะที่เป็นนักพูดอย่างได้ผลนี้ ภาษาบาลีเรียกว่า วตตวา

5. รู้จักฟังหรือฟังเก่ง หมายถึง ความเก่งในการฟัง นอกจากหมายถึงจับเรื่องได้ไวและชัดเจนแล้ว ก็รวมถึงการมีความอดทนในการฟังด้วย อดทนต่อการรับฟังปัญหา อดทนต่อการระบายความทุกข์เพื่อจะได้รู้เหตุปัจจัย และคิดค้นวิธีการแก้ปัญหา โดยเฉพาะการรู้จักตัวเขาและปัญหาของ

⁹⁰เรื่องเดียวกัน, หน้า 223-224.

⁹¹พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), *พุทธศาสนากับการแนะแนว*, อ่างแล้ว, หน้า 41-42

เขาอย่างแท้จริง เช่น รู้ว่าเขาทำอะไร บกพร่องอย่างไร จุดที่จะแก้ไขอยู่ตรงไหน เรียกในภาษาบาลีว่า วจนกขโม⁹²

ส่วนสถานะของครูอาจารย์สำหรับครูอาจารย์และผู้ทำงานทางการศึกษาทั้งหลาย การที่จะเข้าถึงสถานะที่เป็นเนื้อตัวของการศึกษา คือสิกขา ซึ่งเป็นกระบวนการของธรรมชาติ ที่เป็นเรื่องของธรรมนี้ สิ่งที่เราควรตระหนักเป็นข้อแรกก็คือ ต้องรู้ตำแหน่งของครูว่าอยู่ตรงไหนและทำหน้าที่อะไรในกระบวนการของการศึกษาหรือสิกขาในพุทธธรรม ตำแหน่งของครูและผู้ทำงานการศึกษา (รวมทั้งพ่อแม่) จะเห็นได้ชัดเจนในหลักปัจจัยของสัมมาทิฐิ 2 อย่าง และหลักบุญนิมิตของการศึกษา 7 ประการ ถ้าพูดอย่างรวบรัด สถานะของครูอาจารย์เป็นต้นนั้น ก็คือเป็นปัจจัยภายนอก ที่จะเชื่อมโยงเข้าไปหาปัจจัยภายในของผู้เรียนหรือผู้ศึกษา และสื่อชักนำให้ปัจจัยภายในเหล่านั้นพัฒนาขึ้นไป พูดเป็นภาษาง่าย ๆ ว่าครูมีหน้าที่ทำให้เกิดความเป็นนักเรียน จะว่าครูเป็นสื่อสร้างความเป็นนักเรียนก็ได้⁹³

ส่วนจิตสำนึกในความเป็นครูครูนี้สังคมน่าจะเอาใจใส่เป็นพิเศษ เพราะเป็นผู้สร้างคุณภาพของคน เป็นที่หล่อหลอมลูก ๆ ของทุกคนทุกครอบครัว เราจะต้องคำนึงถึงครู นี้หมายถึงทั้งหมด ทั้งประเทศ มองให้ถึงชนบทครูต้องเกิดจิตสำนึกว่า เราเป็นครูนะ ความเป็นครูคือผู้ทำหน้าที่อย่างนี้ ๆ เราจะต้องนึกถึงเด็กคำนึงถึงความสุข ความเจริญอกงาม และความดีงามของเด็ก แล้วพยายามทำให้เด็กเจริญอกงามอย่างดีที่สุด อย่างนี้เรียกว่าเกิดฉันทะถ้าครูทำงานด้วยฉันทะนี้ คือมีความอยากที่จะทำให้ชีวิตของเด็กเป็นชีวิตที่ดี อยากให้เด็กเจริญอกงาม อยากให้เด็กเป็นคนดี อยากให้ประเทศชาติสังคมของเรามีคนที่มีคุณภาพ แล้วก็เจริญรุ่งเรืองขึ้นไป ถ้าครูมีเจ้าตัวความอยากที่พระเจ้าเรียกว่าฉันทะอันนี้แล้ว ก็แน่ใจได้เลยว่าต้องเดินหน้า ไม่กี่ปีเปลี่ยนหมดเลย สภาพสังคมอะไรต่าง ๆ มันเปลี่ยนแปลงเลย⁹⁴

การให้ครูเกิดศรัทธาในความเป็นครูศรัทธาเป็นแรงใจที่ผูกไว้กับปัจจัยภายนอก ศรัทธาเป็นคุณสมบัติในขั้นที่พึงพาอาศัยปัจจัยภายนอกหรือขึ้นต่ออิทธิพลของปัจจัยภายนอกนั้นเมื่อครูมีศรัทธาในความเป็นครู ในภารกิจของอาชีพ และในหลักวิชาของครู ตัวครูเองก็มีแรงใจในการทำหน้าที่ แล้วครูก็เป็นกัลยาณมิตร และเป็นสื่อหลักที่จะสร้างศรัทธาขึ้นมาในตัวเด็ก ถ้าครูมีความรู้มีสติปัญญาดี มีความสามารถและดำเนินชีวิตดี ถูกต้อง น่าเคารพ มีเมตตาต่อศิษย์ หวังดีต่อเด็กด้วยใจจริง และสอนได้ผลดี เด็กก็เกิดศรัทธา เมื่อมีศรัทธาขึ้นมาแล้ว สิ่งหรือบุคคลซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งศรัทธาก็จะเชื่อมโยงหรือแม้แต่จงผู้ศรัทธาไปหาไปทำอะไร ๆ ได้มากมาย หรือแม้แต่ทุกอย่างที่สุดแต่ศรัทธาจะแรงเท่าใด ถ้าเด็กศรัทธาในตัวครู พอศรัทธาในครูแล้ว ครูจะไปแนะนำไปบอกอะไร เด็กก็เชื่อก็ทำตามอะไร ๆ ก็เลย

⁹²เรื่องเดียวกัน, หน้า 42-44.

⁹³พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), *พุทธธรรมกับการฝึกหัดครู*, อ่างแล้ว, หน้า 111-112.

⁹⁴พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), *ถ้าเชิดชูพระคุณแม่ขึ้นมาได้ สังคมไทยไม่สิ้นความหวัง*, อ่างแล้ว,

ง่ายไปหมด ครูก็จะนำให้เด็กศรัทธาในคุณงามความดี ศรัทธาในศาสนา ในวัฒนธรรมศรัทธาในการทำ ความดีสร้างสรรค์สังคม ตลอดจนมีทัศนคติที่ดีต่อสิ่งต่างๆ ศรัทธาช่วยได้หมด ศรัทธาเป็นจุดรวมพลัง เป็นจุดเริ่มต้น และเป็นแรงส่งสู่จุดหมาย ต้องทำให้ได้ทั้งให้ครุมีศรัทธาในงานของครูและให้เด็กมี ศรัทธาในครู ซึ่งจะทำให้ครูสามารถทำหน้าที่เป็นปัจจัยภายนอกที่ดีที่สุดถ้าครุมีศรัทธาในวิชาและ อาชีพครุก็จะเกิดแรงความอยากจะรู้และทำหน้าที่ครุให้ดีที่สุด อยากจะสอนให้เด็กดีอย่างเยี่ยมยอด ซึ่งก็จะนำไปเองสู่การค้นคว้าหาความรู้ที่จะมาสนองความปรารถนาที่เป็นกุศลนั้น และศรัทธานั้นก็จะ ทำให้เกิดแรงมุ่งมั่นที่จะเป็นครุที่ดี ซึ่งพาเอาคุณธรรมพ่วงมาด้วยเอง⁹⁵

ส่วนในด้านบทบาทที่แท้จริงของครูในความเป็นครูที่แท้จริงนั้นบทบาทอยู่ที่ไหน มีบทบาท อยู่ 2 อย่างที่ไม่มีสิ่งใดมาทำแทนได้ไม่ว่ายุคใดสมัยใด ซึ่งเป็นบทบาทที่แท้จริงของครู คือ

1. การทำคนให้เป็นคนดี โดยชี้นำชีวิตที่ดีงาม หน้าที่นี้เป็นงานที่ยืนตัวอยู่ทุกยุคทุกสมัย

2. การฝึกความเป็นนักเรียนหรือความเป็นนักศึกษาให้เกิดขึ้น คือสร้างคนให้เป็นผู้มี ความสามารถที่จะแสวงหาความรู้และพัฒนาสติปัญญา งานอย่างนี้คอมพิวเตอร์ก็ทำแทนไม่ได้ คอมพิวเตอร์ช่วยให้เข้าถึงข้อมูลข่าวสาร แต่ทำอย่างไรคนนั้นจะมีความใฝ่รู้ ทำอย่างไรคนนั้นจะแสวง ปัญญา ทำอย่างไรคนนั้นจึงจะมีความสามารถที่จะหาความรู้ เข้าถึงแหล่งความรู้และใช้ความรู้ให้เป็น ประโยชน์ได้ งานนี้เป็นงานสำคัญมาก เป็นงานหลัก เป็นเนื้อเป็นตัวของความเป็นครูที่เดียว ส่วนงาน ถ่ายทอดศิลปวิทยานั้น ควรถือเป็นงานประกอบด้วยเข้าไปงานสำคัญ 2 ประการ คือ การชี้นำทำให้ เป็นคนดี และการฝึกให้ศิษย์มีความสามารถแสวงปัญญานี้ เป็นงานที่ต้องการจากครุทุกยุคทุกสมัย ไม่มีอะไรแทนได้ และยิ่งมาถึงยุคสมัยนี้ ครูจะต้องปรับตัวให้ทัน มิฉะนั้น ครูจะล้าสมัย ถ้าครูล้าสมัยก็จะ ตกไปเป็นเบี้ยล่าง คือกลายเป็นผู้ที่อาจจะถูกคนอื่นถูกสังคม หรือแม้แต่ถูกนักเรียนดูถูกดูแคลนเอาได้ เพราะถ้าเอาแต่ด้านข้อมูลข่าวสาร ครูอาจจะหาความรู้ไม่ทันเขาก็ได้⁹⁶

บทบาททางการศึกษาครุทำหน้าที่เป็นบุพนิมิตของการศึกษา ไม่ใช่เป็นตัวการศึกษา ครูไม่ สามารถให้การศึกษแก่เด็ก ได้ แต่ครูเป็นผู้สามารถชักนำเด็กเข้าสู่กระบวนการของการศึกษา เพราะ ทำหน้าที่เป็นกัลยาณมิตรตลอดไปจนกระทั่งถึงสื่อมวลชนที่ดี สื่อมวลชนปัจจุบันทำหน้าที่สำคัญ ในทางการศึกษามาก รวมทั้งทำลายการศึกษาด้วย ถ้าเป็นสื่อมวลชนที่ไม่ดีก็ทำลายการศึกษา ถ้าเป็น สื่อมวลชนที่ดีก็ทำหน้าที่ให้การศึกษาปัจจุบันนี้ดูเหมือนว่าสื่อมวลชนจะทำบทบาททางการศึกษามาก ยิ่งกว่าครุอาจารย์ในโรงเรียนด้วยซ้ำไปอันนี้เป็นเรื่องสำคัญประการแรก คือจะต้องมีกัลยาณมิตร⁹⁷

⁹⁵พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), *ข้อคิดเพื่อการศึกษ*, อ่างแล้ว, หน้า 41-42.

⁹⁶พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), *แง่คิดข้อสังเกตเกี่ยวกับการปฏิรูปการศึกษา*, อ่างแล้ว, หน้า 6-7.

⁹⁷พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), *ถึงเวลามารื้อปรับระบบพัฒนาคนใหม่*, อ่างแล้ว, หน้า 64.

ส่วนในด้านหน้าที่หลักของครุครูจะทำหน้าที่ในนามของการศึกษา โดยมีหน้าที่หลักอยู่ 2 อย่าง คือ

1. การถ่ายทอดหรือสืบทอดศิลปวิทยา ให้ความรู้วิชาการ ความรู้ในการประกอบอาชีพแก่ศิษย์ซึ่งจะใช้ศัพท์เรียกว่า สิบปทายก
2. การชี้แนะแนวทางดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง และทำให้เขาฝึกฝนพัฒนาตนให้เจริญงอกงามจนถึงความสมบูรณ์ ซึ่งเราใช้ศัพท์ว่า กัลยาณมิตรรวมความว่า ครูทำหน้าที่ในนามของการศึกษา โดยเป็นสิบปทายก และเป็นกัลยาณมิตร⁹⁸

การทำหน้าที่ของครูที่สนองบทบาทของการศึกษา คือการศึกษาแบ่งบทบาทใหญ่ๆ เป็น 2 ส่วน ครูก็พลอยทำหน้าที่ 2 ส่วนนั้นด้วย หน้าที่ 2 ส่วนนั้นคืออะไร

1. หน้าที่ของสิบปทายก หรือ ศิลปะทายก คือ ผู้ถ่ายทอดศิลปวิทยา หรือถ่ายทอดวิชาการ ฝึกสอนความรู้ความชำนาญ ซึ่งส่งผลต่อชีวิตของบุคคล ทำให้เขามีเครื่องมือไปเลี้ยงชีพ ทำมาหากินได้และมีผลต่อสังคมโดยเป็นสื่อสำหรับถ่ายทอดวัฒนธรรม และรักษาส่งเสริมความเจริญงอกงามของสังคมเช่น สะสมวิชาการ ตลอดจนอารยธรรมทั้งหมดให้แก่สังคม ครูทำหน้าที่นี้ก็เป็นการสร้างสรรคประโยชน์ทั้งแก่บุคคลและแก่สังคม

2. หน้าที่ในการเป็นปัจจัยอุดหนุนเกื้อกูลให้บุคคลพัฒนาชีวิตของเขา หรือช่วยพัฒนาความเป็นมนุษย์ของเขา หน้าที่ตามบทบาทที่สองนี้ คือหน้าที่ของกัลยาณมิตร คือหน้าที่ที่ช่วยให้คนพัฒนาคุณค่าที่แท้แห่งความเป็นมนุษย์ของเขา ทำให้คนกลายเป็นบัณฑิตการทำให้คนเป็นบัณฑิตหมายความว่า ช่วยให้เราพัฒนาตัวขึ้นไปเป็นคนที่มีพฤติกรรม จิตใจและปัญญาที่ได้พัฒนาแล้ว เป็นคนที่บรรลุถึงความดีงามของชีวิต เป็นคนที่มีสติปัญญาความสามารถมีคุณธรรมต่างๆ จนสามารถดำเนินชีวิตด้วยปัญญา พุดสั้น ๆ ว่า หน้าที่กัลยาณมิตร คือสร้างบัณฑิต หรือทำให้คนพัฒนาขึ้นไปเป็นบัณฑิต จนกระทั่งเป็นผู้มีชีวิตอยู่ด้วยปัญญาเมื่อการศึกษามาพัฒนาคนให้เป็นบัณฑิต การศึกษาก็ทำหน้าที่ตามบทบาท 2 ด้าน คือ 1) ทำให้คนเป็นบัณฑิต 2) ให้เครื่องมือแก่บัณฑิต⁹⁹

หน้าที่ครูในการศึกษา ครูนอกจากเป็นสิบปทายก (ผู้ให้หรือถ่ายทอดศิลปวิทยา) แล้วจะต้องทำหน้าที่เป็นกัลยาณมิตรด้วย ช่วยให้เกิดใช้ความคิดที่ถูกต้อง และช่วยให้รู้จักคิดรู้จักหาเหตุผล ก็คือช่วยให้เด็กเกิดโยนิโสมนสิการ ถ้าไม่มีกัลยาณมิตรช่วยสร้างโยนิโสมนสิการให้เกิดขึ้นแก่เด็ก เด็กจะถูกชักจูงไปในทางไม่ได้ง่าย ซึ่งอาจเกิดจากการที่ตนเองไม่รู้จักคิดก็ตามหรือปัจจัยภายนอกเหนี่ยวนำก็ตามในทางปฏิบัติ การสร้างคุณธรรมตามระบบ จึงต้องขึ้นอยู่กับสิ่งแวดล้อมส่วนหนึ่งและ

⁹⁸พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), *การศึกษาเครื่องมือพัฒนาที่ยังต้องพัฒนา*, อ้างแล้ว, หน้า 77.

⁹⁹พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), *พุทธธรรมกับปรัชญาการศึกษาไทยในยุคโลกาภิวัตน์*, อ้างแล้ว, หน้า 80-

การสร้างสมคุณธรรมภายใน โดยเฉพาะการรู้จักคิดรู้จักวางใจต่อสิ่งต่าง ๆ ของเด็กเองส่วนหนึ่ง หลักที่กล่าวนี้จะเห็นได้จากข้อธรรมต่าง ๆ ที่นำมาประยุกต์เพื่อให้เหมาะกับบุคคลและสถานการณ์ที่จะนำไปปฏิบัติ เช่นจักร 4, มงคล 38 เป็นต้น¹⁰⁰

สุดท้ายนั้นปัญหาทางการศึกษา ที่มาจากครูถ้ามองเฉพาะในวงการการศึกษา หรือมองให้แคบเข้ามาในวงการการศึกษาของประเทศไทยนี้เราก็พูดกันมากถึงปัญหาครูล้นงาน ครูที่ผลิตขึ้นมาจำนวนมาก หางานทำไม่ค่อยได้ หรือครูที่ผลิตขึ้นมาจำนวนมาก หางานทำไม่ค่อยได้ หรือครูมีรายได้น้อยเป็นอยู่ไม่ค่อยพอ อันนี้เป็นปัญหาในด้านเศรษฐกิจส่วนในด้านสังคมก็มีปัญหาอีก ปัจจุบันนี้ครูมีฐานะด้อยลง ไม่ค่อยได้รับความเคารพนับถือบูชาเหมือนแต่ก่อน ก่อนนี้ครูได้รับความนับถือเป็นปูชนียบุคคล เป็นบุคคลที่สังคมยกย่องเชิดชูเป็นอย่างสูงแต่ปัจจุบันนี้รู้สึกว่าคุณค่าของครูด้อยลง เพราะสังคมมีค่านิยมเน้นหนักไปในทางเชิดชูทรัพย์และอำนาจไม่ค่อยเชิดชูคุณธรรมครูนี้ ถ้าว่าตามหลักการ ก็เป็นตัวแทนผู้หนึ่งหรือประเภทหนึ่งของคุณธรรม เมื่อครูเป็นตัวแทนของคุณธรรม แต่สังคมมีค่านิยมไม่นิยมคุณธรรม แต่ไปนิยมทรัพย์และอำนาจ ครูมีทรัพย์และอำนาจน้อยก็เลยไม่ได้รับความเคารพยกย่อง แต่มีการถกเถียงกันว่า สาเหตุอาจจะมาจากตัวครูเองที่มีคุณธรรมน้อยลงด้วย จึงไม่ค่อยได้รับความเคารพนับถือ เรื่องมันเป็นไปได้ถึงขนาดที่ว่า บางทีครูเองก็ปรากฏว่าไม่อยากจะป็นปูชนียบุคคลด้วยซ้ำไป¹⁰¹

3.3.5 ทรัพย์ากรเพื่อการศึกษา

โลกปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะด้านวัตถุ มีการพัฒนาสร้างสรรค์เทคโนโลยีใหม่ ๆ ขึ้นมามากมาย จำเป็นอย่างยิ่งที่การจัดการศึกษาในโรงเรียน จะต้องมีการปรับเปลี่ยนกระบวนการเรียนการสอน ปรับเปลี่ยนพฤติกรรมจัดการเรียนการสอนของครู เพื่อพัฒนาคนให้มีคุณภาพ ซึ่งปัจจุบันทิศทางการพัฒนาคุณภาพการศึกษาไทยเป็นไปตามบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2540 และพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 โดยปรับประยุกต์ให้เข้ากับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (พ.ศ.2545-2549) ที่ยึดหลักเศรษฐกิจพอเพียง โดยพัฒนาสู่สากลบนพื้นฐานของความเป็นไทย เพื่อให้คนมีชีวิตที่ดีงาม เก่ง และมีความสุข ให้สังคมไทยเป็นสังคมคุณภาพ สังคมแห่งภูมิปัญญา สังคมแห่งการเรียนรู้ สังคมสมานฉันท์ และเอื้ออาทร ภายใต้การบริหารจัดการที่ดี มุ่งเน้นให้ทุกฝ่ายเข้ามามีส่วนร่วมดำเนินการให้มากที่สุดในการขับเคลื่อนไปสู่เป้าหมาย

¹⁰⁰พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), *ปรัชญาการศึกษาของไทย ภาคพุทธธรรม*, อ่างแล้ว, หน้า 53.

¹⁰¹พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), *การเสริมสร้างคุณลักษณะเด็กไทย*, อ่างแล้ว, หน้า 77-79.

ทรัพยากร หมายถึง สิ่งที่เป็นตัวกลาง ซึ่งอาจจะอยู่ในรูปของคน วัสดุ เงิน หรืออื่นๆที่จะเป็นเครื่องช่วยในการดำเนินงานขององค์กรสำเร็จได้

ทรัพยากรในการบริหารที่สำคัญคือ 4 M ได้แก่ คน (Man) เงิน (Money) วัสดุสิ่งของ (Materials) และ การจัดการ (Management)

ทรัพยากรการศึกษา ก็คือ คน (Man) เงิน (Money) วัสดุสิ่งของ (Materials) และ การจัดการ (Management) ที่นำมาใช้ในการจัดการศึกษา

การบริหารทรัพยากรการศึกษาคือการพยายามใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ให้มีประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผลสูงสุดแก่สถานศึกษา

พัฒนามนุษย์ กับ พัฒนาทรัพยากรมนุษย์ คำว่า ทรัพยากรมนุษย์ นั้น เป็นการมองมนุษย์ในฐานะทรัพยากร คือ เป็นทุน เป็นปัจจัย ในการที่จะนำมาพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ส่วนการพัฒนา มนุษย์โดยมองคนในฐานะเป็นมนุษย์ มีความหมายว่ามนุษย์มีความเป็นมนุษย์ของตนเอง ชีวิตมนุษย์ นั้นมีจุดหมาย จุดหมายของชีวิต คือ ความสุข อิสรภาพความดีความงามของชีวิต ซึ่งเป็นเรื่อง เฉพาะตัวบุคคลเราต้องให้ความสำคัญว่าเราจะพัฒนามนุษย์ให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์อย่างไร พร้อมกับ ที่อีกด้านหนึ่งเขาก็จะเป็นทรัพยากร เป็นทุน เป็นปัจจัยที่มีประสิทธิภาพในการพัฒนาเศรษฐกิจและ สังคมการพัฒนามนุษย์ในฐานะที่เป็นมนุษย์ กับ การพัฒนามนุษย์ในฐานะที่เป็นทรัพยากรมนุษย์นี้มีความหมายต่อการศึกษา เพราะการศึกษาเป็นกระบวนการในการพัฒนาคน ทั้งในฐานะที่เป็นมนุษย์ โดยตัวของมันเอง และในฐานะที่เป็นทรัพยากร ซึ่งมีลักษณะที่แตกต่างกัน คือ การศึกษาเพื่อพัฒนา ตัวมนุษย์นั้น เป็นการศึกษาที่เรียกได้ว่าเป็นการศึกษาขั้นพื้นฐาน (การศึกษาระยะยาว) ส่วนการศึกษา เพื่อพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ มีความหมายขึ้นอยู่กับกาลเทศะ หรือยุคสมัยมากกว่า คือ เป็นการศึกษา ที่สัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมของยุคสมัยนั้นๆ (การศึกษาระยะสั้น) เช่น เพื่อสนองความต้องการของ สังคมในด้านกำลังคนในสาขาและกิจการต่างๆ ฉะนั้น เราจึงควรจัดการศึกษา 2 อย่างนี้ให้สัมพันธ์กัน เพราะถ้าเราสามารถพัฒนาทั้ง 2 ส่วนนี้ให้สัมพันธ์กันจนเกิดดุลยภาพขึ้นก็จะเป็นผลดีต่อชีวิตและ สังคมมาก¹⁰²

จุดหมายของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์การพัฒนาคนโดยมี จุดเน้นที่การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ คือ เป็นเรื่องของการพัฒนามนุษย์โดยเน้นการสร้างเสริมคุณภาพ ของคนที่จะมาเป็นส่วนร่วมในการแก้ปัญหาของยุคสมัย แต่ก็เป็นการพัฒนาคนที่สอดคล้องกับ จุดหมายระยะยาวแห่งความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ด้วย ไม่ใช่เป็นเพียงการพัฒนามนุษย์เพื่อมาสนอง

¹⁰²พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), *พัฒนาการแบบองค์รวมของเด็กไทย*, อ่างแล้ว, หน้า 47-48.

ความต้องการด้านทรัพยากรคนเฉพาะกาลเฉพาะกรณี ซึ่งเป็นเรื่องของนักวิชาการและวงงานที่ชำนาญพิเศษในด้านนั้น ๆ¹⁰³

ความมุ่งหมายของพัฒนากรมนุษย์ความมุ่งหมายของเราในการพูดถึงมนุษย์นั้นไม่จำกัดอยู่แค่เป็น ทรัพยากร เพราะการมองมนุษย์เป็น ทรัพยากร จะทำให้การมองของเราแคบลง มนุษย์ เป็นชีวิตที่มีความประเสริฐ มีความสำคัญในตัวของมันเอง และชีวิตนั้นอาจจะมีความสมบูรณ์ได้แม้ในตัวของมันเอง ไม่ใช่เป็นเพียงเครื่องมือหรือส่วนประกอบที่จะเอามาใช้สร้างสรรค์สิ่งอื่นนั้น ถ้าเราพูดว่าเป็น ทรัพยากร ก็เหมือนกับเราเอามนุษย์มาใช้เป็นประโยชน์ในการทำสิ่งอื่นคือทางด้านเศรษฐกิจและสังคม¹⁰⁴

มนุษย์ เพื่อเป็นทรัพยากรที่ดี หรือเพื่อมีชีวิตที่สมบูรณ์เราพูดกันมากกว่า คนเป็นทรัพยากรมนุษย์ และเราจะพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ แต่บางทีเราอาจจะเพลินลืมนิดไปว่า ทรัพยากรมนุษย์เป็นศัพท์ค่อนข้างใหม่ มีอายุไม่นานเท่าไร และเกิดขึ้นเพื่อสนองแนวความคิดในการพัฒนาแบบที่เรากำลังติเตียนกันอยู่ว่าผิดพลาดมีโทษร้ายและจะต้องละเลิกการใช้ศัพท์ว่า Human Resources ที่แปลว่า ทรัพยากรมนุษย์ ซึ่งแสดงว่าเรามองมนุษย์เป็นเครื่องมือ หรือเป็นทุนที่จะใช้สนองวัตถุประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น เพื่อพัฒนาเศรษฐกิจ หรือเพื่อพัฒนาสังคม

แต่ความจริง มนุษย์คงไม่ใช่มีความหมายเพียงเท่านั้น เราควรจะมีมนุษย์ในฐานะที่เป็นคนเพื่อตัวของเขาเองด้วยซึ่งเป็นชีวิตที่มีคุณค่า มีความหมายในตัวของเขาเอง แต่ทั้งนี้ไม่ใช่หมายความว่าเราจะเลิกความหมายที่เป็นทรัพยากรไปเสียเลย เพียงแต่ไม่ให้เราจบแค่นั้น คือจะต้องให้มีความหมายทั้งสองอย่างทั้งในแง่ที่มนุษย์เป็นทรัพยากร และในแง่ของความเป็นมนุษย์ที่มีคุณค่ามีความหมายในตัวเอง และความหมายในแง่หลังนี้มีความสำคัญมาก โดยเฉพาะการศึกษาจะต้องพัฒนาคนโดยมีจุดหมาย ให้เป็นชีวิตที่มีคุณค่าในตัวของเขาเอง ให้เป็นชีวิตที่ดีงาม และสมบูรณ์ในตัวเอง ซึ่งอาจจะใช้คำว่า เพื่อความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์¹⁰⁵

การพัฒนาคนทั้ง 2 ด้าน การพัฒนาคนในความหมายสองอย่างนี้ น่าจะทำให้เกิดความชัดเจน ถ้าเราแยกอย่างนี้ได้ คือรู้ว่าพัฒนาคนในฐานะที่เป็นการพัฒนาคนมนุษย์ คือพัฒนาตัวมนุษย์ให้มีความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ มีชีวิตที่ดีงาม มีความสุข มีอิสรภาพ อย่างหนึ่ง และพัฒนาคนนั้นในฐานะที่เป็นทรัพยากรมนุษย์ คือเป็นทุนที่จะนำไปใช้ในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม อีกอย่างหนึ่ง เราก็จะมองเห็นได้ว่าวิชาศึกษาทั่วไป เป็นวิชาสำหรับพัฒนามนุษย์ หรือพัฒนาคนในฐานะที่เป็นตัวคน

¹⁰³พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), *การศึกษากับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์*, อ่างแล้ว, หน้า 47.

¹⁰⁴พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), *การศึกษาเพื่ออารยธรรมที่ยั่งยืน*, อ่างแล้ว, หน้า 9.

¹⁰⁵พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), *การสร้างสรรค์ปัญญาเพื่ออนาคตของมนุษย์ชาติ*, อ่างแล้ว, หน้า 11-12.

จนกระทั่งให้คนนั้นเป็นบัณฑิต ส่วนวิชาประเภทวิชาเฉพาะวิชาชีพเน้นการพัฒนาคนในฐานะที่เป็น
ทรัพยากรมนุษย์¹⁰⁶

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เป็นการศึกษาแบบตามสังคมถ้าจะจัดการศึกษา โดยมุ่งเอาแค่
เป็นการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ เพื่อมาสนองระบบที่มีที่เป็นอยู่ จะพอใจกับค้นหา ก็แล้วไป แต่ถ้าจะ
ให้การศึกษาเป็นการพัฒนามนุษย์ ก็แน่นอนว่า จะต้องพัฒนาฉันทะขึ้นมาให้ได้¹⁰⁷

ถ้าเรามองการพัฒนาคนเพียงในแง่ของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ก็แน่นอนว่าจะทำให้เรา
ให้การศึกษาประเภทที่สนองความต้องการของสังคมหรือตามสังคม การให้การศึกษาแบบนี้จึงเน้นการ
สนองความต้องการของสังคม พูดสั้น ๆ ก็เป็นการศึกษาที่ตามสังคม แต่การที่จะตามสังคมอย่างเดีย
คงไม่ถูกต้องการศึกษาควรทำหน้าที่ได้ดีและมากกว่านั้น คือ การศึกษานั้น แท้จริงแล้วต้องนำสังคม
ไม่ใช่คอยตามสังคม หมายความว่า สังคมนี้อาจจะเดินทางผิดพลาดก็ได้ ถ้าเราได้แค่ผลิตคนมาสนอง
ความต้องการของสังคมให้ได้กำลังคนมาในด้านนั้น ๆ ถ้าสังคมเดินทางผิดพลาดการศึกษาก็ผิดพลาด
ด้วย กำลังคนที่ได้มาเป็นผลของการศึกษาก็ผิดพลาด เหมือนอย่างในระยะเวลาที่แล้วมา เราผลิตคนมาใน
ฐานะเป็นทรัพยากรและกระแสการพัฒนาผิดพลาด สังคมก็เลยผิดซ้ำเข้าไป¹⁰⁸

ทั้งนี้ จะต้องระลึกตลอดเวลาว่า การศึกษาจะต้องให้คนก้าวไปไกลกว่านั้น คือมิใช่เพียง
พัฒนาเขาให้เป็นทรัพยากรมนุษย์ที่มีคุณภาพและมีประสิทธิภาพ เพื่อหนุนการพัฒนาเศรษฐกิจด้วย
การเพิ่มผลผลิตเป็นต้นเท่านั้น แต่จะต้องพัฒนาเขาในฐานะเป็นตัวคนให้เป็นบัณฑิต ผู้มีชีวิตที่ดั่ง
เป็นอยู่ด้วยปัญญาอย่างรู้เท่าทันโลกและชีวิตมีจิตโปร่งใส เป็นสุข¹⁰⁹

3.3.6 เทคโนโลยีเพื่อการศึกษา

เทคโนโลยีเพื่อการศึกษา (Technology in Education) หมายถึง การนำเทคโนโลยีด้าน
ต่าง ๆ เข้ามาประยุกต์ใช้เพื่อประโยชน์ในการจัดการศึกษา การจัดการเรียนการสอนเพื่อให้เกิดการศึกษา
การสอนการเรียนมีคุณภาพ และมีประสิทธิภาพ เทคโนโลยีที่นำมาใช้ในการศึกษาได้แก่เทคโนโลยีต่าง
ๆ โดยปัญหาที่เกิดจากเทคโนโลยีและวิธีแก้ไข ปัญหาจากเทคโนโลยีเกิดขึ้นตามหลักสำคัญ 6 อย่าง
คือ

¹⁰⁶พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), *การศึกษาเพื่อสร้างบัณฑิต หรือการศึกษาเพื่อเพิ่มผลผลิต*, อ่างแล้ว, หน้า 6.

¹⁰⁷พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), *พุทธธรรมกับการฝึกหัดครู*, อ่างแล้ว, หน้า 25.

¹⁰⁸พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), *การศึกษาเพื่อสร้างบัณฑิต หรือการศึกษาเพื่อเพิ่มผลผลิต*, อ่างแล้ว, หน้า 10-11.

¹⁰⁹เรื่องเดียวกัน, หน้า 56.

1. การสนองคุณค่าเทียม กล่าวคือ เทคโนโลยีที่ใช้ในลักษณะที่กล่าวมาว่า เป็นเครื่องปรุง แต่ปลูกเร้าความต้องการให้เกิดความสุขอย่างรุนแรงนี้ เป็นไปในด้านสนองความต้องการคุณค่าเทียม ความเลื่อนไหลไปตามกระแสค่านิยมในสังคม คุณค่าเทียมนี้ไม่ว่าจะทำการสนองความต้องการมากเท่าไร ก็ไม่อาจให้เพียงพอได้ ตามหลักที่ว่า ต้นทานั้นไม่มีที่เต็มท่านบอกว่า นตฺถิ ตณฺหาสมา นที แม่น้ำเสมอด้วยต้นหาไม่มี แม่น้ำยังเต็มได้ แต่ต้นหาไม่รู้จักเต็ม

2. ปัญหาจากการเสียมดุล หรือเกินพอดี กล่าวคือ ในเมื่อเทคโนโลยีนี้มาปลูกเร้าอารมณ์ความรู้สึก ทำให้เกิดความต้องการอย่างรุนแรง แล้วก็สนองความต้องการอย่างรุนแรง เพื่อให้มีรสชาติเต็มที่ เกิดความสุขอย่างสุดขีด และสุดขีดที่ประสาทสัมผัสจะรับได้ เกินขอบเขตปกติหรือความพอดีที่ระบบสรีระเตรียมไว้รับตามธรรมชาติ ก็เกิดความเสียมดุลในระบบชีวิตและแม้กระทั่งในระบบร่างกายจึงเกิดปัญหาขึ้น

3. มิฉันทิภูฏิ คือ ความเห็นผิด หรือความไม่เข้าใจตามเป็นจริงไม่มองเห็นสิ่งทั้งหลายตามสภาพของมัน วางใจต่อสิ่งทั้งหลายไม่ถูกต้อง รวมทั้งวางใจต่อชีวิตของตัวเองไม่ถูกต้อง และวางใจต่อเทคโนโลยีนั้นไม่ถูกต้องว่ามันเป็นเพียงสิ่งที่เข้ามาช่วยเสริม อย่าให้ชีวิตของเราไปเป็นทาสต้องขึ้นต่อมัน เมื่อวางท่าที่ผิดเข้าใจผิด โทษก็เกิดขึ้นทันที

4. การปล่อยตัวให้อ่อนแอลงไปตามความสะดวกสบายที่เกิดจากเทคโนโลยีโดยมีัวผลิตเพลินสำเร็จสำราญ ขาดการฝึกตนให้เข้มแข็งอดทนมีภูมิด้านทางความทุกข์ มนุษย์ในยุคเทคโนโลยีนี้ถ้าขาดการฝึกฝนพัฒนาตนเสียแล้ว ก็มีโอกาสมากที่จะเป็นคนที่มีความสุขยาก และทุกข์ได้ง่าย ฉะนั้นอย่าปล่อยให้ความสะดวกสบายและอิทธิพลการปรนเปรอของเทคโนโลยีมาทำลายศักยภาพที่จะมีความสุขที่มีอยู่ในตัวเอง

5. ความเสื่อมประสิทธิภาพแห่งอินทรีย์ของมนุษย์ เพราะมีัวหวังพึ่งพาประสิทธิภาพที่เพิ่มขึ้นของเทคโนโลยี ซึ่งเป็นปัญหาเกี่ยวกับคุณภาพของคน ที่สัมพันธ์โดยตรงกับการใช้เทคโนโลยี ยิ่งเทคโนโลยีที่ปรนเปรอให้ความสะดวกเจริญมากขึ้น คนก็มีแนวโน้มที่จะขาดสติ ขาดความรับผิดชอบ เผอเรอประมาทมากยิ่งขึ้น และยิ่งเทคโนโลยีมีความซับซ้อนมีประสิทธิภาพมากขึ้น เมื่อเกิดความพลั้งเผลอผิดพลาดอันตรายที่เกิดขึ้นก็ยิ่งเลวร้ายรุนแรงมากขึ้น ปัญหาเกี่ยวกับคุณภาพของคนในด้านจิตใจหรือคุณธรรมจึงมีความสำคัญยิ่งขึ้นในยุคเทคโนโลยี

6. ความละเลยการพัฒนาความเป็นมนุษย์ ข้อนี้เป็นปัญหาที่ลึกลงไปกว่าข้อที่กล่าวมาทั้งหมดซึ่งพูดได้ว่าเป็นรากเหง้าของปัญหาในแง่อื่น ๆ ทั้งหมด กล่าวคือ แม้วามมนุษย์จะได้ประสบความสำเร็จอย่างมากมาในการพัฒนาศักยภาพทางด้านการขยายวิสัยแห่งอินทรีย์ของตนด้วย

เทคโนโลยี แต่มนุษย์ที่พัฒนาเทคโนโลยีนั้น ก็มีได้พัฒนาเนื้อตัวของเขาเอง หรือความเป็นมนุษย์ของเขาขึ้นไปด้วย อย่างควบคู่กับการพัฒนาเทคโนโลยี¹¹⁰

การแก้ปัญหาที่เกิดจากเทคโนโลยีการแก้ปัญหาที่เกิดจากเทคโนโลยีก็ตรงข้ามกับการเกิดปัญหานั้นเอง คือ

1. เทคโนโลยีเพื่อคุณค่าแท้ที่เสริมคุณภาพชีวิต โดยรู้จักแยกระหว่างคุณค่าแท้และคุณค่าเทียมคุณค่าแท้คือคุณค่าที่สนองความต้องการให้เกิดคุณภาพชีวิต คุณค่าแท้เสริมคุณภาพชีวิต แต่คุณค่าเทียมทำลายคุณภาพชีวิต พร้อมทั้งเบียดเบียนสังคมและเอาเปรียบธรรมชาติ เทคโนโลยีนี้เราจะต้องเปลี่ยนจากการสร้างและใช้เพื่อเสพคุณค่าเทียม ให้มาเป็นเครื่องช่วยในการที่มนุษย์จะได้ประโยชน์จากคุณค่าแท้ ที่ส่งเสริมคุณภาพชีวิต ไม่ใช่ปล่อยให้มันเป็นเครื่องส่งเสริมการเสพคุณค่าเทียม

2. เทคโนโลยีที่เกื้อหนุนระบบความประสานเกื้อกูลแห่งดุลยภาพ โดยรู้จักประมาณ หรือความพอดี หรือภาวะสมดุล แล้วดำเนินชีวิตและปฏิบัติการทั้งหลาย โดยคำนึงถึงดุลยภาพแห่งระบบการดำรงอยู่ของสิ่งทั้งหลาย ที่ดำเนินไปด้วยดีด้วยความเป็นองค์ประกอบและเป็นปัจจัยร่วมที่มาประสานเกื้อกูลกันอย่างพอดี เริ่มตั้งแต่ความเป็นอยู่ประจำวัน

3. เทคโนโลยีบนฐานของสัมมาทิฐิ คือ การผลิตการพัฒนาและการใช้เทคโนโลยีจะต้องประกอบด้วยปัญญาที่มองเห็นและเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง เช่น รู้จักคิดให้เข้าใจถูกต้องในความสุข ความทุกข์ของมนุษย์ว่าคืออะไร รู้จักและเข้าใจคุณประโยชน์และโทษของเทคโนโลยีเพื่อใช้เทคโนโลยีในทางที่เป็นคุณ มองธรรมชาติในฐานะเป็นองค์ประกอบร่วมในการดำรงอยู่ของตน

4. เทคโนโลยีของคนที่เป็นไท คนผู้มีผู้ใช้เทคโนโลยีจะต้องระลึกอยู่เสมอว่า มนุษย์เป็นผู้สร้างเป็นผู้พัฒนาและเป็นผู้ใช้เทคโนโลยี มนุษย์จะต้องเป็นนายเทคโนโลยี ให้เทคโนโลยีเป็นปัจจัยส่งเสริมความดีงามความประเสริฐของมนุษย์ โดยตัวมนุษย์เองจะต้องไม่กลายเป็นผู้พึ่งพา ขึ้นต่อเทคโนโลยีหรือเป็นทาสของเทคโนโลยี เริ่มแต่จะต้องมีจิตสำนึกในการฝึกฝนพัฒนาตน รู้จักบังคับควบคุมตนเองเป็นคนเข้มแข็ง มีภูมิต้านทานความทุกข์ และความพร้อมที่จะมีความสุขอยู่เสมอ อย่างที่ว่า แม้ไม่มีเทคโนโลยี ฉันก็อยู่ได้ ฉันก็สามารถมีความสุขได้

5. เทคโนโลยีที่ก้าวหน้าคู่กันไปกับการพัฒนาคุณภาพของคน โดยฝึกคนให้มีคุณภาพพันกับความก้าวหน้าของเทคโนโลยี ซึ่งมีความละเอียดอ่อนซับซ้อนยิ่งขึ้น นอกจากเป็นนายของเทคโนโลยีแล้วจะต้องเป็นนายที่สามารถใช้และควบคุมเทคโนโลยีให้ทำงานสนองวัตถุประสงค์ในการสร้างสรรค์ได้อย่างถูกต้องเรียบร้อยเป็นผลดีแท้จริง ให้เทคโนโลยีเป็นทาสที่ซื่อสัตย์ หรือเป็นมิตรที่เกื้อกูลของมนุษย์

¹¹⁰พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), *คนไทยสู่ยุคไอที*, (กรุงเทพฯ : พิมพ์สวย, 2550), หน้า 77-79.

6. เทคโนโลยีที่สนองจุดหมายของอารยชน การพัฒนาเทคโนโลยีจะต้องเป็นรองและเป็นเครื่องรับใช้การพัฒนาคนในความหมายแท้จริง ที่ถึงขั้นรากฐานอย่างเข้าถึงธรรมชาติของความเป็นมนุษย์คือ พัฒนาตัวมนุษย์เอง หรือพัฒนาความเป็นมนุษย์ ทำให้เป็นสัตว์ที่พัฒนาตนแล้วไม่ใช่เป็นผู้ที่ได้พัฒนาสิ่งอื่น ๆ รวมทั้งพัฒนาเทคโนโลยีแล้ว แต่ตัวเองกลับยังไม่ได้พัฒนา¹¹¹

การศึกษาในยุคเทคโนโลยีการศึกษาในยุคเทคโนโลยีนี้ มีภารกิจสำคัญที่จะต้องสร้างทัศนคติและปัญญาให้เกิดแก่เด็กให้มากพิเศษ ไม่ว่าจะในโรงเรียน หรือในบ้านซึ่งพ่อแม่ก็ต้องสร้างความเข้าใจนี้แก่ลูก ยิ่งเมื่อโลกเจริญมาถึงยุคข่าวสารข้อมูล และเทคโนโลยีด้านข่าวสารข้อมูลมีบทบาทมากต่อชีวิตของมนุษย์ มีอิทธิพลมากต่อความเจริญและความเสื่อมของสังคม การศึกษาจะต้องช่วยให้คนเจริญเท่าทันยุคสมัยในความหมายที่ว่าอย่างน้อยจะต้องตื่นตัวรู้เท่าทันต่อความเป็นไปและปัญหาต่าง ๆ ที่มีผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตและความเสื่อมความเจริญของสังคม เมื่อระดับข่าวสาร ก็ไม่ติดอยู่แค่ส่วนปลีกย่อยที่จะเอามาซุบซิบตื้นตื้นกันไปตามมองให้เห็นภาพรวมของโลกและสังคม ทั้งในด้านปัญหาที่จะต้องแก้ไขและทางเจริญที่จะดำเนินต่อไปและสามารถแยกแยะวิเคราะห์องค์ประกอบ และเหตุปัจจัยเชื่อมโยงกันขึ้นไปในยุคแห่งเทคโนโลยีที่ข่าวสารข้อมูล มีบทบาทเด่นนำหน้านี้ การศึกษาจะต้องเน้นบทบาทในการทำให้คนรู้จักปฏิบัติต่อเทคโนโลยี และข่าวสารข้อมูลอย่างถูกต้อง ด้วยการพัฒนาคน เพื่อให้เทคโนโลยีเป็นคุณ¹¹²

การศึกษายุคไอที ในยุคสมัยที่ถือกันว่าเจริญก้าวหน้าอย่างยิ่งแล้ว เป็นยุคไอที ที่คนเข้าถึงและใช้ข่าวสารข้อมูลได้ทันทีอย่างแทบไม่มีขีดจำกัด หวังกันว่า เมื่อคนมีโอกาสในการศึกษาเต็มที่มีการศึกษาตลอดชีวิตจะสัมฤทธิ์จะเป็นสังคมอุดมปัญญาแต่สภาพที่เป็นจริงปรากฏว่า ไอทีมีบทบาทเด่นในสังคมไทยเพียงในด้านสนองการเสพบริโภคหาได้เป็นเครื่องหนุนการศึกษาอย่างที่คาดหมายไม่ คนไทยก็ยังคงอยู่ในสถานะเป็นนักเสพผลความเจริญมิใช่เป็นผู้สร้างสรรค์ความเจริญ คนไทยทั่วไปยังคงมีลักษณะอ่อนแอ รอรับผล ถูกกระทบและถูกกระทำโดยไอที มากกว่าจะได้ประโยชน์จากไอที เป็นเพียงนักบริโภคปากเต็บ มิใช่เป็นนักผลิตมือหนึ่ง¹¹³

การเรียนยุคไอทีที่จริง ยุคไอทีเป็นยุคที่นักเรียนที่สุด แต่กลับเป็นยุคที่มนุษย์ขาดการเรียนรู้หมายความว่า มนุษย์สมัยก่อนนั้นเขามีเหตุจำเป็นบังคับให้ต้องเรียน เพราะถ้าเขาไม่เรียนแล้ว ก็อาศัยใครหรือเครื่องมืออะไรมาช่วยไม่ค่อยได้ เทคโนโลยีอะไรก็แทบไม่มี เขาต้องเผชิญกับสิ่งแวดล้อมเองโดยตรง แล้วก็ต้องหาทางรอด เขาจึงต้องฝึกต้องเรียน (ที่เราเรียกว่าเรียนรู้) เพื่อให้อยู่ได้ เพราะสถานการณ์หรือความจำเป็นบังคับอย่างน้อยก็เรียนพอให้อยู่รอด แต่น่าเสียดายที่กลายเป็นว่า มนุษย์

¹¹¹เรื่องเดียวกัน, หน้า 80-84.

¹¹²เรื่องเดียวกัน, หน้า 84-85.

¹¹³พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), *สยามสามไตร*, (กรุงเทพฯ : พิมพ์สวย, 2552), หน้า 232-233.

สมัยนี้ ทั้งที่อยู่ในโลกของไอที ที่มนุษย์สร้างสรรค์ขึ้นมา มีเครื่องอำนวยความสะดวกสบายที่เรียกว่า เทคโนโลยีพร้อม แล้วมนุษย์จำนวนมากที่เกิดมาท่ามกลางสิ่งอำนวยความสะดวกบำรุงบำเรอ มีเทคโนโลยีทำให้เสร็จ ก็ไม่ต้องทำอะไร ก็เลยไม่ต้องเรียนไม่ต้องฝึกตนเอง ทั้งที่ไอทีมาช่วยให้มีโอกาสในการเรียนรู้เพิ่มขึ้นมากมาย ก็ไม่ใช่โอกาสนั้น ก็เอาแต่ด้านบำรุงบำเรอ การใช้เทคโนโลยีที่ขยายวิสัยแห่งอินทรีย์ ก็มาสนองด้านความรู้สึกอย่างเดียว¹¹⁴

ฉะนั้นการศึกษาเกี่ยวกับเทคโนโลยี เทคโนโลยีจะเกิดโทษ ถ้าเรามีความประมาท มัวแต่เพลินเสพ แล้วไม่พัฒนาอินทรีย์ วงการศึกษาจะต้องสำนึกตระหนกอยู่เสมอที่จะไม่ลืมห้ามให้มีการพัฒนาอินทรีย์ โดยถือเป็นเรื่องสำคัญยิ่ง เมื่อมีเทคโนโลยีจะต้องใช้เทคโนโลยีเป็นเครื่องเสริมช่วยเรา (เรียกว่าเป็นปัจจัย) อย่ามองให้เป็นสิ่งที่มาทดแทนเรา ทำให้เราอยู่ในความประมาท ทำให้เราแย่ง เพราะต้องมีชีวิตที่ขึ้นกับเทคโนโลยี เมื่อเรามีเทคโนโลยี อย่่าให้เทคโนโลยีมาทำให้เราสูญเสียความสามารถหรือศักยภาพในการใช้อินทรีย์ เราต้องฝึกตนเองอยู่เสมอเพื่อยังคงเป็นนายอยู่เหนือเทคโนโลยีเพราะฉะนั้น เราจึงต้องฝึกเด็กให้เป็น Independent คือเป็นคนที่เป็นอิสระ มีอิสรภาพในตัวเองไม่ต้องเป็นทาสขึ้นต่อเทคโนโลยี ไม่ว่าจะโดยทางอินทรีย์หรือโดยทางความสุข ถึงแม้ไม่มีเทคโนโลยีก็เป็นอยู่ ทำงาน และมีความสุขได้¹¹⁵

3.4 สรุป

ปรัชญาการศึกษาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต) กล่าวถึงความหมายของการศึกษาว่า คำว่า การศึกษา มาจากภาษาบาลีว่า สิกขา แต่เราเอาตามสันสกฤตว่า ศึกษา ทั้ง สิกขา และศึกษา และศึกษาเป็นคำเดียวกัน ซึ่งทั้งพระพรหมคุณาภรณ์ และพุทธทาสภิกขุ มีความเห็นเรื่องความหมายของการศึกษาตรงกัน ส่วนการศึกษาของพระพรหมคุณาภรณ์ เรียกการฝึกตนของมนุษย์ว่า การศึกษา (สิกขา) หรือการพัฒนาชีวิต (ภาวนา) ซึ่งเป็นการศึกษาที่เรียกว่าไตรสิกขา และการศึกษาคือ การพัฒนาชีวิตที่ดำเนินไปตลอดจนกระทั่งบรรลุเป้าหมายคือ อิสรภาพและความสุขตามหลักไตรสิกขา ต้องการเน้นความหมายของการศึกษาอย่างพุทธทาสภิกขุ ที่มุ่งเน้นการให้ความหมายการศึกษาในเชิงการฝึกฝนอบรมตน ให้ก่อเกิดความสมดุลทั้งทางร่างกายและจิตใจ และการมุ่งการศึกษาเพื่ออิสรภาพภายในที่ว่า การศึกษาภายในตนเป็นสิ่งที่ยืนตัวแน่นอน เพราะเกี่ยวข้องกับธรรมชาติภายในของบุคคล การศึกษาเพื่ออิสรภาพภายนอก เป็นประโยชน์แก่มนุษย์และทำให้ชีวิตเข้าถึงจุดมุ่งหมาย คือความเป็นอยู่อย่างดีที่สุดได้จริง จึงเรียกว่าการศึกษาที่แท้

¹¹⁴ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), *สยามสามไตร*, อ่างแล้ว, หน้า 263-264.

¹¹⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 36-37.

ทั้งนี้ จุดมุ่งหมายการศึกษาในทศวรรษของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต) ได้แบ่งออกเป็น 6 ด้าน ซึ่งได้สรุปตามกรอบของการปฏิรูปการศึกษาของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ได้แก่ 1) แนวทางการจัดการศึกษา ซึ่งสรุปได้ดังนี้คือ การศึกษาที่จะได้ผลดี จะแก้ปัญหาชีวิตและสังคมได้สำเร็จ จะต้องมีความชัดเจนในความหมายในความมุ่งหมายและในการทำหน้าที่ของมันปัญหาอย่างหนึ่งในการศึกษา ก็คือ มันมีความหมาย ความมุ่งหมาย และการทำหน้าที่ไม่ชัดเจน แม้ว่าเราจะสามารถให้ความหมายและความมุ่งหมายของการศึกษาไปได้ต่าง ๆ หลาย ๆ อย่าง แต่จะใช้ได้จริงก็ต่อเมื่อมีความชัดเจน โดยจะต้องมีความหมายครอบคลุมทุกด้านมีจุดหมายที่ไปถึงสูงสุดว่าอยู่ที่ไหน ชัดเจน และมีองค์ประกอบที่ชี้ทางปฏิบัติให้เห็นว่า จะทำอะไรกันอย่างไร 2) การบริหารและการจัดการศึกษา ตามแนวคิดของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ สามารถสรุปได้ดังนี้ โดยการศึกษาแบบมีเด็กเป็นศูนย์กลางการศึกษาแบบมีเด็กเป็นศูนย์กลางนั้นไม่ใช่จะมามุ่งจัดตั้งความสุขจากสภาพให้แก่เด็ก แต่เป้าหมายสำคัญอยู่ที่จัดสรรโอกาสให้เด็กสามารถทำการสร้างสรรค์ด้วยตัวเองซึ่งหมายถึงการที่เขาจะมีความสุขจากการทำ ที่เป็นการพัฒนาสูงขึ้นไปด้วย ทั้งนี้ การศึกษาแบบ child-centered ที่แปลกันว่า "มีเด็กเป็นศูนย์กลาง" นี้ก็เป็นปัญหาในเรื่องความเข้าใจ ถ้าไม่ศึกษาให้ชัด ดูแค่ตัวถ้อยคำแล้วตีความเอาเอง บางทีก็มองความหมายพลาดเพี้ยนไปหมดบางคนถึงขนาดเข้าใจว่า child-centered เอาเด็กเป็นศูนย์กลาง คือเอาใจเด็ก หรือตามใจเด็ก ก็เลยเถิด ไปเสียว่าอย่างย่อ การเอาเด็กเป็นศูนย์กลางนั้น คือ เราใช้การจัดตั้งในห้องเรียน ซึ่งเป็นปัจจัยภายนอกเป็นสื่อกระตุ้นให้เกิดคุณสมบัติที่ต้องการ ซึ่งเป็นปัจจัยภายในขึ้นในตัวเด็ก เหมือนกับว่า เราพาเขามาเข้าทางให้เขามีจุดตั้งต้นที่จะสามารถก้าวต่อไปด้วยตนเอง เช่น การเรียนให้สนุก-มีความสุขในการเรียนก็คือ เราใช้ความสุขจัดตั้ง เป็นสื่อกระตุ้นให้เด็กเกิดมีความสนใจแล้วก็ใฝ่รู้ ที่จะนำไปสู่การเรียนอย่างมีความสุขด้วยตนเอง 3) มาตรฐานและการประกันคุณภาพ เครื่องวัดความสัมฤทธิ์ผลของการศึกษา อรรถ 3 ประการนี้ใช้เป็นเครื่องมือวัดความสัมฤทธิ์ผลของการศึกษา แบ่งออกไปได้เป็น 2 แนวเรียกว่า แนวราบกับแนวตั้ง แนวตั้ง คือ ทฤษฎีธัมมิกัตถะ สัมปรายิกัตถะ ปรมัตถะ สูงขึ้นไปเป็นชั้นๆ ส่วนในแนวราบก็แบ่งเป็นประโยชน์ตน ประโยชน์ผู้อื่น และประโยชน์ร่วมกันทั้งสองฝ่าย ซึ่งต้องพยายามทำให้เกิดขึ้น ทั้งแก่ตนเอง แก่ผู้อื่น และแก่สังคมร่วมกัน เรียกว่า อัตตัตถะ ประโยชน์ตน ปรมัตถะ ประโยชน์ผู้อื่น และอุภยัตถะ ประโยชน์ร่วมกันทั้งสองฝ่าย อันนี้ก็เป็นเครื่องวัดความสัมฤทธิ์ผลของการศึกษา 4.) ครู คณาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษา ปัญหาทางการศึกษา ที่มาจากครู คณาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษาถ้ามองเฉพาะในวงการการศึกษา หรือมองให้แคบเข้ามาในวงการการศึกษาของประเทศไทยนี้เราก็พูดกันมากถึงปัญหาครูล้นงาน ครูที่ผลิตขึ้นมาจำนวนมาก หางานทำไม่ค่อยได้ หรือครูที่ผลิตขึ้นมาจำนวนมาก หางานทำไม่ค่อยได้ หรือครูมีรายได้น้อยเป็นอยู่ไม่ค่อยพอ อันนี้เป็นปัญหาในด้านเศรษฐกิจส่วนในด้านสังคมก็มีปัญหาอีก ปัจจุบันนี้ครูมีฐานะด้อยลง ไม่ค่อยได้รับความเคารพนับถือบูชาเหมือนแต่ก่อน ก่อนนี้ครูได้รับความนับถือเป็นปูชนียบุคคล เป็นบุคคลที่

สังคมยกย่องเชิดชูเป็นอย่างสูงแต่ปัจจุบันนี้รู้สึกว่าคุณค่าของครูด้อยลง เพราะสังคมมีค่านิยมเน้นหนักไปทางเชิดชูทรัพย์สินและอำนาจไม่ค่อยเชิดชูคุณธรรมคุณครูนี้ ถ้าว่าตามหลักการ ก็เป็นตัวแทนผู้หนึ่งหรือประเภทหนึ่งของคุณธรรม เมื่อครูเป็นตัวแทนของคุณธรรม แต่สังคมมีค่านิยมไม่นิยมคุณธรรม แต่ไปนิยมทรัพย์สินและอำนาจ ครูมีทรัพย์สินและอำนาจน้อยก็เลยไม่ได้รับความเคารพยกย่อง แต่มีการถกเถียงกันว่า สาเหตุอาจจะมาจากตัวครูเองที่มีคุณธรรมน้อยลงด้วย จึงไม่ค่อยได้รับความเคารพนับถือ เรื่องมันเป็นไปถึงขนาดที่ว่า บางทีครูเองก็ปรากฏว่าไม่อยากจะไปชูนีบบุคคลด้วยซ้ำไป 5) ทรัพยากรเพื่อการศึกษา จุดหมายของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์การพัฒนาคนโดยมีจุดเน้นที่การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ คือ เป็นเรื่องของพัฒนามนุษย์โดยเน้นการสร้างเสริมคุณภาพของคนที่จะมาเป็นส่วนร่วมในการแก้ปัญหาของยุคสมัย แต่ก็เป็นการพัฒนาคนที่สอดคล้องกับจุดหมายระยะยาวแห่งความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ด้วย ไม่ใช่เป็นเพียงการพัฒนามนุษย์เพื่อมาสนองความต้องการด้านทรัพยากรคนเฉพาะกาลเฉพาะกรณี ซึ่งเป็นเรื่องของนักวิชาการและวงงานที่ชำนาญพิเศษในด้านนั้น ๆ และ 6) เทคโนโลยีเพื่อการศึกษา เทคโนโลยีเพื่อการศึกษา (Technology in Education) หมายถึง การนำเทคโนโลยีด้านต่าง ๆ เข้ามาประยุกต์ใช้เพื่อประโยชน์ในการจัดการศึกษา การจัดการเรียนการสอนเพื่อให้การศึกษาการสอนการเรียนมีคุณภาพ และมีประสิทธิภาพ เทคโนโลยีที่นำมาใช้ในการศึกษาได้แก่เทคโนโลยีต่าง ๆ

บทที่ 4

เปรียบเทียบปรัชญาปฏิรูปนิยม กับปรัชญาการศึกษา ของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต)

ในการศึกษาเรื่องปรัชญาปฏิรูปนิยมในบทที่ 2 และปรัชญาการศึกษาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ในบทที่ 3 มีทั้งในส่วนที่เหมือนและแตกต่างกัน ซึ่งในบทที่ 4 นี้ผู้วิจัยจะได้ทำการเปรียบเทียบปรัชญาปฏิรูปนิยม กับปรัชญาการศึกษาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ที่มีความเชื่อพื้นฐานเกี่ยวกับผู้เรียน ครู หลักสูตร กระบวนการเรียนการสอน ตลอดจนทั้งลักษณะของการจัดการศึกษา เพื่อต้องการจะทราบถึงแนวคิดทางการศึกษาของทั้งสองฝ่าย มีลักษณะที่เหมือนกันหรือไม่ ขอบเขตและลักษณะที่ว่าด้วยการศึกษานั้นเป็นเช่นใด แนวทางเพื่อบรรลุถึงเป้าหมายในการศึกษาที่แท้จริงนั้นเป็นอย่างไร ตลอดจนจนผลสะท้อนจากแนวความคิดทางการศึกษาที่มีต่อมนุษย์ในด้านใดบ้าง ทั้งนี้ผู้วิจัยเห็นถึงความสำคัญในข้างต้นนั้นเป็นเรื่องที่ควรแก่ศึกษาและนำมาพิจารณาของทั้งสองฝ่ายมาเปรียบเทียบในประเด็นต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

4.1 เปรียบเทียบเรื่องหลักสูตรระหว่างปรัชญาปฏิรูปนิยม กับปรัชญาการศึกษาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต)

ปรัชญาปฏิรูปนิยม	ปรัชญาการศึกษาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต)
1. ในด้านของปรัชญาปฏิรูปนิยม ได้ให้ความเห็นในเรื่องของหลักสูตรไว้ดังนี้ เนื้อหาวิชาที่นำมาบรรจุไว้ในหลักสูตร จะเกี่ยวกับปัญหาและสภาพของสังคมเป็นส่วนใหญ่จะเน้นวิชาสังคมศึกษา เช่น กระบวนการทางสังคมการดำรงชีวิตในสังคม สภาพเศรษฐกิจและการเมือง วิทยาศาสตร์ในชีวิตประจำวัน ศิลปะในชีวิตประจำวัน สิ่งเหล่านี้จะทำให้มีความเข้าใจในกลไกของสังคม และสามารถหาแนวทางในการสร้างขึ้นมาสังคมใหม่ ซึ่งแนวคิดในการนำปรัชญาปฏิรูปมาปรับใช้ ในหลักสูตร	1. สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึงหลักสูตรการศึกษาตามแนวปรัชญาการศึกษาว่า ในเรื่องของหลักสูตรนั้นต้องเน้นถึงหลักสูตรที่เสริมทั้งด้านวิชาการและวิชาศีลธรรม เพื่อให้เกิดกระบวนการคิดที่เรียกว่ามีโยนิโสมนสิการ สามารถเข้าใจชีวิตได้อย่างถูกต้องตามความเป็นจริง ที่การศึกษาเป็นไปเพื่อการสิ้นทุกข์แม้ว่าหลักสูตรต้องการที่จะมุ่งเน้นความเป็นเลิศเฉพาะทาง เป็นไปตามเกณฑ์ที่กำหนด แต่ต้องมีเป้าหมายไว้ว่า ต้องให้ผู้สำเร็จการศึกษาเป็นอย่างไร มีคุณสมบัติอย่างไร ซึ่ง

<p>ของระบบการศึกษาไทยนั้นจะต้องเน้นสังคมเป็นหลักซึ่งการกล่าวถึงหลักสูตรในลัทธิของปรัชญาปฏิรูปนิยมนี้มุ่งเน้นให้ความสำคัญแก่วิชาที่ช่วยให้ผู้เรียนเข้าใจสังคมเป็นอย่างดี ผู้เรียนต้องเข้าใจสภาพของสังคมดีพอ และมองเห็นแนวทางในการแก้ปัญหาสังคม เช่น ความยากจน การจราจร ยาเสพติด ควรจัดการศึกษา อุตสาหกรรม สื่อสารมวลชน การขนส่ง การอนามัย และสาธารณสุข นิเวศน์วิทยา และวิชาทั่วไป เช่น วรรณคดี ดนตรี ศิลปะ ฟิสิกส์ เคมี สังคมวิทยา ประวัติศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ ศาสนา และคณิตศาสตร์ เป็นต้น</p>	<p>ต้องตั้งไว้ก่อนแต่ก็ต้องให้ความสำคัญในเชิงบูรณาการ คือการศึกษาในด้านศีลธรรมก็ต้องสอนควบคู่กันไปด้วย คือต้องมีการกล่าวเน้นย้ำในการสอนทุกครั้ง</p> <p>ทั้งนี้หลักสูตรการศึกษาว่าต้องมีการนำหลักธรรมมาประยุกต์ คือ 1) หลักอริยสัจ 4 2) หลักชั้น 5 3) หลักปฏิจจนูปบาท 4) หลักไตรลักษณ์ 5) หลักมัชฌิมาปฏิปทา = ไตรลักษณ์ = โอวาทปาฏิโมกข์ เพื่อให้การศึกษาเป็นไปอย่างครบวงจร ที่ให้ความสำคัญทั้งชีวิต คือร่างกายและจิต เป็นการส่งเสริมพัฒนาการที่สมดุล เพื่อนำไปสู่การศึกษาศิลปะศาสตร์ว่า เป็นวิชาที่จะพัฒนาศักยภาพพื้นฐานของมนุษย์ การเรียนรู้หรือว่ารับรู้ต้องสามารถสื่อความหมายถ่ายทอดแก่ผู้อื่นต่างๆ ได้ผลเป็นการนำไปสู่การมีชีวิตที่ดีงาม การมีชีวิตที่เป็นสุข การสอนจริยธรรมที่เกี่ยวกับการแสดงออกอย่างเสรี ก็ต้องฝึกการรับฟังผู้อื่นด้วย และคิดเชื่อมโยงไปหาการใฝ่รู้ความจริง จะฝึกแต่การแสดงออกโดยเสรีอย่างเดียวไม่ได้</p>
---	--

ตารางที่ 4.1 เปรียบเทียบเรื่องหลักสูตรระหว่างปรัชญาปฏิรูปนิยมกับปรัชญาการศึกษาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต)

4.1.1 สรุปและวิจารณ์

การเปรียบเทียบเรื่องหลักสูตรระหว่างปรัชญาปฏิรูปนิยมกับปรัชญาการศึกษาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) พบว่า มีความเหมือนกันในจุดมุ่งหมายของหลักสูตรการศึกษา กล่าวคือ ปรัชญาปฏิรูปนิยม ได้มุ่งเน้นในส่วนของการพัฒนาหลักสูตรที่เกี่ยวกับปัญหาและสภาพของสังคมเป็นส่วนใหญ่จะเน้นวิชาสังคมศึกษา เช่น กระบวนการทางสังคมการดำรงชีวิตในสังคม ซึ่งมุ่งเน้นให้ความสำคัญแก่วิชาที่ช่วยให้ผู้เรียนเข้าใจสังคมเป็นอย่างดี ผู้เรียนต้องเข้าใจสภาพของสังคมดีพอ และมองเห็นแนวทางในการแก้ปัญหาสังคม โดยเป็นการมุ่งหลักสูตรการศึกษาเพื่อพัฒนาผู้เรียนเป็นหลัก ส่วนในด้านของปรัชญาการศึกษาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต)

มีลักษณะแนวคิดที่มีความคล้ายคลึงกับปรัชญาปฏิรูป แต่จะมุ่งเน้นถึงหลักสูตรที่เสริมทั้งด้านวิชาการ และวิชาศีลธรรมเพื่อให้เกิดกระบวนการคิดที่เรียกว่ามีโยนิโสมนสิการ สามารถเข้าใจชีวิตได้อย่างถูกต้องตามความเป็นจริง ที่การศึกษาเป็นไปเพื่อการสิ้นทุกข์แม้ว่าหลักสูตรต้องการที่จะมุ่งเน้นความเป็นเลิศเฉพาะทาง เป็นไปตามเกณฑ์ที่กำหนด แต่ต้องมีเป้าหมายไว้ว่า ต้องให้ผู้สำเร็จการศึกษาเป็นอย่างไร มีคุณสมบัติอย่างไร ซึ่งต้องตั้งไว้ก่อนแต่ก็ต้องให้ความสำคัญในเชิงบูรณาการ คือการศึกษาในด้านศีลธรรมก็ต้องสอนควบคู่กันไปด้วย คือต้องมีการกล่าวเน้นย้ำในการสอนทุกครั้ง เพื่อให้การศึกษาเป็นไปอย่างครบวงจร ที่ให้ความสำคัญทั้งชีวิต คือร่างกาย และจิต เป็นการส่งเสริมพัฒนาการที่สมดุล เพื่อนำไปสู่การศึกษาศิลปะศาสตร์ว่า เป็นวิชาที่จะพัฒนาศักยภาพพื้นฐานของมนุษย์ ทั้งนี้เมื่อเปรียบเทียบปรัชญาทั้งสองลัทธินี้แล้วจะพบว่า ในส่วนของหลักสูตรมีความเหมือนกันอยู่ 2 ประการ คือ มุ่งเน้นในการพัฒนาตัวผู้เรียน กล่าวคือเพื่อการอยู่ร่วมกันในสังคม ประการที่ 2 คือ หลักสูตรที่มุ่งเน้นความเป็นเลิศเฉพาะทางในด้านสังคม ทั้งนี้มีความแตกต่างกันโดยศัพท์ แต่เป้าหมายเหมือนกัน

4.2 เปรียบเทียบเรื่องการบริหารการศึกษาระหว่างปรัชญาปฏิรูปนิยม กับ ปรัชญาการศึกษาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต)

ปรัชญาปฏิรูปนิยม	ปรัชญาการศึกษาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต)
<p>1. แนวคิดด้านการบริหารการศึกษาตามแนวคิดของปรัชญาปฏิรูปนิยม กล่าวคือ ให้ความสำคัญในการปฏิรูปที่ผู้บริหารสถานศึกษา แล้วจึงให้ผู้บริหารสถานศึกษานำรูปแบบวิธีการปฏิรูปไปใช้ปฏิรูปคุณภาพครูในสถานศึกษาแต่ละแห่งอีกทอดหนึ่ง นับเป็นการกระจายอำนาจการบริหารจัดการไปสู่สถานศึกษาอย่างแท้จริง ซึ่งตามแนวคิดของปรัชญาปฏิรูปนิยมแล้วนั้น ผู้บริหารต้องมีความคิดกว้างไกล เป็นนักปฏิรูป ชอบการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ และลงมือปฏิบัติเนืองงาน ในฐานะผู้นำสร้างระเบียบสังคมใหม่ที่ดีให้เกิดขึ้น เพื่อความเหมาะสมกับค่านิยมและ</p>	<p>1. การบริหารและการจัดการการศึกษาตามแนวของปรัชญาการศึกษาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ซึ่งท่านได้อธิบายไว้ดังนี้ คือ การดำเนินงานของกลุ่มบุคคล หน่วยงาน องค์กร ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการปฏิรูปหรือพัฒนาการจัดการการศึกษา ซึ่งอาจเป็นการดำเนินงานของผู้บริหารร่วมกับครูหรือบุคลากรในโรงเรียน อธิการบดีหรือผู้บริหารร่วมกับอาจารย์ในมหาวิทยาลัย รัฐมนตรีกระทรวงศึกษาธิการร่วมกับอธิบดีกรมต่าง ๆ และครูอาจารย์ในสถาบันการศึกษาต่าง ๆ ละกลุ่มบุคคลเหล่านี้ต่างร่วมมือกันพัฒนาคนให้</p>

<p>วัฒนธรรม ตามสภาพสังคมที่เปลี่ยนไป ทั้งนี้ปรัชญาปฏิรูปนิยมได้กำหนดกระบวนการในการบริหารการศึกษาไว้ 7 ประการดังนี้ 1. การวางแผน (Planning) ผู้บริหารสถานศึกษาต้องสามารถวางแผนและกำหนดเป้าหมายของการศึกษา 2. การจัดองค์การ (Organization) ผู้บริหารสถานศึกษาต้องสร้างแบบของพัฒนาองค์การในโรงเรียนขึ้นเอง โดยต้องมุ่งพัฒนาทั้งองค์กรให้เป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ 3. การจัดกำลังคน (Staffing) ผู้บริหารสถานศึกษาต้องมีเทคนิคในการบริหารจัดการบุคลากรและ การใช้ทรัพยากรบุคคล และรู้จักระดมทรัพยากรทางการศึกษาภายนอก 4. การอำนวยการ (Directing) ผู้บริหารสถานศึกษาต้องมีคุณลักษณะของผู้นำทางวิชาการอย่างแท้จริง สามารถให้ความช่วยเหลือทางวิชาการได้ นิเทศได้ และเป็นแบบอย่างที่ดี 5. การประสานงาน (Co-ordinating) ผู้บริหารสถานศึกษาต้องเป็นผู้ประสานงานที่ดี 6. การรายงาน (Reporting) ผู้บริหารสถานศึกษาต้องรายงานผลการปฏิบัติการบริหารการศึกษาให้แก่ผู้บังคับบัญชา และเผยแพร่ผลของการดำเนินการต่อสาธารณะ 7. การงบประมาณ (Budgeting) ผู้บริหารสถานศึกษาต้องมีความสามารถในการจัดการงบประมาณที่มีอยู่อย่างจำกัดให้เกิดประโยชน์สูงสุด มีความโปร่งใส ตรวจสอบได้ เป็นต้น</p>	<p>มีคุณภาพทั้งสิ้น การจะพัฒนาคนให้มีคุณภาพได้นั้น จะต้องมีการดำเนินการในการเรียนการสอน การจัดกิจกรรม การวัดผล การจัดอาคารสถานที่และพัสดุครุภัณฑ์ การสรรหาบุคคลมาทำการสอนในสถาบันการศึกษา การปกครองนักเรียนเพื่อให้นักเรียนเป็นคนดีมีวินัย ทั้งนี้การบริหารและการจัดการศึกษาตามแนวทางของปรัชญาการศึกษาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) กล่าวคือ ควรมีนโยบายการบริหารและการจัด การศึกษาจะต้องครอบคลุมชุมชนทั้งหมด ซึ่งประกอบด้วย บ้าน วัด โรงเรียน (บวร) ด้วยการสร้าง ความสมดุลขึ้นมา โดยให้ชุมชนให้ปรับตัวขึ้นมาสอดคล้องและส่งเสริมสนับสนุนซึ่งกันและกัน จึงจะ เกิดเป็นชุมชนแห่งการศึกษาที่แท้จริง กล่าวคือ ชุมชนแห่งกัลยาณมิตร ส่วนภาครัฐหรือหน่วย ราชการนั้น ควรเป็นเพียงผู้คอยช่วยอุปถัมภ์สนับสนุนการศึกษาในด้านต่างๆ และควรกำหนดนโยบายการศึกษาที่สำคัญ 2 นโยบาย ได้แก่ 1. การสร้างสรรค์ปัญญาเพื่ออนาคตของมนุษยชาติ 2. นโยบาย ส่งเสริมการศึกษาพระพุทธศาสนา</p>
---	--

ตารางที่ 4.2 เปรียบเทียบเรื่องการบริหารการศึกษาระหว่างปรัชญาปฏิรูปนิยมกับปรัชญาการศึกษาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต)

4.2.1 สรุปและวิจารณ์

การเปรียบเทียบเรื่องการบริหารการศึกษา ระหว่างปรัชญาปฏิรูปนิยม กับปรัชญาการศึกษาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) พบว่า ในส่วนของแนวคิดด้านการบริหารและการจัดการการศึกษาตามปรัชญาการศึกษาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) สามารถสรุปได้ 3 ประการดังนี้ คือ 1.ใช้หลักกัลยาณมิตร เชื่อมโยงสังคมทุกส่วน โดยเฉพาะสื่อมวลชน ให้มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา 2.ครอบครัว วัด และ โรงเรียน เป็นองค์กรหลักสำคัญของชุมชน ในการร่วมกันจัดการศึกษาทุกชั้นตอน และ 3.บูรณาการหลัก พุทธธรรมให้ได้ใช้ได้ง่ายในชีวิตประจำวัน เพื่อพัฒนาคุณภาพของพุทธศาสนิกชนทั่วประเทศ โดยในแนวคิดนี้มีจุดมุ่งหมายในการพัฒนา ตั้งแต่ องค์กรระดับสูงสุดของการศึกษาจนถึงระดับล่างสุด นั่นคือตั้งแต่ระดับ 1. รัฐบาลหรือกระทรวงศึกษาธิการ ต้องส่งเสริมประชาสังคมทุกระดับ ให้สามารถจัดการศึกษาปฐมวัยและการศึกษาขั้นพื้นฐาน ที่บูรณาการหลักพระพุทธศาสนาตามนโยบายปฏิรูปการศึกษานี้ ส่งเสริมให้สถานศึกษา สถาบันศาสนา และองค์กรต่าง ๆ ที่จัดและร่วม จัดการศึกษา จัดการเรียนการสอน โดยผสมผสานระหว่างความรู้ทางศาสนาและวิชาสามัญเข้าด้วยกันอย่างสมดุล มีการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรม ค่านิยมที่ดีงามแก่ผู้เรียนที่เหมาะสมกับวัยอย่าง ต่อเนื่องทุกระดับ 2.ระดับสถานศึกษา สถาบันพัฒนาเด็กปฐมวัยควรมีการจัดอบรมและให้ความรู้แก่ ผู้ปกครอง ครู และบุคลากรที่เกี่ยวข้องสำหรับเด็กปฐมวัย เพื่อการจัดเตรียมความพร้อมสำหรับเด็ก ปฐมวัยในรูปแบบการบูรณาการพระพุทธศาสนาเข้าในชีวิต กิจกรรม และการเรียนการสอน สนับสนุนพ่อแม่ ผู้ปกครอง คนในชุมชน ประชาชนชาวบ้าน พระภิกษุ และผู้ประกอบอาชีพต่างๆ ให้มีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้ที่มุ่งประโยชน์แก่ผู้เรียนเป็นสำคัญ เพื่อ พัฒนาผู้เรียนให้เป็นคนดี คนเก่ง และมีความสุข และ 3.ระดับประชาสังคม นั่นคือ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ส่งเสริมสนับสนุนให้มีการศึกษา อบรม และถ่ายทอดศาสนธรรมในสถานศึกษา ชุมชน และแหล่งเรียนรู้ต่างๆ ในท้องถิ่น เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ และการเข้าถึงศาสนธรรมอย่างแท้จริง และประชาสังคม ต้องสนับสนุนให้มีแหล่งเรียนรู้ในชุมชนด้วยรูปแบบต่าง ๆ ที่เหมาะสมกับบริบทของชุมชน เพื่อการเก็บ รวบรวม สะสม พัฒนา การเปลี่ยนข้อมูล การ สร้างความรู้ และการเรียนรู้เพิ่มเติม เพื่อการพัฒนาและการแก้ไขปัญหาาร่วมกันของชุมชน ส่วนในแนวคิดด้านการบริหารการศึกษาของปรัชญาปฏิรูปนิยม นั้นมีลักษณะแนวคิดที่มีความใกล้เคียงกัน กล่าวคือ การบริหารการศึกษาของสองลัทธิมีความเหมือนกัน คือ ปรัชญาปฏิรูปนิยม นั้นมุ่งเน้นการบริหารตั้งแต่ระดับสูงสุดลงมาตามลำดับ แต่จะมุ่งเน้นในส่วนของผู้บริหารสถานศึกษาแบบ กล่าวคือ ปรัชญาปฏิรูปนิยม มุ่งเน้นการบริหารการศึกษา ตั้งแต่ระดับผู้บริหาร สู่ ครู สถานศึกษา นักเรียน และชุมชน เป็นลำดับ ในส่วนของ ปรัชญาการศึกษาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) นั้นก็มุ่งเน้นการบริหารจัดการตั้งแต่ระดับรัฐบาล หรือกระทรวงศึกษาธิการ สู่ สถานศึกษา (ผู้บริหาร,

ครู, และผู้เรียน) และประชาสังคม (วัด, บ้าน, และชุมชน) ซึ่งมีความแตกต่างกันโดยศัพท์แต่เป้าหมายเหมือนกัน

4.3 เปรียบเทียบเรื่องบุคลากรทางการศึกษาระหว่างปรัชญาปฏิรูปนิยม กับ ปรัชญาการศึกษาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต)

ปรัชญาปฏิรูปนิยม	ปรัชญาการศึกษาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต)
<p>1. ปรัชญานี้เชื่อว่า ผู้บริหารต้องมีความคิดกว้างไกล เป็นนักปฏิรูป ชอบการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ และลงมือปฏิบัติเนืองงานในฐานะผู้นำสร้างระเบียบสังคมใหม่ที่ดียิ่งขึ้น เพื่อความเหมาะสมกับค่านิยมและวัฒนธรรม ตามสภาพสังคมที่เปลี่ยนไป ผู้เรียน คือ ผู้ที่มีความสามารถในการวิเคราะห์ปัญหาสังคม และมีความยุติธรรมดั่งนั้น ผู้เรียนจะได้รับการปลูกฝังให้ตระหนักในปัญหาสังคมเรียนรู้วิธีการทำงานร่วมกันเพื่อการแก้ปัญหาสังคม ผู้เรียนจะได้รับการเรียนรู้เทคนิควิธีการต่าง ๆ ที่จะนำมาเป็นแนวทางในการแก้ปัญหาของสังคม แล้วให้ผู้เรียนหาข้อสรุปและตัดสินใจเลือก ซึ่งปัญหาของข้อนี้มิได้มีลักษณะเดียวกับข้ออื่น ๆ แต่เป็นประเด็นของการใช้โอกาสให้เกิดประโยชน์สูงสุดทางการศึกษาแก่นักเรียน-นักศึกษา ในบริบทของสังคมข่าวสาร และการปฏิวัติด้านเทคโนโลยีของการสื่อสาร ควรจะปรับระบบตรงนี้ให้เกิดระบบการศึกษาตลอดชีวิตได้ ครูต้องเชื่อมั่นในหลักการประชาธิปไตยและนำไปสอนแก่ผู้เรียนต้องเป็นผู้บุกเบิก นักแก้ปัญหา สนใจเรื่องสังคมและปัญหาสังคมอย่างกว้างขวางเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้แสดงความคิดเห็น และคอยกระตุ้นให้</p>	<p>1. ปรัชญานี้ มุ่งส่งเสริมสนับสนุนให้มีการกำหนดคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้เรียนตามหลักบุพนิมิตแห่งมรรค 7 และคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของครูตามหลักกัลยาณมิตร 7 โดย กำหนดให้เป็นนโยบายแห่งชาติที่จะต้องดำเนินการอย่างจริงจัง และต่อเนื่องตลอดไป สถาบันผลิตครูต้องปรับปรุงหลักสูตรกระบวนการผลิต การบริหาร และการจัดการ และการพัฒนา เพื่อให้สามารถผลิตครูจริยธรรมและบุคลากรทางการศึกษาที่มี คุณธรรมจริยธรรม จัดให้มีการอบรม ประชุมกันอย่างสม่ำเสมอให้แก่ผู้บริหาร ครู ศึกษานิเทศก์ และบุคลากรทางการศึกษา ในเรื่องความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา วัฒนธรรม ภูมิปัญญาไทย และประวัติศาสตร์ของไทย อย่างถูกต้อง เพื่อให้สามารถนำไปบูรณาการในการบริหารการศึกษา การจัดการศึกษา การจัดการเรียนรู้ รวมทั้งเป็นผู้สามารถฝึกอบรมคุณธรรมจริยธรรมให้แก่ผู้เรียน และการประพฤติตนเป็นต้นแบบที่ดีในสถานศึกษา สังคม และประเทศชาติ ทั้งนี้ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ก็ยังได้มุ่งเน้นสถาบันอุดมศึกษาที่เปิดสอนภาควิชา การฝึกหัดครู คณะ</p>

<p>ผู้เรียนเห็นประโยชน์ในการพัฒนาสังคม ช่วยแก้ไขปัญหาสังคม ทำหน้าที่รวบรวม สรุป วิเคราะห์ปัญหาของสังคมแล้วเสนอแนวทางให้ผู้เรียนแก้ปัญหาของสังคม ครูจะต้องให้ผู้เรียนทุกคนมีส่วนร่วมในการคิดพิจารณาในการแก้ปัญหาต่าง ๆ และเห็นความจำเป็นที่จะต้องสร้างสรรค์สังคมขึ้นมาใหม่ และเชื่อมั่นว่าจะกระทำได้โดยวิธีทางแห่งประชาธิปไตย จะเห็นได้ว่า ครูเป็นตัวจักรสำคัญในการปฏิรูปการศึกษาเป็นอย่างยิ่ง</p>	<p>ศึกษาศาสตร์ คณะครุศาสตร์ ควรจัดให้มีหลักสูตรครูจริยธรรม เป็นวิชาพื้นฐานในระดับปริญญาตรี และเฉพาะ สาขาในระดับปริญญาโท และปริญญาเอก รวมทั้งให้เป็นศูนย์ครูจริยธรรมในท้องถิ่นสำหรับการ พัฒนาครู คณาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษา เพื่อให้มีความรู้และทักษะในการจัดทำหลักสูตร การจัดการกระบวนการเรียนการสอน และการบริหารหลักสูตรที่สอดคล้องกับครูจริยธรรม</p>
---	--

ตารางที่ 4.3 เปรียบเทียบเรื่องส่วนบุคลากรทางการศึกษาระหว่างปรัชญาปฏิรูปนิยมกับปรัชญาการศึกษาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต)

4.3.1 สรุปและวิจารณ์

การเปรียบเทียบเรื่องบุคลากรทางการศึกษาระหว่างปรัชญาปฏิรูปนิยมกับปรัชญาการศึกษาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) พบว่า มีความเหมือนในส่วนของจุดมุ่งหมายคือ พัฒนาระดับ ผู้บริหาร ให้มีความคิดกว้างไกล ผู้สอน มีคุณธรรมและจริยธรรม และผู้เรียนสามารถนำความรู้ที่ได้รับไปใช้เพื่อพัฒนาตนใช้ชีวิตในสังคมได้อย่างมีคุณภาพ โดยมีพื้นฐานจากการส่งเสริมในด้านคุณธรรมและจริยธรรม ซึ่งมีความแตกต่างกันโดยศัพท์แต่เป้าหมายเหมือนกัน กล่าวคือ ปรัชญาปฏิรูปมุ่งเน้นให้อาจารย์ให้มีความรู้ ทักษะ คุณสมบัติ ใฝ่รู้ รักการอ่าน คิดวิเคราะห์อย่างมีเหตุผลเป็น และสอนแบบใหม่ให้นักเรียนเข้าใจ คิดวิเคราะห์เป็น ลำดับแรกคือ ปฏิรูปอาจารย์ที่สอน คณะศึกษาศาสตร์ ครุศาสตร์ ผู้มีหน้าที่สำคัญในการฝึกหัดครูรุ่นใหม่ให้มีทักษะความรู้ความสามารถที่แท้จริง และมีคุณธรรมจริยธรรมเป็นสำคัญ ส่วนปรัชญาการศึกษาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) นั้นมุ่งเน้นสถาบันอุดมศึกษาที่เปิดสอนภาควิชาการฝึกหัดครู คณะศึกษาศาสตร์ คณะครุศาสตร์ ควรจัดให้มีหลักสูตรครูจริยธรรม เป็นวิชาพื้นฐานในระดับปริญญาตรี และเฉพาะ สาขาใน

ระดับปริญญาโท และปริญญาเอก รวมทั้งให้เป็นศูนย์ครูจริยธรรมในท้องถิ่นสำหรับการ พัฒนาครู คณาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษา เพื่อให้มีความรู้และทักษะในการจัดทำหลักสูตร การจัดการ กระบวนการเรียนการสอน และการบริหารหลักสูตรที่สอดคล้องกับครูจริยธรรม เป็นต้น

4.4 เปรียบเทียบเรื่องการจัดการสถาบันการศึกษาระหว่างปรัชญาปฏิรูปนิยม กับปรัชญาการศึกษาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต)

ปรัชญาปฏิรูปนิยม	ปรัชญาการศึกษาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต)
<p>1. ตามปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยมโรงเรียนจะมีบทบาทต่อสังคมโดยตรง โดยมีส่วนในการรับรู้ ปัญหาของสังคม ร่วมกันแก้ปัญหาของสังคม รวมทั้งสร้างสังคมใหม่ที่เหมาะสม ดึงามโรงเรียนจะต้องไฝหว่า อนาคตของสังคมจะเป็นเช่นไร แล้วนำทางให้ผู้เรียนไปพบกับสังคมใหม่ และเปิดโอกาสให้คนในท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการคิด วางแผน และดำเนินการ เป้าหมายของ โรงเรียน คือ โรงเรียนชุมชน (Community school) โดยการปฏิรูประบบ การบริหารการศึกษาเป็นยุทธศาสตร์หลักที่สำคัญอีกประการหนึ่ง การปฏิรูประบบการบริหารการศึกษาในแนวคิดนี้มีจุดมุ่งหมาย 5 ประการ คือ 1. มุ่งหมายจะให้เกิดเอกภาพด้านนโยบายทุกระดับการศึกษา โดยเฉพาะระดับอุดมศึกษาตลอดจนความสอดคล้องในการดำเนินนโยบายระหว่างระดับการศึกษา 2. มุ่งหมายจะให้เกิดการแบ่งภารกิจให้ชัดเจนระหว่างส่วนกลางที่ควรทำหน้าที่หลักด้าน กำหนดนโยบาย คุณภาพ มาตรฐาน การจัดสรร ทรัพยากร การติดตามประเมินผล การกำกับ และส่วนของจังหวัดและสถานศึกษาหรือ</p>	<p>1. การจัดการศึกษาในโรงเรียนจะต้องมีการปรับเปลี่ยนกระบวนการเรียนการสอนปรับเปลี่ยนพฤติกรรมกรรมการเรียนการสอนของครูเพื่อพัฒนาคนให้มีคุณภาพซึ่งปัจจุบันทิศทางการพัฒนาคุณภาพการศึกษาไทย ยึดหลักเศรษฐกิจพอเพียง โดยพัฒนาสู่สากลบนพื้นฐานของความเป็นไทย เพื่อให้คนมีชีวิตที่ดีงาม เก่งและมีความสุข ให้สังคมไทยเป็นสังคมคุณภาพ สังคมแห่งภูมิปัญญา สังคมแห่งการเรียนรู้ สังคมสมานฉันท์และเอื้ออาทร ภายใต้การบริหารจัดการที่ดี มุ่งเน้นให้ทุกฝ่ายเข้ามามีส่วนร่วมดำเนินการให้มากที่สุดในการขับเคลื่อนไปสู่เป้าหมาย ซึ่งตามทฤษฎีของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต) ได้กำหนดแนวทางเกี่ยวกับสถานบันการศึกษาไว้ดังนี้ ทรัพยากรในการบริหารที่สำคัญคือ 4 M ได้แก่ คน (Man) เงิน (Money) วัสดุสิ่งของ (Materials) และการจัดการ (Management) ทั้งนี้สถานศึกษาทำหน้าที่ประสานกับแหล่งเรียนรู้ หรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา เพื่อให้พ่อแม่ ผู้ปกครอง และผู้ที่เตรียมตัวเป็นพ่อแม่มี</p>

<p>สถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษาให้ทำหน้าที่บริหารและจัดการ 3. มุ่งหมายให้เกิดการกระจายอำนาจไปยังท้องถิ่นมากยิ่งขึ้นให้ชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้เข้ามา ร่วมรับผิดชอบมากขึ้นตามลำดับความพร้อมของแต่ละท้องถิ่น 4. มุ่งหมายให้เกิดประสิทธิภาพของการบริหารจัดการ และ 5. มุ่งหมายให้เกิดผลดีต่อการกระจายโอกาสทางการศึกษาหากดำเนินการได้สำเร็จในข้อนี้ ก็น่าจะมีผลต่อการแก้ไขปัญหาหลักข้อที่ 2 เรื่องการจัดการศึกษาไม่สอดคล้องกับการพัฒนาเศรษฐกิจ และข้อ 3 เรื่องความเสมอภาคของโอกาสและการกระจายโอกาส</p>	<p>ความรู้ ความสามารถ ในการอบรม เลี้ยงดู และ ให้การศึกษาบุตร หรือบุคคลที่อยู่ในความดูแล</p>
--	---

ตารางที่ 4.4 เปรียบเทียบเรื่องการจัดการสถาบันการศึกษาระหว่างปรัชญาปฏิรูปนิยมกับปรัชญาการศึกษาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต)

4.4.1 สรุปและวิจารณ์

การเปรียบเทียบเรื่องการจัดการสถาบันการศึกษาระหว่างปรัชญาปฏิรูปนิยมกับปรัชญาการศึกษาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) พบว่า แนวคิดในเรื่องของสถาบันการศึกษา ระหว่างปรัชญาปฏิรูปนิยมกับปรัชญาการศึกษา มีข้อโต้แย้งกันในรายละเอียด แต่เป้าหมายของปรัชญาทั้งสองลัทธินี้ มีจุดมุ่งหมายเดียวกัน กล่าวคือ ปรัชญาปฏิรูปนิยม มุ่งให้โรงเรียนมีบทบาทต่อสังคมโดยตรง โดยมีส่วนในการรับรู้ปัญหาของสังคม ร่วมกันแก้ปัญหาของสังคม รวมทั้งสร้างสังคมใหม่ที่เหมาะสม ส่วนในของปรัชญาการศึกษา ตามทฤษฎีของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) มุ่งเน้นให้ทุกฝ่ายเข้ามามีส่วนร่วมดำเนินการให้มากที่สุดในการขับเคลื่อนไปสู่เป้าหมายให้สังคมไทยเป็นสังคมคุณภาพ สังคมแห่งภูมิปัญญา สังคมแห่งการเรียนรู้ สังคมสมานฉันท์และเอื้อ

อาหาร กล่าวคือ ปรัชญาทั้งสองนี้ มุ่งเน้นในด้านการมีส่วนร่วมของสังคม เป็นหลัก ซึ่งก็สามารถกล่าวได้ว่า มีความแตกต่างกันโดยศัพท์แต่เป้าหมายเหมือนกัน

4.5 เปรียบเทียบเรื่องกระบวนการเรียนการสอนและเทคโนโลยีเพื่อการศึกษา ระหว่างปรัชญาปฏิรูปนิยม กับปรัชญาการศึกษาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต)

ปรัชญาปฏิรูปนิยม	ปรัชญาการศึกษาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต)
<p>1. กระบวนการเรียนการสอนของปรัชญาปฏิรูปนิยมมีลักษณะคล้ายกับปรัชญาการศึกษาพิพัฒนาการนิยม คือ ให้ผู้เรียนเรียนรู้ด้วยตนเอง และลงมือกระทำเอง สามารถมองเห็นปัญหาและเข้าใจเรื่องราวต่าง ๆ ด้วยตนเอง โดยใช้วิธีการต่าง ๆ หลายวิธี เช่นวิธีการทางวิทยาศาสตร์ (Scientific method) วิธีการโครงสร้าง (Project method) และวิธีการแก้ปัญหา (Problem solving) นำหลักการทางวิทยาศาสตร์มาประยุกต์ใช้ ทดลองแก้ปัญหาด้วยตนเอง เห็นความสำคัญของงานที่มีต่อตนเอง ต่อสังคม การสอนจึงเน้นในเรื่องการสาธิต การอภิปราย การค้นคว้า การรายงาน การประชุม การวางแผน ซึ่งจะกระตุ้นให้ผู้เรียนใช้ความสามารถอย่างแท้จริง และได้รับประสบการณ์จริงด้วยตนเอง คำนี้ถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล ศักยภาพของผู้เรียน ระวังไม่ให้เกิดเรียนอ่อนเกิดปมด้อย ตัวแปรที่ทำให้เกิดระบบการเรียนการสอนที่พึงปรารถนามีปัจจัยตัวแปร 6 ตัวด้วยกัน คือ 1) การปรับหลักสูตรและกำหนดปรัชญาของการจัดกระบวนการเรียนการสอนที่ดี รายละเอียดก็</p>	<p>1. การเรียนการสอนจะประสบความสำเร็จ การสอนวิชาชีพและวิชาเฉพาะให้ใช้ผู้เชี่ยวชาญ ถ้าสอนวิชาพื้นฐานต้องใช้นักปราชญ์ เพื่อให้การศึกษาเป็นไปอย่างกว้างขวาง และลึก ทำให้การศึกษาเป็นการศึกษาอย่างถูกต้องมีแรงจูงใจ (ฉันทะ) เพราะได้เรียนรู้กับผู้มีประสบการณ์ หรือเชี่ยวชาญจริง ซึ่งเป็นแรงจูงใจที่ตรงไปตรงมาตามธรรมชาติ มุ่งไปยังผลโดยตรงของสิ่งที่เราจะทำ เพื่อสร้างความเป็นผู้พร้อมที่จะศึกษาเล่าเรียน และมีท่าทีที่ถูกต้องต่อการศึกษา คือทำให้ผู้เรียนมีความใฝ่รู้ใฝ่ศึกษา รักวิชาการ เตรียมให้เขาเป็นคนที่เรียนเป็นจึงจะได้ความรู้จริง รู้จักคิดเป็น ค้นคว้า เป็น คือ ต้องเป็นคนใฝ่รู้ ชอบค้นคว้า และต้องรู้วิธีค้นคว้า ส่งเสริมการเรียนการสอนวิชาต่าง ๆ คือ วิชาศิลปะศาสตร์เป็นวิชาการสำหรับสร้างคนให้เป็นนักศึกษา คือให้เป็นผู้มีความพร้อมในการศึกษา เป็นการเตรียมบุคคลากรที่มีคุณภาพ เพื่อให้รู้จักตัวของตัวเองที่เป็นคนไทย รู้จักสร้างวิชาการสมัยใหม่เป็นผู้นำ และผู้ให้ทั้งยังช่วยแก้ปัญหาแก่โลก โดยการนำอริยสัจ 4 มาวิเคราะห์ในการแก้ปัญหา ทั้งต่อ</p>

<p>ควรจะไปพิจารณากันในหมู่นักวิชาการครู และผู้บริหาร คงยังไม่มีเวลาจะพิจารณากัน ณ ที่นี้</p> <p>2) การฝึกอบรมครู และการพัฒนาครู สอดคล้องกับข้อแรก 3) การเป็นผู้นำที่ดีของอาจารย์ใหญ่ และผู้อำนวยการโรงเรียน 4) การจัดอุปกรณ์การเรียนการสอน ตำรา หนังสือ ให้มีความเพียงพอแก่สถานศึกษา 5) ระบบการประเมินผลที่สอดคล้องกับจุดประสงค์และปรัชญาของหลักสูตรและ 6) ชุมชนให้การสนับสนุน</p>	<p>การเรียนในด้านวิชาการและด้านจิตพิสัยของผู้เรียนให้เกิดผลอย่างตรงกับปัญหา เป็นทางออกที่ประสบผลคืออย่างไม่มีเกิดผลกระทบอื่น ๆ ตามมา เพราะปรัชญาการศึกษาเป็นการสอนมุ่งให้ผู้เรียนได้เข้าใจตนเองเป็นเบื้องต้น คือเรียนรู้ตนเอง เมื่อรู้ตนเองแล้วก็สามารถเข้าใจสิ่งอื่น ๆ ได้การแก้ปัญหาจึงไม่เพียงแต่การศึกษาด้านวิชาการหรือด้านวิชาชีพที่หมายถึงผู้เชี่ยวชาญทางด้านวิชาชีพเท่านั้น แต่ต้องหมายรวมทั้งผู้เชี่ยวชาญทั้งด้านศีลธรรมด้วย การเรียนการสอนจึงต้องสอดคล้องกับพื้นฐานความเชื่อของสังคม เพราะหากไม่สอดคล้องกับความเชื่อของสังคมแล้วการเรียนการสอนจะไม่สามารถประสบผลสำเร็จไปได้ เพราะไม่เหมาะสมกับสภาพความเป็นจริง โดยจัดระบบประเมินผลการเรียนรู้ตามสภาพเป็นจริงที่เกิดขึ้นในกระบวนการเรียนการสอนด้วยวิธีการที่หลากหลาย ทั้งในระดับบุคคล ห้องเรียน โรงเรียน ท้องถิ่น เขตพื้นที่ และระดับชาติ โดยมีการประเมินผลการเรียนรู้ด้านคุณลักษณะที่พึงประสงค์อย่างได้สัดส่วน กับการประเมินผลด้านวิชาการ ทั้งนี้กระบวนการจัดการเรียนการสอนนั้นจะต้องพัฒนาหลักสูตรให้มีเนื้อหาวิชาด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีใน สัดส่วนที่เหมาะสมในแต่ละระดับการศึกษา เพื่อให้ผู้เรียนมีความรู้พื้นฐานด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี และการรู้จักนำเทคโนโลยีมาปรับใช้ให้เหมาะสมกับชีวิตประจำวัน เพื่อการดำรงชีวิตอยู่ใน สังคมได้อย่างมีปัญญาและมีความสุข</p>
--	--

ตารางที่ 4.5 เปรียบเทียบเรื่องกระบวนการเรียนการสอนและเทคโนโลยีเพื่อการศึกษา ระหว่างปรัชญาปฏิรูปนิยมกับปรัชญาการศึกษาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต)

4.5.1 สรุปและวิจารณ์

การเปรียบเทียบเรื่องกระบวนการเรียนการสอนและเทคโนโลยีเพื่อการศึกษา ระหว่างปรัชญาปฏิรูปนิยมกับปรัชญาการศึกษาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) พบว่า แนวคิดเรื่องของกระบวนการเรียนการสอนระหว่างปรัชญาปฏิรูปนิยมกับปรัชญาการศึกษาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) มีความเหมือนกันอยู่ 2 ประการ คือ 1.ปรัชญาทั้งสองลัทธิมุ่งเน้นกระบวนการเรียนการสอนให้ผู้เรียนเรียนรู้ด้วยตนเอง และลงมือกระทำเอง ด้วยหลักการเรียนรู้แบบวิทยาศาสตร์ 2.กระบวนการเรียนการสอนจะต้องสอดคล้องกับพื้นฐานความเชื่อของสังคม ผู้เรียนสามารถนำสิ่งที่ได้มาแก้ไขปัญหาพื้นฐานของตนในสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งมีความแตกต่างกันเพียงแค่ลักษณะการใช้ศัพท์เท่านั้น

4.6 เปรียบเทียบทรัพยากรทางการศึกษา ระหว่างปรัชญาปฏิรูปนิยม กับปรัชญาการศึกษาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต)

ปรัชญาปฏิรูปนิยม	ปรัชญาการศึกษาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต)
<p>1. ปรัชญาปฏิรูปนิยม กล่าวถึง ทรัพยากรทางการศึกษาว่า การวางแผนการใช้ทรัพยากรทางการศึกษา เป็นจุดเริ่มต้นของกิจกรรมทางการศึกษาที่สำคัญยิ่ง ผู้บริหารสถานศึกษามีบทบาทภารกิจในการวางแผนและการบริหารทรัพยากรทางการศึกษาโดยกำหนดนโยบายและแผนของสถานศึกษา ความจำเป็นในการบริหารทรัพยากรทางการศึกษา เพื่อสนับสนุนในการดำเนินกิจกรรมทุก ๆ กิจกรรมไม่ว่าจะเป็น คน (Man) เงิน (Money) วัสดุสิ่งของ (Materials) และ การจัดการ (Management) เป็นการเพิ่มประสิทธิภาพและประสิทธิผลของการดำเนินงานในการจัดสรรทรัพยากรให้แก่</p>	<p>1. ทรัพยากรมนุษย์ในปรัชญาการศึกษาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) นั้น เป็นการมองมนุษย์ในฐานะทรัพยากร คือ เป็นทุน เป็นปัจจัย ในการที่จะนำมาพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ส่วนการพัฒนาคนโดยมองคนในฐานะเป็นมนุษย์ มีความหมายว่ามนุษย์มีความเป็นมนุษย์ของตนเอง ชีวิตมนุษย์นั้นมีจุดหมายของชีวิต คือ ความสุข อิศราภาพความดี ความงามของชีวิต ซึ่งเป็นเรื่องเฉพาะตัวบุคคล เราต้องให้ความสำคัญว่าเราจะพัฒนามนุษย์ให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์อย่างไร พร้อมกับที่อีกด้านหนึ่งเขาก็จะเป็นทรัพยากร เป็นทุน เป็นปัจจัยที่มีประสิทธิภาพในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม</p>

<p>หน่วยงานนั้น ๆ การควบคุมการดำเนินงานขององค์การหรือผู้รับผิดชอบการบริหารทรัพยากร การส่งเสริมกิจกรรมใหม่ ๆ และเพื่อเป็นการกระจายทรัพยากร</p>	<p>การพัฒนามนุษย์ในฐานะที่เป็นมนุษย์ กับ การพัฒนามนุษย์ในฐานะที่เป็นทรัพยากรมนุษย์นี้มีความหมายต่อการศึกษา เพราะการศึกษาเป็นกระบวนการในการพัฒนาคน โดยสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้แบ่งทรัพยากรออกเป็น 2 ประเภท คือ 1.ทรัพยากรในการบริหารที่สำคัญคือ 4 M ได้แก่ คน (Man) เงิน (Money) วัสดุสิ่งของ (Materials) และ การจัดการ (Management) 2.ทรัพยากรการศึกษา ก็คือ คน (Man) เงิน (Money) วัสดุสิ่งของ (Materials) และ การจัดการ (Management) ที่นำมาใช้ในการจัดการศึกษา</p>
---	--

ตารางที่ 4.6 เปรียบเทียบเรื่องทรัพยากรทางการศึกษาระหว่างปรัชญาปฏิรูปนิยมกับปรัชญาการศึกษาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต)

4.6.1 สรุปและวิจารณ์

การเปรียบเทียบเรื่องทรัพยากรทางการศึกษาระหว่างปรัชญาปฏิรูปนิยมกับปรัชญาการศึกษาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) พบว่า แนวคิดเรื่องของทรัพยากรทางการศึกษา ระหว่างปรัชญาปฏิรูปนิยมกับปรัชญาการศึกษาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) มีความเหมือนกันอยู่ 2 ประการ คือ 1.ทรัพยากรในการบริหารที่สำคัญคือ 4 M ได้แก่ คน (Man) เงิน (Money) วัสดุสิ่งของ (Materials) และ การจัดการ (Management) 2.ทรัพยากรการศึกษา ก็คือ คน (Man) เงิน (Money) วัสดุสิ่งของ (Materials) และ การจัดการ (Management) ที่นำมาใช้ในการจัดการศึกษา ทั้งนี้ทั้งสองปรัชญายังมุ่งเน้นให้ผู้บริหารสถานศึกษามีบทบาทภารกิจในการวางแผนและการบริหารทรัพยากรทางการศึกษาโดยกำหนดนโยบายและแผนของสถานศึกษา ความจำเป็นในการบริหารทรัพยากรทางการศึกษา เพื่อสนับสนุนในการดำเนินกิจกรรมทุก ๆ ซึ่งสามารถกล่าวได้ว่าแนวคิดในเรื่องทรัพยากรทางการศึกษาทั้ง 2 ลัทธิมีความแตกต่างกันโดยศัพท์แต่เป้าหมายเหมือนกัน

4.7 สรุป

องค์ความรู้ใหม่จากงานวิจัยเรื่องเปรียบเทียบปรัชญาปฏิรูปนิยมกับปรัชญาการศึกษาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) นี้ คือ การได้ทราบถึงปรัชญาปฏิรูปนิยม ได้ทราบถึงปรัชญาการศึกษาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้ทราบข้อมูลเกี่ยวกับการเปรียบเทียบ

ปรัชญาปฏิรูปนิยมกับปรัชญาการศึกษาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต) ที่นำไปสู่การจัดการศึกษา หรือการปฏิรูปการศึกษา ที่มีความสอดคล้องกันและความเป็นไปได้ในการปฏิรูปการศึกษา ซึ่งสามารถสรุปแยกประเด็นที่เปรียบเทียบได้ดังนี้

1. เปรียบเทียบเรื่องหลักสูตรระหว่างปรัชญาปฏิรูปนิยมกับปรัชญาการศึกษาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต) เมื่อเปรียบเทียบปรัชญาทั้งสองลัทธินี้แล้วจะพบว่า ในส่วนของหลักสูตรมีความเหมือนกันอยู่ 2 ประการ คือ มุ่งเน้นในการพัฒนาตัวผู้เรียน กล่าวคือเพื่อการอยู่ร่วมกันในสังคม ประการที่ 2 คือ หลักสูตรที่มุ่งเน้นความเป็นเลิศเฉพาะทางด้านสังคม ทั้งนี้มีความแตกต่างกันโดยศัพท์ แต่เป้าหมายเหมือนกัน

2. เปรียบเทียบเรื่องการบริหารการศึกษาระหว่างปรัชญาปฏิรูปนิยมกับปรัชญาการศึกษาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต) ในแนวคิดด้านการบริหารการศึกษาของปรัชญาปฏิรูปนิยม นั้นมีลักษณะแนวคิดที่มีความใกล้เคียงกัน ปรัชญาปฏิรูปนิยม มุ่งเน้นการบริหารการศึกษา ตั้งแต่ระดับผู้บริหาร สู่ ครู สถานศึกษา นักเรียน และชุมชน เป็นลำดับ ในส่วนของ ปรัชญาการศึกษาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต) นั้นก็มุ่งเน้นการบริหารจัดการตั้งแต่ระดับรัฐบาล หรือกระทรวงศึกษาธิการ สู่ สถานศึกษา (ผู้บริหาร, ครู, และผู้เรียน) และประชาสังคม (วัด, บ้าน, และชุมชน) ซึ่งมีความแตกต่างกันโดยศัพท์แต่เป้าหมายเหมือนกัน

3. เปรียบเทียบเรื่องส่วนบุคลากรทางการศึกษาระหว่างปรัชญาปฏิรูปนิยมกับปรัชญาการศึกษาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต) ซึ่งมีความแตกต่างกันโดยศัพท์แต่เป้าหมายเหมือนกัน กล่าวคือปรัชญาปฏิรูปนิยมมุ่งเน้นให้อาจารย์ให้มีความรู้ ทักษะ คุณสมบัติ ใฝ่รู้ รักการอ่าน คิดวิเคราะห์อย่างมีเหตุผลเป็น และสอนแบบใหม่ให้นักเรียนเข้าใจ คิดวิเคราะห์เป็น ลำดับแรกคือ ปฏิรูปอาจารย์ที่สอนคณะศึกษาศาสตร์ ครุศาสตร์ ผู้มีหน้าที่สำคัญในการฝึกหัดครูรุ่นใหม่ให้มีทักษะความรู้ความสามารถที่แท้จริง และมีคุณธรรมจริยธรรมเป็นสำคัญ ส่วนปรัชญาการศึกษาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต) นั้นมุ่งเน้นสถาบันอุดมศึกษาที่เปิดสอนภาควิชาการฝึกหัดครู คณะศึกษาศาสตร์ คณะครุศาสตร์ ควรจัดให้มีหลักสูตรครูจริยธรรม เป็นต้น

4. เปรียบเทียบเรื่องการจัดการสถาบันการศึกษาระหว่างปรัชญาปฏิรูปนิยมกับปรัชญาการศึกษาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต) แนวคิดในเรื่องของสถาบันการศึกษาระหว่างปรัชญาปฏิรูปนิยมกับปรัชญาการศึกษา มีข้อโต้แย้งกันในรายละเอียด แต่เป้าหมายของปรัชญาทั้งสองลัทธินี้ มีจุดมุ่งหมายเดียวกัน กล่าวคือ ปรัชญาปฏิรูปนิยม มุ่งให้โรงเรียนมีบทบาทต่อสังคมโดยตรง โดยมีส่วนในการรับรู้ปัญหาของสังคม ร่วมกันแก้ปัญหาของสังคม รวมทั้งสร้างสังคมใหม่ที่เหมาะสม ส่วนในของปรัชญาการศึกษา ตามทฤษฎีของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต) มุ่งเน้นให้ทุกฝ่ายเข้ามามีส่วนร่วมดำเนินการให้มากที่สุดในการขับเคลื่อนไปสู่เป้าหมายให้สังคมไทยเป็นสังคมคุณภาพ สังคมแห่งภูมิปัญญา สังคมแห่งการเรียนรู้ สังคมสมานฉันท์และเอื้ออาทร

กล่าวคือ ปรัชญาทั้งสองนี้ มุ่งเน้นในด้านการมีส่วนร่วมของสังคม เป็นหลัก ซึ่งก็สามารถกล่าวได้ว่ามีความแตกต่างกันโดยศัพท์แต่เป้าหมายเหมือนกัน

5. เปรียบเทียบเรื่องกระบวนการเรียนการสอนและเทคโนโลยีเพื่อการศึกษา ระหว่างปรัชญาปฏิรูปนิยมกับปรัชญาการศึกษาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต) การเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องของกระบวนการเรียนการสอนระหว่างปรัชญาปฏิรูปนิยมกับปรัชญาการศึกษาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต) พบว่า แนวคิดเรื่องของกระบวนการเรียนการสอนระหว่างปรัชญาปฏิรูปนิยมกับปรัชญาการศึกษาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต) มีความเหมือนกันอยู่ 2 ประการ คือ 1.ปรัชญาทั้งสองลัทธิมุ่งเน้นกระบวนการเรียนการสอนให้ผู้เรียนเรียนรู้ด้วยตนเอง และลงมือกระทำเอง ด้วยหลักการเรียนรู้แบบ วิทยาศาสตร์ 2.กระบวนการเรียนการสอนจะต้องสอดคล้องกับพื้นฐานความเชื่อของสังคม ผู้เรียนสามารถนำสิ่งที่ได้มาแก้ไขปัญหาพื้นฐานของตนในสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งมีความแตกต่างกันเพียงแค่ลักษณะการใช้ศัพท์เท่านั้น

6. เปรียบเทียบเรื่องทรัพยากรทางการศึกษาระหว่างปรัชญาปฏิรูปนิยมกับปรัชญาการศึกษาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต) การเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องของทรัพยากรทางการศึกษาระหว่างปรัชญาปฏิรูปนิยมกับปรัชญาการศึกษาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต) พบว่า แนวคิดเรื่องของทรัพยากรทางการศึกษา ระหว่างปรัชญาปฏิรูปนิยมกับปรัชญาการศึกษาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต) มีความเหมือนกันอยู่ 2 ประการ คือ 1. ทรัพยากรในการบริหารที่สำคัญคือ 4 M ได้แก่ คน (Man) เงิน (Money) วัสดุสิ่งของ (Materials) และ การจัดการ (Management) 2.ทรัพยากรการศึกษา ก็คือ คน (Man) เงิน (Money) วัสดุสิ่งของ (Materials) และ การจัดการ (Management) ที่นำมาใช้ในการจัดการศึกษา ทั้งนี้ทั้งสองปรัชญา ยังมุ่งเน้นให้ผู้บริหารสถานศึกษามีบทบาทภารกิจในการวางแผนและการบริหารทรัพยากรทางการศึกษา โดยกำหนดนโยบายและแผนของสถานศึกษา ความจำเป็นในการบริหารทรัพยากรทางการศึกษา เพื่อสนับสนุนในการดำเนินกิจกรรมทุก ๆ ซึ่งสามารถกล่าวได้ว่า แนวคิดในเรื่องทรัพยากรทางการศึกษาทั้ง 2 ลัทธิมีความแตกต่างกันโดยศัพท์แต่เป้าหมายเหมือนกัน

บทที่ 5

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

วิทยานิพนธ์เรื่องเปรียบเทียบปรัชญาปฏิรูปนิยม กับปรัชญาการศึกษาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) โดยมีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ 1. เพื่อศึกษาปรัชญาปฏิรูปนิยม 2. เพื่อศึกษาปรัชญาการศึกษาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) 3. เพื่อเปรียบเทียบปรัชญาปฏิรูปนิยมกับปรัชญาการศึกษาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) โดยนำเอาแนวคิด ทฤษฎี เอกสาร และงานวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องนำมากำหนดแนวคิดในการวิจัย แล้วนำมาเปรียบเทียบพร้อมสรุปผลได้ดังต่อไปนี้

5.1 บทสรุป

การเปรียบเทียบปรัชญาปฏิรูปนิยม กับปรัชญาการศึกษาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) สามารถสรุปได้ดังนี้

5.1.1 ปรัชญาปฏิรูปนิยม

การศึกษาเป็นปัจจัยที่สำคัญยิ่งในการพัฒนาประเทศ ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง เครื่องมือในการเตรียมประชากรให้มีคุณภาพ คือ การศึกษา การจัดการศึกษาของชาตินั้น จะต้องสอดคล้องกับนโยบายทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ถ้ามีการเปลี่ยนแปลงระบบทั้งสาม การจัดการศึกษาของชาติก็ต้องเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย แต่ละสังคมจะมีแนวทาง ในการจัดการศึกษาต่างกัน เพราะระบบทั้งสามไม่เหมือนกัน แนวความคิดหรือความเชื่อในการจัดการศึกษาก็ คือ ปรัชญาการศึกษา ซึ่งผู้ที่มีหน้าที่ในการจัดการศึกษาจะยึดแนวทางในการจัดการศึกษาหรือปรัชญา ของการศึกษาต่างกันไปตามวัตถุประสงค์ของสังคมและสถานการณ์ทางสังคมในแต่ละยุคแต่ละสมัย การจัดการศึกษาของประเทศใดถ้าไม่ยึดการศึกษาที่ถูกต้องก็ไม่มีทางที่จะทำให้ประเทศเจริญไปสู่ เป้าหมายที่ต้องการ ปรัชญาการศึกษา จึงเป็นสิ่งสำคัญในการกำหนดแนวทางในการพัฒนาประเทศ ทั้งนี้ปรัชญาการศึกษาจึงเป็น แนวความคิด หลักการ และกฎเกณฑ์ ในการกำหนดแนวทาง ในการจัดการศึกษา ซึ่งนักการศึกษาได้ยึดเป็นหลักในการดำเนินการทางการศึกษาเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย นอกจากนี้ปรัชญาการศึกษายังพยายามทำการวิเคราะห์และทำความเข้าใจเกี่ยวกับการศึกษา ทำให้ สามารถมองเห็นปัญหาของการศึกษาได้อย่างชัดเจน ปรัชญาการศึกษาจึงเปรียบเหมือนเข็มทิศนำทาง ให้นักการศึกษาดำเนินการทางการศึกษาอย่างเป็นระบบ ชัดเจน และสมเหตุสมผล ซึ่งสอดคล้องกับ ปรัชญาการศึกษาสาขาปฏิรูปนิยมตามแนวความคิดของบราเมลด์เป็นแนวความคิดที่น่าตื่นเต้น เป็น ปรัชญาที่เน้นให้ใช้ชีวิตทางพุทธธรรมศาสตร์ในการปฏิรูปสังคม ปัญหาอยู่ที่ว่า ค่านิยมที่ดีที่สุดที่

มนุษย์ควรจะได้รับคืออะไร และสถาบันทางสังคมที่จะช่วยให้มนุษย์รู้จักตนเองควรมีลักษณะอย่างไร ซึ่งทั้ง 2 อย่างนี้ นักวิทยาศาสตร์และนักจิตวิทยาต่างก็ให้ทัศนะต่าง ๆ กัน และเป็นปัญหาที่ยังไม่มีข้อยุติ ถือเป็นการจัดการศึกษาที่เป็นอุดมคติมากกว่าความจริง การจัดการศึกษาเพื่อเน้นอนาคตเป็นเรื่องที่ต้องใช้จินตนาการ การจัดหลักสูตรคงมีปัญหาหลายด้าน การจะใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือในการปฏิรูปสังคมจึงเป็นงานที่ยิ่งใหญ่ เพราะการปฏิรูปสังคมต้องอาศัยปัจจัยอื่นมากมายนอกเหนือการศึกษา โดยสามารถแบ่งองค์ประกอบของการศึกษาตามแนวคิดปรัชญาปฏิรูปนิยมได้ 6 ข้อคือ 1. หลักสูตร เนื้อหาวิชาที่นำมาบรรจุไว้ในหลักสูตร จะเกี่ยวกับปัญหาและสภาพของสังคมเป็นส่วนใหญ่ จะเน้น วิชาสังคมศึกษา เช่น กระบวนการทางสังคมการดำรงชีวิตในสังคม สภาพเศรษฐกิจและการเมือง วิทยาศาสตร์ในชีวิตประจำวัน ศิลปะในชีวิตประจำวัน สิ่งเหล่านี้จะทำให้มีความเข้าใจ 2. ผู้บริหาร การปฏิรูปตามแนวคิดของปรัชญาปฏิรูปนิยมให้ความสำคัญในการปฏิรูปที่ผู้บริหารสถานศึกษา แล้วจึงให้ผู้บริหารสถานศึกษานำรูปแบบวิธีการปฏิรูปไปใช้ปฏิรูปคุณภาพครูในสถานศึกษาแต่ละแห่งอีกทอดหนึ่ง 3. โรงเรียน/สถานศึกษา ตามปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยมโรงเรียนจะมีบทบาทต่อสังคมโดยตรง โดยมีส่วนร่วมในการรับรู้ปัญหาของสังคม ร่วมกันแก้ปัญหาของสังคม รวมทั้งสร้างสังคมใหม่ที่เหมาะสม 4. ผู้เรียน ปรัชญาปฏิรูปนิยมเชื่อว่า ผู้เรียนคือผู้ที่มีความสามารถในการวิเคราะห์ปัญหาสังคม และมีความยุติธรรมดังนั้น ผู้เรียนจะได้รับการปลูกฝังให้ตระหนักในปัญหาสังคมเรียนรู้วิธีการทำงานร่วมกันเพื่อการแก้ปัญหาสังคม 5. ผู้สอน ด้วยรูปแบบแนวคิดของปรัชญาปฏิรูปนิยม ซึ่งครูต้องเชื่อมั่นในหลักการประชาธิปไตยและนำไปสอนแก่ผู้เรียนต้องเป็นผู้บุกเบิก นักแก้ปัญหา สนใจเรื่องสังคมและปัญหาสังคมอย่างกว้างขวางเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้แสดงความคิดเห็น และคอยกระตุ้นให้ผู้เรียนเห็นประโยชน์ในการพัฒนาสังคม ช่วยแก้ไขปัญหาสังคม 6. กระบวนการเรียน/การสอน มีลักษณะคล้ายกับปรัชญาการศึกษาพัฒนาการนิยม คือ ให้ผู้เรียนเรียนรู้ด้วยตนเอง และลงมือกระทำเอง สามารถมองเห็นปัญหาและเข้าใจเรื่องราวต่าง ๆ ด้วยตนเอง โดยใช้วิธีการต่าง ๆ หลายวิธี

5.1.2 ปรัชญาการศึกษาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต)

ปรัชญาการศึกษาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต) กล่าวถึงความหมายของการศึกษาว่า คำว่า การศึกษา มาจากภาษาบาลีว่า สิกขา แต่เราเอาตามสันสกฤตว่า ศึกษา ทั้ง สิกขา และศึกษา และศึกษา ล้วนแต่เป็นคำเดียวกัน ซึ่งทั้งพระพรหมคุณาภรณ์ และพุทธทาสภิกขุ มีความเห็นเรื่องความหมายของการศึกษาตรงกัน ส่วนการศึกษาของพระพรหมคุณาภรณ์ เรียกการฝึกตนของมนุษย์ว่า การศึกษา (สิกขา) หรือการพัฒนาชีวิต (ภาวนา) ซึ่งเป็นการศึกษาที่เรียกว่าไตรสิกขา และการศึกษาคือ การพัฒนาชีวิตที่ดำเนินไปตลอดจนกระทั่งบรรลุเป้าหมายคือ อิสระภาพและความสุขตามหลักไตรสิกขา ต้องการเน้นความหมายของการศึกษาอย่างพุทธทาสภิกขุ ที่มุ่งเน้นการ

ให้ความหมายการศึกษาในเชิงการฝึกฝนอบรมตน ให้ก่อเกิดความสมดุลทั้งทางร่างกายและจิตใจ และการมุ่งการศึกษาเพื่ออิสรภาพภายในที่ว่า การศึกษาภายในตนเป็นสิ่งที่ยืนตัวแน่นอน เพราะเกี่ยวข้องกับธรรมชาติภายในของบุคคล การศึกษาเพื่ออิสรภาพภายนอก เป็นประโยชน์แก่มนุษย์และทำให้ชีวิตเข้าถึงจุดมุ่งหมาย คือความเป็นอยู่อย่างดีที่สุดได้จริง จึงเรียกว่าการศึกษาที่แท้

ทั้งนี้ จุดมุ่งหมายการศึกษาในพระคัมภีร์ของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้แบ่งออกเป็น 6 ด้าน ซึ่งได้สรุปตามกรอบของการปฏิรูปการศึกษาของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ได้แก่ 1) แนวทางการจัดการศึกษา ซึ่งสรุปได้ดังนี้คือ การศึกษาที่จะได้ผลดี จะแก้ปัญหาชีวิตและสังคมได้สำเร็จ จะต้องมีความชัดเจนในความหมายในความมุ่งหมายและในการทำหน้าที่ของมันปัญหาอย่างหนึ่งในการศึกษา ก็คือ มันมีความหมาย ความมุ่งหมาย และการทำหน้าที่ไม่ชัดเจน แม้ว่าเราจะสามารถให้ความหมายและความมุ่งหมายของการศึกษาไปได้ต่าง ๆ หลาก ๆ อย่าง แต่จะใช้ได้จริงก็ต่อเมื่อมีความชัดเจน โดยจะต้องมีความหมายครอบคลุมทุกด้านมีจุดหมายที่ไปถึงสูงสุดว่าอยู่ที่ไหน ชัดเจน และมีองค์ประกอบที่ชี้ทางปฏิบัติให้เห็นว่า จะทำอะไรกันอย่างไร 2) การบริหารและการจัดการศึกษา ตามแนวคิดของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ สามารถสรุปได้ดังนี้ โดยการศึกษาแบบมีเด็กเป็นศูนย์กลางการศึกษาแบบมีเด็กเป็นศูนย์กลางนั้นไม่ใช่จะมุ่งจัดตั้งความสุขจากสภาพให้แก่เด็ก แต่เป้าหมายสำคัญอยู่ที่จัดสรรโอกาสให้เด็กสามารถทำการสร้างสรรค์ด้วยตัวเองซึ่งหมายถึงการที่เขาจะมีความสุขจากการทำ ที่เป็นการพัฒนาสูงขึ้นไปด้วย ทั้งนี้ การศึกษาแบบ child-centered ที่แปลกันว่า มีเด็กเป็นศูนย์กลาง นี้ก็เป็นปัญหาในเรื่องความเข้าใจ ถ้าไม่ศึกษาให้ชัด ดูแค่ตัวถ้อยคำแล้วตีความเอาเอง บางทีก็มองความหมายพลาดเพี้ยนไปหมดบางคนถึงขนาดเข้าใจว่า child-centered เอาเด็กเป็นศูนย์กลาง คือเอาใจเด็ก หรือตามใจเด็ก ก็เลยเถิด ไปเสียว่าอย่างย่อ การเอาเด็กเป็นศูนย์กลางนั้น คือ เราใช้การจัดตั้งในห้องเรียน ซึ่งเป็นปัจจัยภายนอกเป็นสื่อกระตุ้นให้เกิดคุณสมบัติที่ต้องการ ซึ่งเป็นปัจจัยภายในขึ้นในตัวเด็ก เหมือนกับว่า เราพาเขาเข้ามาเข้าทางให้เขามีจุดตั้งต้นที่จะสามารถก้าวต่อไปด้วยตนเอง เช่น การเรียนให้สนุก-มีความสุขในการเรียนก็คือ เราใช้ความสุขจัดตั้ง เป็นสื่อกระตุ้นให้เด็กเกิดมีความสนใจแล้วก็ใฝ่รู้ ที่จะนำไปสู่การเรียนอย่างมีความสุขด้วยตนเอง 3) มาตรฐานและการประกันคุณภาพ เครื่องวัดความสัมฤทธิ์ผลของการศึกษา อรรถ 3 ประการนี้ใช้เป็นเครื่องมือวัดความสัมฤทธิ์ผลของการศึกษา แบ่งออกไปได้เป็น 2 แนวเรียกว่า แนวราบกับแนวตั้ง แนวตั้ง คือ ทฤษฎีธัมมิกัตถะ สัมปรายิกัตถะ ปรมัตถะ สูงขึ้นไปเป็นขั้นๆ ส่วนในแนวราบก็แบ่งเป็นประโยชน์ตน ประโยชน์ผู้อื่น และประโยชน์ร่วมกันทั้งสองฝ่าย ซึ่งต้องพยายามทำให้เกิดขึ้น ทั้งแก่ตนเอง แก่ผู้อื่น และแก่สังคมร่วมกัน เรียกว่า อัตตัตถะ ประโยชน์ตน ปรมัตถะ ประโยชน์ผู้อื่น และอุภยัตถะ ประโยชน์ร่วมกันทั้งสองฝ่าย อันนี้ก็เป็นเครื่องวัดความสัมฤทธิ์ผลของการศึกษา 4.) ครู คณาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษา ปัญหาทางการศึกษา ที่มาจากรู คณาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษาถ้ามองเฉพาะในวงการการศึกษา หรือมองให้แคบเข้ามาในวงการ

การศึกษาของประเทศไทยนี้เราก็พูดกันมากถึงปัญหาครูล้นงาน ครูที่ผลิตขึ้นมาจำนวนมาก หางานทำไม่ค่อยได้ หรือครูที่ผลิตขึ้นมาจำนวนมาก หางานทำไม่ค่อยได้ หรือครูมีรายได้น้อยเป็นอยู่ไม่ค่อยพอ อันนี้เป็นปัญหาในด้านเศรษฐกิจส่วนในด้านสังคมก็มีปัญหาอีก ปัจจุบันนี้ครูมีฐานะด้อยลง ไม่ค่อยได้รับความเคารพนับถือบูชาเหมือนแต่ก่อน ก่อนนี้ครูได้รับความนับถือเป็นปูชนียบุคคล เป็นบุคคลที่สังคมยกย่องเชิดชูเป็นอย่างสูงแต่ปัจจุบันนี้รู้สึกว่าฐานะของครูด้อยลง เพราะสังคมมีค่านิยมเน้นหนักไปในทางเชิดชูทรัพย์สินและอำนาจไม่ค่อยเชิดชูคุณธรรมครูนี้ ถ้าว่าตามหลักการ ก็เป็นตัวแทนผู้หนึ่งหรือประเภทหนึ่งของคุณธรรม เมื่อครูเป็นตัวแทนของคุณธรรม แต่สังคมมีค่านิยมไม่นิยมคุณธรรม แต่ไปนิยมทรัพย์สินและอำนาจ ครูมีทรัพย์สินและอำนาจน้อยก็เลยไม่ได้รับความเคารพยกย่อง แต่มีการถกเถียงกันว่า สาเหตุอาจจะมาจากตัวครูเองที่มีคุณธรรมน้อยลงด้วย จึงไม่ค่อยได้รับความเคารพนับถือ เรื่องมันเป็นไปถึงขนาดที่ว่า บางทีครูเองก็ปรากฏว่าไม่อยากจะไปเป็นปูชนียบุคคลด้วยซ้ำไป 5) ทรัพยากรเพื่อการศึกษา จุดหมายของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์การพัฒนาคนโดยมีจุดเน้นที่การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ คือ เป็นเรื่องของการพัฒนามนุษย์โดยเน้นการสร้างเสริมคุณภาพของคนที่จะมาเป็นส่วนร่วมในการแก้ปัญหาของยุคสมัย แต่ก็เป็นการพัฒนาคนที่สอดคล้องกับจุดหมายระยะยาวแห่งความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ด้วย ไม่ใช่เป็นเพียงการพัฒนามนุษย์เพื่อมาสนองความต้องการด้านทรัพยากรคนเฉพาะกาลเฉพาะกรณี ซึ่งเป็นเรื่องของนักวิชาการและวงงานที่ชำนาญพิเศษในด้านนั้น ๆ และ 6) เทคโนโลยีเพื่อการศึกษา เทคโนโลยีเพื่อการศึกษา (Technology in Education) หมายถึง การนำเทคโนโลยีด้านต่าง ๆ เข้ามาประยุกต์ใช้เพื่อประโยชน์ในการจัดการศึกษา การจัดการเรียนการสอนเพื่อให้การจัดการเรียนการสอนมีคุณภาพ และมีประสิทธิภาพ เทคโนโลยีที่นำมาใช้ในการศึกษาได้แก่เทคโนโลยีต่างๆ ปัญหาที่เกิดจากเทคโนโลยีและวิธีแก้ไข ปัญหาจากเทคโนโลยีเกิดขึ้นตามหลักสำคัญ 6 อย่าง คือ 1. การสนองคุณค่าเทียม กล่าวคือ เทคโนโลยีที่ใช้ในลักษณะที่กล่าวมาว่า 2. ปัญหาจากการเสียสมดุล หรือเกินพอดี กล่าวคือ ในเมื่อเทคโนโลยีนี้มาปลูกเราอารมณ์ความรู้สึก 3. มิจฉาทิฎฐิ คือ ความเห็นผิด หรือความไม่เข้าใจตามเป็นจริงไม่มองเห็นสิ่งทั้งหลายตามสภาพของมัน วางใจต่อสิ่งทั้งหลายไม่ถูกต้อง 4. การปล่อยตัวให้อ่อนแอลงไปตามความสะดวกสบายที่เกิดจากเทคโนโลยีโดยมัวเพลิดเพลินสำเร็จสำเร็จ 5. ความเสื่อมประสิทธิภาพแห่งอินทรีย์ของมนุษย์ และ 6. ความละเลยการพัฒนาความเป็นมนุษย์

5.1.3 การเปรียบเทียบปรัชญาปฏิรูปนิยม กับปรัชญาการศึกษาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต)

องค์ความรู้ใหม่จากงานวิจัยเรื่องเปรียบเทียบปรัชญาปฏิรูปนิยมกับปรัชญาการศึกษาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) นี้ คือ การได้ทราบถึงปรัชญาปฏิรูปนิยม ได้ทราบถึงปรัชญาการศึกษาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้ทราบข้อมูลเกี่ยวกับการเปรียบเทียบ

ปรัชญาปฏิรูปนิยมกับปรัชญาการศึกษาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต) ที่นำไปสู่การจัดการศึกษา หรือการปฏิรูปการศึกษา ที่มีความสอดคล้องกันและมีความเป็นไปได้ในการปฏิรูปการศึกษา กล่าวคือ แนวคิดของปรัชญาปฏิรูปนิยมกับแนวคิดปรัชญาการศึกษาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต) มีความเหมือนกันอยู่ 6 ประการ คือ ปรัชญาปฏิรูปนิยม 6 ประการ ได้แก่ 1. หลักสูตร 2. ผู้บริหาร 3. โรงเรียน/สถานศึกษา 4. ผู้เรียน 5. ผู้สอน 6. กระบวนการเรียนการสอน ส่วนของปรัชญาการศึกษาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต) 6 ประการ ได้แก่ 1. แนวทางจัดการศึกษา 2. การบริหารและการจัดการ 3. มาตรฐานและการประกันคุณภาพ 4. ครู 5. คณาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษา 6. ทรัพยากรเพื่อการศึกษา และ 6. เทคโนโลยีเพื่อการศึกษา มีความแตกต่างกันเพียงแต่ลักษณะการใช้ศัพท์ แต่เป้าหมายเหมือนกัน ซึ่งสามารถสรุปแยกประเด็นที่เปรียบเทียบได้ดังนี้

1. เปรียบเทียบเรื่องหลักสูตรระหว่างปรัชญาปฏิรูปนิยมกับปรัชญาการศึกษาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต) เมื่อเปรียบเทียบปรัชญาทั้งสองลัทธินี้แล้วจะพบว่า ในส่วนของหลักสูตรมีความเหมือนกันอยู่ 2 ประการ คือ มุ่งเน้นในการพัฒนาตัวผู้เรียน กล่าวคือเพื่อการอยู่ร่วมกันในสังคม ประการที่ 2 คือ หลักสูตรที่มุ่งเน้นความเป็นเลิศเฉพาะทางด้านสังคม ทั้งนี้มีความแตกต่างกันโดยศัพท์ แต่เป้าหมายเหมือนกัน

2. เปรียบเทียบเรื่องการบริหารการศึกษาระหว่างปรัชญาปฏิรูปนิยมกับปรัชญาการศึกษาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต) ในแนวคิดด้านการบริหารการศึกษาของปรัชญาปฏิรูปนิยม นั้นมีลักษณะแนวคิดที่มีความใกล้เคียงกัน กล่าวคือ การบริหารการศึกษาของสองลัทธิมีความเหมือนกัน คือ ปรัชญาปฏิรูปนิยม นั้นมุ่งเน้นการบริหารตั้งแต่ระดับสูงสุดลงมาตามลำดับ แต่จะมุ่งเน้นในส่วนของผู้บริหารสถานศึกษาแบบ กล่าวคือ ปรัชญาปฏิรูปนิยม มุ่งเน้นการบริหารการศึกษา ตั้งแต่ระดับผู้บริหาร สู่ ครู สถานศึกษา นักเรียน และชุมชน เป็นลำดับ ในส่วนของ ปรัชญาการศึกษาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต) นั้นก็มุ่งเน้นการบริหารจัดการตั้งแต่ระดับรัฐบาล หรือกระทรวงศึกษาธิการ สู่ สถานศึกษา (ผู้บริหาร, ครู, และผู้เรียน) และประชาสังคม (วัด, บ้าน, และชุมชน) ซึ่งมีความแตกต่างกันโดยศัพท์แต่เป้าหมายเหมือนกัน

3. เปรียบเทียบเรื่องบุคลากรทางการศึกษาระหว่างปรัชญาปฏิรูปนิยมกับปรัชญาการศึกษาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต) ซึ่งมีความแตกต่างกันโดยศัพท์แต่เป้าหมายเหมือนกัน กล่าวคือปรัชญาปฏิรูปนิยมมุ่งเน้นให้อาจารย์ให้มีความรู้ ทักษะ คุณสมบัติ ใฝ่รู้ รักการอ่าน คติวิเคราะห์ อย่างมีเหตุผลเป็น และสอนแบบใหม่ให้นักเรียนเข้าใจ คติวิเคราะห์เป็น ลำดับแรกคือ ปฏิรูปอาจารย์ ที่สอนคณะศึกษาศาสตร์ ครุศาสตร์ ผู้มีหน้าที่สำคัญในการฝึกหัดครูรุ่นใหม่ให้มีทักษะความรู้ ความสามารถที่แท้จริง และมีคุณธรรมจริยธรรมเป็นสำคัญ ส่วนปรัชญาการศึกษาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต) นั้นมุ่งเน้นสถาบันอุดมศึกษาที่เปิดสอนภาควิชาการฝึกหัดครู คณะ

ศึกษาศาสตร์ คณะครุศาสตร์ ควรจัดให้มีหลักสูตรครูจริยธรรม เป็นวิชาพื้นฐานในระดับปริญญาตรี และเฉพาะ สาขาในระดับปริญญาโท และปริญญาเอก รวมทั้งให้เป็นศูนย์ครูจริยธรรมในท้องถิ่น สำหรับการ พัฒนาครู คณาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษา เพื่อให้มีความรู้และทักษะในการจัดทำ หลักสูตร การจัดการกระบวนการเรียนการสอน และการบริหารหลักสูตรที่สอดคล้องกับครูจริยธรรม เป็นต้น

4. เปรียบเทียบเรื่องการจัดการสถาบันการศึกษาระหว่างปรัชญาปฏิรูปนิยมกับปรัชญาการศึกษาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) แนวคิดในเรื่องของสถาบันการศึกษา ระหว่างปรัชญาปฏิรูปนิยมกับปรัชญาการศึกษา มีข้อโต้แย้งกันในรายละเอียด แต่เป้าหมายของปรัชญาทั้งสองลัทธินี้ มีจุดมุ่งหมายเดียวกัน กล่าวคือ ปรัชญาปฏิรูปนิยม มุ่งให้โรงเรียนมีบทบาทต่อสังคมโดยตรง โดยมีส่วนในการรับรู้ปัญหาของสังคม ร่วมกันแก้ปัญหาของสังคม รวมทั้งสร้างสังคมใหม่ที่เหมาะสม ส่วนในของปรัชญาการศึกษา ตามทรรศนะของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) มุ่งเน้นให้ทุกฝ่ายเข้ามามีส่วนร่วมดำเนินการให้มากที่สุดในการขับเคลื่อนไปสู่เป้าหมายให้สังคมไทยเป็นสังคมคุณภาพ สังคมแห่งภูมิปัญญา สังคมแห่งการเรียนรู้ สังคมสมานฉันท์และเอื้ออาทร กล่าวคือ ปรัชญาทั้งสองนี้ มุ่งเน้นในด้านการมีส่วนร่วมของสังคม เป็นหลัก ซึ่งก็สามารถกล่าวได้ว่ามีความแตกต่างกันโดยศัพท์แต่เป้าหมายเหมือนกัน

5. เปรียบเทียบเรื่องกระบวนการเรียนการสอนและเทคโนโลยีเพื่อการศึกษา ระหว่างปรัชญาปฏิรูปนิยมกับปรัชญาการศึกษาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) พบว่า แนวคิดเรื่องของกระบวนการเรียนการสอนและเทคโนโลยีเพื่อการศึกษา ระหว่างปรัชญาปฏิรูปนิยมกับปรัชญาการศึกษาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) มีความเหมือนกันอยู่ 2 ประการ คือ 1.ปรัชญาทั้งสองลัทธิมุ่งเน้นกระบวนการเรียนการสอนให้ผู้เรียนเรียนรู้ด้วยตนเอง และลงมือกระทำเอง ด้วยหลักการเรียนรู้แบบ วิทยาศาสตร์ 2.กระบวนการเรียนการสอนจะต้องสอดคล้องกับพื้นฐานความเชื่อของสังคม ผู้เรียนสามารถนำสิ่งที่ได้มาแก้ไขปัญหาพื้นฐานของตนในสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งมีความแตกต่างกันเพียงแค่ลักษณะการใช้ศัพท์เท่านั้น

6. เปรียบเทียบเรื่องทรัพยากรทางการศึกษาระหว่างปรัชญาปฏิรูปนิยมกับปรัชญาการศึกษาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) การเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องของทรัพยากรทางการศึกษาระหว่างปรัชญาปฏิรูปนิยมกับปรัชญาการศึกษาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) พบว่า แนวคิดเรื่องของทรัพยากรทางการศึกษา ระหว่างปรัชญาปฏิรูปนิยมกับปรัชญาการศึกษาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) มีความเหมือนกันอยู่ 2 ประการ คือ 1. ทรัพยากรในการบริหาร 2.ทรัพยากรการศึกษา ก็คือ ที่นำมาใช้ในการจัดการศึกษา ทั้งนี้ทั้งสองปรัชญา ยังมุ่งเน้นให้ผู้บริหารสถานศึกษามีบทบาทภารกิจในการวางแผนและการบริหารทรัพยากรทางการศึกษาโดยกำหนดนโยบายและแผนของสถานศึกษา ความจำเป็นในการบริหารทรัพยากรทาง

การศึกษา เพื่อสนับสนุนในการดำเนินกิจกรรมทุก ๆ ซึ่งสามารถกล่าวได้ว่า แนวคิดในเรื่องทรัพยากรทางการศึกษาทั้ง 2 ลัทธิมีความแตกต่างกันโดยศัพท์แต่เป้าหมายเหมือนกัน

5.2 ข้อเสนอแนะ

5.2.1 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

วิทยานิพนธ์เรื่องเปรียบเทียบปรัชญาปฏิรูปนิยมกับปรัชญาการศึกษาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ผู้วิจัยได้มีข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย ดังนี้

1. ภาครัฐ ควรนำนโยบายของปรัชญาปฏิรูปนิยมและปรัชญาการศึกษาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ไปพัฒนาในแผนการศึกษาแห่งชาติ
2. กระทรวงศึกษาธิการ ควรจัดทำหลักสูตรที่ส่งเสริมทั้งด้านวิชาการและวิชาศีลธรรม เพื่อให้เกิดกระบวนการคิดแก่ผู้เรียน ที่เรียกว่ามีโยนิโสมนสิการ
3. ผู้บริหารสถานศึกษา ต้องนำหลักปรัชญาปฏิรูปนิยมและปรัชญาการศึกษาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ไปปรับใช้ในการบริหารจัดการบุคลากรและการใช้ทรัพยากรบุคคล และรู้จักระดมทรัพยากรทางการศึกษาภายนอก

5.2.2 ข้อเสนอแนะในการทำวิจัย

วิทยานิพนธ์เรื่องเปรียบเทียบปรัชญาปฏิรูปนิยมกับปรัชญาการศึกษาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ยังมีเรื่องที่จะต้องศึกษาต่อ ดังนั้น ผู้วิจัยจึงได้มีข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยดังนี้

1. ศึกษาแนวคิดและวิธีการพัฒนาคุณภาพการศึกษาไทย ที่ปรากฏในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542
2. วิเคราะห์คุณค่าปรัชญาการศึกษา ที่ปรากฏในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 และพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2562
3. เปรียบเทียบปรัชญาปฏิรูปนิยมกับปรัชญาการศึกษาของอิมมานูเอล คานท์

บรรณานุกรม

ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary sources)

พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539.

ฎีกาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,

ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary sources)

1) หนังสือทั่วไป

กิตติมา ปรีดีติลล. *ปรัชญาการศึกษา เล่ม 1*. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2520.

กิริติ บุญเจือ. *ปรัชญาสำหรับผู้เริ่มเรียน*. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2519.

_____. *ปรัชญาอัตถิภาวนิยม*. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2522.

_____. *สารานุกรมปรัชญา*. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2522.

กุหลาบ รัตนัสัจธรรมและคณะ. *การพัฒนารูปแบบที่เหมาะสมในวิธีการดำเนินงานวางแผนพัฒนาคุณภาพชีวิตตามเกณฑ์จำเป็นพื้นฐานในระดับหมู่บ้าน*. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์บรรณกิจ, 2535.

จักรกฤษณ์ อุทโธ. *เอกสารประกอบการบรรยายวิชาภูมิปัญญาและพฤติกรรมมนุษย์*. อุบลราชธานี : มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี, 2546.

จิตร ศรีสีอาน. *แนวทางการบริหารและการจัดการศึกษา*. กรุงเทพฯ : เจริญผลการพิมพ์, 2542.

จิตรกร ตั้งเกษมสุข. *พุทธปรัชญากับปรัชญาการศึกษาไทย*. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ซีเคิลด์ไทย, 2525.

เจษฎา ทองรุ่งโรจน์. *พจนานุกรมปรัชญา อังกฤษ-ไทย*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โบแดง, 2547.

ชัยวัฒน์ ปัญจพงษ์. *ส่งเสริมคุณภาพชีวิต*. กรุงเทพมหานคร : ประสานมิตร, 2527.

ชัยวัฒน์ อัดพัฒน์. *จริยศาสตร์* (พิมพ์ครั้งที่ 11). กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2543

_____. *ปรัชญาเบื้องต้น* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2528.

ชิรวัดน์ นิจนตร. *การศึกษากับการพัฒนาชุมชน*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมการศาสนา, 2528.

ซี อี เอ็ม โจด. *ปรัชญา*. แปลโดย วิทย์ วิศทเวทย์. กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์, 2523.

ณรงค์ จริยวิทยานนท์. *ส่งเสริมคุณภาพชีวิต*. กรุงเทพมหานคร : ประสานมิตร, 2542.

ณรงค์ เส็งประชา. *มนุษย์กับสังคม*. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, 2538.

ติน ปรัชญฤทธิ์. *การบริหารการพัฒนา*. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545.

ทองหล่อ วงษ์ธรรมมา. *พื้นฐานปรัชญาการศึกษาภูมิปัญญาของตะวันออกและตะวันตก.*

กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, 2555.

ทิตินา แคมมณี. *ศาสตร์การสอน.* กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545.

นราธิปพงศ์ประพันธ์. *บัญญัติศัพท์.* กรุงเทพฯ : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2516.

นิศารัตน์ ศิลปะเดช. *ประชากรกับการพัฒนาคุณภาพชีวิต.* กรุงเทพมหานคร : ภาควิชาสังคมวิทยา
คณະมนุชยศาสตร์และสังคมศาสตร์ สถาบันราชภัฏธนบุรี, 2540.

ปานทิพย์ ศุภนคร. *ปรัชญาเบื้องต้น (พิมพ์ครั้งที่ 11).* กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2538.

ผ.ศ.ศรีคำ บัวโรย. *ศาสนศึกษา (พิมพ์ครั้งที่ 1).* กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2549.

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน. กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน, 2525.

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน. กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน, 2546.

พิมพ์พรรณ เทพสุเมธานนท์. *ปรัชญาการศึกษา.* บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2544.

พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต). *ความมุ่งหมายของวิชาพื้นฐานทั่วไป.* กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, 2532.

_____. *พจนานุกรมศัพท์พุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์.* กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย, 2533.

พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตโต). *การปกครองคณะสงฆ์ไทย.* (พิมพ์ครั้งที่ 9). กรุงเทพมหานคร :
มูลนิธิพุทธธรรม, 2540.

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตโต). *พุทธวิธีบริหาร.* กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลง
กรณราชวิทยาลัย, 2549.

พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาส ภิกขุ). *พุทธศาสนากับคนรุ่นใหม่และสังคมไทยในอนาคต.*
กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุขภาพใจ, 2525.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). *การศึกษากับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์.* กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การ
ศาสนา, 2539.

_____. *การศึกษากับเศรษฐกิจ.* กรุงเทพฯ : สหธรรมิก, 2545.

_____. *การศึกษากับเศรษฐกิจฝ่ายไหนจะรับใช้ฝ่ายไหน.* กรุงเทพฯ : สหธรรมิก, 2545.

_____. *การศึกษาเครื่องมือพัฒนาที่ยั่งยืนต้องพัฒนา.* กรุงเทพฯ : สหธรรมิก, 2541.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). *การศึกษาเพื่อสร้างบัณฑิต หรือการศึกษาเพื่อเพิ่มผลผลิต.* กรุงเทพฯ :
สหธรรมิก, 2542.

_____. *การศึกษาเพื่ออารยธรรมที่ยั่งยืน.* กรุงเทพฯ : สหธรรมิก, 2542.

_____. *การสร้างสรรคปัญญาเพื่ออนาคตของมนุษยชาติ.* กรุงเทพฯ : อักษรสยามการพิมพ์,
2539.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). *แง่คิดข้อสังเกตเกี่ยวกับการปฏิรูปการศึกษา*. กรุงเทพฯ : ศุภสภา
ลาดพร้าว, 2541.

_____ . *ถึงเวลามารื้อปรับระบบพัฒนาคนใหม่*. กรุงเทพฯ : มูลนิธิพุทธธรรม, 2543.

_____ . *ทางสายอิสรภาพของการศึกษา*. กรุงเทพฯ : สหธรรมิก, 2541.

_____ . *พัฒนาการแบบองค์รวมของเด็กไทย*. กรุงเทพฯ : ศุภสภาลาดพร้าว, 2541.

_____ . *พัฒนาการแบบองค์รวมของเด็กไทย*. กรุงเทพฯ : ธรรมสภา, 2546.

_____ . *พุทธธรรมกับการพัฒนาชีวิต*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสภา, 2540.

_____ . *พุทธธรรมกับปรัชญาการศึกษาไทยในยุคโลกาภิวัตน์*. นนทบุรี : SR Printing, 2539.

_____ . *พุทธวิธีเพื่อแก้ปัญหาศตวรรษที่ 21*. กรุงเทพฯ : มูลนิธิพุทธธรรม, 2541.

_____ . *พุทธศาสนากับการแนะแนว*. กรุงเทพฯ : ศูนย์แนะแนวการศึกษา กรมวิชาการ
กระทรวงศึกษาธิการ, 2554.

_____ . *เพื่ออนาคตของการศึกษาไทย*. กรุงเทพฯ : ธรรมสภา, 2536.

_____ . *รุ่งอรุณของการศึกษา เบิกฟ้าแห่งการพัฒนาที่ยั่งยืน*. (กรุงเทพฯ : พิมพ์สวย, 2546).

_____ . *รุ่งอรุณของการศึกษา*. กรุงเทพฯ : พิมพ์สวย, 2546.

_____ . *สารัตถธรรม*. กรุงเทพฯ : สหธรรมิก, 2544.

_____ . *การศึกษาทางเลือกสู่วิวัฒน์หรือวิบัติ ในยุคโลกไร้พรมแดน*. (กรุงเทพฯ : สหธรรมิก,
2546).

_____ . *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม (พิมพ์ครั้งที่ 12)*. กรุงเทพมหานคร : มหา
จุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, 2546.

_____ . *มองอเมริกา มาแก้ปัญหาไทย*. กรุงเทพฯ : สหธรรมิก, 2541.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). *ศิลปะศาสตร์แนวพุทธ*. กรุงเทพฯ : มูลนิธิพุทธธรรม, 2551.

_____ . *สยามสามไตร*. กรุงเทพฯ : พิมพ์สวย, 2552.

_____ . *พุทธธรรมกับการฝึกหัดครู*. กรุงเทพฯ : ศูนย์สื่อสิ่งพิมพ์แก้วเจ้าจอม มหาวิทยาลัยราช
ภัฏสวนสุนันทา, 2551.

_____ . *การเสริมสร้างคุณลักษณะของเด็กไทย*. กรุงเทพฯ : ศูนย์สื่อและสิ่งพิมพ์แก้วเจ้าจอม
มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา, 2551.

_____ . *ข้อคิดเพื่อการศึกษา*. กรุงเทพฯ : ศูนย์สื่อและสิ่งพิมพ์แก้วเจ้าจอม มหาวิทยาลัยราชภัฏ
สวนสุนันทา, 2551.

_____ . *คนไทยสู่ยุคไอที*. กรุงเทพฯ : พิมพ์สวย, 2550.

- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). *คำปราศรัยของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ในพิธีรับถวายรางวัลการศึกษาเพื่อสันติภาพ ขององค์กรยูเนสโก ปี 2537*. กรุงเทพฯ : ศูนย์สื่อและสิ่งพิมพ์แก้วเจ้าจอม มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา, 2551.
- _____. *ถ้าเชิดชูพระคุณแม่ขึ้นมาได้สังคมไทยไม่สิ้นความหวัง*. กรุงเทพฯ : พิมพ์สวย, 2548.
- _____. *ปรัชญาการศึกษาของไทย ภาคพุทธธรรม : แก่นนำการศึกษา*. กรุงเทพฯ : ผลิตัมม์, 2556.
- _____. *ปรัชญาการศึกษาของไทย ภาคพุทธธรรม*. (กรุงเทพฯ : ผลิตัมม์, 2556.
- _____. *พุทธธรรมกับการฝึกหัดครู*. กรุงเทพฯ : ศูนย์สื่อและสิ่งพิมพ์แก้วเจ้าจอมมหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา, 2551.
- _____. *พุทธศาสนาในฐานะเป็นรากฐานของวิทยาศาสตร์*. กรุงเทพฯ : ผลิตัมม์, 2556.
- _____. *รู้หลักก่อนแล้วศึกษาและสอนให้ได้ผล*. กรุงเทพฯ : ธรรมสภา, 2551.
- _____. *โลกขึ้นสหัสวรรษใหม่ คนต้องเปลี่ยนแนวคิดใหม่*. กรุงเทพฯ : แอคทีฟพริ้น, 2556.
- _____. *หลักแม่บทของการพัฒนาคน*. กรุงเทพฯ : สหธรรมิก, 2555.
- _____. *ความสุขของครอบครัวคือสันติสุขของสังคม (พิมพ์ครั้งที่ 4)*. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, 2543.
- _____. *คุณบิดามารดา สดุดีพรณนามหาศาล*. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, 2543.
- _____. *ธรรมบุญชีวิต พุทธจริยธรรมเพื่อชีวิตที่ดีงาม (พิมพ์ครั้งที่ 130)*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2543.
- พระมหาอดิศร ถิรสีโล. *คุณธรรมสำหรับครู*. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, 2540.
- พระราชวรมณี (ประยูรท์ ปยุตฺโต). *การศึกษาเครื่องมือพัฒนาที่ยังต้องพัฒนา*. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, 2530.
- พิชัญ สมพอง. *สังคมวิทยาว่าด้วยการพัฒนา*. กรุงเทพมหานคร : กิ่งจันทร์การพิมพ์, 2529.
- พิมพ์พรรณ เทพสุเมธานนท์. *การศึกษาของประเทศในเอเชีย*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2549.
- มันเกียรติ โกศลนิรัตน์. *พุทธธรรม : ทฤษฎีและเทคนิคการให้คำปรึกษา*. กรุงเทพฯ : สุวีริยาสาส์น, 2541.
- มาลิตี จุฑาปะมา. *มนุษย์สัมพันธ์*. บุรีรัมย์ : คณะครุศาสตร์ สถาบันราชภัฏบุรีรัมย์, 2541.
- เย็นใจ เลหาวิช. *การศึกษากับการพัฒนาคุณภาพชีวิต*. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, 2523.
- ราชบัณฑิตยสถาน. *พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2525 (พิมพ์ครั้งที่ 6)*. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, 2539.
- รุ่ง แก้วแดง. *ประกันคุณภาพการศึกษา : ทุกคนทำได้ไม่ยาก*. กรุงเทพฯ : วัฒนาพานิช, 2544.

- วศิน อินทสระ. *ธรรมครองใจคน*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์บริษัท ขุมทองอุตสาหกรรมและการพิมพ์ จำกัด, 2555.
- วิจิตร ศรีสอาน. *ปรัชญาการศึกษาในพื้นฐานการศึกษา*. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมจริราช, 2525.
- วิธาน สุชีวกุปต์. *อภิปรัชญา*. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2525.
- สงบ ลักษณะ. *ความสำคัญของการวัดและประเมินตามแนวปฏิรูปการศึกษา*. กรุงเทพฯ : กลุ่มพัฒนาระบบสารสนเทศ ศูนย์สารสนเทศ สป. ศธ, 2544.
- สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (วาสนมหาเถร) สมเด็จพระสังฆราช. *ทศ 6 และสังคหวัดฤ 4*. นครปฐม : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2560.
- สมิหรา จิตตลดการและเสาวลักษณ์ สุวิรัช. *การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์*. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2540.
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. *ทฤษฎีและกลยุทธ์การพัฒนาสังคม* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2540.
- สำนักงานปฏิรูปการศึกษา. *ปฏิรูปการศึกษา ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ*. กรุงเทพฯ : บัญชีการพิมพ์, 2545.
- ลีปนันท์ เกตุทัต. *การศึกษากับการพัฒนาคุณภาพชีวิต*. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหิดล, 2548.
- สุจิตรา อ่อนค้อม. *ปรัชญาเบื้องต้น*. กรุงเทพฯ : ทิพย์วิสุทธิ, 2545.
- สุนทร โคตรบรรเทา. *ปรัชญาการศึกษาสำหรับผู้บริหารการศึกษา*. กรุงเทพมหานคร : ปัญญาชน, 2553.
- สุนีย์ ภูพันธ์. *แนวคิดพื้นฐานการสร้างและพัฒนาหลักสูตร*. เชียงใหม่ : The Knowledge Center, 2546.
- สมิตร คุณาบุกร. *หลักสูตรและการสอน*. กรุงเทพมหานคร : ชวนการพิมพ์, 2523.
- สุรชาติ ณ หนองคาย. *จิตวิทยาในการทำงาน*. กรุงเทพฯ : ศูนย์ตำราอาจารย์นิมิตร, 2543.
- สุลักษณ์ ศิวรักษ์. *ศาสนากับการพัฒนา* (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพมหานคร : รุ่งแสงการพิมพ์, 2530.
- ไสว มาลัยทอง. *สารคดีธรรมจากพระไตรปิฎกสำหรับนักเรียนนักศึกษา และประชาชนทั่วไป*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ศาสนา, 2542.
- อมร นนทสุด. *การพัฒนาคุณภาพชีวิตประชากร*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2526.
- อวย เกตุสิงห์. *พลศึกษาและสุขศึกษาเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต*. กรุงเทพมหานคร : คณะศึกษาศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526.
- อุทัย หิรัญโต. *หลักสังคมวิทยา*. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, 2522.

2) วารสาร

นิศารัตน์ ศิลปะเดช. ประชากรกับการพัฒนาคุณภาพชีวิต, ปีที่3 ฉบับที่ 67. *วารสารสังคมศาสตร์*, 2522.

สนิท สมัครการ. ทางเลือกในการพัฒนา : วิเคราะห์แนวคิดทฤษฎี, ปีที่ 28 ฉบับที่ 305 *วารสารพัฒนาบริหารศาสตร์* 21, 2524.

สัญญา สัญญาวิวัฒน์. ทฤษฎีการพัฒนาสังคม, ปีที่ 3 ฉบับที่ 67 *วารสารสังคมศาสตร์*, 2522

3) บทความจากเว็บไซต์

ทฤษฎีการศึกษาแบบนิรันดรนิยม. สืบค้นเมื่อวันที่ 6 มีนาคม 2563

จาก<https://www.gotoknow.org/posts/206507>

นงลักษณ์ เฉลิมวัตร. ประชาธิปไตยพัฒนาการนิยม. สืบค้นเมื่อวันที่ 6 มีนาคม 2563, จาก <http://kroosomtara009.blogspot.com/p/progressivism.html>

แนวความคิดทางปรัชญาทั่วไปและลักษณะของปรัชญา. สืบค้นเมื่อวันที่ 3 มีนาคม 2563, จาก<https://pantip.com/topic/35624105>.

บรรจง จันทรสา, อรสา สุขเปรม. *ลัทธิปรัชญาการศึกษา*. สืบค้นเมื่อวันที่ 5 มีนาคม 2563, จาก <https://www.kroobannok.com/19891>.

พรทิพา บรรทมสินธุ์. *ทฤษฎีแห่งความรู้*. สืบค้นเมื่อวันที่ 5 กุมภาพันธ์ 2563, จาก

<http://classroom.psu.ac.th/users/bporothi/895321/Document%20upload1.htm>

วิทยากร เชียงกุล. แนวทางการปฏิรูปการศึกษาในเรื่องหลัก. สืบค้นเมื่อวันที่ 25 กรกฎาคม 2563, จาก <https://www.bangkokbiznews.com/blog/detail/648992>

สุมาลี พยัคฆ์มังกร. *บทความลักษณะของปรัชญาทั่วไป*. สืบค้นวันที่ 3 มีนาคม 2563, จาก <https://www.gotoknow.org/posts/382561>.

อดิศักดิ์ ทองบุญ. *คู่มืออภิปรัชญา, ราชบัณฑิตยสถาน*. สืบค้นเมื่อวันที่ 4 มีนาคม 2563, จาก https://th.wikipedia.org/wiki/cite_note-adisak-1.

อุดมศักดิ์ มีสุข. *บทความปรัชญาและปรัชญาการศึกษา*. สืบค้นเมื่อวันที่ 5 มีนาคม 2563, จาก<https://www.kroobannok.com/19891>.

4) วิทยานิพนธ์/สารนิพนธ์

กรรณิการ์ พงษ์สนิท. *การมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาคุณภาพชีวิต*. วิทยานิพนธ์แพทยศาสตรมหาบัณฑิต. สาขาวิชาแพทยศาสตร์, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2541.

- ดุขฎิ อายูวัฒน. *คุณภาพชีวิตประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย*, วิทยานิพนธ์
สังคมศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2554.
- ตรีษฐ พลาญกร. *การใช้พุทธธรรมในการพัฒนาชีวิต : ศึกษากรณีผู้พันโทชที่เข้ารับการอุปสมบท ณ วัด
หนองปลิง ตำบลดอนแสลบ อำเภอยุ้ยกระเจา จังหวัดกาญจนบุรี*. วิทยานิพนธ์ศิลป
ศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2559.
- ทัศนีย์ สิทธิสุวรรณ. *การพัฒนาชุดการฝึกอบรมธรรมะตามแนวคิดทางการศึกษาของท่านพุทธ
ทาสเพื่อพัฒนาสังคม*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัย
ราชภัฏสุราษฎร์ธานี, 2554.
- ธรรมบุญ วิถี. *ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับคุณภาพชีวิตของทหารประจำการกรมทหารราบที่ 12 รักษา
พระองค์*. วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยบูรพา,
2547.
- พระครูสังฆรักษ์กรกิจ ปิยธมโม (หงส์สุข). *การศึกษาเปรียบเทียบพุทธปรัชญาการศึกษาของพระ
พรหมบัณฑิต (ศ.ดร.ประยูร ธมมจิตโต) กับศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี*. กรุงเทพมหานคร
: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2559.
- พระณรงค์ เต็นประเสริฐ. *การศึกษาเปรียบเทียบปรัชญาการศึกษาของพุทธทาสภิกขุ และพระพรหม
คุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต)*, กรุงเทพมหานคร. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
2539.
- พระทองมา แสงอรุณ. *การศึกษาวิเคราะห์ปรัชญาการศึกษาของสำนักอรรถถิกาวนียม*. บัณฑิตวิทยาลัย,
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2544.
- พระมหาญาณวัฒน์ บุคดาวงศ์. *การวิเคราะห์แนวคิดทางการศึกษาของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.
ปยุตโต)*. บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2558.
- พระมหานิคม วงษ์สุวรรณ. *พุทธจริยธรรมกับการศึกษา : ศึกษาวิเคราะห์ปรัชญาการศึกษาของพระ
ธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต)*. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, 2553.
- พระมหาบรรจง สิริจันโท (สมนา). *การวิเคราะห์เชิงปรัชญาเรื่อง ปรัชญาการศึกษาในทัศนะของพระ
ธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต)*. วิทยานิพนธ์ปรัชญามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง
กรณราชวิทยาลัย, 2552.
- พระมหาพินันท์ ชยาภินันโท (ลาดบัวขาว). *การศึกษาเชิงวิเคราะห์เปรียบเทียบปรัชญาการศึกษา ของ
กฤษณมูรติ และพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต)*. บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬ
าลงกรณราชวิทยาลัย, 2536.
- พระมหาสง่า สุภโร (ณ ระนอง). *การศึกษาเชิงวิเคราะห์ปรัชญาการศึกษาของพุทธทาสภิกขุเพื่อการ
พัฒนาสังคมไทย*. บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2536.

พระมหาสมชาย สิริจินโท. พุทธธรรมเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามแนวทางของพระพุทธคุณ (สมาน สุเมโธ). วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2547.

รัตน์พร ราชสะอาด. ปรัชญาการศึกษาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2561.

สมนึก พวงพวา. ปรัชญาการศึกษาตามความต้องการของอาจารย์วิทยาลัยครูในสหวิทยาลัยทวารวดี และสหวิทยาลัยทักษิณ. วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2531.

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ - สกุล : พระอนุพงษ์ ธนปาโล (คำเอี่ยม)
วัน เดือน ปีเกิด : 18 กันยายน พ.ศ.2536
สถานที่เกิด : สถาบันบาราศนราดรุร อำเภอมือง จังหวัดนนทบุรี
ที่อยู่ปัจจุบัน : วัดนครอินทร์ ตำบลสวนใหญ่ อำเภอมือง จังหวัดนนทบุรี

ประวัติการศึกษาทางโลก

พ.ศ. 2552 : มัธยมศึกษาปีที่ 3 โรงเรียนนครนนท์วิทยา 3 วัดนครอินทร์
พ.ศ. 2555 : ประกาศนียบัตรวิชาชีพ วิทยาลัยเทคโนโลยีวิมล ศรียาน
พ.ศ. 2557 : ประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง วิทยาลัยเทคโนโลยีวิมล ศรียาน
พ.ศ. 2559 : บธ.บ. (โลจิสติกส์และซัพพลายเชน) มหาวิทยาลัยราชพฤกษ์

ประวัติการศึกษาทางธรรม

พ.ศ. 2560 : นักธรรมตรี สำนักเรียนวัดนครอินทร์ จังหวัดนนทบุรี
พ.ศ. 2561 : นักธรรมโท สำนักเรียนวัดนครอินทร์ จังหวัดนนทบุรี
พ.ศ. 2562 : นักธรรมเอก สำนักเรียนวัดนครอินทร์ จังหวัดนนทบุรี

เกียรติประวัติ

พ.ศ. 2556 : ได้รับประกาศเกียรติคุณจากคณะกรรมการการป้องกันและปราบปราม
การทุจริตแห่งชาติ (ปปช.)
พ.ศ. 2557 : ได้รับรางวัลเหรียญเงิน นักวิเคราะห์แผนการตลาดดีเด่นระดับภาคกลาง
จากสมาคมวิทยาลัยเทคโนโลยีและอาชีวศึกษาเอกชนแห่งประเทศไทย
พ.ศ. 2558 : ได้รับรางวัลนักเรียนดีเด่น จากวิทยาลัยเทคโนโลยีวิมล ศรียาน
พ.ศ. 2558 : ได้รับทุนเรียนดี จากมูลนิธิ ดร.กมล ชูทรัพย์
พ.ศ. 2559 : ได้รับรางวัล ประธานนักศึกษาดีเด่น ‘คนดีศรีราชพฤกษ์’ จาก
มหาวิทยาลัยราชพฤกษ์ จังหวัดนนทบุรี